

Leveles könyv

EGY KORSZAK

Déry Tibor, Kardos László, Örkény István, Donáth Ferenc, Németh László, Illyés Gyula, Lőcsei Pál, Bojtár Endre, Csaplár Vilmos, Nádas Péter, Hankiss Elemér, Cs. Szabó László, Fodor András, Csoóri Sándor, Eörsi István, Kálnoky László, Zelk Zoltán, Kormos István, Gergely Ágnes, Lengyel László és mások

LEVELEIBEN: 1956–88

Liget KÖNYVEK

TÉKA

Leveles könyv

EGY KORSZAK TÖREDÉKEI

1956–88

Liget Műhely Alapítvány, 2012

ISBN 978-963-9363-81-6

Levél az Olvasóhoz

Ez a kötet, amit a Liget könyvek első darabjaként tart kezében az Olvasó, egy korszak belső történéseinek dokumentumaiból mutat be néhány töredéket: magánleveleket és levélformába foglalt iratokat. A belső, szellemi és érzelmi jelenségek persze mindenkor a külső történésekkel együtt játszódnak, az ember metafizikai érzékenysége és a történelem brutális közönye egyszerre van jelen. A kötet szerkesztői azt remélik, hogy a dokumentumok összeállításával és közlésével fontos vonásokat róhatnak az 1956 és 1988 közötti korszakról közösen – más szellemi erőfeszítésekkel együtt – készítendő képre. S ezt a képet halaszthatatlanul meg kell rajzolni, hogy szembenézhesünk vele, hogy bevalljuk és kimondjuk általa: ezt érezzük és gondoljuk, ezek vagyunk. Minél teljesebb, sokoldalúbb, elmélyültebb képre van szükségünk *a felemáság és az erkölcsileg elviselhetetlen viszonylagosság, a korszakos skizofrénia felszámolására*. Kritikai szellemre tehát. Féljünk-e, hogy semmink se marad, ha ezt meg tesszük?

Ez a kötet a maga töredékeivel talán azt is jelezheti, hogy nemcsak a veszteségek, de a meglévő értékek, mindenekelőtt

a szellemi alkotás, a kezdeményezés ereje és képessége is jobban érzékelhető, ha álcázás nélkül vagyunk. Közleményeinkkel nem akarunk semmit és senkit leleplezni – nem felelősöket keresünk, hanem tanulságokat a jövő építéséhez. Kapaszkodókat az ijesztő ideiglenességben, hogy a tegnapi tényekből ma összerakott képben a holnap is felderengjen. Ezért elhagytunk minden olyan részletet, amely személyes, érzelmi minősítést vagy – akár tényekkel is igazolt – megítélést tartalmaz. A kihagyott szöveget zárójelbe tett három ponttal jeleztük. A levélformájú dokumentumok, ha névre szólóak is, természetesen az adott hivatalt – könyvkiadót, minisztériumot stb. – képviselik, a korszak objektív iratai (ezeket tipográfiaiilag is megkülönböztettük)¹. A jegyzetekben csak a legszükségesebb magyarázatokat közöljük; gyűjteményünk inkább irodalmi olvasmány, meggondolkodtató dokumentáció szeretne lenni. Reméljük, hogy bármilyen nagyfokú esetlegesség is mozgatja, és bármilyen távol is áll a kulturális szféra átfogó bemutatásától, tényei lényegesek és egyetlen egésszé állnak össze. S talán nem fölösleges megjegyezni, hogy ami a korszak teljességéhez képest esetleges töredék, az a résztvevők, a dokumentumokat baráti bizalommal közlésre bocsátók szemszögéből a

semmivel sem helyettesíthető egyszeri élet – többünk számára pedig hivatásunknak, pályánknak is fontos, máig eleven része, néhány vonatkozásban a *Liget* folyóirat létrejöttének előzménye. A *Leveleskönyv* szerkesztésében ugyanis meghatározó, hogy vele a *Liget* könyvek első darabját bocsátjuk közre, s azt a szálát erősítjük, amit már 1968-ban, az *Eszmélet* folyóirat szervezésekor is tapintani véltünk. A levelekben vágyként és feladatként megfogalmazott dolgok ma is érvényesek. Öröm ez, mert azt igazolja, hogy jó nyomon vagyunk, nem gyorsan múló divatok eszményeit követtük, és szomorúság is, hiszen a közösen elvégzendő munkák fájdalmas hiányára, a szellemi alkotás körülményeinek magányba szorító, kelet-európai szűkösségére mutat.

Vonásokat húzunk, részleteket adunk, de valamiképpen mindig az egészből van szó – bár ez a kifejezés okkal nevezhető metaforikusnak, hiszen miféle egész lehet harminckét év, miféle korszakhatár 1956? Nos, a kötet talán erre a kérdésre is választ ad, bár a megfogalmazás lehetőségét az olvasóra hagyja, aki az előző korszakokhoz képest határozhatja meg a különbségeket és azonosságokat – vagy éppen a diktatórikus szocializmus fokozatainak eltéréseit láthatja világosabban, és így közelebb kerülhet a megértéshez.

Sajnos, a végkövetkeztetés és összegezés negatív előjele tagadhatatlan, de a dokumentatív iratok talán segíthetnek a *mindezzel együtt* vagy a *mindennek ellenére* létező értékek fölmutatásában, s ezzel a mai emberi-társadalmi átalakulás humánus erőinek érvényesítéséhez is hozzájárulnak. Mi lesz, hogyan lesz – erre senki sem válaszolhat. Az ember fél, reményeiben is kételkedik, és aggályosan szemlél minden elgondolást. Az elmúlt három évtized biztos hozadéka a kiábrándulás, az eszmények és – a gazdasági szféra jelentőségének megnövekedésével – az *ideológiák elvesztése*. Az új mechanizmus tétova keresése a politikai nyomás hatására nem járt együtt egy új társadalmi működés megteremtésével. A hatvanas évek kezdeményezéseinek elfojtásával újabb húsz év veszett el, amit visszahozni nem lehet, s mára azt kérdezhetjük csak mindannyian, hogy *megállítható-e a süllyedés*? Ha igen, szükségünk van a félmúlt elemzésére, még akkor is, ha sem elegendő ismeret, sem kellő távlat nem áll előttünk a megnyugtató értékeléshez, ha semmi sem befejezett. A működés lényege látható, s ha mintegy belülről pillantunk rá, talán új elemeket is fölfedezhetünk a régóta tudott vagy sejtett összefüggésekben. Ez a *Leveleskönyv* ilyen szellemben, ezzel a reménnyel idéz a szerkesztők által

elérhető dokumentumokból, s amikor például Déry Tibor börtönleveleinek nagyobb, összefüggő egységét *Szeretlek és várlak* címmel állítja a kötet élére, nemcsak az időrendet követi, hanem a rendkívüli *emberi kapcsolat* bemutatásával egy értékrend mellett is érvel.

A levelek összegyűjtésében sokan segítettek – köszönet illet mindenkit, aki időt és fáradságot áldozva engedett a szerkesztők kérésének. A könyvnek ők valamennyien munkatársai, egy szellemi részvénytársaság tagjai, de részvételüknek ezúttal – reméljük – materiális következményei is lesznek. És nemcsak ez a könyv, melyhez honorárium nélkül engedték át dokumentumaikat, hanem a *Liget* könyvek további kötetei, hiszen kiadásukhoz ezzel a *Leveleskönyvvel* szeretnénk – a *Téka Könyvkiadó* támogatásával – szerény alapot teremteni.

S mindebből persze az következik, hogy a részvénytársaságnak Ön is tagja, kedves Olvasó, hiszen társult hozzánk. Bizalmát köszöni és valamennyi közreműködő nevében tisztelettel üdvözli:

HORGAS BÉLA

Szeretlek és várlak

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1957. ápr. 25.

Édes Életem! Jól vagyunk, mama is. Vigyázz az egészségedre. Nagyon szeretlek!

Böbéd

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1957. ápr. 25.

Nagyon kérem Virágh százados elvtársat, ha mód van rá, adj a férjemnek a levelet, ha nincs, úgy közölje a Mamára vonatkozó részt. Ne haragudjon, hogy zavarom; az eszemmel tudom, hogy nem kellene, de ha szívemre hallgatok, egész nap levelet írnék és telefonálnék Magának. Én lemondok a férjem leveleiről, hogy a Mamája sűrűn kaphasson.

Köszönettel: Déryné

DÉRY TIBOR – DÉRY KÁROLYNÉNAK

1957. ápr. 25.

DRÁGA MAMUS,²

SEBTIBEN: A MÁTRÁBA UTAZOM, FILMET ÍRNI, ÉPP MOST KAPTAM A MEGBÍZÁST. ONNAN VALÓSZÍNŰLEG TOVÁBB CSEHSZLOVÁKIÁBA. ROHANOK, MÁR NEM JUTOK EL HOZZÁD, KÜLÖNBEN LEKÉSNÉM A VONATOT. VIGYÁZZ MAGADRA, DRÁGA MAMUS, ÖRÜLÖK A MUNKÁNAK.

EZER, EZER CSÓK, TIBOR

IRÉNT, PISTÁT ÜDVÖZLÖM.

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1957. máj. 3.

*Édes, drága Kisbőbém, egyetlenem, legfőbb mondanivalóm számodra, hogy szeretlek, hogy nagyon boldog vagyok veled s hogy további életem során egy percre sem akarnék nélküled élni. Épp ezért arra kérlek, nagyon, nagyon vigyázz magadra, mert szerelmedre, derűdre, jókedvedre olyan szükségem van, mint a levegőre. Az a kívánságom, hogy úgy élj, mintha otthon volnéd, kertészkedj, napozz, sétáltasd a kutyát stb. s lelkileg is tartsd magad formában. Szeretném, ha oda-vennéd Lilit (megkérlek rá) s Lalit is kérem, hogy maradjon ott. Miat-
tam ne aggódj: nincs rossz dolgom, a vizsgálat tényleg a legkorrektebbül folyik, egészségem, gyomrom jó, diétás kosztot kapok, épp csak az ízületi reumámmal bajlódom megint. Persze a szabadságot semmi sem pótolja. De idegeim jók, ne félts! – Mama még nem tudja? Ha már majd nem lehet titkolni (rád bízom), kérd meg*

Gyurit és Gertrúdot³, hogy menjenek el veled hozzá (Gyuri is!), s mondják talán, hogy házi őrizetben vagyok egy vidéki uradalomban. Gyakorlati dolgok: ne küldj pizsamát, citromot (almát kapok). Küldj: fésűt, szürke inget, jégeringet, törülközőt, rövid gatyát, néhány Tervet! A Hemingway-fordításomat Réz Pali fizettesse ki, az Európa Kiadónál Vas I. intéztesse el ottani 5 fordításomat. – Hálás vagyok a sorsnak (s neked) hogy összekerültünk, édesem, egyetlenem. Nagyon szeretlek.

Tibor

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1957. máj. 4.

Jól vagyunk mindannyian; Mama nyugodt és egészséges, elhiszi, amit írtál, arra kérlek, írd át neki sűrűn. Itt küldök nylon inget és nadrágot, Te ezt ki tudod mosni, talán ne is küldd vissza. Arra kérlek, nagyon vigyázz az egészségedre. Nagyon szeretlek és mindig rád gondolok.

Böbéd

DÉRY TIBORNÉ – VIRÁGH SZÁZADOSNAK

1957. máj. 4.

Nagyon kérem Virágh százados elvtársat, ha van rá mód, kérdezze meg férjemet, mire van szüksége, amit nem küldtem

és amit talán lehetett volna. Ne haragudjon, hogy zavarom, de férjem 63 éves és félttem az egészségét.

Köszönettel: Déryné

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1957. máj. 14.

Kisbőbém, édesem, drágám! Fordítsd le magadnak a levelet. Neked havonta egyszer írhatok, mamának is egyszer. Ne hagyd el magad, édesem, vigyázz testi-lelki egészségedre, mert még sokáig akarok veled élni. Járj el hazulról, barátainkhoz, ne ülj otthon! Egészséges vagyok, bennem megbízhatsz. Sétálok, tornászok, olvasok is. Semmire sincs szükségem. Ha lehet 2-3 kg almát küldj. Máriát sok szeretettel üdvözlöm, vigyázzon rád. Egyetlenem!

DÉRY TIBOR – DÉRY KÁROLYNÉNAK

1957. máj. 14.

DRÁGA MAMUS,

NEM TUDOM, MIKOR KAPOD MEG EZT A LEVELET, MERT ITT A HEGYEN NINCS POSTA ÉS A LEVELEKET LE SZOKÁS KÜLDENI, HA ALKALOM KÍNÁLKOZIK, BÁR EZ NEM MINDIG MEGBÍZHATÓ.

NAGYSZERŰ IDEFENT – KIVÉVE 2-3 VIHAROS NAPOT. EGÉSZ NAP DOLGOZOM, VAGYIS PAPÍRRAL ÉS CERUZÁVAL A KEZEMBEN JÁROM AZ ERDŐT, ÉS

AZONNAL FELJEGYZEM, AMI ESZEMBE JUT. EGY ERDÉSZNÉL LAKOM, CSODA-
SZÉP, TIROLI MÓDRA BERENDEZETT SZOBÁBAN, ABLAKOM A TISZTÁSRA NÉZ,
AZ ERDÉSZNÉ FŐZ RÁM, EGYÉBKÉNT KITŰNŐEN. CSAK TE HIÁNYZOL.
NAGYON VIGYÁZZ MAGADRA MAMUS! KÁR, HOGY BE KELL FEJEZNEM,
MERT INDUL A KOCSI, AMI VISZI A LEVELET. EZER, EZER CSÓK,

TIBOR

KRIZSÁKÉKAT ÜDVÖZLÖM.

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1957. máj. 14.

Édes, drága, egyetlen Életem!

*Szeretlek, nem tudok nélküled élni, becsüllek, felnézek Rád, meghaj-
lok Sorsod előtt, csak bírjad Te is. Kérlek: vigyázz az egészségedre!
Nagyon szeretlek! – Mi jól vagyunk, Mama nem tudja, és amíg bírom,
nem is fogja megtudni. Hetenként kétszer megyek Hozzá. Nikike jól
van. Mária, Lajoska itt vannak, úgyhogy nem vagyok egyedül. Én is
jól vagyok, kertészkedni, napozni nem lehet, mert hideg van és esik
az eső – múlt héten nagy hó volt! – fűtünk, szerencsére a kályha jó.
Életem, legyél nyugodt, jól vagyunk, csak Te vigyázz az egészségedre!
Nagyon-nagyon szeretlek:*

Böbéd

DÉRY TIBORNÉ – VIRÁGH SZÁZADOSNAK

1957. máj. 14.

Virágh Százados Elvtárs!

Köszönöm! – hálás szívvel köszönöm! Ha elolvassa a mellékelt levelet, érezheti mennyire szeretem az uramat és milyen nagy, jó dolog, ha Neki megírhatom!

Jaj, csak ne félteném úgy az egészséget.

Köszönettel: Déryné

DÉRY TIBOR – DÉRY KÁROLYNÉNAK

1957. máj. 24.

DRÁGA MAMUS!

MIVEL MÚLT HETI (AZT HISZEM, TÍZOLDALAS) LEVELEMBEN MINDENRŐL RÉSZLETESEN BESZÁMOLTAM, MOST KEVÉS MONDANIVALÓM MARADT. MI ITT A HEGYEN HAMAROSAN KÉSZEN LESZÜNK A FILMFELVÉTELEKKEL, ÉS VALÓSZÍNŰLEG EGY HÉTRE GENOVÁBA UTAZUNK, HOGY MEGKEZDJÜK A FÖLDKÖZI-TENGERI UTAT ÉS MEGCSINÁLJUK A SZÜKSÉGES TENGERPARTI FELVÉTELEKET. ŐRÜLTEN BOLDOG VAGYOK. TUDOD, MENNYIRE SZERETEM A TENGERT, ÉS ILYEN HOSSZÚ HAJÓUTAT – KB. 2-3 HÉTIG FOG TARTANI – MÉG SOHASEM TETTEM. KÉPZELD CSAK EL: A FÖLDKÖZI-TENGER NYÁRON! ÉS MINDEZT A LEGNAGYOBB KÉNYELEMENBEN, EGY ELSŐ OSZTÁLYÚ ÓCEÁNJÁRÓN. AZ ÚT VÉGEZTÉVEL VALÓSZÍNŰLEG MARSEILLE-BEN VAGY

BARCELONÁBAN SZÁLLUNK PARTRA, AHONNAN PÁRIZSBA MEGYÜNK. A MÚLT HÉTEN MEGINT NAGYON JÓ VOLT AZ IDŐ, A KEDVEM ÚGYSZINTÉN. EGYETLEN BÁNATOM, HOGY TÉGED ÉS MÁRIÁT⁴ OLY RÉGÓTA NEM LÁTTALAK (NIKIRŐL NEM IS BESZÉLVÉ) – DE BEHOZZUK DUPLÁN, MAMUS! NAGYON VIGYÁZZ MAGADRA, ÉS MÁRIÁRA IS, ÉS SEMMIT SE SAJNÁLJ MAGADTÓL. SZÍVÉLYES ÜDVÖZLET IRÉNNEK, PISTÁNAK, ÉS EZER ÉS MÉG-ANNYI CSÓKOT KÜLD HÜTLLEN FIAD!

TIBOR

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1957. máj. 30.

Jól vagyunk! Nagyon szeretlek!

Böbéd

DÉRY TIBORNÉ – VIRÁGH SZÁZADOSNAK

1957. máj. 30.

Virágh Százados Elvtárs!

Kérem, ne haragudjon, hogy folyton zavarom, de én, jaj de sokkal többször szeretném!! – csak nem merem! – Hogy beadhattam a pipáját és dohányt, köszönöm, köszönöm, köszönöm!

Déryné

Írtam egy sóhajtasnyit az uramnak, ha lehet, tessék odaadni!

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1957. máj. 31.

Édes drágám, Kisböbém, szívem! Első mondanivalóm megint csak: nagyon szeretlek. Betű szerint: nincs óra, hogy ne gondolnék rád s nem azért, mert itt rosszabb a sorom, mint otthon! Sosem gondoltam volna, hogy ez az öregedő szív még ennyi szeretetre képes, s hogy ennyire be tudod tölteni. Nehéz sorsot kaptál mellettem, édes szegénykém, de ha a szerelem s a hűség kárpótolni tud, akkor a végén talán nem fogsz rosszul járni. De most bírd ki ezt a nehéz időt s **egészségesen** bírd ki úgy, hogy sem kedélyed, sem idegeid ne romoljanak meg. Nekem legfőbb kínzó gondom, nincsenek-e anyagi bajaid? Fordításaimból pénzzé lehetett-e valamit tenni, sürgősen közöld! Inkább add el aranyórámat, **mindent**, semhogy egy álmatlan éjszakád is legyen. Majd behozzuk! Máriát kérem, maradjon meg melletted, ha nem is tudnád ellátni; számíthat hálámra. Írd meg, hogyan élsz, eljár-s-e, törődnek-e veled, nincs-e valami bajod? de őszintén, ne szépíts! minden szavadra szomjas vagyok. Énfelőlem nyugodt lehetsz, sokáig akarok még veled élni, szerelmem. Se testemmel, se lelkemmel nincs baj, gyomrom jobb, mint odahaza, még csak egyszer vettem be az orvosságból, sétálok, tornászok, napi 8 órát alszom és sokat olvasok. Itt tényleg jól bánnak az emberrel,

hetente fürdő, hetente friss ágynemű, a diétás koszt könnyű, egészséges. Ne félts! csak magadra vigyázz! Nekem tedd el magad! – Mama számára 3 levelet mellékelek (számozva), heti időközökben add át, ha fenn lehet tartani a hazugságot. Fordítsd le őket, mielőtt átadod! Fantasztikus megoldás van benne, de csak ilyenféle nyugtathatja meg. Ha nem menne, Gertrúdék lépjenek közbe, ahogy kértem. A te édesanyád még nem jött fel? Édesem, Kisbőbém, egyre kérlek: ne veszítsd el a türelmedet s bizalmadat, s ne engedd el magad, majd csak ha az ölemben sírhatod ki magad. Még sokáig leszünk együtt boldogan, ne félj! Szívem egész szenvedélyével öllelek.

Tibor

Ui. Minden barátomat üdvözlöm. Gyulát⁵ külön is kérem, legyen segítségére mindenben! – Szennyest ma küldöm. Tudsz aludni? Aludj az én ágyamban! Kisbőbém! (Mamának a 3. levél után mondhatod, hogy kapsz sürgönyöket.)

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1957. jún. 1.

Édes Életem! Szerelmem!

Szeretlek! Minden pillanatban Rád gondolok, fogom a kezedet – és nem eresztetem el, amíg élek – és Te – én érzem –fogod az én kezem! Annak a pillanatnak élek, amely visszahoz. Nagyon hiányzol! Édes

Életem; szeretlek és Hozzád méltóan igyekszem viselkedni, csak Te is szeress engem. Drágám! **Kérlek!** Vigyázz az egészségedre, idegeidre, egészségesen szeretnék visszakapni; szeretnék még boldog lenni Veled. Életem, mama jól van, és hiszi, amit írsz; a legközelebbi leveldben utazzál el messzebbre; ahonnan nehezebb visszajönni. Úgy tudja, hogy mi Veled sűrűn telefonozunk, és egy sofőr hozza-viszi a leveleket és ajándékokat, amit Te küldesz Nekik! Hála Istennek egyelőre nyugodt! Hetenként kétszer megyek hozzá; jókedvűen. – Nikike jól van. Mária, Lajoska állandóan itt vannak.

Életem, féltelek nagyon! Hogy vagy? Gyomrod? Vállad reumás még? Alhatsz-e délután? Éjjel tudsz-e aludni? Mit küldjek, mi hiányzik nagyon? (A kedvenc pipád magaddal vitted?) Mást nem tudok írni, csak azt, hogy szeretlek és várlak! A jó Isten és a jó emberek vigyázzanak Rád, édes jószágom, Szívem! Ágyadban alszom és minden este hosszú leveleket írok Neked. Vigyázz nagyon az egészségedre!!!
Csókol, csókol, csókol:

Kisbőbéd

DÉRY TIBORNÉ – VIRÁGH SZÁZADOSNAK

1957. jún. 1.

Virágh Százados Elvtárs!

Most hallottam, hogy ott bent nem szabad a fal felé fordulva aludni! Férjemnek a jobb válla rossz! Operált, rövidebb, mint a másik, folyton fáj neki; azon nem tud feküdni! Jó volna, ha olyan ágyat kaphatna, ahol a jobb oldala felé van a fal!

Kérem, ne haragudjon rám!

Köszönettel: Déryné

DÉRY TIBOR – DÉRY KÁROLYNÉNAK

1957. jún. 2.

LEGDRÁGÁBB MAMUS!

AZ IDŐJÁRÁS MEGINT KERESZTÜLHÚZTA SZÁMÍTÁSUNKAT, NINCS NAPSÜTÉS, NINCSENEK FELVÉTELEK, ÍGY AZ ELUTAZÁST ISMÉT EL KELLETT HALASZTANUNK EGY HÉTTTEL. DE TEGNAP ÓTA ÚJRA MINDEN SZÉP, ÉS ANNYIVAL SZEBB, HOGY VÉGRE POSTÁT KAPTAM HAZULRÓL, KÖZTE A TE ARANYOS LEVELEDET IS. HÍHETETLEN, MILYEN POMPÁS A STÍLUSOD, MÉG MA IS TANULHATOK TŐLED. HA VAN TEHETSÉGEM, AZ TŐLED VAN, MAMUS! SZÓVAL VALÓSZÍNŰLEG JÖVŐ VASÁRNAP UTAZUNK INNEN EL, MINT MONDOTTAM, GENOVÁBA, ÉS ONNAN HAJÓVAL TOVÁBB. (... hiányos) RENDBEN, REMÉLHETŐLEG NÁLAD IS. MÁRIA CSÓKOLJON ÉS ÖLELJEN MEG A NEVEMBEN, TE PEDIG ŐT HELYETTEM! SOK SZERETETTEL GONDOLOK IRÉNRE, PISTÁRA, ŐK RÁD VIGYÁZZANAK!

EZER-EZER CSÓK: A TE TIBOROD

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1957. jún. 5.

Édes egyetlen Kisbőbém,

hallom, hogy nyugtalan vagy: semmi okod nincs rá. Teljesen rendben vagyok egészségileg, s a bánásmód végig ugyanolyan korrekt és emberséges, mint amilyennek már leírtam. Örülök, hogy a takarékbetétnék egy részét visszakaptad, s így egyelőre nincs anyagi gondod. Vékonyabb ruhát nem kell küldened, ingben járok, minek más nadrágot tönkretenni? A nejloninget, gatyát, zoknit magam mosom ki kétnaponként, ezért nem kértem tiszta fehérneműt, csak a zsebkendőket kérem, melyeket múlt hónapban visszaküldtem. Szennyes ma is megy vissza. Ügyvédet egyelőre ne fogadj; ha szükség lenne rá, majd megírom. Minden eddigi küldeményedet rendben megkaptam. Nikotexet többet ne küldj, csak 10 doboz Tervet, 10 doboz Kossuthot. Ami végül Mamát illeti, két levelet mellékelek, fordítsad le őket magadnak; bízom benne, hogy megnyugtató. Hát ennyit a gyakorlati dolgokról!

Édes kis drágám, szerelmem, már abban a percben, hogy kezembe veszem a tollat, hogy Neked írok, azonnal betelek veled, szinte semmi másra nem tudok gondolni. Mondják, hogy az ilyen öregkori szerelmek a legmélyebbek, úgy látszik igaz, s úgy látszik, engem is

*utolért ez a szenvedély, pedig már azt hittem, hogy félig-meddig ki-
égtem. Nem tudom, pótolni tudja-e valaha azt a sok bajt, amit rád
hoztam, de legalább tudj róla, s legyen vigaszod, hogy egy sokat pró-
bált ember benned igyekszik megtalálni élete végső értelmét. Köszö-
nöm a kis törökszegfűt, melyet a múltkor küldtél, s azt is, hogy a te
kölnivizeddel fecskendezted be a zsebkendőimet; még ma is érezni a
szagát. Óvd meg magadat számomra, Kisbőbém, egészségedet, jó-
kedvedet, egész magadat. Szeretlek*

Tibor

Máriáékat szívből sokszor üdvözlöm, vigyázzanak rád!

DÉRY TIBOR – DÉRY KÁROLYNÉNAK

1957. jún. 12.

DRÁGA MAMUSOM!

CSAK GYORSAN ÉLETJELT ADOK. A RÉSZLETEKET MÁRIÁNAK MEGÍRTAM,
NINCS SEMMI FONTOS, MAJD Ő ELMESÉLI. EZ MOST CSAK BÚCSÚÜDVÖZLET
A SZÁRAZFÖLDRŐL, GENOVÁBÓL, A HAJÓ EGY ÓRA MÚLVA INDUL ÉS NEM
TUDOM, HOL SIKERÜL LEGKÖZELEBB LEVELET FELADNOM, ÉS KI TUDJA,
MEDDIG TART, MÍG MEGÉRKEZÜNK. RAGYOGÓ AZ IDŐ, TEGNAP FÜRDÉS A
TENGERBEN, KÜLÖNBEN KÉPZELD, A HAJÓN ÚSZÓMEDENCE IS VAN
TENGERVÍZZEL, MEG EGY TENISZPÁLYA!

SZÓVAL KÉZCSÓK, MAMUS, A TENGERI ÚTRÓL EGYSZER-KÉTSZER MAJD
TÁVIRATOZOK MÁRIÁNAK, ÉS AZT IS MEGADOM, HOVÁ KÜLDJÉK A POS-
TÁMAT. RENDBEN VAGY? ÜDVÖZLET IRÉNNEK, PISTÁNAK. EZER CSÓK
VILÁGUTAZÓ FIADTÓL:

TIBULI

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1957. jún. 15.

Édes Életem! Szerelmem! Mama **elhiszi**, amit írsz, és boldog. Én –
hidd el Szívem – jól vagyok, egészséges, jókedvű és nagyon várlak ha-
za. Anyagi ügyeim rendben. Hemingway-t kifizették, úgyhogy **nincs
gondom**. A takarékbetétkönyvekre kérvényt adtunk be, remélem,
visszakapom. Kérvényt adtunk be arra is, hogy Tőled egy nevemre
szóló megbízólevelet kaphassak. Máriának nem fizetek, spórolunk,
igaz, hogy Mamának sok külön kívánsága van, de ezt Gertrúdék fe-
dezik. Barátaink eljárnak hozzánk, **én** nem csalódtam bennük.

Kertészkedem, és – van rá kilátás – filmezni fogok. – A héten Nikinek
vőlegényt hoztunk, de nem kellett neki, úgyhogy nem lesz kis Nikike.
Az eper gyönyörű és sok van. Mamának kétszer viszek hetenként. Sok
őszibarack lesz, nagyon remélem, együtt fogjuk szüretelni. Kérlek, írd
meg, hogy: almát, könyvet, cigit, dohányt stb. – megkaptad-e. Milyen
fehérműt küldjek? Van-e külön kívánságod? Nem kell könnyebb

ruha? Anyukám itt volt, jól vannak. Az otthonod gyönyörű, és vár Téged.

Bízom Benned, és nagyon szeretnélek látni, Édes Életem. Engem az gyötör, hogy **hogyan vagy egészségileg** Életem, nagyon szeretlek! Várlak, nagyon várlak! Örök hűséggel:

Böbéd

Krémer doktor jó, vagy kérjek fel mást?

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1957. júl. 6.

Édes Életem, Szívem, Szerelmem!

Mondanivalóm és életem legfőbb motívuma, hogy nagyon-nagyon szeretlek! Minden pillanatban Rád gondolok; érted élek! Neked ébredek, Neked alszom, Veled ebédelek, állandóan együtt vagyok Veled, szívem! Beszélgetek Veled, séta közben Veled járok és a Te szemiddel, neked is nézek. Minden pillanatomban Te vagy a tartalma, alapja és a rímje! Nagyon szeretlek, drágám! Arra tettem fel az életem – már régen –, hogy Téged, és a tehetségedet szolgáljam! Szolgálom is, amíg élek szerelmemmel és becsületemmel! Légy nyugodt, szívem, igyekszem méltó lenni hozzád! De mindezt magamért is teszem, mert szeretlek. Felemeltél magadhoz, szeretném, ha ezt sohasem bánnád meg! Drága boldogságom, szívem

minden dobbanásával imádlak! És féltelek! Nagyon féltelek! Leveleidből látom, idegileg jól vagy, de nem látom, hogy testileg hogy vagy. Félek, hogy lefogytál! Jaj, **ne fogj le!** Kérlek, nagyon kérlek, ne fogyjál le Tyübityejkám!

Én jól vagyok, optimista és nagyon vidám. Mama jól van, ha kap valami dátumot Tőled, megnyugszik. A 3-ik leveledet Dusiék Olaszországból adták fel! Megint jó volna több levél – kettő is elég lesz! - Most sok dolgom van, mert Mária a János-kórházban van már kettő hete, a mentőorvos azt mondta, agyvérzés, de hála Istennek „csak” agyérögörcs volt, már jól van, a jövő héten hazajöhet, Nikike utálja a meleget, de egyébként kutyabaja; kényeztetem! Lilike itt alszik minden éjjel, amíg Mária haza nem jön. Lajoskával és Horváth Terike férjével járunk kapálni és szüretelni, sok málna lett. Eltettem meggyet és málnaszörpöt sokat. Ribizli kevés volt, barack is szépen lesz nemsokára!

Anyagi ügyeim rendben, a múlt héten visszakaptam a kettőezer + tizenegyezer forintot érő takarékbetétkönyvet. Fábri Zoltánnál filmezni is fogok, aminek nagyon örülök! Életem! Én nagyon jól vagyok. Nem fogytam! Jókedvű vagyok és boldog, hogy Te vagy, és még ha Isten segít, sokáig leszel nekem! Arra kérlek, egyél és legyél jókedvű, szép, boldog élet áll még előttünk! **Csak bírjad, Szívem!**

Legyél nyugodt, Mamánál és nálam minden rendben van, csak az egészséged miatt izgulok.

Anyukám és Lacikám itt volt. Lacikával megbeszéltük, egy-két hét múlva minden reggel motorozni fogunk. Minden barátod üdvözl, Gyula nem jól van az idegeivel. – Béluskának lánya született, vörös és olyan óriási, mint ő. Mellélkelten küldöm Nikikét és magamat.

*Édes Életem! – Nagyon szeretlek, és **kérlek, vigyázz a testi kondíciódra is!***

***Egyél!** Teát kaphatsz-e? Van-e orvosod? – Gyógyszered? Reumáddal hogy vagy? Erről szeretnék tudni!*

Életem! Szeretlek, szeretlek a sírig: Böbéd

DÉRY TIBORNÉ – VIRÁGH SZÁZADOSNAK

1957. júl. 6.

Virágh Százados Elvtárs!

Ma 12-ik hete, hogy a férjem ott Magánál van! Szeretném látni már, nem azért, hogy én megnyugodjak, hanem azért, hogy a férjem nyugodjon meg, lásson, beszéljen velem, hogy elmondjam neki, hogy itthon és Mamánál minden rendben van! Én gondolom, mert ismerem őt, hogy – egy jó hírtől 5 perc alatt 20 évet fiatalodik, és egy rossz hírtől aggastyán lesz – gondolom, hogy sovány, sápadt és öreg lett, de én ezt nem

venném észre! Meg szeretném nyugtatni őt. Én azt hiszem, Virágh százados elvtársnak is fontos, hogy férjem fizikailag rendben legyen. Kérem, engedélyezze nekünk a beszélőt!

Nagyon-nagyon szeretem az uramat és nagyon-nagyon kérem, engedélyezze, legyen szíves.

Déryné

Ui. Mellékelt fényképeket, kérem, ha lehet, adják oda a férjemnek.

DÉRY TIBOR – DÉRY KÁROLYNÉNAK

1957. júl. 12.

DRÁGA MAMUS,

ELEVE LEMONDOK RÓLA, HOGY FÖLDKÖZI-TENGERI UTAMAT LEVÉLBEN BESZÉLJEM EL. NEMCSAK IDŐ- ÉS HELYSZŰKE MIATT, HANEM ELSŐSORBAN AZÉRT, MERT A MAGAM SZEMÉVEL SZERETNÉM AZ ARCODAT LÁTNI, AMIKOR MINDARRÓL A SOK ÖRÖMRŐL ÉS SZÉPSÉGRŐL HALLASZ, AMI OSZTÁLYRÉSZEMMÉ LETT, SAJNOS IDEGENEK ÉS KORÁNTSEM AZOK KÖZÖTT, AKIKET SZÍVEMBEN ŐRZÖK. MEG AZTÁN AZ IDŐNKET IS ÚGY TÚLZSÚFOLTUK MUNKÁVAL, HOGY EGYEDÜL ÁLMODOZNOM ALIG VOLT LEHETŐSÉG. TÁRGYILAGOSAN ÉS RÖVIDEN TEHÁT CSAK ANNYIT, HOGY VÉGIG ESZMÉNYI IDŐNK VOLT, MINDÖSSZE EGYETLEN ESŐS, ENYHÉN VIHAROS NAPPAL, AMELYET AZONBAN ÉP GYOMORRAL, VÉN TENGERI

MEDVEKÉNT ÁLLTAM, ÉS HOGY VÉGÜL, MINT AZ VÁRHATÓ VOLT, MARSEILLE-BEN SZÁLLTUNK PARTRA AZZAL AZ ÉRZÉSEL, HOGY MUNKÁNKNAK EZT A RÉSZÉT JÓL VÉGEZTÜK, A FILMFELVÉTELEK PEDIG OLYAN SZÉPEK, AMILYET CSAK KÍVÁNHAT AZ EMBER. KÉPZELD, MÉG MALLORCÁN IS MEGÁLLTUNK, AHOL ANNAK IDEJÉN EGY EGÉSZ ESZTENDŐT TÖLTÖTTEM, ÉS BÁR MOST CSAK NÉHÁNY ÓRÁNYI IDŐNK VOLT, ELLÁTOGATTAM A RÉGI KICSI HÁZHOZ, AHOL AKKORIBAN LAKTAM.

HOLNAP KORA REGGEL MEGYÜNK TOVÁBB PÁRIZSBA, AHOL VALÓSZÍNŰLEG 10-12 NAPIG MARADUNK. ILYEN MUNKÁNÁL BIZTOSAT PERSZE NEM MONDHAZ AZ EMBER. HOGY ONNAN ÁTUGRUNK-E LONDONBA, MÉG NEM TUDOM. DE AZ ÚT SZÉPSÉGEI ÉS A MUNKA ÖRÖMEI ELLENÉRE MÁR NAGYON VÁGYAKOZOM HAZA ÉS REMÉLEM, HOGY A HÓNAP VÉGÉN VISZONTLÁTLAK VÉGRE. MARADJ ADDIG IS (DE AZUTÁN IS!) EGÉSZSÉGES ÉS TÜRELMES ÉS KEDVES! EZER CSÓK IRÉNNEK, PISTÁNAK, TÉGED PEDIG EZERSZER ÉS EZERSZER CSÓKOL ÉS ÖLEL A TÉGED GYENGÉDEN SZERETŐ

TIBULID.

DÉRY TIBOR – DÉRY KÁROLYNÉNAK

1957. júl. 18.

DRÁGA MAMUS,

EGY HETE MÁR, HOGY PÁRIZSBAN VAGYOK, ABBAN A VÁROSBAN, AHOL ANNAK IDEJÉN HÁROM ÉVIG ÉLTEM. TÖBB MINT HARMINC ESZTENDŐ TELT

EL AZÓTA, EGY FÉL ÉLET, ÉS EZT NEM MINDEN SZOMORÚSÁG NÉLKÜL VESZI
TUDOMÁSUL AZ EMBER. PÁRIZS PERSZE NAGYON MEGVÁLTOZOTT, LEGKE-
VÉSBÉ MÉG A VÉN LATIN NEGYED, AHOL LAKTAM, ÉS MIVEL PONTOSAN
EMLÉKSZEM MINDEN LAKÁSRA, AHOL A HÁROM ÚTON MEGSZÁLLTUNK,
MAGÁTÓL ÉRTETŐDŐEN NEM MULASZTOTTAM EL, HOGY VÉGIGSÉTÁLJAK
AZOKON AZ UTCÁKON ÉS FELIDÉZZEM A RÉGI EMLÉKEKET.

SOK IDŐM AZÉRT NINCS, MERT ESTÉNKÉNT IS DOLGOZUNK. HOGY INNEN
CSAKUGYAN TOVÁBBMEGYÜNK-E LONDONBA, MÉG BIZONYTALAN, HA
SZÜKSÉGES LENNE, ÉRTESÍTELEK, DE MINDENKÉPPEN REMÉLEM, HOGY A
HÓNAP VÉGÉN OTTHON LESZEK. NAGYON NEHÉZ A SZÍVEM, DRÁGA MAMUS,
HOGYAN BÍROD KI A HOSSZÚ ELSZAKADÁST, ÉS IGAZÁN NEM MÚLIK EL NAP
ANÉLKÜL, MÉG A LEGNAGYOBB MUNKA HEVÉBEN SEM, HOGY NE
GONDOLNÉK RÁD ÉS LEGALÁBB GONDOLATBAN NE ÖLELNÉLEK MEG. AMI
ENGEM ILLET, FRISS ÉS EGÉSZSÉGES VAGYOK, A NAGY HŐSÉGET IS JÓL
TÚRÓM. MEGISMERKEDTEM NÉHÁNY FRANCIA ÍRÓVAL, AKIKKEL EGY GÖRBE
ESTÉT CSAPTUNK. TEHÁT VISZONTLÁTÁSRA MAMUS, LÉGY DERÉK ÉS
BÁTOR, AMILYEN EGÉSZ ÉLETEDBEN VOLTÁL! EZER MEG EZER CSÓK A TE

TIBORODTÓL.

DÉRY TIBORNÉ – KÁDÁR JÁNOSNAK,
MÜNNICH FERENCNEK ÉS SZÉNÁSSY GÉZÁNAK
1957. júl. 31.

Alulírott Déry Tiborné tisztelettel kérem, szíveskedjék elrendelni férjemnek szabadlábra helyezését. Kérésemet az alábbiakkal indokolom:

1. Férjem 63 éves, 1957. április 20-án tartóztatták le, és én azóta azért aggódom, mert tudom, több mint 40 éve a gyomrával beteg és életem legfontosabb célja és értelme az, hogy vigyázzak egészségére. Férjemet 1957. júl. 10-én láttam és megállapítottam, hogy aggodalmam nem alaptalan. Férjem mondta, hogy jól bánnak vele, de maga az a tény, hogy megfosztották a szabadságától, rendkívül sokat ártott egészségének. Elmondom, hogy láttam: 1. Férjem kb. 10 kg-ot fogyott, most 60 kg lehet!! 2. Sírógörcsöt kapott, amikor meglátott. 3. Az évtizedekkel ezelőtt operált aranyere kiújult, úgyhogy nem tud járni. – De lehet, hogy a járásban a gyerekkori csonttébécéje gátolja! Lehetségesnek tartom, hogy a börtönlevegőben az újult ki! – 4. Azt a benyomást tette rám, hogy akaratereje és öntudata betegesen csökkent. 5. A régi szervi bajok mellett most ideg-összeroppanás jeleit is láttam és rettenetesen félek, a további fogva tartás katasztrófához vezet!! Amiket most elmondtam, azok *nem a férjét féltő asszony túlzott aggodalmaskodásai, hanem egyszerű orvosi vizsgálattal könnyen ellenőrizhető tények!!!*

2. Férjem, a vizsgálóinak engedélyével, azt írta 95 éves nagybeteg anyjának, hogy e hó végén „megérkezik külföldi útjáról” – és „személyesen fog arról beszámolni”. Ha férjem ezt az ígéretét nem tartja meg, Mama ezt nem fogja túlélni.

3. Nem tudom, hogy férjem miben bűnös, de tudom, hogy 40 éves kommunista múltja elég biztosíték arra, hogy nem ellenség. És ha elkövetett valami hibát, munkájával jóvá tudja tenni; de lehetőséget kell Neki adni.

4. Férjem a saját háztartásán kívül az Édesanyját is eltartotta. Nekem jelenleg semmi jövedelmem nincs, a rendelkezésemre bocsátott takarékbetétkönyv elfogyott – tüzelőt is kellett vennem –, nem tudjuk nélkülözni a férjem munkáját.

5. Nekem csak az a fontos, hogy férjem itthon legyen és dolgozhasson, ennek érdekében szívesen elviselném a házi őrizetet is!

Eddig még nem zavartam a vizsgálatot sem levéllel, sem kérvényekkel, remélem és bízom benne, hogy őszinte, tiszta szívvel írt levelem meghallgatásra talál és nagy kérésemet teljesítik. Köszönettel:

Déry Tiborné

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1957. aug. 2.

*Édes, egyetlen Kisbőbém,
engedélyt kaptam, hogy anyámnak írjak s hogy tőled aug. első szombatján kapjak levelet. Minthogy nem tudom, hogy te mit mondtál anyámnak hazajövelelem késését illetően, megvárom, míg ezt meg nem írod nekem, nehogy ellentmondásba keveredjünk, utána írok majd neki. Szeretlek!!!*

Tibor

DÉRY TIBOR – DÉRY KÁROLYNÉNAK

1957. aug. 9.

LEGDRÁGÁBB MAMUS!

MICSODA HALLATLAN PECH! MIKOR A LEGUTÓBBI LEVELEMET ÍRTAM NEKED, ÚGYSZÓLVÁN MÁR KÉSZ VOLTUNK A MUNKÁVAL, S EZÉRT NYUGODTAN ÍRHATTAM, HOGY A HÓNAP VÉGÉRE OTTHON LESZEK. KÖZBEJÖTT AZONBAN KÉT DOLOG. AZ EGYIK: AZ IDŐJÁRÁS AZÓTA IS SZÜNTELENÜL NYOMORÚSÁGOS ÉS KÉT HETE EGYETLEN FELVÉTELT SEM TUDTUNK CSINÁLNI, ÍGY HÁT MINDENNAP ÚJ CSALÓDÁSSAL BÁMULJUK A SZÜRKE EGET, ANÉLKÜL, HOGY A LEGCEKÉLYEBBET TEHETNÉNK. MÉG ENNÉL IS NAGYOBB BALSZERENCSE AZONBAN, HOGY NÉHÁNY OLASZ TENGERI KÉPSOR, AMELYEKRE FELTÉTLENÜL SZÜKSÉG VAN, A ROSSZ CSOMAGOLÁS MIATT A

NEDVES LEVEGŐTŐL TÖNKREMENT ÉS MÉG EGYSZER VISSZA KELL
UTAZNUNK, ÚJAKAT KÉSZÍTENI. AZ EDDIGI SOK ÖRÖM UTÁN MOST SAJNOS
SOK A BOSSZÚSÁG. PERSZE AZÉRT NAGYSZERŰ DOLGOM VAN – EGY SZAVAM
SEM LEHET, A LEGRAGYOGÓBB KÜLSŐSÉGEK VESZNEK KÖRÜL, DE MÁR
OLYAN HONVÁGYAM VAN, ÉS ANNYIRA VÁGYOM RÁ, HOGY LÁSSALAK
BENNETEKET ÉS VELETEK ÉLJEK, HOGY MIT SEM TÖRŐDÖK AZ ÓRIÁSI
KÉNYELEMMELEL. AMIKOR ELKÉPZELEM, HOGY FEKSZEL AZ ÁGYBAN, ÉS
LÁTOM A MOSOLYODAT, AMIKOR BELÉPEK, AZ ÖRÖMÖDET, HOGY OTT
VAGYOK, AKKOR GYÖTÖR A LELKIISMERET, MIÉRT NEM SZERZEM MEG
NEKED GYAKRABBAN EZT A BOLDOGSÁGOT, AMELY NEKEM IS AZ. A HOSSZÚ
TÁVOLLÉT SORÁN MOST ISMÉT MEGTANULTAM, MI VAGY SZÁMOMRA, ÉS
MICSODA MEGFIZETHETETLEN SZERENCSE, HA VALAKINEK ILYEN ANYJA
VAN, MINT TE, MILYEN RITKA ÉS FELBECSÜLHETETLEN ÉRTÉK A
GYEREKNEK, ÉS MENNYIRE NEHÉZ EGY ILYEN TARTOZÁST TÖRLESZTENIE.
LEGALÁBB SEJTETNI AKAROM VELED, MENNYIRE SZERETLEK.

DE ELÉG EBBŐL, KÜLÖNBEN SZENTIMENTÁLIS LESZEK. CSAK AZ AZ
EGYETLEN NAGY KÍVÁNSÁGOM, HOGY VÁLTOZATLANUL LÁTHASSALAK
VIZSONT. HOGY MIKOR, ARRÓL EGYELŐRE FOGALMAM SINCS. AZ IDEJÉT,
SAJNOS, NEM TUDOM MEGMONDANI. A LEGNAGYOBB SZERETETTEL A TE

TIBOROD

LEGMELEGEBB ÜDVÖZLETEM IRÉNNEK ÉS PISTÁNAK, VIGYÁZZANAK
MAGUKRA ÉS RÁD.

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1957. aug. 17.

Édes Életem! Szerelmem! Először megint arról írok, hogy nagyon szeretlek, és szeretni foglak; amíg élek!! És aggódom egészségi állapotod miatt!!! **Kérlek:** kezeltesd magad és egyél! Te mondd, jó a koszt, egyél! Idegileg is jobb, ha nem vagy úgy lefogyva! Tudasd velem, ha az aranyered újult ki, Viliéktől kérek orvosságot. Jó lenne talán, ha **B 12-es** injekciót kapnál, ezt is meghozatom, ha kell – **tudasd!** Életem, könyörgök, tartsd magad! Egyél, tornázz, sétálj! Vigyázzál magadra, nagyon nagy szükségem van Rád!

Drága Szívem! Mama egészségileg jól van, ideges, sóvárog utánad, kicsit utál engem, hogy miért nem rendellek már haza – hiszen én beszélek Veled hetenként telefonon! Ugyanazt mondtam neki, amit Te írtál, úgyhogy nem kerültünk ellentmondásba.

Nikikének sárgasága volt, Kubinszky doktor kezelte, de én nem voltam nyugodt, és bejártam vele az állatorvosi főiskolára, ahol teljesen átvizsgálták, az ottani utasítások szerint kezeltem, s hála istennek, jól van. Legyél nyugodt, vigyázok rá is. Mária, Lajoska szintén jól vannak, Pali bátyám itt lakik.

Én igyekszem megtartani a humorom és optimizmusomat, mert érzem, és azért élek, hogy mi ketten, Szívem, nagyon sokáig és nagyon boldogan fogunk élni, megöregedni.

Fábrinál filmeztem, Makk Karcsinál fogok filmezni. Anyagilag rendben. Tüzelőt is vettem 35 mázsát! Édes Életem, Szerelmem, Drágám nagyon vágyódom Utánad! **Mindig jobban.** Nagyon várlak már az Idő minden pillanatában, testem minden atomjával várlak, és szeretlek édes egyetlen Életem, szerelmem, nagyon szeretlek, és **kérlek**, vigyázz Magadra, drágám. Szeretlek! Jaj szeretlek!

Milliószor csókol: Kisbőbéd

Mosdókesztyűt miért küldted vissza? Küldjek másikat? 1 nejloning, 1 zokni, 8 zsebkendő és a pizsama maradt ott + az elsejei csomag. Nagyon szeretlek, szeretlek!! Drága Életem!

DÉRY TIBORNÉ – VIRÁGH SZÁZADOSNAK

1957. aug. 17.

Tisztelt Százados Elvtárs!

Amit én a Mamával kapcsolatban mondtam, jónak tartom, szerintem csak az nyugtatná meg, és nem sírna, hogy jöjjön már vissza a fia! Persze, ha a Százados Elvtárs úgy találná jobbnak, hogy a Százados Elvtárs küld ki valakit onnan azzal a szöveggel – olyan valakit, aki jól tud németül –, nagyon jó

lenne, csak a Mamát elő kell készíteni, hogy vendég jön
Hozzá, tessék velem közölni a napot és azt, hogy *egyáltalán jó-e*
*ez az ötlet? **Vagy ne csináljuk?!?*** Köszönettel:

Déryné

DÉRY TIBORNÉ – A LEGFŐBB ÜGYÉSZSÉGNEK

1957. aug. 27.

T. Legfőbb Ügyészség Politikai Osztálya, dr. Béres elvtárs
kezeihez Budapest.

Férjem letartóztatása alkalmával 3 db OTP-
takarékbetétkönyvet lefoglaltak. Ezekből 1957. június 26-án
kéresemre visszakaptam az 5922. sz. betétkönyvet 11 930 Ft,
5035. sz. betétkönyvet 2961 Ft, összesen: 14 891 Ft-ot.

Saját háztartásomat igen takarékosan havi 2000 Ft-ból tartom
fenn, de ugyancsak havi 2000 Ft-ot kell adnom férjem 95 éves
édesanyjának, aki nem tudja még, hogy férjem le van
tartóztatva. Ezenkívül be kellett szereznem a téli tüzelőt, 35
mázsa kokszot és fát fizettem ki. Ma már ott tartok, hogy
anyósomnak még ki tudom fizetni a szeptemberi 2000 Ft-ot,
de a saját háztartásomra már nincs pénzem. Anyósom
állandóan betegeskedik és hozzá orvosokat hívtam, a régi

orvosát is, mert nem akartam, hogy megtudja a körülményeink megváltozását.

Én magam racionalizált színésznő vagyok, de éppen férjem letartóztatására tekintettel egyik színház vagy filmgyár sem alkalmaz, de még esetenkénti fellépésre sem kapok megbízást. Miután keresetem, jövedelmem nincs, a pénzem elfogyott, kénytelen vagyok újból kérni:

Szíveskedjenek részemre kiadni a 2951. sz. OTP-betétkönyvet, amelyben 27 124 Ft van, vagy pedig megengedni, hogy a betétből az ott elhelyezett pénz egy részét, felét felvehessem. Ehhez is kérnem kell a betétkönyv kiadását.

Teljes tisztelettel: Déry Tiborné

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1957. szept. 6.

péntek du.

Édes drága szerelmem Kisbőbém,

szomorúan váltunk el reggel egymástól. Most azt akarom megírni Neked, hogy legyünk mind a ketten erősek. A súlyos válságon csak úgy tudunk átjutni, ha külön-külön egyikünk sem hagyja el magát. Mindenre a világon kérlek: ne hagyd el azt a szép lelki rendet, melyet az utolsó években felépítettél magadnak. Szerelmemmel csak így

messziről tudlak most támogatni, de erre életed végéig számíthatsz. Okos vagy, erélyes vagy, ügyes vagy; ha összefogod magad, akkor nem lehet baj. Nagyon sok szakadt most rád hirtelen (s minden az én hibámból), de talán jóvá tudom még tenni, ha te is úgy akarod. Ne veszítsd el az önbizalmadat! Ne veszítsd el a türelmedet sem, hisz oly fiatal vagy még, s én biztosan még hozzád tudok fiatalodni, ha ez a súlyos válság majd véget ér. Szeretlek egyetlenem – ha ez most vigasz lehet számodra.

Magamnak most csak azt kérem, ne hagyd el az anyámat. (Hogy a kis gyakorlati dolgokat megteszed, azt amúgy is tudom.) Tudom, az anyám rettenetes nehéz teher lehet most, de gondold arra, hogy rajtad kívül nincs senkije a világon... Nem beszélek erről többet, talán ennyi is fölösleges volt. Tudom azt, hogy szeretsz, s hogy milyen lelkiismeretes vagy, tehát tényleg fölösleges volt. De még rajtam van a reggeli szomorúság.

Nem akarom azt, hogy nélkülözzetek. Inkább adj el mindent, ami nélkülözhető, pl. most rögtön az aranyórámat. Tudod, hogy én mennyire nem ragaszkodom a tárgyakhoz. Ezt most csak azért írom meg első ötletként, hogy felhatalmazva érezd magad mindenre, amire szükség van.

Niki engem is halálosan elszomorít, nem tudom, mit nem adnék érte, ha segíteni lehetne rajta. De ha nincs segítség, akkor irgalmasabb

dolog, ha az orvossal adatsz neki egy végső injekciót. Én azt tenném. Mert ez a vég nélküli halálküzdelse, ez is csak a te erődet emészti. Inkább szerezz valahonnét egy kis kölyökkutyát, az valamennyire meg fog vigasztalni. S azt majd én is meg fogom szeretni.

Anyut **nagyon-nagyon** sokszor csókolom, ne haragudjék rám, kérem őt.

Mamának a leveleket most fogom megírni. Dátumot nem írok, csak megszámozom őket. Az, hogy novellát írok, az így egymagában nem jó, majd még kitalálok valamit hozzá. Fordítsad le őket magadnak valakivel.

Drágám, mit írhatnék befejezésül, mint azt, amivel az egész szívem tele van: szeretlek. Vigyázok magamra: miattad!

Tibor

Máriáékat, Palit szívből üdvözlöm. Mamának a 2. levelet legkorábban 3 hét után add oda – ha lehet addig húzni.

DÉRY TIBOR – DÉRY KÁROLYNÉNAK

1957. szept. 6.

LEGDRÁGÁBB MAMUS!

ENNEK AZ ÚTNAK SOHASEM LESZ VÉGE. ITT PÁRIZSBAN EGY NAGY FRANCIA-AMERIKAI FILMTÁRSASÁGGAL SZERZŐDTEM EGY FILMNOVELLÁRA. A MUNKA IDEJÉRE MINDEN KÖLTSÉGEMET FIZETIK, ÉS HA A DOLOG SIKERÜL ÉS

A FILMET MEG IS CSINÁLJÁK, AKKOR ANNYI PÉNZT KERESÉK, HOGY ÉLETÜNK VÉGÉIG NEM LESZ GONDUNK. MÉG NEM TUDOM, MENNYI IDŐMET EMÉSZTI FEL EZ A FELADAT, DE AZT HISZEM, A KOCKÁZAT MEGÉRI – MÁRMINT VÁLLALNUNK AZ IDŐ KOCKÁZATÁT, ANNÁL IS INKÁBB, HISZEN A LEGJOBB KÖRÜLMÉNYEK KÖZÖTT ÉLEK, OLYAN KÖRNYEZETBEN, AMELYET SZERETEK, ÉS AMELY EGYARÁNT A FIATALSÁGOMRA ÉS RÉGI MŰVEIMRE EMLÉKEZTET. NAGYON SOK ÚJ, ÉRDEKES ISMERETSÉGET KÖTÖTTEM, SZÁRNYALÓ SZEL-LEMŰ EMBEREKKEL, AKIKKEL A BESZÉLGETÉS EGÉSZEN ÚJ ÖTLETEKRE ÉS MUNKÁKRA ÖSZTÖNÖZ. HA A FILMES DOLGAIM VÉGÉRE JUTOK, MÁRIS RENGETEG TERVEM VAN A KÖZELJÖVŐRE ÉS REMÉLEM, HOGY ÉRDEKES, JÓ DOLGOKAT FOGOK ÍRNI, AMELYEK DR. DÉRYNÉ ASSZONYNAK ÉS FIÁNAK DICSŐSÉGET SZEREZNEK. AZ EGÉSZSÉGEM ANNYIRA JÓ, AMENNYIRE AZ EGYÁLTALÁN LEHETSÉGES, IGAZÁN NEM ÉRZEM, HOGY HAMAROSAN 63 ÉVES LESZEK. AZ EGYETLEN, AMI KÍNOZ, HOGY VÁGYAKOZOM UTÁNAD, ÉS PERSZE A FELESÉGEM ÉS AZ OTTHONOM UTÁN. DE HÁT VÉGÜL IS SEMMI SEM TART ÖRÖKKÉ, EZ A KIRÁNDULÁS IS EGYSZER VÉGET ÉR. TEHÁT KÉRLEK, NE HARAGUDJ RÁM, ÉS AHOGY EDDIG MINDIG MEGBOCSÁTOTTÁL, BOCSÁSS MEG MOST IS ROSSZ FIADNAK!

ÖLEL, CSÓKOL EZERSZER-EZERSZER A TE

TIBOROD.

SZÍVÉLYES ÜDVÖZLET IRÉNNEK, PISTÁNAK.

DÉRY TIBOR – DÉRY KÁROLYNÉNAK

1957. szept. 6.

DRÁGA MAMUS,

HÁT EZT AZTÁN IGAZAN NEM HITTEM VOLNA, HOGY ÉN MÉG AMERIKÁT IS MEGLÁTOM. NOHA NAGY, IGEN NAGY ÖRÖM EZ NEKEM, MÁSRÉSzt VISZONT MÁR SZÍVESEN LENNÉK ODAHAZA ÉS EZ AZ ÚJABB ÚT MÉG JOBBAN ELODÁZZA A DOLGOT.

ÚGY ALAKULT, HOGY A FILMTÁRSASÁG, AMELYNEK A FORGATÓKÖNYVET ÍROM, ÉS AMELY NEW YORK-I, RAGASZKODIK HOZZÁ, HOGY AZ ÜGYET AZ Ő IGAZGATÓIKKAL, RENDEZŐIKKEL STB. SZEMÉLYESEN BESZÉLJEM MEG. A FORGATÓKÖNYVVEL EGY HETE KÉSZÜLTEM EL, AZÓTA PEDIG MÁR 3 TÁVIRATBAN SÜRGETTEK. NEM TÉRHETEK KI ELŐLÜK, HA NEM AKAROM, HOGY AZ EGÉSZ MUNKA KÁRBA VESSZEN, DE NEM IS TUDNÁM MEGMAGYARÁZNI, MIÉRT MONDOK NEMET. ÍGY AZTÁN HOLNAPUTÁN MARSEILLE-BŐL NEW YORKBA UTAZOM, SZÁMOMRA UGYANOLYAN VÁRATLANUL, MINT SZÁMODRA, MAMUS. A TENGERI ÚT 12 NAPIG TART, A HAJÓ EGY ANGOL LUXUSGŐZŐS, A KÖLTSÉGEKET TERMÉSZETESEN A TÁRSASÁG ÁLLJA.

MÉG MINDIG NEM TÉRTEM MAGAMHOZ A VÁRATLAN FORDULATTÓL. AMI A MUNKÁT ILLETI, AZZAL ELÉGEDETT VAGYOK, ÉS MEGGYŐZŐDÉSEM, HOGY SIKEREM LESZ, ELTEKINTVE ATTÓL A NYERESÉGTŐL, HOGY JÓKORA DARAB VILÁGOT LÁTTAM, SOK TAPASZTALATOT, AZAZ A JÖVENDŐ MŰVEKHEZ SOK

ANYAGOT GYŰJTHETTEM. DE AZÉRT VÉGTELENŰL ÉDES LESZ ODAHAZA A VISZONTLÁTÁS, MERT GONDOLATBAN FÉLIG MINDUNTALAN VELETEK VAGYOK. EGY IDEJE NAPLÓT ÍROK, AMELYBE TÁVIRATI STÍLUSBAN FELJEGYZEM LEGFONTOSABB GONDOLATAIMAT ÉS BENYOMÁSAIMAT; SZÁMOMRA SZOKATLAN FOGLALATOSSÁG, HISZEN EDDIG SOSEM VEZETTEM NAPLÓT.

EGY ÓRA MŰLVA INDUL A VONATOM MARSEILLE-BE, ÍGY HÁT BE KELL FEJEZNEM LEVELEMET. DRÁGA MAMUS, NE VESZÍTSD EL A TÜRELMEDET! HIDD EL, NEKEM ÉPPOLY NEHÉZ A TÁVOLLÉT, MINT NEKED, BÁR ÉN ELFOGLALT VAGYOK, MINDKÉT KEZEM TELE MUNKÁVAL, MEG NINCS IS IDŐM A TÉPELŐDÉSRE. A VISZONTLÁTÁS MOST MÁR NEM SOKÁIG VÁRAT MAGÁRA.

A TÉGED IGAZÁN SZERETŐ FIAD –

TIBOR

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1957. szept. 7.

Életem! Szerelmem! Mindenem!

Most amikor újból láttalak, az volt az érzésem, hogy mégis érdemes élni, mert Te vagy, szeretsz, és én imádlak, csak Neked és Érted élek! Boldog vagyok; azt mondtad, hogy szeretsz! Életem, szeressél is, mert nagy szükségem van Rád! Ne neved ki, de halálosan szerelmes va-

gyok Beléd! Nem szégyellem leírni! Életem, szeretlek! Ha Isten segít és hazajössz, ezt a szót akarom mondani folyton, napokig! És ezt a szót akarom hallani napokig! Ne félj, összeszedem magam, meghízom! A most következő időkben nagy szükségünk lesz testi-lelki erőnkre! **Egyél!!! Könyörgök, egyél!** Kérlek, ne haragudjál rám, hogy bögttem, de váratlanul ért, hogy láthattalak, nagyon kiborultam! Szégyellem, de hidd el, emiatt sírtam. Tyübityejkám, jaj, de nagyon szeretlek!

Mama rendben! Egészségileg és mindenképpen jól van.

Nikike ma megint kicsit jobban van, bízom a csodában és az én harcomban, amit érte vívok! Tíz körmömmel és szívemmel tartom életben. Ha Isten segít – fogsz Te még vele sétálni! Ügyvéd ügyben beszéltem tegnap Gyulával, ma fogok Kádárral, holnap Gyuri bácsi-val és Beer Jánossal. Hogy lehetne Veled tudatni, hogy kit ajánlottak???

Szívem én nem vagyok elkeseredve, bízom abban, hogy mi még nagyon boldogan élünk együtt sokáig! Soha többé – erre készülj fel – nem engedlek el a szoknyám mellől! (Bár már ez lenne köztünk a vitaalap!) Mert hiába is kapálódzol, így lesz!

Itthon jól vagyunk. Mária, Lajoska, Pali itt vannak. Anyukám ma reggel megjött, Lacikával együtt csókolnak. Jó lenne, ha a Mamának írhatnál. Életem, nagyon vágyom Veled élni! Szeretlek! Várlak! Szeretne Téged csókolgatni:

Kisbőbéd

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1957. szept. 19.

Édes, drága kis szívem, Kisbőbém,
csak rövid levelet írhatok különböző szükségleteimről. De az elején
álljon itt, hogy a múltkori találkozásunk óta – bármilyen szomorú
volt is – még jobban szeretlek, mint eddig. Úgy a szívemhez nőttél...
sose gondoltam volna. Egyetlenem!

Küldd el a következő könyveket: Móricz Zsigm. két novelláskötetét az
új 5 kötetes sorozatból, és Rózsa Sándorját. József Attila verseit (kék
bőrkötés), Turgenyev: Egy vadász feljegyzéseit és Goethe: Dichtung
und Wahrheitjét. Ezen kívül két-három pár **vastag** zoknit s ha tudsz
valahol kölcsönbe szerezni, de ez nem sürgős, egy nyakrészes meleg
pulóvert. Ezenkívül kérj kölcsön valahol egy sakkot, s azt a
könyvekkel együtt küldd! S velük együtt küldj levelet is s írd meg azt
is, az ügyesség felszabadította-e a betétet v. egy részét? Édes kis sze-
relmem, ezt a papírt is szeretem, mert a te kezedbe fog jutni.

Jól vagyok, **nem** vagyok megfázva. Drága kis szerelmem, vigyázz
magadra!

Tibor

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1957. szept. 21.

Édes Életem!

Ma beadtam **mindent**, amit kértél! A pulóvert hordhatod fordítva is, úgy egészen magas nyakú lesz! Nem lehet mást kapni, pedig végigfuttattam Pestet. Jó meleg és a zoknik is jó melegek. Csináltatok magas nyakú pulóvert is, **hosszú** a té! Beszéltem Zalán dr.-ral, azt mondja, ideges vagy a mama miatt, ne légy nyugtalan! Mama mindenféleképpen rendben van! Úgy tudja, hogy még csak 3 hónapja vagy oda! Velem néha nagyon kedves, néha fordítva! Türelmes vagyok Vele és minden kívánságát teljesítem. **Hidd el, a mama nyugodt és egészséges.**

Nikike 9-én délután 6 órakor meghalt, elaludt a kezeim között! Nem volt semmi fájdalma! Délelőtt Kubinszky akart neki injekciót adni, ami átsegítette volna, de én nem engedtem, reménykedtem még! Utólag jobb a lelkiismeretemnek, hogy nem engedtem! A telken, gyönyörű holdvilágos este temettük – telihold volt! – kis sírt csináltunk neki! Kimondhatatlanul hiányzik! **Majd** szerzek kiskutyát, de még most nem! – Zalánt megkértem, ne mondja meg Neked, de most úgy érzem, jobb ha tudod. Magamról nem tudok semmi újat írni, sajnos egyelőre nem tudok munkát találni, szerintem később még

így sem fog menni! Belefárad az ember!... A takarékbetétkönyvből nem kaptam vissza! Az ügyészségre írt kérvényemre nem jött válasz!
De hidd el, nincs anyagi gondunk! Spórolunk és Anyukámtól is kaptam, úgyhogy **nincs baj!** És remélem majd csak visszakapom a takarékkönyvet is!

Most csak egy a fontos! **Az, hogy Te idegileg és egészségileg jól bírd!** Életem! Tudom, hogy fogunk mi még együtt élni és boldogok lenni! Én még fiatalabb vagyok, te pedig erős vagy. Tartsuk meg magunkat egymásnak! **Én várok Rád!** Ha kell, életem végéig várok Rád! Szeretlek – nagyon szeretlek! Nehéz idők jönnek mindannyiunkra, csak a Mamában tudjam tartani az egyensúlyt, akkor úgy érzem, kötelességemnek eleget tettem. A levelek, amiket Neki írtál, nagyon megnyugtatóak, az egyiket adtam még oda, a másikat tartogatom. Nem tudom, mikor írhatsz neki megint?

Életem! Mire van szükséged? Mit szabad küldenem? Kérjél mindent, amire szükséged van és szabad küldeni. Életem, drágám, Szerelmem! Vigyázzál magadra! Ha én fontos vagyok neked, úgy vedd azt, hogy nekem Te vagy a világ! A mindenség! Te vagy én, és én Te vagyok! Tehát Te vagy a fontos! Egyszer s mindenkorra vedd tudomásul, hogy én vagyok és leszek Neked! Mamára is vigyázok minden erőmmel!!! **Ne legyen más gondod, csak magad!!!!**... Ma egy éve, azt hiszem, értünk Brissagoba, ott sem voltam boldog: Honvágyam volt!

Ez, ami most van, rosszabb! Lilinek szül.-napjára táviratoztam! – Jó volna a tárgyalás előtt még beszélünk, nem tudom lehet-e?? Életem!! Ez, ami most van velünk, olyan, mint egy rossz álom! Nem hiszem még most sem, hogy igaz! Szeretnék felébredni!!! Szeretnék látni!! Életem! Életem! Szeretlek! Fázol-e? Jó-e a pulóver? Gyógyszert megkaptad-e? Tudom, hogy sok-sok bajod van, de azért néha gondolj a Te Kisbőbedre! Isten segítse haza a Tyübityejkát

a Kisbőbéhez!!!

DÉRY TIBOR – DÉRY KÁROLYNÉNAK

1957. szept. 30.

DRÁGA MAMUS,

A KÉK TENGEREEN ÉS A KÉK ÉG ALATT TETT, CSODÁLATOS ÉS ZAVARTALAN UTAZÁSSAL A HÁTAM MÖGÖTT, TEGNAPELŐTT ÉRKEZTEM NEW YORKBA. RÖGTÖN AZ ELSŐ ESTÉN, MÉG LEFEKVÉS ELŐTT KÜLDTEM NEKED A SZÁLLODÁBÓL EGY KÉPESLAPOT A NEW YORK-I KIKÖTŐRŐL, MINT ELSŐ ÜDVÖZLETET, DE AZ A GYANÚM, HOGY NEM FOGOD MEGKAPNI, MERT AZT HISZEM, ELFELEJTETTEM BÉLYEGET RAGASZTANI RÁ. TUDNIILLIK RÉMESEN ÁLMOS VOLTAM – ALIGHANEM AZ ERŐS TENGERI LEVEGŐTŐL, ÚGYHOGY MÁR AZ ELSŐ ÉJSZAKÁN TELJES 10 ÓRÁT ALUDTAM NAGY LELKINYUGALOMMAL.

ÚTLEÍRÁSOKON KÍVÜL MA MÉG NEM KÜLDHETNÉK EGYEBET, JOBBAN MONDVA SEMMI BIZONYOSAT NEM MESÉLHETNÉK A FILM ÜGYÉRŐL. TEGNAP IS, MA IS JÁRTAM A FILMTÁRSASÁGNÁL, TEGNAP AZ IRODÁIKAT, MA A MŰTERMEIKET LÁTOGATTAM MEG. EZEK MESSZE A VÁROSON TÚL TALÁLHATÓK. RENGETEG EMBERREL ISMERKEDTEM MEG, AKIKNEK AZ ARCÁT PERSZE NEM TUDNÁM MEGKÜLÖNBÖZTETNI, MERT A KÉPÜK JELLEGZETESEN AMERIKAI, DE AZ ELSŐ KOMOLYABB TÁRGYALÁSOK AZ IGAZGATÓKKAL, RENDEZŐKKEL STB. CSAK HOLNAPUTÁN KEZDŐDNEK. AZ AZ EMBER, AKI KIZÁRÓLAG AZ ÉN ÜGYEMMEL FOGLALKOZIK, IDŐKÖZBEN KÖZÖLTE, HOGY A FORGATÓKÖNYVEM EGYÖNTETŰ ÉS RENDKÍVÜLI TETSZÉST ARATOTT, FELTÉTLENÜL MEG AKARJÁK FILMESÍTENI, ÉS HOGY AZÉRT EGY KICSIT ÁT KELLENE DOLGOZNI, HOGY JOBBAN MEGFELELJEN AZ AMERIKAI ÍZLÉSNEK. EZ TOVÁBBRA SEM VOLNA BAJ, HA NEM KÖVETELNEK LÉNYEGES VÁLTOZTATÁSOKAT. AZ EMBEREK EGYÉBKÉNT HALLATLANUL SZERETETRE MÉLTÓAK ÉS ELŐZÉKENYEK VELEM, MÁR ANNYI MEGHÍVÁST KAPTAM, HOGY LEGALÁBB FÉL ÉVIG MINDEN ESTÉRE FUTNA BELŐLÜK. MAGA NEW YORK KÜLÖNBEN TÚLSZÁRNYALJA LEGMERÉSZEBB VÁRAKOZÁSAIMAT. NEM HISZEM, HOGY SZÍVESEN ÉLNÉK ITT, DE NAGYSZERŰ EZ AZ ÉLMÉNY ÉS BOLDOG VAGYOK, HOGY MÉGISCSAK LÁTHATTAM EZT A VÁROST. HA EZ A FILM NEM JÖN, NEM LETT VOLNA MÓDOM RÁ.

LEGDRÁGÁBB MAMUS, MINÉL TÖBB SZÉPSÉGET LÁTOK, ANNÁL JOBBAN VÁGYOM UTÁNAD. EGYETLEN MEGNYUGVÁSOM, HOGY JÓ KEZEKBEN VAGY,

DE TÉGED IS KÉRLEK, VIGYÁZZ A FELESÉGEMRE, AKI KIMONDHATATLANUL A SZÍVEMHEZ NŐTT. MÍLYEN SZÉP LESZ A VISZONTLÁTÁS! GONDOLATBAN MINDENNAP MEGCSÓKOLOM A KEZEDET ÉS AZ ÖREG, KEDVES ARCODAT. A TE

TIBOROD.

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1957. okt. 4.

Édes Életem Szerelmem!

Nem tudom lesz-e alkalmam születésnapodig írni; úgyhogy most – és minden pillanatban – kérem a jó Istent, hogy éltesen nagyon-nagyon sokáig erőben-egészségben! Kívánom Neked mindazt, amit Te magadnak kívánsz! (Sőt sokkal többet, mert Te túl szerény vagy!) Kívánom, hogy hosszú-hosszú évtizedekig együtt ünnepelhessük születésnapodat és a többi családi évfordulókat.

*Életem! Drágám! Nagyon-nagyon sok boldog évet kívánok szerelmünknek, házasságunknak! Szeretlek! Szeretlek! Szeretlek! Szeretlek! Mindig jobban – ha még lehet! – Vágyódom utánad, minden pillanatban Rád gondolok! Érted élek drága szívem! (Nehéz Neked írnom, tudom, hogy nem szereted a „nagy szavakat” – de én most csak sok-sok felkiáltójellel és kérdőjellel és nagy szavakkal tudom magam kifejezni! Szeretlek!!!! Szeretsz??? **Egészséges vagy???***

Kérlek, az egészségedről írd hosszán!!! Mellékelten küldök aranyérkenőcsöt! Állítólag kitűnő. **Használd!!!**

A Mamának írt levél szerintem nem jó, felizgatja, nagyon-nagy lett így a távolság köztetek! A „nő ügy” szerintem jobb lett volna! Engem is egy kicsit sajnált volna, könnyebb lett volna nekem a dolgom Vele! Mama jól van! Egészséges. Irénke, Pista ellátják, rendben. Én is jól vagyok! Egészségem rendben, csak mindig fázom, hideg az ősz. Milyen a magas nyakú pulóver? Nagyon örültem neki, remélem jó meleg? Erről is írd!

Anyagi ügyeim rendben! Ne félt, eladok én mindig valamit, ha nincs pénzem. A takarékbetétkönyvről nincs válaszem, csak annyi, hogy „a bíróságon van letétben”. **De nincs semmi** anyagi problémám! Ha isten segít, rövidesen állásba megyek, nem a szakmámba, de állítólag jól fogok keresni! Itthon varrok! Itthon jól vagyunk! Mária, Lajoska, Pali jól vannak, üdvözlnek! Lilike hűséges barátnőm! Sokat dolgozok a kertben, sok gyümölcs, paprika, paradicsom lett. Nagy örömöm telik benne.

Életem! Szeretnélek látni! Sajnálom, hogy a második beszélőnkön sírtam! Szégyellem!! Ne haragudj; de váratlanul jött! Megkértem Zalán dr.-t, hogy segítsen beszélőt szerezni! Remélem sikerül! Életem! – nem tudok mást írni, mint szeretlek! Szeretlek! Szívem, írd sokat magadról, **egészségedről**, vigyázzál magadra! Hallom Zalán dr.-tól,

hogy ételundorod van! **Életem, egyél!!!** Hidd el, hogy nagyon fontos, hogy legyen ellenálló erőd! Egyél! Vigyázzál magadra! Meghalok, ha az egészségeddel valami baj történne! Könyörgök, vigyázzál az egészségedre! Nekem, miattam!!! Nagyon sokat aggódom Érted! Mit küldjek? Mire van szükséged? A sapkád ott van, hordjad azt is! Óvd magadat nekem! Veled akarok élni, sokáig, egészségesen, boldogan! – Még egyszer a jó isten áldását és segítségét kérem Rád! Gyere haza minél hamarább!! Ámen!

Szeretlek! Csókolnálak, ölelnélek

Kisbőbéd

Minden igaz barátod sok boldogságot kíván születésnapodra...

Gertrúd

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1957. okt. 9.

Kisbőbém, szerelmem,

köszönöm a leveledet, köszönöm a szvetttert, mindent. Olyan hála van bennem irántad, hogy soha semmi el nem feledtetheti. Szebben, nemesebben akkor sem viselkedhetnél, ha húsz éve volnál a Feleségem, s egy egész életet töltöttünk volna el közös örömben, szenvedésben és szerelemben. Bár megszolgálhatnám még neked, egyetlenem!

Kérdéseidre itt felelek, mert a beszélgetési idő nagyon rövid. Egészségem miatt **semmit se aggódj!** Aranyereim, ízületeim, gyomrom most **teljesen** rendben vannak, még az öt hónapja behozott Enterovioformból is van. Nem vagyok meghűlve, még csak nem is köhögök. Tegnap óta valamennyit fűtenek is, és naponta kapok kb. 1/4 kg szőlőt, almát, azonkívül C- és B-vitamint, sőt kaptam egy sorozat B 12 injekciót is. Nagyon emberségesen, gondosan, jól bánnak velem.

Amit beküldtél, mindent megkaptam, zsebkendőket, aranyérkenőcsöt, csokoládét, cigarettát. Kérve kérlek, **ne költs rám** több pénzt! Mindenből tartalékom van, semmire sincs szükségem.

Mama! Az az ötlet, hogy én nő miatt nem jövök haza Párizsból, azért rossz, mert ha Mamával valami baj történik, sürgönyöztetne és én 48 óra alatt itthon kellene, hogy legyek. Képzeld el, milyen keserűség volna a szívében, ha ő súlyos beteg, esetleg – alig merem leírni, de szembe kell nézni ezzel is – esetleg halálán van, s én nő miatt nem vagyok mellette! Elképzelni is rossz. De az, hogy én Amerikában dolgozom, érte is, ezt könnyebben megérti most is, baj esetén is, akármi-lyen jóvátehetetlen és számomra elképzelhetetlen lenne is.

Édesem, szóban is el fogom mondani, de meg is írom: rendkívül aggaszt a te törékeny egészséged. Írod, hogy állásba mész; otthon varrsz, a kertben dolgozol – sok ez! Ha most túl sokat vállalsz, szívesen megbosszulhatja magát. Könyörgök, inkább add el minden

nélkülözhető holmimat, aranyórát, akár a könyvtáramat is, mindent, hogysen te rámenj erre. Beszél meg ezeket a dolgokat Illyéssel, Gyuri bácsival, Kádár Miklóssal, mindenesetre egy **becsületes**, gyakorlati érzékkel bíró emberrel is. (Réz Pali?) Az írógépeket rövidesen visszakupod, a régít mindenképp rögtön eladhatod. Persze, helyzetünk csak a bírósági tárgyalás utáni időben fog tisztázódni. Édesanyádat csókolom, kérem, ne haragudjék rám s vigyázzon rád. Délben látlak.

Tibor

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1957. okt. 24.

Édes, drága Életem! Szerelmem!

Itt küldöm a kért sötét ruhát, fehér inget, 10 zsebkendő, jégérsóneműt is küldök tisztát! Légy szíves, az ing fölé vegyél fel pulóvert is, nehogy megfázzál! Itthon mindenki jól van! Életem, nagyon vigyázz Magadra és egészségedre! Szeretlek és szeretni foglak, amíg élek!

Remélem, a tárgyalás alatt láthatlak! Szeretlek és csókollak:

Kisbőbéd

Mama jól van, levél kellene már neki!

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1957. okt. 30.

Édesem, Egyetlenem,

most csak két sor tárgyi közlés.

Mamának a levelet csak akkor add át, ha már kikerülhetetlen.

Mondd, hogy egy levél onnét 3-4 hét, s hogy sürgönyt kaptál.

Múltkori levelem értelmében kb. okt. közepén érkeztem oda.

Fordítsd le magadnak!

Ha úgy adódna, hogy még könyvekre volna szükségem, a következőket kérem:

sajátjainkból:

Thackeray-nek egy regénye – Mikszáthnak 2 kötetes visszaemlékezései – Shakespeare-nek az a kötete, melyben az Achilles dráma van (Szabó L. fordította), címére nem emlékszem.

Ezenkívül szerezd meg nekem barátainktól – valamelyiknek talán meglesz: Jeans Asztronómiáját s egy népszerű tudományos kötetet az emberi test biológiájáról.

Holnap a tárgyaláson látlak. Bizalmat s bátorságot az ad, hogy szeretlek.

Egyetlenem!

T.

DÉRY TIBOR – DÉRY KÁROLYNÉNAK

1957. okt. 30.

MAMUS, KEDVESEM!

AZT HISZEM, A FILMNOVELLÁMMAL HAMAROSAN KÉSZEN LESZEK ÉS AZUTÁN JÖNNEK A TÁRGYALÁSOK A FILMTÁRSASÁGGAL, AMELYEK REMÉLEM, NEM FOGNAK TÚL SOKÁIG TARTANI. NEKEM AZ Ő ESETLEGES KÍVÁNSÁGAIKAT MEG KELL HALLGATNOM, AKCEPTÁLNOM KELL, AMI ELFOGADHATÓ STB.

NAGYOBB VÁLTOZTATÁSOKRA, ÁTDOLGOZÁSOKRA, REMÉLHETŐLEG, NEM KERÜL SOR. AZ ÉN EREDETI TERVEM NAGYON TETSZETT AZ EMBEREKNEK ÉS ÉN REMÉLEM, HOGY A NOVELLA, VAGYIS A KÉRDÉS MEGOLDÁSA AZ Ő ÍZLÉSÜKNEK MEG FOG FELELNI.

AMI ENGEM ILLET, NINCS SEMMI KÜLÖNLEGES KÖZÖLNIVALÓM, EGÉSZSÉG, KEDV, MINDEN A LEGNAGYOBB RENDBEN VAN. ITT REMEK IDŐ VAN, AMI – MINT AHOGYAN TE TUDOD – AZ ÉN ÁLTALÁNOS HANGULATOMRA NAGYON JÓ HATÁSSAL VAN. EGY MELEG NAPPÉNYES ŐSZ, MAJDNEM MINT A NYÁR, MÉG NYÁRI RUHÁBAN JÁRNAK.

HOGY VAGY, SZERETETT MAMUS? ISTENEM, MILYEN SZÉP LENNE, HA ÉN MINDANNYIÓTOKAT ITT TUDNÁM! DE ÉN REMÉLEM, HOGY A VIZONTLÁTÁS MOST MÁR NEM SOKÁIG VÁRAT MAGÁRA. A VÁM- ÉS DEVIZAELOÍRÁSOK MIATT, SAJNOS, SEMMIT NEM KÜLDHETEK NEKED, DE REMÉLEM, HOGY TE

KIJÖSSZ A PÉNZEDBŐL, ÚGYSZINTÉN MÁRIA IS. MAMUS, LEGKÖZELEBB
HOSSZABBAN ÍROK NEKED, REMÉLHETŐLEG MÁR A HAZAFELÉ UTAZÁSOM-
BÓL. NAGYON VIGYÁZZ MAGADRA, *TE NAGYON FONTOS VAGY NEKEM!*
A TE NEM GÁLÁNS FIAD:

TIBOR

DÉRY TIBORNÉ – AZ MSZMP POLITIKAI BIZOTTSÁGÁNAK
1957. nov. 29.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának
Budapest

Mélyen Tisztelt Politikai Bizottság!

Férjemet: Déry Tibor írot a Legfelsőbb Bíróság Népbírószági
Tanácsa kilenc évi börtönre ítélte.

A nyomozás és a tárgyalás során több alkalommal
beszélhettem férjemmel. Így meggyőződtem arról, hogy
számos súlyos betegségben (tüdőtágulásban,
idegrendszerének különböző zavaraiban, agyér-
elmeszesedésben, gyomor-, bél- és szívbántalmakban) szen-
ved. Állapota a gondos orvosi kezelés ellenére nem javul,
ellenkezőleg: lényegesen súlyosbodott.

Attól tartok tehát, hogy férjem a teljes testi és szellemi
összeroppanás küszöbén áll, sőt életét is komoly veszély

fenyegeti. Ez pedig meggyőződésem szerint nem lehet az igazságszolgáltatás célja, és veszteséget jelentene kultúránk számára is.

Arra kérem tehát a mélyen tisztelt Politikai Bizottságot, szíveskedjék odahatni, hogy az illetékes szervek férjem büntetésének félbeszakítását engedélyezzék és tegyék számára lehetővé, hogy egészségét olyan orvosi kezelés útján visszanyerhesse, amely a börtönben nem biztosítható részére.

Tisztelettel: Déry Tiborné

DÉRY TIBORNÉ – AZ IGAZSÁGÜGY-MINISZTERNEK

1957. dec. 16.

Igazságügy-miniszter Úr!

Férjemet: Déry Tibor írot a Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanácsa 9 évi börtönre ítélte. Az ítélethozatal után a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságához fordultam azzal a kéréssel; hasson oda, hogy az illetékes szervek férjem büntetésének ideiglenes félbeszakítását betegségére tekintettel engedélyezzék.

A Központi Vezetőség Irodájától f. hó 5-én 2805/3. szám alatt azt az értesítést kaptam, hogy kérésemet Igazságügy-miniszter Úrhoz továbbította.

Férjem 64 éves. Már letartóztatása előtt különböző súlyos betegségekben (szív- és gyomorbántalmakban) szenvedett és a csatolt igazolás szerint Hetényi professzor kezelése alatt állt. A vizsgálat és a tárgyalás során többször volt alkalmam a vele való találkozásra és így meggyőződést szereztem arról, hogy állapota – a gondos orvosi kezelés, a megfelelő táplálkozás és több könnyítés ellenére – lényegesen rosszabbodott. Korábbi bajaihoz idegbetegség, tüdőtágulás, általános és agyér-elmeszesedés járult. Férjem olyan állapotban van, hogy halálától kell tartanom. Betegségei – úgy látszik – olyan természetűek, hogy a büntetőintézetben nem gyógyíthatók kellő sikerrel. Mint férje életéért aggódó feleség, arra kérem tehát Miniszter Urat, vizsgálta meg férjemet hatósági orvosokkal, és a vizsgálat eredménye alapján tegye lehetővé, hogy férjem büntetését ideiglenesen félbeszakítsák, mert férjem csak így nyerheti vissza egészségét olyan mértékben, hogy büntetését életveszély nélkül ki tudja tölteni.

Bocsásson meg, hogy kéréssel háborgatom, de szolgáljon mentségemül, hogy a legkomolyabban aggódom férjem életéért.

Tisztelettel: Déry Tiborné

Ui. Szükségesnek tartom Miniszter Úr tudomására hozni, hogy egyidejűleg ugyanilyen értelmű kérelemmel fordultam a Belügyminiszter Úrhoz is.

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1957. dec. 30.

Édes Életem! Szerelmem! Mindenem!

Jól vagyunk mindannyian! Mama nyugodt! Karácsonyra kapott: táviratot és ajándékot Tőled; most levelet kap.

*Én is jól vagyok és jókedvű. Hogy vagy édes Életem? Egészséges vagy-e? Kell-e valamilyen gyógyszer? Vigyázzál Életem az egészségedre! Legyél nyugodt! – mi itthon jól vagyunk és **nagyon** szeretlek és várok Rád, amíg élek! Állandóan Rád gondolok, szeretném, ha ezt tudnád és éreznéd!*

Az Európa Kiadó a Goethe-fordításról szerződést küld Neked, és a lefordítandó munkát is!

Életem! Szeretlek! A jó isten, és a jó emberek vigyázzanak Rád!

Szeretlek! Kisbőbéd

DÉRY TIBOR – DÉRY KÁROLYNÉNAK

1958. jan. 1.

DRÁGA MAMUS!⁶

MINDENEKELŐTT ARRA KÉRLEK, VIGYÁZZ MAGADRA, MERT HA NEM TUDNÁM, HOGY EGÉSZSÉGES VAGY ÉS MINDEN RENDBEN VAN VELED, EGYÁLTALÁN NEM TUDNÉK DOLGOZNI EBBEN AZ IDEGEN VILÁGBAN. TE VAGY NEKEM A LEGFONTOSABB, EZÉRT TÉGY MEG MINDENT AZ EGÉSZSÉGE-DÉRT.

CSUPA JÓ HÍREM VAN SZÁMODRA. AZ AMERIKAI ÍRÓK RENDKÍVÜL KED-VESEN FOGADTA, MINTHA NAGYON HÍRES EMBER LENNÉK. STEINBECK TÖBB NAPON ÁT KOCSIKÁZTATOTT AZ AUTÓJÁBAN, ÉS MINDENT MEGMUTA-TOTT, AMIT MEGNÉZNI EGYÁLTALÁN ÉRDEMES. EL SEM TUDOD KÉPZELNI, MILYEN ÉRDEKES LEHET EGY ILYEN HAMISÍTATLAN AMERIKAI NAGYVÁROS. SOK FÉNY ÉS SZÍN, ÉS FELTŰNŐ, NEKÜNK EURÓPAIAKNAK NAGYON FELTŰNŐ REKLÁMOK. MERT MI AZÉRT UTOLSÓ SZÍVDOBBANÁSIG EURÓPAIAK MARADUNK. EZT BIZONYÍTOTTA A KÖVETKEZŐ ÉLMÉNYEM IS. NÉHÁNY NAPOT HEMINGWAY-NÉL TÖLTÖTTEM. Ő AMERIKAI MÉRCÉVEL IS DÚSGAZ-DAG, EGY EGÉSZ VAGYONT ÍRT ÖSSZE. NAGYON SZÍVES VOLT HOZZÁM, JÓL IS ÉREZTEM MAGAM NÁLA, CSAK EGY VALAMIT NEM TUDTAM MEGSZOKNI. A SZEMÉLYZET CSUPA NÉGER. NAGYON KÍNOS VOLT A GONDOLAT, HOGY ÉN, A FEHÉR, AZ URAT JÁTSZOM, ŐK, A FEKETÉK PEDIG KISZOLGÁLNAK ENGEM. EZT BIZTOSAN MEG FOGOD ÉRTENI, DRÁGA MAMUS.

A MUNKA NAGYON TETSIK ÉS MINDEN NAGYON KÖNNYEN MEGY. A FILMESEK FELTŰNŐEN UDVARIASAK. A LEGJOBB SZÍNÉSZEKET VÁLOGATTÁK KI SZÁMOMRA, ÉS A MŰSZAKI SZEMÉLYZET IS ELSŐ OSZTÁLYÚ. A PRODUCER

NAGY VILÁGSIKERT ÍGÉR. ÓRIÁSI LENDÜLETTEL DOLGOZOM, CSAK TI HIÁNYOZTOK, KEDVESEIM, TE ÉS BÖBE. REMÉLHETŐLEG AZONBAN TAVASZ VÉGÉRE, VAGY LEGKÉSŐBB NYÁRRÁ MÁR OTTHON LESZEK.

A FILM ANYAGIAK TEKINTETÉBEN IS SIKERNEK ÍGÉRKEZIK. ELŐLEGKÉNT MÁR MOST IS FIZETNEK. MÁRIS SOK AJÁNDÉKOT VÁSÁROLTAM, PÉLDÁUL VETTEM NEKED EGY CSODÁLATOS TÖLTŐTOLLAT. A TÖBBI MARADJON MEGLEPETÉS! MAGAMAT EZZEL AZ ÍRÓGÉPPEL AJÁNDÉKOZTAM MEG, AMELLYEL EZT A LEVELET ÍROM. CSAK ŐSZ FEJJELE JÖTTEM RÁ, MENNYIVEL KÖNNYEBB GÉPPEL ÍRNI. A BOLTBAN AZONNAL ELLÁTTÁK A GÉPET MAGYAR ÍRÁSJELEKKEL.

DRÁGA MAMUS, MÉG EGYSZER ARRA KÉRLEK, VIGYÁZZ AZ EGÉSZSÉGEDRE, BÖBÉNEK TELEFONÁLTAM, ÉS ARRA KÉRTEM, TEGYEN MEG MINDENT AZ ÉRDEKEDBEN. MÁSKÜLÖNBEN SEM NYUGODTAN DOLGOZNI, SEM ÉLNI NEM TUDNÉK, HA NEM TUDNÁM, HOGY SEMMID SEM HIÁNYZIK ÉS HOGY TELJESEN RENDBEN VAGY. A KÖZELI VISZONTLÁTÁS REMÉNYÉBEN EZER CSÓKOT KÜLD NEKED A TÉGED MINDENEK FELETT SZERETŐ FIAD.

EZER CSÓK:

TIBOR

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1958. febr. 1.

Édesem, Egyetlenem,

Kisbőbém

be nehéz volt elviselnem ezt a majdnem három hónapot, amióta nem láttalak és semmi hírem rólad, és duplán nehéz, mert a tárgyaláson annyira megszoktam, hogy kétnaponként veled vagyok, ha csak tíz percre is. Ha megláttalak, az már megkönnyebbülés volt számomra, mint ahogy ma is az a tudat ad erőt, hogy megmaradtál nekem. Nagyon szeretlek – sokszor megírtam már s ez a legtöbb, amit mondhatok.

Engedélyt kaptam arra, külön kedvezményként, hogy ma írhassek neked s te válaszolhass, valamint, hogy mamának írhassek febr. 3-ra, 95. születésnapjára. Menjünk sorban! Minden kérdésemre felelj majd, mert megengedték, hogy részletesen tájékoztass minden családi és magánügyünkről. De előbb elmondom, ami nyilván a legjobban érdekel, hogy én hogy állok. Teljesen őszintén – nem csaplak be! – s ugyanígy kérem a válaszokat az én kérdéseimre!!! – Egészséges vagyok, gyomrommal, ízületeimmel, aranyeremmel, beleimmel, szívemmel teljesen rendben. Azok a rendkívül kedvező körülmények, melyeket itt a börtönben teremtettek számomra, az idegbajos tüneteket is nagymértékben csökkentették, úgyhogy folyamatosan nyugodtan tudok dolgozni. Abban a szobában vagyok, ahol voltam, világos és jól fűtik. Naponta kapok vitaminokat s 3-4 almát külön. A szvetter még csak 2-3-szor volt rajtam. Meg volnál elégedve

türelmemmel és nyugalammal is. Csak az értetek való gond ne volna!

Mama. Addig nem írhatok neki, amíg tőled nem kapok választ. Fenn tudod még tartani a legendát? Ha igen, részletesen írd meg, mit tud most rólam. Nem volna-e helyes, egyébként érthetetlen távollétemet azzal magyarázni, hogy Amerikából a diplomáciai feszültség miatt egyelőre nem kapok kiutazási engedélyt s most ott dolgozom valahol a kaliforniai tengerparton? Persze, lehet, hogy ezzel már elkéstem. Istenem, mi van szegény anyámmal!

S teveled? Őszinte választ! Egészséges vagy? Kell még altatót szedned? Nem örölt fel a gond? Mivel töltöd a napokat? Fűtitek a lakást? Mária, Pali, Laji ott vannak még? A bútoraink megvannak? Hogy bírod a magányt s barátaink segítenek-e elviselni? Anyukád hogy van s meglátogat-e? Öcséd? S a kis Luca? Kikkel érintkezel? Kornél eljár-e néha hozzád? S aztán: miből élsz s miből tartod az anyámat? Megismétlem, újra s újra, szívem teljes erejéből, hogy semmihez a világon nem ragaszkodom, csak hozzád s anyámhoz, s bármit megtennék, hogy ne legyenek anyagi gondjaid, ha már a másféle gondoktól nem tudlak megkímélni. Az emberek nem éreztetik veled, hogy az én feleségem vagy s nincsenek-e bosszúságaid, kellemetlenségeid miattam? Minden kérdésemre kérek választ, mert nem tudom, mikor láthatlak vagy kaphatok újra levelet, s azonkívül is írj meg minden csa-

ládi, személyi vonatkozású dolgot, ami érdekelhet. A legkisebb apróság is felidézheti számomra az otthont, téged! Irénkéék megvannak? Nem beteg?

Egy drámát írok, már a 3. felvonásnál tartok, febr. végére meg is leszek vele. Ki szabad küldenem innét, úgyhogy hozzád is el fog jutni. – De ennek az útját, módját még nem tudom. – Ami az Esőt illeti, a felét már lefordítottam, de aztán abbahagytam, nem tudván; hogy a színház igényt tart-e még rá s hogy kaphatsz-e érte pénzt. Mikorra volna rá szükség? – én két hét alatt be tudom fejezni, ha szükséges; de ha lehet, egyelőre inkább a magamét szeretném.

Azt érzem, hogy még százat kellene kérdeznem, s nem tudom, mit. Az emlékek kikopnak az emberből. Majd ha egyszer megint otthon leszek! Még a porszem is kedves nekem, amely odahaza az íróasztalomra lerakódik, s hányszor járom végig a kertet, sorban felidézve magamban a virágágyakat s bennük a virágokat úgy, ahogy én utoljára láttam őket. Nézegetem a gyümölcsfákat, az eprest, melyet már nem láthattam, az ösvényt, melyet te hozattál rendbe. De sokat nem szabad ezzel foglalkoznom, mert megfájdítja a szívemet. Kora reggeltől kezdve úgy kb. délután 5-ig dolgozom, mert ezzel telik legjobban az idő, utána sakkozom, olvasok lefekvésig. Telnek a napok.

El nem mondhatom, mennyi hála van bennem irántad szerelmemen kívül, melyet soha olyan világosan nem éreztem –majdnem azt

mondhatnám, nem tudtam róla – mint most, amikor hiányzol. Tudtam rólad mindig, hogy bajban meg fogod állni a helyedet, de hogy ilyen hűséges barátom is leszel, ilyen lelkiismeretes, gondos és édes, arra nem számítottam – mert persze nem gondoltam arra, hogy ilyen próbatételre is sor fog kerülni. Nagyon vigyázz magadra, szerelmem, testileg-lelkileg, hogy megmaradj nekem olyannak, amilyen voltál és vagy; maradj meg olyannak, amilyen rövid boldog együttlétünk alatt voltál. Megismétlem, amit egyszer már megírtam neked, hogy soha senki nem szerzett nekem olyan háborítatlanul boldog életet, mint amelyet neked sikerült. S hogy tudok most majd egyszer megfizetni azért a teherért, amit most magadra vettél! Hányszor jut eszembe a Gáspár Bandival való beszélgetésünk, amikor még nem értettem meg, hogy mi lehetsz számomra. Vigyázz magadra, tartsd meg azt a szép lelki fegyelmet s rendet, melyet együtt munkáltunk ki magunknak, őrizd meg arra az időre, amikor megint együtt lehetünk! Édesem, okosom, kedvesem, barátnőm, szerelmem, ne veszítsd el a türelmedet. S bocsáss meg nekem! Édesanyádat számtalanszor ölelem, csókolom, ő se haragudjék rám! Lacit is szívemből! Ha Mária meg tudott maradni, üzenem neki, hogy a családjához tartozik. Palinak mondd meg, hogy amit érted tesz, én is adósának tekintem magam. Gyuriékat, Gyuláékat a legnagyobb szeretettel ölelem, el nem mondhatom, milyen hálás vagyok minden mozdulatukért, amellyel

segítségére vannak. Látod őket? Mindenre felelj. Minden barátunkat üdvözlöm, Lilit külön is csókolom.

S még egyszer: szeretlek. Ami erő és szenvedély még maradt ebben az öreg szívben, azt neked tartogatom.

Tibor

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1958. febr. 2.

Édes Életem! Szerelmem! Tyübityejkám!

Boldog vagyok, hogy nézhetem betűidet, jaj de régen nem írhattál! Hosszú órákba telt, amíg olvasni is tudtam, és értelmem felfogta a szavakat! – Ahogy most sokszori olvasás után mérlegelek, azt látom, hogy – amennyire körülményeink engedik – jól vagyunk, Te is, én is, csak az állandó éjjeli és nappali őrzöngés egymásért, féltése a másinak, ez tesz kettőnket idegileg tönkre! Te írod, hogy jaj, mi van ve-lünk, én sírok, hogy Istenem, mi van Veled!? Fázol-e? éhes vagy-e? türelmetlen vagy-e?! stb. Én most megnyugodtam és hiszek Neked, hogy az igazat írtad és jól vagy! Kérlek, hidd el, én is **őszintén** vála-szolok, kérdezési sorrendben a leveledben kérdezettek-re:

Mama: Ma ott ebédeltem, nagy születésnap volt! Ott volt Anny is (nekem sem szimpatikus!) Ajándékok Tőled: egy hosszú távirat, fél kg tea, fél kg kávé, 3 db banán, 1 kg narancs, 1 kg citrom, 2 db francia

szappan! Tőlem: 1 cserép virág, nagy doboz bonbon. (Flórától kaptam karácsonyra.) Anyutól, Auréléktől, Gertrúdéktól gratuláló távirat! Mamával nem lehet bírni, olyan büszke! – **Mama jól van!** Olyan leveleket írok Nevedben, hogy direkt büszke vagyok a hatására. **Te ne írd!** Már géppel írt – ott vetted New Yorkban! – leveleket kap. Én csodálatosan megtanultam a betűidet a „Tausend Küsse Tibort” írom alá! –: Hemingway-nél laksz; néger inasok; dühöngő kapitalizmus; Amerika legjobb színészei játszanak a filmedben; autót kaptál használatra; furcsa tengeri állatokat eszel; bundát vettél magadnak; Neki ajándékokat **stb.!** Tavasszal vagy nyáron jössz haza! És, hogy Neked a világon Ő a legfontosabb, ha Ő nincs jól, Te nem tudsz dolgozni! Ez a legutolsó levél olyan jól sikerült, hogy nekem nem merte megmutatni, nehogy féltékeny legyek rá, és hogy csak nyáron jössz! – ez nekem fájna, mert nagyon várlak már, nem szabad nekem Rólad tudni! Erre a levélre küldöm itt az ő válaszát! Marki nénibe szerelmes, ő **is** megy hetenként kétszer hozzá! (Ő a pót Eulika, aki a tárgyalásod alatt halt meg, hirtelen, elaludt. Egy pillanatig sem volt beteg! Mama tudja!) Ami a diplomáciai feszültséget illeti, jó ötlet, de egyelőre nincs rá szükség! Tyübityejka! bízd rám, nagyon jól van a Mama! Most drukkol, hogy Te kapd a Nobel-díjat, azt mondtam Neki, hogy a filmedet felterjesztették. Mamának nem 95. – hanem 96. születésnapja van! Még egyet! **fontos! semmi** nem változott! nyugalom

és rend van! Irénke és Pista a Mamához **nagyon** rendesek, és nincs rá jelző, hogy engem hogy dicsérnek, szeretnek. Nem veszekednek – villanyszámla! – ez is az én eredményem! Karácsonyra 1 ruhaanyagot kapott Irénke, sírt örömeiben! Mama törülközőket stb. Egy szóval Mama büszke Rád, és boldog! Ugyanannyi pénzt adok neki; mint Te, sőt többet is! **Legyél nyugodt!!!**

Na most **én:** kérdésről kérdésre válaszolok! Egészséges vagyok! Sokkal kevesebb altatót szedek, mint hónapokkal ezelőtt kb. 20%-át. Gondom és rumlim van elég, de nem örölt fel! Sőt! Olyan csinos vagyok, hogy örömed lesz bennem! Mennél nagyobb a zűr körülöttem, annál szebb leszek! Szégyellem is; hogy van képem „ennyi balszerencse közt s oly sok vizzály után” még mindig virulnom! De elpusztíthatatlan szépségemet még növelik a Vilitől kapott ruhák, Anyutól kapott bunda, (egy régi bunda árán vette karácsonyra! tigrises! Mamának tetszik!!!) és harc a bútoraimért. Nagyon humoros, hogy az emberek, ne adj Isten, hogy elhiggyék, hogy Neked nem volt villád, autód, de még egy ágyad sem. Csalódtak Benned!

Hogy mit csinálok egész nap? Hát most 11-én lesz az első visszaigénylési perem, Lajoska a rádióját igényli, a Mama által kölcsönadott, sárga garnitúra, nagy fotel stb. Irénkéék igénylik. Az én perem csak később lesz; szerencsémre majdnem mindenről megvan a szám-lám! Úgyhogy csak az izgalom és a bélyegilleték miatt fáj a fejem, na

és a Te könyveid miatt, na de Istenem, majd összeszerezzük lassan, csak Te gyere haza! Igaz? Egyelőre még itt vannak a holmik, a per lefolyását várják! – Fűtjük a lakást, muszáj a két albérlőm, Pali és Lajoska miatt is! Így lakunk: én a régi szobámban, Mária a Te szobádban, Lajoska a volt Mária szobában, Pali az én régi kis szobámban. Nagyon jól vagyunk így! Nagyon rendesek, szerencsés vagyok velük! – Ami a magányt illeti, soha nem vagyok egyedül! Ezt szó szerint vedd! Te állandóan itt vagy mellettem! Minden pillanatomat az keseríti és édesíti, hogy Te itt vagy és vagy! Miattad vagyok boldog, és miattad vagyok boldogtalan. Az összes barátaink szeretnek és törődnek velem, Gertrúdék, Flóráék, Aurélék állandóan jönnek és én megyek hozzájuk. (Egyébként Aurél halálosan meg van sértődve, a rajzot, amit rólad készített, házasságunk előtt, 30 Ft-ra értékelték, és a sárga vázám 500-ra. Káromkodott! Van itt humor is!) Lilike minden vasárnap itt van egész nap! Én, három-négy barátunkon kívül sehova nem megyek! Nem azért, mert így illik egy egyedülálló asszonynak, hanem, mert **csak** itthon érzem jól magam!

Jaj a Luca! Millió játékos ördög él benne! Egész nap gonoszságokon töri a fejét, de ki is talál mindig valami disznóságot! Pontosan a Niki, csak nem beszél öt nyelven és kockapofája van. Mindenki azt mondja, én is, pontosan a Niki, már van is akkora! Mozdulatai; kényeskedése, ugrálásai, négy lábbal ugrik egyszerre. Máriának a mindene. 95%-ig

szobatiszta, néha bepisil. Az egész környék ismeri, szereti! – Kornél nem jár hozzám, azóta egyszer volt itt, Gertrúdékkal, Flóráékkal, amikor egy kérvényt beadtam, de most majd a perem alatt ő viszi az ügyet! – Az anyagi ügyeim rendben, semmi nem változott! Szeretnék elhelyezkedni és Aczél György miniszter – beszéltem vele – megígérte, hogy elhelyez; persze nem a szakmámban, de idáig nem történt még semmi! **Ezen se törd a fejed, minden rendben van!** Tudod, hogy én a legkisebb bajnál már nyüszíteni kezdek, de most nyugodt vagyok! Színdarab! Színdarab! Óriási! Boldog vagyok! Életem, tudsz dolgozni?! Miről szól? Mikor játszódik? Jaj, de boldog vagyok! Mikor kaphatom meg? Majd leíratom!? Persze, amíg ott benn vagy, nem lehet előadatni?! Erre válaszolj! Az Esőt a jövő évadban játsszák, nem sürgős! Jaj de jó volna, ha az ágyam szélére ülhetnél, és felolvashatnád! Címet ne Te adj neki, tudod, hogy én jobb címeket tudok! Jaj, de örülök, Istenem! (De kár, hogy nem tudok beledumálni, emlékszel, hogy mindig okoskodtam Veled?!) Európa Könyvkiadó szerződést küld, ha akarod, írd alá, Goethe fordításról. – Anyukám jól van, egészséges. Lacika is jól van, beteg volt, hastífuszban volt karácsonykor, 20 kilót fogyott, de már visszahízott 6 kg-ot belőle! Anyukám beleegyezett, hogy Lacika vegyen egy motorbiciklit, és akkor én is motorozni fogok, de persze nem most a télen, hanem március, áprilisban, ha kitavasodik.

S most utolsónak nagyon kérlek, vigyázzál továbbra is Magadra, szeretsz, és Neked is az a legfőbb kívánságod, hogy jól legyünk egészségileg, így megérted, hogy engem is ez gyötör a legjobban! Az egészségi állapotod!!! **Vigyázzál magadra!!!** És még egyet: bánt és fáj nekem, hogy Te állandóan bocsánatot kérsz tőlem, és háládat fejezed ki! Életem! ami a hálát illeti, természetes, hogy így viselkedem! **Szeretlek**, tehát szeretem az Anyádat és igyekszem becsületes lenni. **Ez természetes!** Magától értetődő dolgok ezek! Semmi megerőltető nincs ebben számomra! Sőt! Örülök, hogy tehetek érted valamit, ha keveset is! **Kérlek, ne köszönd többé, fáj nekem!** Ami a bocsánatkérést illeti, Életem, én legalább olyan hibás vagyok, mint Te! Az én elképzeléseim az életről mások, mint a tieid voltak, de sohasem mertem – félve a felelősségtől – kiállni és érvényt szerezni akaratomnak és elképzeléseimnek, még akkor sem, ha én esküdtem rájuk! Én tartozom Tőled bocsánatot kérni! Mert én tisztábban láttam, mint Te, de kényelemből és mint ahogy az anya a gyermeke kezében féltve őrzött porcelánt, én is hagytam, hogy játssz az életeddel és az én életemmel! Eltörött! Én – a mama – nem haragszom, csak Te bírd az érte járó „fenyítést”! (ezt bocsásd meg!) Én tisztellek, becsüllek, és olthatatlan szerelemmel szeretlek! Tanultunk! Életem, van neked egy halhatatlan játékok – a művészeted – és csak azért érdemes élni, szenvedni, én is arra tettem fel – már régen! – az életemet! – Írj! – Én szeretlek! – Te

*írd! Kérlek, hogy soha többé ne kérj bocsánatot, mert akkor én **na-
gyon** szégyellem magam!*

Forró szerelemmel csókollak:

Kisbőbéd

DÉRY TIBOR – DÉRY KÁROLYNÉNAK

1958. febr. 3.

távirat

VÁGYAKOZVA ÉS SOK SZERETETTEL GONDOLOK RÁD. SZÜLETÉSNAPODRA
EGÉSZSÉGET ÉS A VIDÁM EGYÜTTLÉT HOSSZÚ ÉVEIT KÍVÁNOM NEKED.
KÉRLEK, ÍRJD!

A TE TIBOROD

DÉRY TIBOR – DÉRY KÁROLYNÉNAK

1958. febr. 25.

DRÁGA MAMUS!

KÖSZÖNÖM ARANYOS, OKOS, SZELLEMESEBB LEVELEDET. AMIKOR ÚJRA MEG
ÚJRA OLVASOM, ÖRÖKKÉ MAGAM MELLETT ÉREZLEK, ÉDES MAMUSOM, ÉS
NEM KERÜLHETEM EL, HOGY FOLYVÁST RÁ NE DÖBBENJEK: MINDEN
TEHETSÉGEMET CSAK TŐLED ÖRÖKÖLTÉM, DRÁGA MAMUSOM! A MAI NAPIG
ÁLLANDÓAN MEGLEPSZ RAGYOGÓ IRODALMI STÍLUSODDAL. ÖRÜLÖK, HOGY
JÓL VAGY, MÁRIÁNÁL MINDIG ÉRDEKLŐDÖM TELEFONON, ÉS

MEGNYUGODVA TESZEM LE A KAGYLÓT, HA BIZTOSÍT, MENNYIRE JÓL VAGY. MOST TUDÓSÍTLAK A MUNKÁMRÓL ÉS ITTENI ÉLETEMRŐL. FILMEM NAGY LÉPTEKKEL HALAD – BÁR A TECHNIKA ITTENI ÁLLAPOTA NAGYOBB TEMPÓT IS KÖNNYEDÉN ELVISELNE, NO DE SAJNOS, A FILMGYÁRBAN ITT IS MEGLEHETŐSEN NAGY A BÜROKRÁCIA, AMI A MUNKÁT FÉKEZI. NÁLUNK ODAHAZA A FILM HAMARABB ELKÉSZÜLNE, AZ EMBEREK TÖBB SZÍVVEL VÉGZIK A DOLGUKAT. ENNEK ELLENÉRE ELÉGEDETT VAGYOK, MERT A FILM MŰVÉSZILEG IS JÓL SIKERÜL ÉS MÁR MOST ÓRIÁSI ELŐREKLÁMJA VAN. ÉN CSAK ARRA ÜGYELEM, HOGY JÓL MENJENEK A DOLGOK, ÍGY AZTÁN SOK A SZABADIDŐM, AMIT CSODÁSAN HASZNÁLOK FEL. NÉGY HETET TÖLTÖTTEM FLORIDÁBAN, AHOL – SZERINTEM – ÉLETEM LEGJOBB DRÁMÁJÁT ÍRTAM. A CÍME: A BÉCSI ASSZONY. LEHET, HOGY A DARABOT ITT ADOM EL, DE AZ IGAZI SIKERT ODAHAZA VÁROM. A TÉMÁJA AZ 1934-ES NAGY BÉCSI FELKELÉS. FLORIDA SZÉP VOLT, MINT EGY ÁLOM, CSAK AZT FÁJLALOM, HOGY NÉLKÜLETEK VOLTAM OTT, ARANYOS MAMUS. FLORIDÁBAN VÁSÁROLTAM NEKED EGY ÉDES, FEHÉR BÁRSONY HÁLÓSAPKÁT IS. EGYÁLTALÁN, MINDENFÉLE MEGLEPETÉST KÉSZÍTETTEM NEKED, MÁRIÁNAK ÉS TERMÉSZETESEN IRÉNKÉNEK ÉS PISTÁNAK. (PISTÁNAK EGY MELEG PULÓVERT VETTEM! EL NE SZÓLD MAGAD! MEGLEPETÉS!) AZT HISZEM, ÉRDEKEL TÉGED, MILYEN PÉNZÜGYI REMÉNYEIM LEHETNEK! MAMUSKÁM, HA JÓL SZÁMOLOK, MÍG ÉLÜNK, NEM LESZ TÖBBÉ GONDUNK. PERSZE JELENLEG A DOL-

LÁR-FORINT ÁRFOLYAM NEM TÚLSÁGOSAN KEDVEZŐ, DE ELŐRELÁTHATÓ-
LAG EZ A KÉRDÉS IS MEGOLDÓDIK, MIRE HAZATÉREK.

EGÉSZSÉGEM TELJESEN RENDBEN VAN, AZ ITTENI, OLAJJAL KÉSZÍTETT
ÉTELEK, ÚGY TŰNIK, JÓT TESZNEK NEKEM. ÉS A SOK NYALÁNKSAĞ! HAT
KILÓT HÍZTAM, ÉS MÁRIÁNAK MÁR NEM IS FOGOK TETSZENI. EGYENESEN
KÖVÉR LETTEM! MÁR ALIG VÁROM A FILMEM PREMIERJÉT, ÉS UTÁNA
AZONNAL INDULOK HAZA, LEGKÉSŐBB NYÁRON!

NAGYON KÉRLEK, DRÁGA MAMUSOM, NAGYON VIGYÁZZ MAGADRA ÉS
MÁRIÁRA – NAGYON SZERETLEK TITEKET! – ÚGY HALLOM, AZ EGÉSZSÉGED
RENDBEN VAN, JÓKEDVŰEN ÉS EGÉSZSÉGESEN SZERETNÉLEK VISZONTLÁTNI!
EZER CSÓK A TÉGED MINDENNÉL JOBBAN SZERETŐ

TIBOR FIADTÓL

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1958. febr. 27.

Édes Szerelmem, Drágám,

*olyan jó, hogy megint írhatok s megint kaphatok tőled levelet. Az
utolsó sok mindenben megnyugtató, főképp mama dolgában. (De
vigyázz: amikor helyettem aláírod a leveleket, a „Tausend Küsse”-
ben a „Tausend” szót nagy T-vel és egy s-sel írd, különben rájön,
hogy nem én írom.) A fényképednek is nagyon, nagyon örültem, bár
nem jó, sokkal szebb vagy a valóságban. Brissagoi felvétel, ugye? –*

csak nem tudtam rájönni, hogy hol csinálták. Az is megnyugtató, amit a magad életéről írsz, egészségedről, időtöltéseidről – ezeket most mind egészítsd ki az azóta történetekkel, lakás, albérlők, bútor stb., de őszintén! Nehezen tudnád elképzelni, hogy minden apróság, minden jelentéktelen részlet is az otthonomról hogy leköt, s milyen szenvedélyesen érdekel.

Én magamról nem sok újat tudok írni, körülményeim változatlanul ugyanazok, mint voltak. A színdarabot épp tegnap befejeztem, a napokban itt átadom s akkor döntenek további sorsáról. Az 1934-es februári bécsi munkásfelkelésről szól, amelynek tanúja voltam, valamennyire magam is részt vettem benne; egy magyar kommunista lány a hőse, aki épp a felkelés előestéjén érkezik Bécsbe, a vőlegényéhez; ez orvos, polgári családból származik, s bár saját osztályától elidegenedett, a munkássághoz sem tud csatlakozni: kettejük szerelmében üt ki a konfliktus. A légkör s egy-egy részlet; pl. a Marx-udvar ostroma, némileg hasonlít „A befejezetlen mondat” regényem idevágó részletéhez. Címnek: A magyar lányt gondolom. Azt remélem, hogy a munka sikerült, bár természetesen nagyon hiányzott írás közben a visszhang, amelyet tőled s barátaimtól kapok, amikor részleteiben felolvasom nekik mindenkori írásaimat.

Az „Eső” fordítását is már nagyjából befejeztem, még kb. két hétre van szükségem, s kezdhethnék egy újat. A Goethe-fordításhoz egyelőre

nincs kedvem, s nem is tudom, miről van szó, mert a szerződést nem kaptam meg, de jobb is szeretnék inkább egy darabfordítást színház számára, mert az több pénzt biztosítana számotokra.

Milyen a kert? dolgozol már benne? a gyümölcsfákat mostanában kell már nyesni.

Euli halála nagyon elszomorított. Az utolsó volt a családból – mert a családhoz tartozott –, aki még életben maradt Pesten. S Marki néni jóban lett az anyámmal, s megfordítva?! Ezért mindent megbocsátok neki; mondd, hogy szívélyesen üdvözlöm.

Küldj be, szívem, 2-3 fogpasztát s 1-2 szappant, azonkívül, ha kapni, néhány citromot kockacukorral. Továbbá még 4-5 füzetet, kb. olyan alakút, mint legutoljára, de ha lehet, valamivel tágasabb sorközökkel. Cigaretta nem kell.

Édesem, Kisbőbém, szeretlek. Állandóan, de most hogy írok, kétszeresen. Úgy a szívemhez nőttél! Lehet az, hogy még csak 3-4 éve ismerlek? Mintha régen-régen hozzám tartoznál!

Tibor

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1958. márc. 4.

Édes Életem, Szerelmem, Tyűbityejka!

Most megint egy mindenre kiterjedő levelet küldök Neked. Először is – ha nem haragszol – érzelmeimről, arról a mindent elsöprő nagy szerelmemről, amelynek olyan tartalékai vannak, hogy elég egy életre, csak így lehet és így szabad szeretni. Ez és csak ez ad erőt a bajok leküzdésére és élni akarással! Életem, nagyon szeretlek és csak Veled akarok élni, csak Veled, bepótolva ezt a fájdalmas, üres időt, amit külön muszáj eltöltenünk! (Emlékszel, egyszer két hétig egyedül voltam, Te elutaztál Luékhoz. Azt hittem, soha nem múlik el az a két hét, szenvedtem az egyedülléttől, hát most is nagyon hiányzol! Annak az időnek élek, amikor majd megint együtt élhetünk!!!)

Mama: jól van, most is kapott egy hosszú levelet Tőled, megírtam, hogy a filmeddel jól haladsz, persze csak ellenőrzöd és három hétre elutaztál Floridába, és ott egy drámát írtál, címe: „A bécsi asszony”. Mama boldog, azt hiszi, Róla írtad. Legyél nyugodt. **Mama körül a legnagyobb rendben van minden.** Marki nénivel nagyon jól megértik egymást, Mama szereti és követeli jövetelét.

A fénykép, amit beküldtem, a Szabadság-hegyen készült, Lilike csinálta. Amiket most beküldök, itthon a kertben készültek. – Egészségi állapotom rendben, néha fáj a fejem, de most OTI-tag lettem és megmértem a vérnyomásomat, lehet, hogy alacsony. Állásom van, **itthon festek** nejlonsálakat, most tanulom, egy-két hét múlva tökéletesen tudom és meg lehet vele keresni 2-2500 Ft-ot. Ez jobb, mintha

eljárok dolgozni, mert így itthon vagyok, és többet is keresek, igaz, hogy több, de könnyebb munkával, mint amilyen állásokat ajánlottak. De ehhez is megvan a minisztériumi hozzájárulás. Egyszóval boldog vagyok, mert ezt szeretem, és tudom is csinálni! – Kert is megnyugtatólag el van intézve, Vajda bácsi vállalta, hogy **minden** munkát ő megcsinál. (Ő a házunk mögötti házban lakik, **nagyon** rendes ember!) – Lajoska és Pali, mint már írtam, itt vannak, dolgoznak, nagyszerűen összeférünk, semmi probléma velük! Üdvözölnek! Mária is jól van, a régi rendes, megbízható támaszok, barátok. Üdvözöl. – Irénke, Pista nem tudom ragozni a jóságukat és szeretetüket! Mamát, mint saját anyjukat ápolják! Csókolnak és üdvözölnek! (A Mama által kölcsönadott bútort a kerületi bíróság feloldotta a zár alól: a sárga garnitúrát, a nagy- és kisorzsás foteleket, a bronzlámpát, a két sarokkönyvvállványt, a nagy szőnyeget, a sarokvitrint stb. Lajoska is visszakapta a rádióját.) Az én visszaigénylési perem 17-én reggel lesz, számláimmal és Gizelkáékkal, – üdvözölnek – Gáti Jóskával, – üdvözöl – Mari nénivel, – üdvözöl – az itteni házmesterékkal, – üdvözölnek – felszerelve megyek majd a tárgyalásra. Időtöltésem: reggel fölkelek 8 óra felé (?), utána felöltözöm és kezdek festegetni, ebéd után folytatom, este lefekszem, és másnap újból kezdem! Néha idejönnek barátok, és én is, de ritkábban, el-elmegyek: Gyuláékhoz, Gertrúdékhoz, Aurélékhoz –

üdvözlnek! – vagy valamelyik feleséghez, kb. kéthetenként vagyok egy-egy barátunknál, azaz majdnem minden második este, barátaid, büszkén állítom, nagyon megszerettek engem. Az itt küldött tollakat Gyula, a vitamint Lu küldte Neked. – Most leírom a legutóbbi vasárnapomat. Reggel értem jött Éva, és Nagy Péterékhez mentünk ebédre, – nem azért mondom, de fogam alá való kaja volt; pulykaláb, nyak, szárny leves; pulykasült és óriási fánkok. Persze, a lábak, a nyakak mind az enyémekek voltak. Ebéd után bridzseztünk (jobb a póker), majd Illyésékkal volt nagy születésnap délután, nagynénik, nagybácsik, húgok, sógornők, csupa rokon, a nagy család és én. Nagyon jó volt! Bibsi – üdvözl – 9 óra felé kísért haza, tehát lovagom is volt. – Bölöni bácsiéktól kértem anyagi támogatást, eddig még nem döntöttek, de már kaptam 4000 Ft rendkívüli segélyt tőlük ebben az évben. Sándor Kálmán – üdvözl – felajánlotta, hogy anyagilag segít, de én inkább az Irodalmi Alap segítségét venném igénybe. Arra gondolok, hogy havi rendszeres segélyt kapok tőlük, és az én keresetemmel együtt szépen megélnék a Mamával, s nem kellene aranyos barátaink kölcsöneit igénybe venni! Tudod, hogy én takarékos vagyok, úgyhogy **semmi** anyagi problémám **nincs**! – Anyukám, Lacikám jól vannak – csókoltatnak. – Lacika előre örül a motorbiciklinek. – Luca! Luca! Játékos angyal, ő az egyetlen ezen a világon, akinek nem hiányzol! Fantasztikus kis állat, boldog, tele életörömmel,

nevetni kell rajta és szeretni őt. Őrjöngve futkároz a lakásban! Csontokat „ás el” rosszabb időkre, a lakás minden zugában, rekamiékban, zöld fotelekben, a sárga kanapében, a nagy rózsás fotelben, a Pali ágyában stb. A múlt héten egyik este fürdésnél, Mária benn ült a fürdőszobában a toaletten, mesélt valamit, és Luca az ölében, egyszerre csak Luca svungot vett és zsupsz be a vízbe. Képzeld a sikoltásunkat. Persze ő is jobb dolognak gondolta a fürdést; azóta messze ívben kerüli a fürdőszobát! Most felállok és megolvasom, hány csont van a lakásban: 9 db. A környék hordja neki!

Színdarab! Életem, Szívem, csodállak, csodálom erődet, vitalitásodat, hogy erőt adsz azzal, hogy Te is erős vagy és dolgozol! Óriási a témád, most olvasok hozzá A befejezetlen mondatból és meséltetek magamnak a „bécsi felkelésről” – sajnos én nem sokat tudtam idáig róla. A címe is jó! Szeretném olvasni! Életem, szeretnék Veled beszélgetni, sétálni, végig a Gugger-hegy alján, ebédhez, vacsorához nógatni Téged! Most itt ülök az íróasztalodnál, nézem a gyönyörű gesztenyegallyakat, a kék-lilás füles vázában, írok a tolladdal (nem azért mondom, de a legszebb tollad tokját Luca szétrágta és eldugta a Te rekamiéd matrakai közé; most Vilitől kértem rá tokot! de ettől függetlenül szeretem őt). Künn fúj a szél, és én nézegetem a szomszéd kertjében lévő hajladozó fenyőfát – abban az irányban vagy tőlem – és nehezen hiszem, hogy ezeket nem mondom, hanem írom Neked,

drága Szerelmem. Nehéz Neked írnom, mert mindig Veled beszélgetek, és hallom a válaszaidat, és aszerint cselekszem, élek! Hát mi az még, amit nem tudsz, mindig benn élsz a gondolataimban!! Itt vagy, érezlek! Ugye, Te is érzel engem, mert állandóan ott vagyok Veled!

Szeretlek, várlak! Te is szeresd a Te

Kisbőbédet

Ui. Citromot, cukrot nem adhattam be. Kérjed Te ott, hátha akkor lehet! Itt küldök 2 vitamint, 2 golyóstollat, 3 fogkrémet, 3 szappant, 10 füzetet (ha ez a füzet nem jó, kérj másikat, viszek!) S fényképet. Most kaptam a könyveket: Brecht: Puntilla úr, Shaw: négy egyfelvonásos: ezek nincsenek lefordítva, és kiadási és játszási lehetőség is van. És egy Berzsenyi-kötetet. Csók! Szeretlek!

DÉRY TIBOR – DÉRY KÁROLYNÉNAK

1958. ápr. 12.

DRÁGA MAMUS!

MOST MÁR A HARMADIK LEVELET ÍROM – MÁRIA MONDTA TELEFONON, HOGY AZ ELŐZŐKET NEM KAPTAD MEG –, ÉS EZT GONDOSAN EXPRESS AJÁNLVA KÜLDÖM! ELSŐKÉNT PONTOSAN BE AKAROK SZÁMOLNI NEKED MINDARRÓL, AMI TÖRTÉNIK VELEM, LEHET, HOGY ESETLEG ISMÉTELEM MAGAM, MERT NEM MINDIG EMLÉKSZEM, MI MINDENRŐL ÍRTAM. MUNKÁM

LASSAN A VÉGÉHEZ KÖZELEDIK, ÉS HAMAROSAN HAT HÓNAPJA MÁR, HOGY HAZÁMTÓL, OTTHONOMTÓL ÉS TŐLED, EGYETLEN MAMUSOM, ILYEN MESSZE KERÜLTEM. A FILM CSODÁLATOS, AZ AMERIKAI LAPOK TELE VANNAK A NEVEMMEL, DE VILI TUDATTA VELEM, HOGY AZ EURÓPAI ÚJSÁGOK IS ELISMERÉSSSEL ÍRNAK A FILMRŐL. JÁRTAK ITT EURÓPAI ÚJSÁGÍRÓK, AKIK FÉLIG KÉSZ ÁLLAPOTBAN LÁTTÁK, ÉS NAGYON BOLDOGGÁ TETTEK AZZAL A HÍRREL, HOGY A FILMET AZ ITTENI NOBEL-DÍJRA JELÖLTÉK. (EZT MÁR MIND MEGÍRTAM AZ ELŐZŐ KÉT, ELVESZETT LEVÉLBEN.)

EGYSZÓVAL ÓRIÁSI SIKER! BÜSZKE LEHETSZ A FIADRA, AKI SZINTÉN NAGYON BÜSZKE A MAMUSÁRA!

CSAK AZÉRT VAGYOK EGY KICSIT SZOMORÚ, MERT MÁRIA PANASZOLTA, HOGY TÜRELMETLEN VAGY!

MAMUSKÁM, EGÉSZ ÉLETEDBEN AZT BIZONYÍTOTTAD, HOGY TE VAGY A LEGOKOSABB, LEGMŰVELTEBB ASSZONY. ESEDEZEM, NE HAGYD EL MAGAD. HA VISZONT ROSSZUL ÉRTETTEM VOLNA MÁRIÁT – CSAK NAGYON GYENGÉN HALLOTTAM A HANGJÁT! –, NE TÖRŐDJ EZZEL, ÍGY LEGALÁBB TUDOD, MILYEN NAGYRA TARTALAK, FORRÓ GYERMEKI SZERETETEMTŐL EGÉSZEN FÜGGETLENÜL. SZERETLEK ÉS TISZTELLEK, EGYETLEN MAMUSOM! A DRÁMA, AMIT RÓLAD ÍROK, SZINTÉN BEFEJEZÉSHEZ KÖZELEDIK. BENNE EMLÉKMŰVET ÁLLÍTOTTAM NEKED AZ UTÓKOR SZÁMÁRA.

MAMUSKÁM! REMÉLEM, ANYAGILAG MÁRIA UGYANAZT NYÚJTJA NEKED, AMIT ÉN. INNEN NEM KÜLDHETEK PÉNZT, DE TUDOM, MÁRIA DOLGOZIK ÉS

SZÉPEN KERES. HA NÉHÁNY HÓNAP MÚLVA HAZAÉREK, EZERSZERESEN
VISZONOZNI AKAROK MINDENT NEKI, A VILÁG LEGJOBB FELESÉGÉNEK, ÉS
NEKED IS, EGYETLEN MAMUSKÁM! EZER CSÓK,

TIBOR

AZ EGÉSZSÉGEM FENOMENÁLIS! A LEVELEIDET MEGKAPTAM, LÉGY
NYUGODT, IRÉN ÉS PISTA CSODÁLATOS, DRÁGA AJÁNDÉKOKAT KAP!

ISMERETLEN – DÉRY KÁROLYNÉNAK

1958. ápr. 19.

Igen tisztelt Nagyságos Asszony!

Engedje meg, hogy mint fia tisztelője, jó hírt közöljek Önnel. Mi, magyar írók, francia kollégáinkkal karöltve, azzal a kérelemmel fordultunk a magyar kormányhoz, hogy Tibor fia ítéletét töröljék el.

Bizakodva reméljük, hogy fáradozásainkat siker koronázza és hogy Ön hamarosan karjaiba zárhatja fiát.

Budapest, 1958. április 19.

Tiszteletteljes üdvözléssel: (Ismeretlen)

DÉRY TIBORNÉ – DR. MÜNNICH FERENCNEK

1958. jún. 16.

Dr. Münnich Ferenc Miniszterelnök Úrnak!

Tisztelt Miniszterelnök Úr!

Nagyon aggódok férjemért, akit nem láttam múlt év november 13. óta, bár a szabályzatok értelmében hat héttel ezelőtt látogatási engedélyt kellett volna kapnom. Mivel férjem 64 éves, súlyosan beteg ember, joggal tartok attól, hogy a beszélő elmaradása a betegségével áll összefüggésben.

Nagyon-nagyon kérem, ha bármilyen beteg is, tegyék lehetővé, hogy találkozhassunk. Biztos vagyok benne, hogy ez csak használna Neki, és az én szörnyű aggodalmamat is enyhítené.

Nem tudom, kérhetem-e arra, hogy fogadjon engem. Úgy érzem, hogy néhány perces beszélgetéssel sokkal többet tudnék mondani ügyünkről, mintha oldalakat írnék.

Még egyszer kérem segítségét! Tisztelettel:

Déry Tiborné

DÉRY TIBORNÉ – SZALMA ELVTÁRSNAK

1958. júl. 15.

Mélyen tisztelt Szalma Elvtárs!

Alulírott Déry Tiborné nagyon kérem segítségét, hogy férjemet – akit kilencedik hónapja nem láttam és ötödik hónapja nem kaptam Tőle levelet, aki 64 éves, beteg,

kisgyermekkorától – láthassam! Nagyon félek, hogy a három hónappal ezelőtti beszélő is betegsége miatt maradt el.

Kérem Szalma Elvtársat, hogy ha férjem beteg is, tegyék lehetővé, hogy találkozhassunk. Biztos vagyok abban, hogy ez csak használna férjemnek és az én kétségbeesett aggodásom is elmúlna! Hiszen kilenc nap is nagy idő, hát még kilenc hónap, és én már nem szégyellem, ha ennyi idő után szörnyen ideges és nyugtalan vagyok férjemet illetően.

Még egyszer nagyon kérem segítségét!

Tisztelettel: Déry Tiborné

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1958. júl. 21.

Édes, drágám, szerelmem, feleségem, Kisbőbém, bocsáss meg, hogy olyan ostobán, férfiatlanul viselkedtem a beszélőn. Egy jó szavam nem volt hozzád, úgyszólván nem kérdeztem, hogy hogy élsz, egészséges vagy-e, amikor a máj- és szívdzavaraidat említetted, hallgattam, a születésnapodról elfelejtkeztem, nem kérdeztem részleteket a munkádról, talán még azt sem mondtam, hogy szeretlek, szeretlek! Pedig minden gondolatom körülöttem forog. A szemben levő ház tetejére minden reggel egy fehér galamb száll; s ott mozdulatlanul, órákig napozik, ahogy Te szoktál azelőtt: azt képzelem mindig, Te vagy. Sze-

retlek, édesem, öreg szívem minden megmaradt erejével, ezt akartam még megmondani, ha már a beszélőn nem tudtam. Remélem, ez a pár sor eljut hozzád. Szerettelek volna boldoggá tenni. Az életedet teljesen úgy oszd be, ahogy Neked legjobb.

Szeretlek: Tibor

*Ui. A hozott cigaretta kb. 3 hónapra elég, keveset szívok. Könyvekre, melyeket kértem, **ne költs pénzt!** Elfelejtettem még megmondani, hogy kellene 2-3 könyv a 18-as októberi forradalomról és a 19-es kommünről, barátaimat kérem, szerezzék meg neked.*

DÉRY TIBORNÉ – SZALMA ELVTÁRSNAK

1958. júl. 22.

Szalma Elvtárs!

Nagyon megnyugodtam és a férjem is megnyugodott!

Köszönöm!

Déry Tiborné

DÉRY TIBORNÉ – VIRÁGH SZÁZADOSNAK

1958. júl. 23.

Mélyen Tisztelt Virágh Elvtárs!

Nem merem kitenni a lábam a lakásból, állandóan a telefont lesem! Arra szeretném kérni, ne feledkezzen meg arról, hogy:

1. Csomagot adhatnék, az Ön engedélyére, csak mikor?
2. A Fő utcában van beadva 1 nadrág, 1 cipő, 1 ing, 1 alsónadrág (én adtam be május 19-én, és én szeretném visszakapni, hogy újból csomagba tegyem!).
3. Férjem levelet írt, szeretném megkapni, és én is szeretnék írni, május 13-án volt a levélváltási dátum, de elmaradt, ahelyett írnék most, ha lehetne.

Tessék feloldozni ebből az önkéntes fogságból! Nagyon várom a telefonját! Köszönettel:

Déry Tiborné

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1958. júl. 23.

Édes Életem, Szerelmem, Tyüibityejkám!

*Semmiről sem tudtunk beszélni, versenyt futottunk az idővel! Most hosszan beszélek Neked, sajnos, nem Veled. Életem, nagyon szeretlek, és amíg élek, szeretni foglak. Te vagy az én első és utolsó szerelmem! Ez a szerelem kitölt teljesen, mindig velem vagy és boldog vagyok, hogy vagy nekem, és szeretsz! Így messze tőled boldogabb vagyok azzal a tudattal, hogy Te vagy nekem, mintha akárki más itt lenne mellettem! Semmi szexuális problémám **nincs!** Sokkal jobban eltölt az Érted való aggódás, minthogy más problémám lehetne; no de*

eszembe sem jut másra gondolni – Anyukám, Lacikám is beleértve! –, csak Rád! Éjjel-nappal! Ezzel a szerelemmel, ragaszkodással, Beléd kapaszkodással szeretnék megtartani magamnak. Életem! Ha lehet, sokkal-sokkal jobban szeretlek, mint szerettelek három évvel, három hónappal vagy három perccel ezelőtt! Soha senki nem szerethetett így senkit, mint én Téged!

Mama: egészségileg rendben, persze folyton panaszkodik, hogy „nehezen lelkedzik” az orvos, akiről meséltem, akit Mama imád, és az orvos is a Mamát, meg van elégedve Mama állapotával. – **Nagyon büszke Rád, szívem!** (Leveleket rendszeresen kap Tőled.) Most azt tudja, hogy készülsz a bemutatóra, fehér szmokingot csináltatsz rá. Képzeld, Mama milyen büszke, szinte kibírhatalanul. Nem tudja persze, hogy mióta vagy oda. Karácsonykor ott voltunk Nála, Te is! ezt elhiszi! Velem sokat veszekszik, mert lusta vagyok és nem tanulok tőle németül! Hetenként kétszer megyek hozzá, és mindig viszek egy kosár gyümölcsöt. Marki néni is megy, azért rossz, mert utána idejön ebédelni! **Egyszóval, bízd rám a Mamát! Légy nyugodt!!!** Mindent megkap! Főleg a megnyugtató hazudozásokat! Irénke, Pista rendesek, engem imádnak. Csókolgatnak! Azt elfelejtettem mondani, hogy Mama úgy tudja, hogy pénzt küldesz, és elég sokat! Ezért nyugszik bele könnyebben, hogy nem vagy itthon! **Én** jól vagyok! Étvágyam a régi, jól alszom, de ha ideges vagyok, beveszek altatót és kész! A festés

elég jól megy! Munka nem sok van, de meg vannak velem elégedve!

Lakás! Hangsúlyozom és esküszöm kettőnkre! **semmi** zűr nincs, ez csak egy hülye ötlet volt tőlem, de már el is vetettem! Az volt a vágyam, hogy egyedül legyek egy szigeten! Hát azt nemigen lehetne megvalósítani, hát gondoltam... De már ne gondolkozz rajta! El van dobva, ki vagyok ábrándulva az ötletből! Ha isten segít, itt várlak meg Téged. Minden bútordarab ugyanazon a helyen áll, mint amikor itt voltál. A lakásban Pali, Lajoska, Mária és én lakunk, nem zavarjuk egymást, alkalmazkodunk egymáshoz! Nagyon rendesek, a jó isten áldja meg őket! Mária a régi, jó Mária, Lucát református szellemben neveli, ha valami rosszat csinál, azt mondja, hogy így csak a pápista kiskutyák viselkednek. Luca nagyon édes dög! – A kert gyönyörű, locsoljuk naponta, Gombaszögiék szeretnek, a felső lakók szintén igazán rendesek hozzám! – Könyveidet árulják az üzletekben megint, a Niki, az elfogyott régen. Könyveket egy másik alkalommal adhatok be, remélem rövidesen, hogy dolgozhass! Élelmiszert itt küldök, mellette lista van, remélem megkapod és jól szedtem őket össze. Barátaid is jól vannak, törődnek velem. Marili a múlt héten titokban férjhez ment. Képzeld Aurélt, az örület határán van! Anyukám, Lacika jól vannak, szeretnek Téged. Vilit prosztatával megoperálták májusban, de már jól van. Máriának unokája született, nem a Lajoskától, a másik fiától. Lilikének sikerült 120 kiló fölé menni.

Életem! Egyetlen kívánságom, sőt **követelem** Tőled, **vigyázz az egészségedre! Az életedre! Ezzel** tartozol nekem. Drága Életem, nagyon szeretlek! Csókol a Te hűséges, szerető

Kisbőbéd.

DÉRY TIBORNÉ – SZALMA ELVTÁRSNAK

1958. aug. 25.

Mélyen Tisztelt Szalma Elvtárs!

Nagyon szépen kérem, hogy férjemnek könyveket, füzetet és írószert beküldhessek! Férjem színdarabot szeretne írni az 1919-es Tanácsköztársaságról – mint mondotta nekem – és ehhez volna szüksége a fent említett dolgokra. Nagyon nagy dolog lenne, ha dolgozni tudna, én boldogan vettem tudomásul, hogy megvan hozzá az energiája.

Nagyon kérem, ha van rá lehetőség, tessék segíteni.

Tisztelettel: Déry Tiborné

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1958. aug. 27.

Édes drágaságom, édes Kisbőbém, édes feleségem!

Legelőször is: bűnösen ostoba voltam a beszélőn, szeretetlennek, közömbösnek látszhattam, azóta sem tudom magamnak megbocsátani,

folyton – épp egy órával ezelőtt is – az jár a fejemben, hogy mit gondolhattál rólam: Elfelejtettem, hogy 3 nappal előbb volt a születésnapod, pedig még céloztál is rá, említetted, hogy a májaddal bajlódtál, én meg hallgattam, nem kérdeztem részleteket stb. Egyszóval szégyellnivaló, bocsáss meg, szeretlek, nagyon szeretlek, ha a mostani állapotomban nem is tudom megmutatni. Nincs is rajtad kívül már senkim, akire számíthatnék (szegény anyám!) már csak te jelented számomra egyedül a világot. S miattad is tele vagyok gondokkal. Attól félek, hogy nagy anyagi zavaraid lehetnek, nem láttam rajtad az órádat, írod, hogy kevés munkád van, a telefont ikresítették, arról beszéltél, hogy a napokban lemegy anyádhoz és Tihanyba, de 11 nappal később írt leveledben már nem beszélsz róla stb. De hát mit tegyek, nem mondd el nekem az igazat. Őrjítő az, hogy itt ülök, s nem tudok rajtad segíteni.

Magamról mit írhatok? Kaptam egy megfelelő, hosszú injekciós kúrát, s a szívem most sokkal jobban van. Elmondtam neked, hogy itt a kórházban egy szép kertre néző zárkám van, itt vagyok most is, s nézem a korai őszt, mely sajnos bele-belemar az ízületeimbe. Dolgozni nemigen tudok most, talán majd később. Jegyzeteket firkálok egy esetleg később megírandó életrajzhoz, de ezt is csak akkor tudnám megcsinálni egyszer, ha előkeresném a harminc éve elrakott leveleimet, amelyek segítenének az én rettenetesen hitvány emlékeze-

temnek. Egyébként igyekszem minden erőmet összeszedni, hogy egészséges legyek, és kibírjam, de még egyszer elismétlem, amit már a beszélőn is mondtam: te fiatal vagy s én nem akarom, hogy elrontsd miattam az életedet. Ha szívednek egy sarkában megőrizel engem s nem hagyod el az anyámat, amíg él, akkor már a legteljesebb mértékben megtetted a tisztességes ember kötelességét. A szívem vérzik, amikor ezt írom, mert én nagyon szeretlek, egyetlenem, drágaságom, de becstelenség volna, ha többet követelnék vagy csak többre mernék gondolni is. Mert a „Szerelem” című novellámnak a hőse nem 64 éves volt.

Sietnem kell, ennyi papírt s kevés időt kaptam a levélhez, s az írás-engedély váratlanul ért. Köszönöm édesem, az ételcsomagot, mindent megkaptam listád szerint. Nem tudom, mikor küldhetsz legközelebb csomagot, valószínűleg soká lesz, de akkor várd meg, hogy én megírd, mit küldj. Holmimnak egy fölösleges részét (ruhanemű) most valószínűleg vissza fogják neked küldeni. Cigarettaim most elég van január végéig; mert sokkal kevesebbet szívok (kiszámíthatod: 7-8 db-ot naponta).

Ami a leveledet illeti, sokkal szűkszavúbb volt most, mint máskor. Ne felejtse el: az életemről nem tudok magamnak másképp képet alkotni, mint a **részletek** révén, amiket megírsz. Mikor kelsz, mikor dolgozol, Mária főz-e rátok, vagy te főzöl, hova jársz, kikhez? (azt hiszem, ezt

meg szabad írni), milyen a kert, termett-e eper, lesz-e barack, a kutyáddal jársz-e sétálni, napoztál-e stb., stb. ? Anyád mikor volt Pesten? és Laci? Lilivel gyakran vagy-e együtt? Nem folytatom, nem lenne vége. Csak azt akarom még egyszer megismételni, hogy minden engem és téged érintő dologban, már úgy értem fontosabban; két embernek a tanácsát kérd ki, akikben feltétlenül megbízatsz: Gyula és Gyuri bácsi.

Nemcsak szerelem van bennem, Kisbőbém, hanem nagy-nagy hála is, a szemem könnybe lábad, amikor ezt írom. Már egyszer megmondtam neked, de most megismétlem: akkor sem lehetnél külön hozzám, ha harminc éve volnál a feleségem, illetve én neked jó férjed. A bajban válik el, hogy ki az igaz ember – te az vagy. S érdemtelenül jutottál ahhoz a szerencsétlenséghez, amelyet rád zúdítottam.

Remélem, ez a levélírási engedély azt jelenti, hogy választ is kaphatok tőled. Nagyon izgatottan, összevissza írtam ezt, mert közben állandóan előttem van az arcod, amikor a beszélőn a búcsú utolsó pillanatában rám néztél – s ez az arc az én egykori, a mi egykori boldog életünknek az emléke.

Hogy fogod tudni tovább csinálni Mamával? Ha szükség van rá, használd fel a régebbi tanácsomat: diplomáciai nehézségek miatt nem kapok kiutazást. De anyámra nem szabad gondolnom sem, mert... Szóval elképzelhetetlen az egész.

Édesem, egyetlenem szeretlek.

Tibor

Máriáékat, mindenkit üdvözlök.

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1958. szept. 1.

Édes Életem, Szerelmem!

Borzasztóan megörültem levelednek, csak az szomorított el, hogy mit mondjak, írjak Neked, hogy ne alázzál meg „minden” találkozásnál és levélváltásnál. Újból és újból kérlek, könyörgök, hogy fogadd el szerelmemet és örök hűségemet. Életem, sírva kérlek, ne beszélj le magadról – lehet, hogy kötelességből tetted – de hagyd már abba. Ne utasítsd vissza hűséges, szerelmes szívemet! Értsd meg! Szeretlek! Én szeretni foglak, amíg élek! Szerelmes vagyok beléd, ha nem akarod ezt megérteni, **vedd tudomásul**, de ne kínozz! Értsd meg, kellesz nekem! Akarlak! Akarok még sokáig boldog lenni Veled! Ha szeretsz, akarj Te is egészséges lenni és élni. ÉLNI! Ne hagyd el magad könyörgök! Én csak addig a pillanatig élek, amíg Te! Neked kötelességed van velem szemben az, hogy Élj! Az emberiséggel szemben pedig, hogy adj neki műveket! Várják Tőled, mint én várom az ölelése-det! Várom, várom, várom... ameddig kell! Megvárlak én is egészségesen, életben, ha Isten segít! Nagyon szomorú ez a leveled; gondolj

arra, hogy én ha szomorú voltál, mennyit bolondoztam! Én – ne ne-
vess ki! – boldog vagyok, hogy vagy nekem, tudom, hogy önzés, de
követelem, hogy akarj élni! És szeress engem. Nem a „szívem egy sar-
kát” – az egész én a Tied vagyok és leszek, az Idők végtelenségéig!
Szeress, kell, hogy Te szeress, kell mert ezért élek! Ha a szerelmed
megszűnik, én is megszűnök! Nem voltál tapintatlan stb. a beszélőn,
hiszen én akkor is szerelmes ódákat hallottam, mert azt akartam hal-
lani! A szemed, a szád, a kezed, minden porcikád szeretett és dédelge-
tett engem! Jó volt! Jaj, de szeretlek! De jó nekem, hogy így szeretlek! –
Életem, **nem** becsületből vagyok melletted!!!

Nagyon nehéz most másról írni, de muszáj!

Mama: semmi változás, egyelőre nem kell más hazugság, és úgy lá-
tom, ez a jó! Így boldog, büszke, úgy pedig nyugtalan lenne! Fantasz-
tikus leveleket kap „Tőled”! Különleges csomagokat, Viliék küldik,
legutóbb parfümöt is „küldtél”. Egyszóval **rendben van a Mama!**
Légy nyugodt! Anyagi ügyem: a XIII. ker. „Képzőműipari Tröszt”-nek
bedolgozom. Ha lenne elég munka, 2500-3000 megkeresnék, de így
1500-1700 keresek! Istenien napozom mellette! Még nem volt 1500-nál
kevesebb soha! **Ez az én háztartásomra elég!** (30 mázsa kokszt már a
pincében van!) Ami a Mamának kell; kölcsönkapom, itt semmi
változás nincs! A munkám könnyű, és **szeretem csinálni**, ha isten
segít és hazajössz, tovább dolgozom vele. Színes kis figurákat festek

nejlonra, 2 hetenként hozom haza és szállítom vissza a munkát! – Mária ugyanúgy van, mint volt! Főz nekem, spórol, a jó Isten áldja meg Őt is, és a két férfit is, Lajoska és Pali. Pali is hozzám vág 3-4-500 Ft havonta, mikor hogy keres! Jaj szívem, az órám a karomon volt, Isten úgy segítjen! Ne láss rémeket! **Nincsenek!** Anyukámhoz másnap mentem, hogy Neked beadtam a csomagot, és Anyukám visszakísért Pestre. Lacika elém jött vonaton Félegyházára, most már biztos, hogy még a hideg beállta előtt lesz motorbiciklijé! – Most a vásárra is feljön 1-2 napra! – Tihanyba nem mentem, egyedül jobb itthon, ott majd Veled, szívem! – Reggel felkelek, kedd, szombat kivételével, amikor Mamához megyek, napozom 12-ig, azután este 7-8-9-ig festek. Néha elmegyek barátainkhoz: Gyuláék, Aurélék, Gyuri bácsiék, Évához, Nagy Péterékhez. Ide többen járnak, már 4-5x volt kártya is! Römiztünk és blódliznek a fiúk. Lilikével, Máriával néha már moziba is megyünk. Lilike minden vasárnap itt van egész nap. A kert álomszép! Mária mindennap és én, ha munkailag ráérek, felmegyünk. Mama és Irénke minden alkalommal egy nagy kosár gyümölcsöt kap!

A levelem nem volt szűkszavú, csak korlátozott terjedelemben! – Örülök, hogy az élelmiszereket megkaptad, persze most rögtön meg kellett volna írnod, hogy a következőkben mit kérsz! Megpróbálok 200 Ft pénzt is küldeni spájzolásra. No de ez mind nem fontos! Csak az,

hogy szeretlek és Te szeress! Szeress! Én szeretlek! Nem lehetsz olyan öreg, olyan beteg, ha – bocsáss meg – nyomorék lennél is, hogy ne Te lennél a mindenem! Ugye, Te is úgy szeretsz!? Neked akarok szép, fiatal, jókedvű maradni! Csak Neked! Boldogságom! Vágyom a pillanatot, hogy újból enyém legyél! Szeretlek! Köszönöm, hogy a feleséged vagyok és hogy szeretsz! Életem ÉLJ nekem, ha akarod, hogy én is élve maradjak!

Szeretlek! És én **nem** vagyok ilyen rosszkedvű soha, csak most, hogy Te ilyen elkeseredett levelet írtál! Örülök annak az életnek, ami még kettőnk előtt van! Szeretlek Te marha! Te édes-édes marhám! És ha én így szeretlek, Te fiatal vagy! Nem voltál fiatalabb, mikor Hozzád mentem! **Sőt!** Szeretlek! **Bárm**i történjen Veled, ha 100 éves leszel és 20 kg, SZERETLEK! Minden pillanatban imádlak, várlak, állandóan, egyszer mégiscsak bekövetkező új életünkre készülök!

A Te szerelmes hűséges feleséged

Kisbőbéd

Ui.: Életem! Ami az életrajzregényed elgondolását illeti, **nem jó gondolat**, arra ráérsz sok-sok év múlva is! **Nem jó ötlet!** Na, Életem, rázd meg magad!

Témák, amiről, ha tudnék, én írnék:

1. Színészekről (vígjáték, önmagad szórakoztatására is megéri!)

2. A mi szerelmünk története (önző, öreg feleség, fiatal, önzetlen szerető, és mindenki a fiatalat szidja!)

3. Az emberiség vallásproblémája

4. Öreg, régi kommunista apát (vezető állásban) lenézi tanulatlansága miatt az egyetemet végzett fia! (a legmaibb téma) és az 5-dik, amit megírsz! Ugye, még mindig hülye vagyok??

Kívánságom, hogy mindennap olvasd el ezt a leveletem!

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1958. nov. 3.

Tibor! Drágám!

Mama csütörtökön reggel 7.15-kor elaludt. Semmit nem szenvedett. Előtte kilenc napig még csodálatosan jól volt, ez kedd volt, de másnap belázasodott, már csak pár mondatot beszélt velem és az orvossal, aki tüdőgyulladást állapított meg. Nem panaszkodott fájdalomra, fáradt és álmos volt. Szerdától állandóan aludt. Nyolc nap alatt háromszor lépett fel újból és újból tüdőgyulladás. Az orvos, dr. Fellner kétszer-háromszor jött naponta. Mama szíve állandóan rosszabbodott és csütörtök reggel örökre megállt. Egy pillanatig sem volt magánál, nem szenvedett.

Drágám, semmi vigasztalót nem tudok, azon kívül, hogy Mama nem tudta, hogy beteg, nem szenvedett, minden orvosilag-emberileg

elképzelhető gyógykezelést, ápolást megtettünk, nem adtuk fel a reményt, éjjel-nappal mellette voltunk, az orvos, Irénke, Pista, Rózsi, egy ápolónő és én felváltva és együtt. Tibor, Életem, nagyon fáj, hogy Neked ilyen fájdalmat kell okoznom, talán jobb lenne nem megírni Neked. Jaj Istenem, azt sem merem. Csak Te adhatnál tanácsot. Tibor! Mama nem tudott meg semmit Rólad, büszke volt Rád az utolsó pillanatig, semmiben nem szenvedett hiányt. Nem tudom, mit kellene írni. Szeretném fogni a kezedet, Veled sírni. Szombaton 2-kor volt a temetés a Farkasréti temetőben.

Nem tudom, mit írok, lehet, hogy hazudni kellett volna, nem tudom. Csak azt tudom mondani, hogy mindent megtettünk, lelkiismeretem tiszta, a fájdalmad fáj. Csak azt tudom, könnyögök, hidd el, Mama büszke volt Rád, mindene megvolt, nem szenvedett. Könnyögök, lásd, 96 éves, boldog, büszke anya volt az utolsó pillanatig. Tudom, hogy a legdrágábbat vesztetted el, amit ember elveszíthet, de könnyögök, ne hagyd el magad, velem is kötelességed van. Nem tudok nélküled élni. Abban a pillanatban befejezem, ha Veled valami baj lenne. Tudom, hogy ez zsarolás, de én amíg élek, Veled akarok élni.

Mindenben veled, örökké hű szerető

Feleséged

Szívem, néhány nap múlva látjuk egymást, ne sírj, én sem sírok!!!
(Nagyon szeretlek.)

DÉRY TIBORNÉ – AZ ELNÖKI TANÁCSNAK

1958. nov. 11.

Mélyen tisztelt Elnöki Tanács!

Tisztelettel kérem, szíveskedjék férjem, Déry Tibor író börtönbüntetésének hátralévő részét kegyelemből elengedni, ha pedig ez bármilyen okból ez idő szerint nem volna lehetséges, a büntetés félbeszakítása iránt a Belügyminisztérium útján intézkedni.

Férjem már letartóztatásakor is több, súlyos betegségben szenvedett és állapota fogva tartása alatt nyilvánvalóan rosszabbodott. Attól tartok, hogy a börtönbüntetés, bármilyen humánus, folyamatos végrehajtása veszélyezteti, de legalábbis megrövidíti férjem életét, aki 65 éves.

Férjem bizonyára sok hibát követett el, a mélyen tisztelt Elnöki Tanács előtt azonban nyilván ismeretes, hogy már kora ifjúságában csatlakozott a munkásmozgalomhoz, emiatt a felszabadulás előtt üldöztetést, nélkülözést és mellőzést szenvedett. Még a proletárdiktatúra kikiáltása előtt belépett a Pártba, a Tanácsköztársaság megszűnése után letartóztatásba került, majd emigrációba kényszerült: Berlinben és Bécsben részt vett az ottani kommunista akciókban. Hazatérése után

államellenes bűntett miatt börtönbüntetést szenvedett és a felszabadulásig mint kommunista szerepelt az akkori Belügyminisztérium nyilvántartásában.

A sok üldöztetés ellenére férjem mindvégig kitartott a szocializmus eszméje mellett, munkásságával pedig becsületet szerzett a magyar szocialista kultúrának. Bár irodalmi munkássága sok elismerés mellett – bizonyára indokolt – bírálóiban is részesült, férjem – meggyőződésem szerint – mindenkor igyekezett műveiben ideológiai hitvallását kifejezésre juttatni. Közismertek a nemzetközi békemozgalom terén szerzett érdemei is.

Ilyen körülmények között, úgy vélem, nem alaptalan az a kérésem, szíveskedjék súlyosan beteg, idős férjemmel szemben messzemenő méltányosságot gyakorolni, és lehetővé tenni számára, hogy egészségét mielőbb visszanyerje és megmaradt alkotó erejét a szocialista kultúra szolgálatába állíthassa.

Tisztelettel: Déry Tiborné

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1958. nov. 26.

Édes, drága Kisbőbém, kis szívem, feleségem, tudod ugye, hogy hetekig táplálkozom egy-egy beszélőből? igyekszem minden szavadat, mozdulatodat felidézni, az arcjátékodra visszaemlékezni; a hangodat utána hallani – s utána mindig a hajamat tépem, mert nem azt és nem úgy kellett volna felelnem, ahogy feleltem. Most különösen szükségem volt a jelenlétedre, hisz Te vagy az utolsó ember, akihez tartozom. Boldoggá tett – amennyire itt boldog tudok lenni –, hogy egészen láttalak, szép vagy, az enyém vagy, s hogy jókedvűnek éreztelek s bizakodónak. Adja az ég, hogy ne csalatkozzál – s ha mégis, ne veszítsd el a lelki egyensúlyodat s maradj meg nekem, amilyen ma vagy. Írtam én is egy kegyelmi kérvényt a Központi Vezetőséghez, nem tudom, hogy elment-e, s ha igen, lesz-e eredménye. Gondoltam arra is, hogy nemleges esetben nem lehetne-e perújrafelvételt kérni. Azt hiszem, **nincs** értelme, de azért meg kellene beszélni az ügyvéddel, **dr. Kádárral is**, mert nekik nagyobb áttekintésük van odakünn, mint nekem itt. Csak akkor lenne célja, ha nemcsak egy-egy részlet esetleges kiigazításáról lehetne szó, mert az csak a büntetés leszállítását eredményezhetné, hanem ha számítani lehetne személyem, magatartásom **általánosan** enyhébb megítélésére. Egyszerűen, tanácskozzátok meg! – Nem beszéltünk Mama lakásáról, bútorairól. Felhatalmazlak, hogy legjobb belátásod szerint intézz el mindent. Krizsákéknak mindent oda kell adni, amire szükségük lehet,

amit megkívánnak. Mondd meg nekik, hogy sohasem fogom elfelejteni, amit Mamáért tettek, mindig adósuknak fogom érezni magamat. Köszönöm nekik, ölelem őket. Mama bútorából én egy emléket szeretnék megtartani, azt a kis zöld selyemfotelt, mely az ágya mellett állt, s talán még a toalettkészletét, ezt talán te használhatod; a többivel rendelkezél te, ahogy jónak látod. Krizsákék most elvesztették keresetük egy részét; azt gondolom, ha módját tudnád ejteni, szerezz még kölcsönbe annyit, hogy talán még egy fél évig tudják fizetni Irén bérét s a házbérüket, nehogy egyik napról a másikra nagy anyagi zavarokba kerüljenek. Persze csak akkor, ha ezt nem neked kellene megkoplalnod! Nem vagyok túlságosan követelődző? Ha lehet, szeretném megkapni Mama végrendeletét s utolsó hozzám írt levelét – nem volt alkalmam ennek a lehetőségét itt megkérdezni, sem azt, hogy kaphatok-e ide gyászszalagot; ha igen, küldj ide s ugyancsak küldd el a temetésről készült fényképeket. Pótkérdések: hogy került Kárpáthy a Mamához? Kik voltak a temetésen? S a szokott kérdések, illetve kérések: írnél részletesen az életemről, kivel érintkezel, hova jársz, kik járnak hozzád? Csak a részletek segítenek hozzá, hogy el tudjam képzelni életemet. Úgyiszlólván semmit sem mondtál édesanyádról, Laciról. Ki készítette a lakásról a fényképeket? Mi van Lucával? Mária, Laji, Pali? Viliék? Irénke mikor halt meg? Egyedül volt szegény? Barátaink

még kitartanak melletted? Lakás, kert? hozott-e gyümölcsöt az ősszel? Hansiékhoz szoktál most rendszeresen járni? A te régi barátaid közül senkivel sem érintkezel? A lakásban milyen beosztásban laktok? Fűtőanyag van-e elég? s már nem lopják? Kifogyhatatlan volnék a kérdésekben. Mária egészségileg hogy van? Mama lakásával mi történt? Ki kapta az idei Nobel-díjat? Juszuf? Römiztek-e? stb. – Most kapom a következő értesítést: 30 (a cenzor kijavította 32-re) sort írhat sz csak sajnos, én is. A karácsonyi csomagot dec. 15-ig kell feladnod, külön küldenek majd valamilyen szelvényt, azt kívül kell ráragasztani. Súlya 3 kg lehet. Akkor legyen a tartalma: húsféléből csak téli szalámi, de száraz legyen, ementáli, esetleg Mackó dobozos sajt. Leginkább süteményre vágyom, diós bejglire, az a múltkor egy remekmű volt. Cukorka, csokoládé nem kell, még jó időre van. 4-5 citrom. Cigaretta még van jan. közepéig, naponta 10-et szívok, számítsd ki s küldj, amennyit jónak látsz. De hogy fogod nyélbeütni a csomagolást? Szappan, fogkrém nem kell. Külön kérdés a könyv, jövő hónapra még van olvasnivalóm, aztán kellene új: regények, az 1. s 2. háborúval foglalkozó memoárirodalom. A Károlynak nem jelent meg a II. kötete? – Magamról: egészségemmel nincs különösebb baj, olyan, amilyen itt lehet, régi nyavalyáim nem súlyosbodtak. Egy szatirikus, fantasztikus regényt kezdtem írni. Lelkileg egyre nehezebben viselem el a fogságot, a remény tartja bennem a lelket. Nagyon vágyódom

*utánad, édes egyetlenem, szerelmem, tartogatom magam számodra,
nagyon szeretlek, utolsó vigaszom vagy. Maradj meg olyannak,
amilyen voltál, amióta összekerültünk!*

Öllelek, csókollak édesem, szívem!

Tibor

*Ui.: A cigarettával ne legyen sok gondod, abból valamennyit itt is
vásárolhatok a havi 110 Ft-ból, amennyit pénzemből költhetek, de
bejglit nem. Édesem! Színdarabokat megkaptad?*

A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ELNÖKI TANÁCSA – DÉRY
TIBORNÉNAK

1958. nov. 27.

Déry Tiborné

Budapest

II. Krecsányi u. 10.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsához küldött kegyelmi
kérelmét kivizsgáljuk és az Elnöki Tanács határozatáról az
illetékes bíróságon keresztül értesítjük.

Fajkos Hilda

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1958. dec. 2.

Édes Életem, Szerelmem!

Sok mindent kérdezel, de először arra válaszolok, amit nem kérdeztél, mert tudod: szeretlek! Legalább annyira, mint évekkkel ezelőtt, de ha lehet, mindig jobban! Boldoggá teszel azzal a pusztával, hogy vagy! Nagyon szeretlek, annyira, hogy ez már fáj!

Most megpróbálok minden kérdésedre válaszolni és nagyon optimista vagyok, és Te bízzál bennem, bennünk, szeretlek, szeretünk, szükségünk van Rád! Bízzál a Kegyelmi Kérvényedben!

Mama **minden** holmija Irénkénél maradt, azzal a feltétellel, hogy ha Neked szükséged lesz bármire, majd Te elhozod. Egy-két váza, fényképek az, amit elhoztam. A lakást már el is cserélték, kaptak ráfizetést, eladták a hallból a szekrényeket, úgyhogy legalább egy évre van pénzük! A Tanács krt.-on laknak az Ady mozival szemben, most festik a lakást. Végre deket és az utolsó levelet itt küldöm, a fényképeket nem akarom beadni Neked! Gyászszalagot nem lehet küldeni. Kárpáthy úgy került Mamához, hogy kerestünk magnetofongépet és őt ajánlotta Lilikének valaki, és ő szívesen el is jött. A temetésen minden barátunk ott volt, Aurél, Gertrúdék, Gyuláék, Kenyeres Ágnes, Devecseri Gabi, Lili, Örkény, Zalán doktor, Réz Pali, Hámosék stb., stb. Bölöni Györgyék segílyt küldtek. – 2-3 családhoz járok csak, de hozzám minden régi barátunk jár. Anyukám jól van, tegnap kaptam tőle egy bőröndben 30 szál óriási krizantént, minden szárát egy fél

burgonyába szúrta és elég frissen érkeztek! Lacika jól van, itt volt a múlt héten. Luca éppen most másodszor nagylány. Mária új fogai jók lettek.. Viliék jól vannak, hetenként írnak és csomagot küldenek. Irénke júniusban nálam lett rosszul, én vittem kórházba egy hétfői napon és kedden már halott volt. Súlyos cukorbeteg volt és nem vettük észre! Hansiékkel szombaton összejövünk, bridzsezünk, römit nem játszunk. Gizelkéval sűrűn együtt vagyunk. Fűtőanyag megvan egész télre, új zár van a pinceajtón. Mária a Te szobádban, Lajoska a Mária szobájában, Pali az én kis szobámban, én a régi helyemen lakunk: Jusufról évek óta nem hallottam. Színdarabokat nem kaptam még meg.

A FŐVÁROSI BÍRÓSÁG – DÉRY TIBORNÉNAK

1958. dec. 11.

Fővárosi bíróság tájékoztató irodájától

Déry Tiborné

Budapest

II. Krecsányi u. 10.

Férje érdekében beadott kérvényével kapcsolatosan kérem közölni, hogy férjét *mikor és melyik bíróság* ítélte el.

Sághy Aladárné

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1958. dec. 14.

Drága szívem, Kisbőbém

hogy örülök, hogy írhatok neked, de még sokkal inkább annak, hogy választ fogok kapni tőled! Boldoggá tett, hogy utolsó leveled olyan optimista, magam is új erőre kaptam tőle, noha egy percre sem hagy el az irtózatosszorongás, hogy hátha mégiscsak rosszul méred fel a helyzetet s csalódnifogunk. Az Elnöki Tanács hozzád intézett válaszából az derül ki, hogy a döntésről téged fognak értesíteni a bíróságtól, de hogy szerzek arról én tudomást, ha elutasító lenne? S vajon meddig tarthat, amíg döntenek s értesítenek? Szintemániákusan nem is tudok már másra gondolni, munka közben, olvasás közben minduntalan erre térek vissza, éjszaka, ha nem tudok aludni, az esélyeket számítom, felsorolok mindent, ami mellette s ellene szól, s ezredszer is el-elgondolom magamban, hogy, hogy s mint lesz, ha végre tényleg hazamehetek. Igyekszem rendet s fegyelmet tartani a fejemben s a szívemben, de már olyan nehezen megy! A perújrafelvétel kérdéséről nem írtál – elfelejtetted vagy fölöslegesnek tartottad? Beszéltél róla az ügyvédekkel? – Mama leveleit megkaptam, mily meghatóak! Nehezen tudom elviselni a gondolatot, hogy meghalt; s nélkülem! – Az, hogy Irénkéék rendben vannak, nagyon megnyugtató, gyötrelmes lelkiismeret-furdalásaim

lettek volna, ha bajba kerülnek s nem tudok segíteni rajtuk. Utolsó beszélőnkön arra a kérdésemre, hogy Gertrúdék hogy vannak, úgy rémlett, bizonytalan hangon válaszoltál – vagy csak képzelődöm? Uramisten, már csak vége lenne ennek az örökös bizonytalanságnak, találgatásnak, önjesztgetésnek, lelkiismeret-furdalásoknak! Ha megint én tudnék gondoskodni rólad; édesem, drágám! Egészséges vagy? biztos? –Magamról nem sokat tudok írni, órarend szerint élünk, nem történik semmi, s az a jó, ha nem történik, mert börtönkörülményekhez képest nagyon jó helyen vagyok, tiszta, világos, jól fűtött helyiségben, jó orvosi felügyelet alatt. Amióta börtönben vagyok, egészségileg talán most állok a legjobban, az idegeim persze meg vannak viselve, de azokat csak te tudnád rendbe tenni. – Ma vasárnap van s ilyenkor itt minden nagyon csendes. Egész délelőtt dolgozgattam, lassan, nagyon lassan, még lassabban, mint otthon – valamikor otthon – s hogy ér-e valamit, azt persze nem tudom. A színdarabokat megkaptad, ugye?... Van-e valami kilátás arra, hogy a fordítást előadják – akármilyen írói álneven – s hogy valami pénzt kaphass érte. Bizonyára elolvastad az én darabomat is, ér valamit? Tartsd odahaza, ne add oda másnak! Könyvem még van néhány, 2-3 hétre elegendő. Ha szükség lenne rá, küldj majd másokat, regényeket, s azonkívül memoárirodalmat az első és második világháborúról, forradalmakról stb., barátaink majd útbaigazítanak.

Különösen érdekelnének Churchillnek a memoárjai, ha ugyan itt kölcsönbe meg tudnád szerezni őket. Továbbá Luxemburg Rosa börtönlevelei, megvoltak nekem az ebédlő bal oldali könyvszekrényében. Azonkívül pedig: – szeretlek! S írnál édesem, amilyen **részletesen** csak tudsz, s amilyen sokat csak lehet a 30 sorban, mindazt, ami a múltkori 30 sorból helyszűke miatt kimaradt. Írtál már a golyóstoll miatt? Vajon, ha majd egyszer hazakerülök s már majd megszoktam azt, hogy mindennap együtt lehetek veled s már egész köznap dolog lesz ismét, hogy bemehetek hozzád, láthatom az arcodat, beszélhetek veled sietség nélkül, éjszakára elbúcsúzhatok tőled, vajon akkor fogom-e tudni éreztetni veled azt, hogy mennyire szeretlek? Eddig még nem adatott meg nekem egyetlenegy esetben, még anyámnál sem, hogy ne éreztem volna magamat végül is adósnak. Talán nálad sikerül. Azt akarom, hogy sikerüljön, mert nagyon szeretlek s mert már te vagy az utolsó, akinél vizsgázhatok. Csókollak édes egyetlenem:

Tibor.

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1959. jan. 6.

Édes Életem! Szerelmem!

Megint azzal kezdem, hogy nagyon szeretlek! Minden pillanatban Rád gondolok, csak Neked és csak Érted élek. Nagyon-nagyon szeretlek!! Az szomorít csak, hogy Te türelmetlen vagy. Tudom, drága szívem, hogy nehéz, de **bízzál!** Bízzál abban, hogy nagyon boldogan fogunk mi még élni, és ha a jó isten is úgy akarja, nem is nagyon soká. Ideges vagy, hogy Te hogyan tudod meg a döntést Felőled? Szerintem Te hamarább tudod meg, mint én! Én is ideges vagyok, minden telefonra, autóra szívdobogást kapok a várakozásban. A perújrafelvételnek semmi értelme, Zalán doktorral és ügyvédekkel megbeszéltük, Életem, arra kérlek: türelmes és bizakodó legyél, ha van még egy kis erőd... Irénkéék jól vannak, szép lett az új lakásuk, vasárnap ott voltam náluk ebéden. Minden barátod jól van, csókolgatnak. Most leírom, mit csináltam szilveszterkor: Hansiék Máriának adtak pénzt, vásároljon be, az italt külön hozzák! Na itt volt: Hansi, felesége, anyósa, Gertrúd és férje, Nagy Péter és felesége reggel hat óráig. Nagyon jól éreztük magunkat és ittunk az egészségedre. Miután én nagyon szeretlek, sokszor ittam az egészségedre. Kettő napig émelegtem, de megérte, nagyon jó este volt! Neked is próbáltam B. ú. é. k.-ot kívánni, átadták? A daraboddal és a fordításoddal nem csinállok semmit, majd Te, ha hazajössz! Tegnap visszakaptam a betétkönyvből 4000 Ft-ot, de még folyik a per, lehet, hogy még kapok!

Belluskának megadtam a 200 Ft adósságomat, üdvözl. Viliék, Liliék jól vannak, egy **isteni** meleg cipőt küldtek, kérdezd a T. elvtársat és a Főorvos elvtársat, hogy kell-e ez Neked!??? Milyen volt a csomag, kell-e fehérnemű? Itthon minden rendben van, csak Te hiányzol. Minden bútordarab ott vár Téged, ahol hagytad. Most itt ülök az íróasztalodnál és nézem a havas Gugger-hegyet, az ablakodban négy cserép ciklámen díszlik. Karácsonyra kaptam: Flórától, Zoltántól, Gertrúdtól, Lilitől, Máriától szegfűket kaptam, de minden virágot a Te nevedben kaptam. Én magamtól kölnit, Mária, Irénke, Anyukám egy-egy ruhaanyagot kapott tőlem. Életem! Ha isten segít, hazajössz, dicséretet várok Tőled! Azt hiszem, rendesen megadom mindenkinek, ami illeti. Téged egy csodapulóver vár! Az én ajándékom! Ja, és egy gyönyörű sötétszürke télikabát is! Anyukám és öcskösöm itt voltak karácsonykor, csókoltatnak. Jaj, jaj, drága Életem, nem tudok már mást írni, csak azt, hogy nagyon szeretlek, hogy úgy tartozol hozzám, mint soha senki, a családomat is beleértve! Amíg Te nem vagy velem, úgy vagyok, mint a dunsztba tett gyümölcs, ami már egy-két éve a spájzban áll, és már biztos, hogy nem romlik el a fogyasztásig. Jaj, de szeretném kibeszélgetni magam Veled!! De jó nekünk, hogy így szeretjük egymást!! Áldom a napot, amikor egymásé lettünk. Életem a beszélőn azt mondtam, négyéves házasság vagyunk. Sajnos három. Most léptünk a negyedikbe. Szeretnék még néhány évet Veled élni és

azután **én** előbb meghalni, ez a kívánságom az Élettől és Tőled drága mindenem... Nagyon szeretlek. A jó Isten s a jó emberek vigyázzanak Rád. Örök hűséggel:

Kisbőbéd

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1959. jan. 6.

Édes Életem, Tyübityejkám!

Engedd meg, hogy véleményt mondjak a darabodról. (Látod, mit mer a cserebogár.) (Te tudod, hogy én milyen szélsőséges vagyok – a hozzá nem értésből kifolyólag, – ami tetszik, az nagyon: **igen**, és ami nem, az nagyon **nem**. Tehát a jelzőimet ne vedd 100%-ig tudomásul!)

Tehát:

Témája fájdalmasan emberi, csodálatos!!! Életed – idáig! – legjobb darabja!!!! (**Ezt vedd komolyan!!**) Hála Istennek az „írói-görbéd” még ott, abban a helyzetben is, felfelé megy!!!! Igaz szívemből gratulálok és nagyon boldog vagyok... Szereplők: **Goga** dr. (miért Goga??) a legjobb figura, él, kicsit lehetne életrevalóbb is: (De ez a férfi nem hallgatózhat: 19. old.) (Sok ilyen technikai megjegyzésem volna, de ráérünk itthon is veszekedni!)

id. Goga a leghitelesebb, nagyon jól sikerült.

id. Huber, na meg a fia, na meg a felesége! **ÓRIÁSI**AK. Szeretem őket!!!!

Kellerné hibátlan, az öccse lehetne egy kicsit simább, túl durva.

„**Professzor**” **ÓRIÁSI**!! a szerepek szerepe!

11. vendég nagyon nagy mű! **Költészet**!! (2-3 részre szedném!)

Bulláné (én szeretném játszani! Jaj de szép!)

Évi és **Frischné** nagyon ellenszenves, jobban, mint én elviselni tudom. Nem amit csinálnak, de **ahogy** csinálják! Évi miért mozdulatművésznő? Semmi szükség rá, orvostanhallgató is lehetne. Évi nem tud németül tökéletesen, ugye? **Közvetlenkedik** pl. „iziben” stb. Évi nem kedves, **kedveskedő**, ez a baja! Felmagasztalása szentimentális és alaptalan, ne a szereplők dicsérvék, bízd rá a közönségre. A kendő-kötény jelenetet húzd ki, (direkt ezért viszi Pestről?) de ha a jelmeztárához tartozik, akkor, mint színpadi darab, nem lehet „proli szagú”, és ilyen színpadi kelléket nemigen lehet nyakba kötni!

Azt kérem Tőled, hogy **SŰRÍTSD** össze a drámát. Sűrítsd össze! Húzzál, van mit! A végén is a bizalmi gyűlés hosszú, nagyok a tirádák! Huber álma túl összefüggő, hosszú. Az én kérésem a következő:

Sűrítsd összebb a drámát! Tedd szimpatikusabbá (ne egy kicsit!)

Évit és Frischnét és szerintem akkor tökéletes lesz!!!

Alulírott bocsánatot kér, hogy véleményt mert nyilvánítani, de mentségére legyen mondva, tiszta szívvel tette, nagy-nagy szerelem-

ből és kevés hozzáértésből... Imádlak... Te... Dr. Goga – a Te nagyon szerető

Kisbőbéd

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1959. jan. 9.

Édes drága kis szívem, Kisbőbém, oly jólesnek a leveleid, el nem mondhatom, belőlük táplálkozom, szívom az élethez szükséges reményt (de azért ne hallgasd el az igazságot!) s melengetem magam a tudattal, hogy még van, aki szeret s egészen az enyém. Mi lenne, ha most, hogy anyám meghalt, téged is elveszítenélek! – vagy ha egyáltalán nem találkoztam volna veled! Magányos ember vagyok, de ezt a dupla magányt, azt, amelyet a börtön is megtetéz, nem bírtam volna ki nélküled. De hát itt vagy s egyszer talán látni is foglak. Minden jel, ami tőled hozzám jut, a szeretetedről szól s nem utolsósorban ki nem fáradó tapintatodról s figyelmességedről – el nem tudom mondani, milyen hálás vagyok érte, s hogy meghatnak – kezdve a csomagoktól a gépelésekig, az életrajzi adatoktól a könyvlistáig, a kritikáig, a fényképek, a magnetofon stb. Megérdemlem? – No magamról! A kritikában sok megszívlelendő van, de most nincs kedvem újra dolgozni a darabon, s így a véleményedről sem tudok véleményt mondani. Ami időt s erőt most

munkára tudok fordítani, azt az új regényem foglalja le, mely jobban érdekel, mint a darab, gyakran el is szórakoztat, néha még meg is tud nevettetni. Kb. 100 nyomtatott oldal van meg, lassan megy, de azért zötyög előre. 300 oldalra terveztem, de nem itt szeretném befejezni. Műfaja? – meghatározhatatlan, egy satirikus lázálom. Vannak még egyéb kisebb szórakozásaim is, verebeket etetek az ablakomban, egyszer séta közben egy kutyával is összebarátkoztam. (Lucáról nem írtál.) Egészségi állapotomban nincs változás. A meleg cipőt hozd majd be (nem sürgős), engedélyt fogok rá kérni izületeimre való tekintettel. A karácsonyi csomag remekmű volt, a dicséretnek Máriát illető részét add át! Pulóver, télikabát minek édesem? – A régi is jó lett volna még. Alant a kiválasztott könyvek jegyzéke. Legközelebb hazaküldeném a szennyes fehérneműt, mert itt bajos a mosás, s te majd visszahozod. – Házasságunk 3 vagy 4 éves, aszerint, hogy mikortól számítod. Boldog vagyok, hogy olyan jó szilvesztered volt, én itt találgattam, vajon hol, kivel töltöd. Barátainknak mondd meg, milyen örömet szerez nekem, hogy szeretnek téged, s hogy minden neked szánt figyelmességüket úgy veszem, hogy az felesben nekem szól – de ezt amúgy is tudják. Két cserép cikláment a négyből ide képzelek az ablakomba. Nem fáztál a nagy hidegben? Itt jól fűtenek. Egészséges vagy? Megvan mindened, ami kell? Nagyon szeretlek édesem, szívem, vigyázz magadra, mindkettőnkre.

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1959. jan. 26.

Édes Életem! Szerelmem! Mindenségem!

Ma 618 napja, hogy nem vagy itthon; de nekem – ne haragudj! – mintha ezer éve, vagy ma reggel óta lennél oda! Itt vagy velem és mégis fájdalmasan hiányzol! Állandóan Veled foglalkozom és Rólad beszélek! Jaj, de nagyon szeretlek! – Nagyon örülök, hogy regényt írsz! Ne haragudj, hogy kritizálni merészeltelek! Még egyszer olvastam, nincs igazam. A dráma kifogástalan. Gertrúdnak most lesz 78-ik születésnapja! – Csókolnak. Mamának születési évfordulójára viszek virágot! Kérlek, írd meg, ha lenne pénzem, csináltassak-e síremléket? – Vilinek most volt a 70-ik születésnapja, gratuláltam neki, nevedben is. Lilitől tudom, hogy hatvanöt személyt láttak vendégül, csak mi hiányoztunk.

Most összeszedtem, amit tudtam a kért könyvekből, a többi pár nap múlva együtt lesz és hozom. A kedvenc pipádat adom be, a kettes számú pipának ott bent kellene lennie! **Miért** kell gyógyszer? Mi a baj??? Életem: semmink nincs, csak az életünk, nagyon kérlek, **köve-
telem**, vigyázzál az egészségedre, szükségem van Rád! Te vagy nekem a levegő és... (nem tudok Neked írni normálisan, csak csupa

felkiáltójellel és piros betűvel szeretnék minden szót leírni! Szeretlek!). Üdvözetem és csókjaimat a készülő regénynek, verebeknek, és ha megint látnád: a kutyának! Ágyadnak, asztalodnak külön szeretet! Itthonról csókol és vár Mária (örül, hogy jó volt a bejgli), az ágyad, óriási ablakaid, sok pipád, tollad, a kert, az utca, a világ és én! Na és persze Luca! (Életem! Ez egy törvénytelen eb, jó volna, ha adoptálnád. Apa nélkül nevelkedett, tehát nevetlen dög. Minden meg van neki engedve. Mária kényezteti és hizlalja! Lucának mesélem, hogy Te milyen jó gazdikája leszel és kis, ártatlan lelkével drukkoljon Érted, mert Te viszed sétálni, nem úgy mint mi! Én remélem, ő is vár már Téged. (Nézd, hogy ugrál ez a gép! – Nekem volt igazam Velencében is, ez egy rossz gép! Eljutunk-e még egyszer oda? Istenem!)

Idekünn nagy hó van – Luca örül neki! – szél és hideg, de fűtünk, semmi bajunk! Gesztenyeágak bimbóznak a vázákban és áll a világ, amíg Te nem vagy itthon, amikor mindig több és több remény fűz bennünket! Várlak, és nagyon remélem, nem hiába! A kegyelmi kérényedre semmi válasz! Nem baj! Jönni fog!!! Csak bírdad Életem! Ha már így „eltoltad”, ha időlegesen is, kötelességed **egészségesen** visszatérni hozzám. (Ha szobrot vagy képet kellene készítenem érzelmeimről, és hogy mi vagy Te nekem: óriási, puha tenyeredben ülnék, arcommal a meleg tenyeredhez simulva! Ezt azért írom, mert én szeretnék már a Te kezed és papucsod alá kerülni! Nem akarok soha

többé önálló lenni!) Ha hazajössz, én leszek a legjobb barátod, ne bízál többé senkiben, szívem, Te jóhiszeműnek születted, – áldassék az Anyád emléke érte! – ne higgy többé senkinek csak a Te kis feleségednek, született

Kisbőbe

(Folytatnám még tovább is, de 32 sor az 32 sor.)

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1959. febr. 11.

Édes Életem, Szerelmem!

Itthon minden rendben! Remélem, Te is jól vagy? **Gyomrod???** (Nagyon jól néztél ki legutóbb és nagyon szeretlek!!!! Veszekedtél is velem; évek óta először!)

Fogorvoshoz járok, pokolian félek minden kezelésnél, de a fogorvos is retteg tőlem!

Nagyon-nagyon szeretlek és várlak!!!

Csigalassúsággal megy az idő! Várlak!!!

Kisbőbéd

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1959. febr. 16.

Édes Kisbőbém, mindent megkaptam, drágám, s minden jó, ami tőled jön, cipő, sonka, sajt, szardínia, fehérnemű, szőlő, illat, de bár már nem kellene hoznod s élhetnék akár kenyéren és vízen, de veled! A könyvek is jók, a golyóstoll is, közben a Parkert is (már a póttöltését) ki tudtuk javítani, azzal írok. A bejgli megint remekmű (Máriát ölelem), a torta is. Mi baja a fogaidnak, édesem, s melyik fogorvoshoz jársz? Fáj? Én jól vagyok, a gyomrom néha békétlenkedik, néha a kedélyem is, de amíg vannak reményeim, addig nincs baj. Két napja a síszvetteremet viselem, remek jó meleg.

Édesem, kis szerelmem!

Tibor

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1959. febr. 19.

Édes Életem! Szerelmem! Tyübityejkám!

Hála Istennek én jól vagyok. Láttad, jókedvű és bizakodó! Néha olyan eufóriás állapotban vagyok, hogy az már betegségnek számít, na de majd ez is megszűnik egyszer! Boldog vagyok, hogy szeretsz, bár most a beszélőn veszekedtél velem, évek óta először, – én szeretlek, nagyon-nagyon szeretlek!! Sok évig szeretnék Veled élni drága szívem!!!

SZERETLEK!!!

*Itthon semmi újság, egy cserép fehér ciklámen még mindig megvan...
A gesztenyeágak a liláskék-fülesvázában fantasztikus kis ágakat
hajtanak: mint a táncolók karjai, nyújtóznak a fény felé . . . Lucát
veszettség ellen beoltotta a „dadogó”... Hideg van, a szénünk
elfogyott és hozattam 20 q-t, ez már elég lesz egész télen... Fogor-
voshoz járok, – még egyszer kell mennem, – a bölcsességfogam jött ki,
az fáj, de ha már el mertem menni és kettő fogam lyukas volt,
megcsináltattam... Munka elég gyengén van, pedig szeretem
csinálni... Színházban is voltam Évával és a mi Máriánkkal. Az ördög
cimboráját láttuk. Jó előadásban...*

*Nagyon boldogok vagyunk, hogy dolgozol, tudsz dolgozni! Mennyire
jutottál??? Füzeted, tollad van elég??? Életem! Hiába, nem tudok
másra gondolni és másról írni, mint hogy szeretlek! Megvagy!!! Élész!!!
Könyörgök, vigyázz az egészségedre!!! Nagyon nagy szükségem van
Rád, nagyon egyedül vagyok! Gondolj rám és vigyázz az
egészségedre!!! Istenem, milyen nagyon szeretlek!!! És féltelek, nagyon
féltelek!!!!!!...*

Jaj, de szeretnék már eléd lefutni a Krecsányi utcán!!!

SZERETLEK!!!!

Kisbőbéd

*(Külön-külön üdvözlöm a verebeidet! Nézegetem az ittenieket, hátha
egy is közülük jár Tehozzád is?!!)*

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1959. márc. 6.

Édes drágám, Kisbőbém – itt vagy és én nem láthatlak! Mikor? A tavasz minden nappal nehezebbé teszi az ittlétet. Mikor? Írjál egy pár sort! Egészséges vagyok egyébként, és te? Küldök egy csomó már kiolvasott könyvet, hogy vidd haza vajon szükségem lesz-e, hogy újakat hozzál?... még 2-3 hétre van. Nagyon szeretlek, drágaságom. Sietnem kell az írással, ezért más nem is jut az eszembe; mint ez: hogy szeretlek.

Tibor

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1959. márc. 8.

Édes drága kis szívem, Kisbőbém, ma, vasárnap, esik az eső, tavaszi meleg eső és én azon gondolkodom, vajon hol vagy most? Mivel töltöd az idődet (kb. 1 óra van) s mihez kezdesz majd délután? elmész-e? kikhez? vagy hozzád jönnek? vagy egyedül leszel? Észrevettem az utolsó leveledben azt a mondatot, hogy: „nagyon egyedül vagyok!... Meddig lesz ez még így? Meddig? Tavasz van, március van, s ilyenkor a börtön kétszeresen, tízszeresen nehéz. Tegnap már berepült egy légy a nyitott ablakon, a gerlék már napok óta kacagnak odakünn –

nem tudom, miért nevezik kacagásnak ezt a csúf károgást! – már egy feketerigót is láttam az ablakom alatt ugrándozni. A kórház segítségével alig bírtam volna ép ésszel a börtönt, itt amennyire lehetett, rendbe tették az idegeimet – az ablak! – s megnyugodtam. De nagyon félek attól, hogy elvisznek innét. Ha újra zárkába kellene kerülnöm s megint elővenne a klausztrofóbia! – egész bizonyosan megint tönkremennék. Arról nem is szólva, hogy dolgozni sem tudnék s ezzel elesnék az egyetlen dologtól, amivel el tudom foglalni magam.

A regényem egyenletesen halad, a felével megvagyok, a nagy vastag füzetnek, amelyet beküldtél, a fele megtelt. Épp ma végeztem megint egy fejezettel, a 10.-kel. Egyébként én is tavaszt csináltam, levettem a nagy vastag téli szvettért – noha egyszer sem síeltem benne, s felvettem helyette a te kék tréningblúzodat, amelyet azért szeretek, mert a tiéd, éjszakánként azt teszem a fejem alá. Olvasnivalóm, mint említettem, még 2-3 hétre való van, egyébként is mindenem megvan, ami kell. A legutoljára küldött bejgli megint felülmúlt minden emberi képzeletet: Máriával közlendő. A bejgliből ítélve december közepe óta állandóan karácsony van, de ellentétben más évekkal, még nem untam meg. Hurkát, kolbászt most már ne küldj, már nem állna el, mert egyszerre csak kis adagokat merek enni belőle. Anyutól jött az utolsó? Hogy van anyu és Laci? Motorkerékpár? s a betegségéből már teljesen felépült? Mikor látogattak meg utoljára? Aurélnak mondd

meg, hogy most újra, másodszor olvastam el a könyvét s derűjével, bölcsességével jó néhány nehéz órát megkönnyítette. Látod őket? S Gyuriékat s Gyuláékat? Szegény édesem, bizonyára sokat vagy egyedül, s én nem tudok segítségére sietni! El nem tudom képzelni, hogy telnek a napjaid, a künti világ már oly üressé s ismeretlenné vált számomra; hogy nem tudlak benne hova helyezni, már szinte kérdezni sem tudok, annyira elfelejtettem két év óta, hogy mit csinál az ember, ha szabad. Irénkééket látod még? Anyám születésnapja nehéz nap volt számomra. Miért nem sétálsz Lucával? Már felnőtt nagy kutya lesz, már nem is fog szeretni, mármint engem. Sétáltasd, neked is jó az édesem, s különösen most, amikor tavaszodik s amint írod, kevés a munkád. Elhiszed, hogy már elfelejtettem a legtöbb környező utca nevét? Már hosszabb időt töltöttem börtönben, mint amennyit otthon, a kettőnk lakásában, a Krecsányi utcában. Most Kazinczy Fogságom naplóját olvasom, annak sem volt könnyű – csak hát jóval fiatalabb volt. – Fogaiddal már elkészültél? s egészséges vagy? Most majd jön az influenzás idő, vigyázz, el ne kapd! Börtönömnek egyetlen haszna – bár szívesen elnékülöztem volna –, hogy megvédett az évenkénti kötelező két influenza ellen, adott helyette más nyavalyákat. – Kisbőbém, szívem, nagyon szeretlek. Ahogy te velem, én tán még jobban szeretnék sokáig élni veled, hangodat, édes nevetésedet hallgatni, furcsa kis fintoraidat látni,

könnyű kedves járásodat figyelni s türelmetlenül várni rád, hogy mikor készülsz el már az átöltözéssel. Fogom-e várni? A leveleidet is nagyon szeretem s ha megérem, hogy egyszer megint veled élhessek, ki fogom kötni, hogy minden héten legalább egyszer küldj egy levelet a hálósobából az én szobámba. Édesem szívem! – Erre a levélre azonnal felelj, a múltkor sokáig kellett várnom. Mindenkit üdvözlök. Csókollak. A tiéd.

Tibor

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1959. márc. 9.

Édes Életem! Szerelmem! Tyübityejkám!

Most kaptam vissza a könyveket, egyelőre **nem** hozok helyettük, ha szükség lenne rá – én nem remélem –, akkor adj listát! Szeretlek!! Várlak!!! Nagyon várlak! Az Idő minden pillanatában. Mi otthon jól vagyunk! Vigyázz az egészségedre, az a legfontosabb!! Cigi van még? Szeretlek! Várlak! Csókol nagy szerelemmel a Te

Kisbőbéd

Szeretlek! Várlak!

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1959. márc. 12.

Édes Életem! Szerelmem! Tyübityejkám!

Sorra válaszolok kérdéseidre: (a könyvekkel kapcsolatban írtam Neked egy pár sort 9-én, nem viszek most. Ha kellene – én nem hiszem! – akkor állíts össze listát, hogy mit szeretnél!) Leveled első sorában kérdezed, hogy mit csinállok általában és akkor 8-án délben? Amikor még itthon voltál, egyszer Hámosné látta és megkívánta az akkori ebédre készült rablólóhúst nyárson, azóta állandóan említi: „egyszer hívj meg rá”. Ez most vasárnap megtörtént. Itt volt a 3 Hámos és Lilike. 5 óra felé Lilivel kettesben maradtunk, majd Juci – a varrónőm – jött, együtt voltunk 11 óráig. Ez volt vasárnap! Mária-Lajoska moziban voltak. Félreértettél, nem vagyok egyedül, van társaságom! Lelkileg fázom. Te hiányzol, nagyon hiányzol. Barátaink törődnek velem, Veled! De én itthon szeretek egyedül ülni, tudod, nagyon szeretem az otthonomat és díszítem – amennyire tehetem – Neked!...

A galambok ha udvarolnak, nem kacagnak, csak a nőstény, az is nagyon ritkán, így valahogy: hi-hi-hi-hi, a hím az **krúg**! A krúgás az udvarló hím hangja, amit a nőstény néha kinevet!... Nem hiszem, életem, hogy a kórházból elkerülj. A Te egészségi állapotod, korod miatt nem hiszem! Ezzel ne izgasd magad!... Nagyon örülök, hogy tudsz dolgozni, vigyázzál egészségedre és munkakedvedre! Azonkívül, hogy szeretjük egymást, csak a munkád a cél, amiért élünk mind a ketten! Sajnos gyermeket nem hagyunk magunk után, hát kell,

hogy Te alkoss és műveket hagyj az emberiségnek (nevemben is!)!...
Vedd vissza a pulóvert! meg ne fázz!... Az utóbbi hurka Anyutól jött!
Csókoltat! Jól vannak! Lacika is. A motorkerékpár, azt állítják,
megvan, én akkor hiszem, ha látom. Megígérték, Húsvét körül én is
kipróbálhatom! Ne félts, nem lesz semmi bajom, tudok jól vezetni!! . . .
Minden barátod jól van. [...] Irénkéénél előző vasárnap voltam
Máriával ebéden, jól vannak! – Természetesen tartom a barátságot
Velük! Ők is jönnek néha vasárnap ebédre hozzám!

Luca aranyos, ha jönneél, egy óra alatt beleszeretsz, Ő Téged ismer,
mesélek Rólad neki és tele van a lakás a szagoddal! Ha Tőled hozok
haza valamit, rögtön szagoltatom vele! Életem! Minden mozdulata
Nikike, ugyanúgy őrzöng, ha vendég jön, méteres ugrásai vannak!
Mindenkit rögtön imád, jóhiszemű (ebben Rád „ütött”!), feneketlen
jókedvű kis teremtés!... (Környező utcák nevei: Battai, Csalán,
Nagybányai, Csévi, Szilfa, Cirok, Széplak, Napraforgó, Hadapród!)

Nem voltam beteg azóta, amióta Te nem vagy itthon, fogaim is rend-
ben!... Én fogom várni, nem is soká, hogy Te elkészülj az átöltözéssel,
mindig is én vártam, Terád!... **Ha Te hazajössz, Életem, soha többé
nem akarok Neked levelet írni!!!** Nem tudom így magam kifejezni!
Ha a tizedét kiolvasod a levelekből, mint amit szeretnék éreztetni
Veled... jaj szívem, inkább beszéljessünk, ha majd már lehet!!!!...
Jó??...

A jó Isten és a jó emberek vigyázzanak Rád édes szívem... **Nagyon várlak!...**

Csókol... csókol... csókol...

Kisbőbéd

1959. III. 12. este 12 óra (Jó éjszakát szívem, megyek aludni!...

SZERETLEK!

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1959. márc. 27.

(Turgenyevet kérek, ha tudsz szerezni.)

Édes szerelmem, március vége felé járunk, sorsom változásáról semmi jel, só! Nem tudom, mi lesz velem. Öt hónapja, hogy beadtad a kegyelmi kérvényt. Ha még nem kaptál elutasító választ – nem kaptál? – talán meg lehetne sürgetni vagy utánanézni a bíróságnál vagy az Igazságügynél? – Testileg jól vagyok, dolgozom is, mit tehetnék egyebet? Kérhetnél egy rendkívüli beszélőt, én kértem, de elutasították, neked tán megadják. Legközelebb visszaküldenék szennyest és könyveket, újakat (jó regényeket és folyóiratokat) kérek. S attól félek, egy nap kifogy a Parker golyóstollam, hamarosan! a másik kettő használhatatlan. Nagyon szeretlek, egyetlenem, nagyon!

Tibor

Vigyázz magadra! (Csomagokat köszönöm)

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1959. márc. 31.

Édes Életem! Szerelmem!

*Itthon minden a régi rendben! Remélem, Te egészségileg jól vagy?
(Csak ez a fontos!) Új híreim: Luca letrimmelve és gyönyörű! Én le-
barnulva, szintén gyönyörű! A kert – általam! – felásva, bevetve,
gyönyörű... lesz!*

Nagy-nagy szerelemmel vár a Te

Kisbőbéd

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1959. ápr. 7.

Életem! Szerelmem! Tyübityejkám!

*Én és itthon minden rendben! Remélem, Te is fegyelmezed Magad!?
tudom, nehéz! De kérve kérlek, tartsd Magadat! Vigyázz idegeidre,
egészségedre! Én mondom – tudod, én nem hazudok Neked soha! –,
nagyon boldogok leszünk és **nem soká!** Hidd el Szívem, nem áltatás-
ból mondom és nem csak a vágyam diktálja, amit leírok! Nagyon sze-
retlek és várlak!!!!*

Kisbőbéd

(Ui.: A kertben minden el van vetve, az ablakod előtti piroslevelű fa is virágba borult! Az őszibarackfákon sok gyümölcs lesz! Az eper fele kifagyott! Csók!)

Mindig Rád gondolok! **Drágám!!**

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1959. ápr. 13.

Életem! Jól vagyunk! Szeretlek!

Várlak! Várlak! Várlak! Várlak!

1959. IV. 13-án este 10... és mindig várlak! a Te

Kisbőbéd

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1959. ápr. 14.

*Édes drágám, két sor: szeretlek. Nem estem kétségbe, bízom. Egészséges vagyok. **Nagyon** vigyázz magadra! Mindent megkaptam, étel, könyv, toll. Sürgesd a beszélőt! Szeretlek*

Tibor

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1959. máj. 4.

*Életem! Ma látlak! Ha nem tudnám – és lehet? – elégszer mondani,
hogy szeretlek, itt is akarom közölni Veled: **szeretlek!** Nagyon-na-
gyon – szeretlek! Várlak! Várlak! Szeretlek, amíg élek*

Kisbőbéd

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1959. máj. 13.

Édes Életem! Szerelmem! Mindenem!

*Itthon minden a régi rendben! Bennem is a legnagyobb rend van!
Nagyon nagyon szeretlek! Jobban mint valaha! Nagyon nagyon **vár-
lak!** Jobban mint valaha! Pergetem életemet várva Rád (szalicillel a
fejemen) barátainkkal körülvéve és Rólad beszélve állandóan. (Ké-
szülj fel, ha hazajössz, nem találsz olyan szépnek, mint a beszélőkön,
hiszen állandóan arra a pár percre készülök, és sajnos, van időm
kiszépíteni magam.)*

*Életem! **Nagyon vigyázz Magadra!***

*Nagyon-nagyon szeretlek! Jobban mint valaha! Nagyon-nagyon
várlak!! Jobban mint valaha!!! Csókol a Te*

Kisbőbéd

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

Márianosztra, 1959. máj. 31.

Édes Kisbőbém, feleségem!

Mit is írhatnék neked? Nincs már értelme, hogy hazudjunk egymásnak. Te is fáradt vagy már, láttam rajtad a múltkori beszélőn s nem csodálkoztam rajta, neked is nehéz sorod van. Megírtam már, de megismétlem: asszony bátrabban, becsületesebben és gavallérosabban nem végezheti a dolgát, mint ahogy te teszed – nem köszönöm meg, mert megtiltottad – de azt tudd, hogy te segítettél át eddig s csak az tartott életben, hogy rád gondolhattam. Elmondhatatlanul kínoz, hogy elrontottam az életedet. Láttam rajtad a beszélőn, nem a szavaidon, de hangsúlyon, egy-egy elszóláson, s öntudatlan arckifejezéseiddel elárultad, hogy már te is elveszítetted a reményt. Egyre kérlek: elsősorban magaddal törődj, magadra gondolj, a te szép, fiatal életkedvedet ne nyomorítsa meg, hogy hozzám tartozol! A legnagyobb őszinteséggel mondom ezt neked: a lelkiismeretem sok minden alól feloldozna, ha csak egy gondolattal tudnék könnyíteni a sorsodon. Nagyon szeretlek, szívem, Kisbőbém, az utolsó ember vagy talán, akit megszerettem ebben az életben s egész biztosan az utolsó nő, akibe ez az öreg, kihűlő szív szerelmes tudott lenni. Ha vigasz számotra az elrontott éveidért, akkor tudd meg azt is, hogy boldog voltam veled, veled éltem a legboldogabban – s épp ezért s mert annyira szeretlek, kínoz olyan elviselhetetlenül a sorsod. De hát ne beszéljünk erről többet! – Magamról nincs mit írnom. Egészségileg nem vagyok

jól, az elmúlt hónapokban azt hittem, hogy nagyjából már rendbe kerültem a szívemmel, de most megint elromlott, a lábamban megint vizenyő van. Egyéb nyavalyáim is újra rákaptak. De nem vagyok kórházban, bizonyára nincs rá szükség. Jó levegőn vagyok itt, a táj gyönyörű – úgy tudom, te is ismered. A koszt nagyon kielégítő, jóízű. – Hát ennyit magamról! – Még azt, hogy tán jó volna, ha Kornél bácsit vagy Miklóst láthatnám. Még a lakásunkban vagy? Nem tudtam megérteni a múlt beszélőn, hogy miért akarod lefényképeztetni a szobákat. S most jut eszembe, hogy 29-re volt kitűzve a transzferálás s ez is bizonyára mennyi futkosásodba került, ha ugyan egyáltalán meg tudtad szerezni a pénzt. Ne törődj vele, ha esetleg nem sikerült, énnekem mindegy. Egy dolgot kívánok: ne szenvedd meg túlságosan, hogy a feleségem vagy, minden egyéb mellékes.

Szeretlek, nagyon szeretlek, édes kis szívem, Kisbőbém, másról nem is kívánok már írni. Minden kötelességem, amit az életben elmulasztottam, most visszacsap rám, csak veled tudnám magamat kiengeztetni. De úgy látszik, a sorsom ezt sem engedi meg. Nagyon nagyon szeretlek, csókollak, öllelek egész valómmal, minden megmaradt erőmmel.

Tibor

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1959. jún. 8.

Édes drága Szerelmem! Életem! Mindenem!!!

Könyörgök, ne ess kétségbe! Tudom, hogy minden okod megvan rá, de hidd el, Szívem, amíg én élek, csak Érted és miattad élek! Tartsd magadat!!! Vigyázz egészségedre ez a kötelességed magaddal és velem szemben!!! Tudom, nehéz! – de kell bírnod!!! Élned kell drága Szerelmem! Szeretlek és amíg élek, szeretni foglak!...

Te velem **ne** törődj! – egészségem rendben, és optimizmusom is!!! – **minden** rendben van, a lakás, az állásom is a régi, semmi nem változott! A bútorokat visszavettem – Öcsém adott rá pénzt! Anyukám itt volt, csókoltat, és Öcsi is rendben, nem nyugszik, de én sem, amíg nem lesz motorbiciklijem! Naponta ebben nyüzsgök. Kornél bácsi helyett is én szaladgálok, én ügyesebb vagyok, mint szegény öreg és eredményesebb is a munkám, napról napra jobb az életemnek. Én optimista vagyok és életvidám! Csak Te legyél egészséges és Te álljad a sarat! Ne játssz az egészségeddel, vigyázzál Magadra!!! Nagyon remélem, nemsokára látlak és arra kérlek, ne olvassál ki olyat szavaimból, ami nincs benne!!! Én nem hazudok Neked! – Igenis leszünk mi még nagyon boldogok, csak Te higgy ebben! **Muszáj!!! Muszáj!!!** Szeretlek drága Szívem, Mindenem. **Állandóan** Veled vagyok, Veled foglalkozom, fogom a kezedet, csak Te ne ereszd el

boldogságom!!! VIGYÁZZ MAGADRA!! Érezd, hogy van valaki, aki nagyon szeret, és csak Neked él! FÉLTELEK SZÍVEM!!!! VIGYÁZZ MAGADRA!!! KÉRLEK!!!!!!!!

Minden barátunk, rokonunk jól van, csókoltatnak! Luca aranyos, szeretném, ha már látnád, Éva jól van, ő is imádja Lucát. Mária festeni segít, megtanítottam. Most napokon keresztül a könyveidet raktam, persze azok hiányoznak, amik Nálad vannak. Még írhatnám, hogy a kert gyönyörű, sok gyümölcs lesz... De csak arról akarok írni, hogy szeretlek!!! Életem, nagyon nagy szükségem, szükségünk van rád!!! Tartsd magadat!!! KELLESZ NEKEM!!!!!! Nagyon-nagyon szeretlek, és amíg élek, áldom a Sorsot, hogy enyém vagy!

((Úgy érzem, egy napja vagy oda! Ma reggel még itthon voltál, és este újból itthon leszel! Nézem a holdat és azzal is üzenek Neked! Üzenem, hogy szeretlek! – és mint egy jó hívőhöz illik, azt hiszem, hogy Veled beszélgetek – Szívem, nem hülyültem meg, csak nagyon szeretlek! – Életem, a holddal, csillagokkal, esővel, északi-déli széllel üzenek Neked! Kérlek, vedd át: SZERETLEK!!! ÉS VÁRLAK!!!)))

Nincs semmi és senki, „csak” Te vagy nekem az egész világ, ÉLETEM... Szeretlek! Csókollak!

Kisbőbéd

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1959. jún. 15.

Életem! A parancsnok elvtárstól engedély van a bicskára.

Imád:

Kisbőbéd

DÉRY TIBORNÉ – A BELÜGYMINISZTERNEK

1959. júl. 1.

Mélyen tisztelt Belügyminiszter Úr!

Alulírott Déry Tiborné a következő tiszteletteljes kéréssel fordulok a Belügyminiszter Úrhoz: Férjemet, Déry Tibor író-t május közepén átszállították a márianosztrai börtönbe. Férjem 65 éves, *nagyon beteg*, féltem az életét és azt kérném a Belügyminiszter Úrtól, hogy hozzák vissza a Gyűjtőfogház kórházába, ahol több mint egy évig feküdt és olyan állapotba került, hogy nem volt életveszélynek kitéve, már dolgozni is tudott! Nagyon féltem férjem életét és azt hiszem, kórházi ápolás nélkül minden okom megvan rá. Évekkel ezelőtt, még itthon is állandó orvosi felügyelet alatt, teljes diétán és napi több órás fekvéssel tudott csak élni, pedig akkor még az azóta súlyosabbá vált szívbaja nem kínoztta, most állandóan víz van a lábában, *ez az ami a legaggasztóbb!!!*

Kérem a Belügyminiszter Urat, bocsássa meg, hogy kérésemmel háborgatom, de legyen mentségem, hogy nagyon nagyon féltem öreg, beteg férjem életét!!!! Tisztelettel:

Déry Tiborné

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1959. szept. 5.

Drága kisbőbém, édes kis szívem, szerelmem, egy örökkévalóságnak tetszik, hogy a Mosonyi utcai kórházban utoljára láttalak. Mint tudod, már másnap mentem vissza, azaz Vácra, ahol rövid idő múlva kórházba kerültem. Nagyon jó körülmények, még jobbak közé, mint a nosztrai kórházban, egy szépen ápolt, gyönyörű kertbe, kiváló orvosi felügyelet alá s oly kedvező munkakörülményekkel, hogy megint elkezdtem dolgozni. Egészségemmel egyébként nem is volt különösebb baj, csak a régi nyavalyáimmal cipekedtem, melyekkel most már hűségesek vagyunk egymáshoz. Mondom, a börtön lehetőségeihez képest, a remek szép augusztusi napsütésben, nagyon jól éreztem magam. Most két hete újra kikerültem a kórházból, egészségi állapotom ennek megfelelő.

A Mosonyi utcában beadott könyvet és golyóstollat rendben megkaptam, mindkettővel nagy örömet szerezteél. Ide Vácra még nem érkeztek meg a kért és engedélyezett könyvek. Füzetem még van kb. két

hónapra. A kórházban szorgalmasan sakkoztam is, váltakozó partnerekkel s egyre rosszabbul. A nyár jót tett nekem, mint mindig, kedélyemnek is, csak a téltől félek s aggódva figyelem a napok gyors rövidülését. Ha veled lehetnék, édesem, könnyebben viselném majd el. És te? Mindent szeretnék rólad tudni, mindent! Újra s újra megismétlem: mindent aprólékos részletességgel írd meg magadról, mert csak ez segít hozzá, hogy elképzeljem az életedet s majdan a kettőnkét is. Hol, hogyan töltötted a születésnapodat? Anyukádat mikor láttad utoljára, hol és hogy van? Hát öcskös? Mikor kapja meg már szegény a motorbiciklit? Van rá egyáltalán kilátás? Kikkel vagy együtt? Jársz-e moziba, színházba? kivel? Van még munkád? s főképp: nincsenek-e anyagi gondjaid? Közbevetőleg: megkerült-e már az én elkallódott levelem, amelyet még a májusi beszélőn említettél? Gyuri bácsiék, Gyuláék, Aurélék hogy vannak? látod őket? van társaságod? Nagyon szeretném, ha kihasználtad volna a szép nyarat, édes, s most e szép őszt, kirándulásokkal is, hisz bizonyára vannak barátaink közül, akinek szívesen vagy a társaságában s közben engem sem felejtess el. Nekem könnyítet itt meg az életemet, ha tudom, hogy tűrhetően töltöd a napjaidat. Mária, Irénkéék, Laji hogy vannak? Pali miért költözött vissza Gizelkéékhez? Pistát és Pirit nem szoktad látni? Hát römi- és bridzspartid van még?

Ha mindent megírsz az életről, az legalább képzeletben valamennyire pótolni tudja a szabadságot. Van már tüzelőd télire? Egészséges vagy, nem volt nyáron influenzád? A Kispesti Textilgyárban, ugye, túl nehéz volt a munka? Édes drága kis szerelmem, nem erre a sorsra szántalak, amikor feleségül vettelek, de szerencsére egész ember vagy, nálam különb, s talán már az egyetlen célom, amiért érdemes életben maradnom. Valamennyire megnyugodva vettem tudomásul, hogy szerencsére most már az asszonyoknak, mint Irénnek⁸ is – Sándor bácsi! – könnyebb a sorsuk. Mit tudsz Viliékről s bécsi unokahúgomról, Luról? De jó volna, ha gyakrabban láthatnálak, az is adna egy kis erőt, biztonságot. De csak az **igazat** írd meg! – Fényképeket, kísérőlevél nélkül, bármikor bármennyit küldhetsz, pénzt is. Pénzem még két hónapra való van, itteni bevásárlásokra. Az engedélyezett kegyelmi kérvényt egyébként itt július közepén megírtam. Drága kis szívem, egyetlenem, nagyon szeretlek! Sokat tudok rólad, sokkal többet, mint azelőtt, többet, mint gondolnád, s ez mind egyre erősebben köt hozzád. Maradj meg nekem! Öllelek, csókollak:

Tibor

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1959. szept. 13.

Édes Életem, Szerelmem! Mindenem!!!

alig tudok írni a boldogságtól, hogy olvashatom leveledet!!! Életem! nagyon-nagyon szeretlek, mindennél, mindenkinél, magamnál jobban, a világon Te vagy nekem egyedül amiért élek! **Szívem, nagyon szeretlek!!!** Azt hiszem, most már tudod is... Örülök, hogy aránylag jól vagy. Nagyon vigyázz Magadra, Boldogságom! **Az egészséged mindennél fontosabb!!!!!!...** Most kérdezési sorrendben válaszolok! Arra kérek, Te kérjed a munkádhoz, stílusod javításához szükséges könyveket! Ajánlanám A. Moravia: A megalkuvó, A. Camus: La chute, E. Linklater: Juan Amerikában, Darvas J.: Kormos ég, M. Frisch: És a holtak újra énekelnek stb., csak azt kaphatod, amit megnevezel! A Kortársakat és Kahnt megkaptad! Füzeteket is Te kérjél és viszem!... Születésnapomon Máriától óriási, meglepetéses ebédet kaptam és sok-sok virágot, mindenkitől a Te nevedben! Ebéd után itt nálam volt a bridzs a szokásos társasággal késő estig... Anyukámnál otthon voltam szept. 1-4. között és Anyukám visszakísért, készültek fényképek, küldöm. Öcskösnek még tél előtt, most már biztos, meglesz a motorbiciklije... Egész télre a szenem megvan, Öcskös segített bele pénzzel... Csak moziba járok, de sűrűn, nagyon jó filmek vannak, Lilikével, Gertrúdékkal, Máriánkkal, Évával! Minden szerdán délu. Gertrúdéknál vagyok és Gertrúd minden pénteken déle. nálam. Gyuláék, Aurélék még nyaralnak a Balatonnál... Dolgozom, festek,

persze nincs elég munka. **Anyagilag teljesen rendben vagyok!!!**
Legyél nyugodt, Szívem!!! Paraszt vagyok, tehát tudok beosztással élni. Mária is spórol... A nyáron sokat napoztam itthon a szokott módon, és Lucával, Máriával sétálunk a Rózsadombon, főleg ahol az idén nagyon sok gyümölcs termett. Istenem, Te még nem ettél ezekből az óriási őszibarackokból!... Pista bácsi és Irénke is kapott egy kosárral befőzéshez. Jól vannak! Irénke lakása gyönyörű, elég nagy, nagypapa őszre Pestre költözik. Ő is elfér és nem lesz a három nő egyedül... Szívem, jól vagyok! Semmi problémám rajtad kívül. Szeretlek, várlak és ez teljesen kitölt. A barátaink mind szeretnek és jönnek hozzánk. Nem vagyok magamra hagyva! Gizelkák néha kijönnek, Piriéket évek óta nem láttam. Két-három havonta van römiparti is, a babona szerint ilyenkor – is! – folyton csuklanod kellene!... Nem voltam beteg évek óta, néha ideges vagyok, de hát még azt sem? Vili bácsi, Leó bácsi és a kis Lu jól vannak, a motorbiciklihez nagyon sokkal hozzájárulnak, Öcskös örömére... Most küldök 500 Ft-ot, mulass, költekezz Szívem!... Ha Isten segít, október elején látjuk egymást a beszélőn; addig is az a legfőbb mondanivalóm Számodra: szeretlek! Gyönyörű otthonodat díszítgetve, ruháid rendbe hozva, törülközőid kirakva, ágyad át-áthúzva, az Idő minden atomjában, szívem minden dobbanásával várlak!! Azzal a tudattal

élj, hogy van aki csak Érted él, és „talán” nem méltatlanul szereted!
Szeresd is!!!!

Kisbőbédet

DÉRY TIBORNÉ – A VÁCI BÖRTÖN PARANCSNOKÁNAK

1959. szept. 20.

Mélyen Tisztelt Parancsnok Elvtárs!

Nagyon kérem, szíveskedjék férjem számára könyvcsomagot engedélyezni, és erről engem értesíteni. Válaszát várva maradok tisztelője:

Déry Tiborné

DÉRY TIBORNÉ – A B. M. BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÓ

PARANCSNOKÁNAK

1959. szept. 22.

Mélyen Tisztelt Kovács Elvtárs!

Nagyon szépen kérem, szíveskedjék engedélyezni ennivaló- és olvasnivaló könyvcsomagot.

Gondolom, hogy férjem nem éhezik, de nagyon jólesne Neki a „hazai”, az én örömről nem is beszélve!!!

Tisztelettel és köszönettel:

Déry Tiborné

VÁCI BÖRTÖN PARANCSNOKSÁGA – DÉRY TIBORNÉNAK

1959. szept. 25.

Országos Börtön, Vác

2186/1959.

Tárgy: könyvbeadási kérelem

Déry Tiborné,

Budapest, II.,

Krecsányi út 10.

Könyvbeadási kérelmével forduljon a BV Országos Parancsnoksághoz, Bpest, V., Mérleg u. 3. Nevelési Osztályhoz.

Nevelési csoportvezető

BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI PARANCSNOKSÁG – DÉRY
TIBORNÉNAK

Büntetés-végrehajtási Parancsnokság

1959. szept. 30.

9932-Hi-19-/1959. szám.

Tárgy: Élelmiszercsomag

és könyvbeadási kérelme

Déry Tiborné

Budapest

Krecsányi u. 10. sz.

Kérelmére értesítem, hogy férje részére élelmiszer-csomag beadását nem engedélyezem, mert a jelenlegi ellátás mellett nem tartom indokoltnak. Egyébként is a szabályoknak megfelelően a félévi csomagbeadás férje részére megtörtént. Engedélyezem, hogy férje részére szépirodalmi könyveket – 10 db-ot – beadhasson. A könyveket kérem a Váci Országos Börtön Parancsnokának eljuttatni.

Kovács Gyula sk.!

Országos parancsnok

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1959. okt. 31.

Édes, drága, kedves! Szép kis szerelmem, Kisbőbém!

Szombat délután van, de már oly korán sötétedik, villanyfénynél írok. Reggel dolgozgattam a regényemen, aztán sétálgattam a kertben a gyönyörű őszi napsütésben (oly hálás vagyok az időjárásnak, hangosan dicsérgetem mindennap), ebéd után orvosi előírásra feküdtem, aztán olvasgattam. S közben szüntelenül, reggel, délben, este haza gondolok. Jó szolgálatot tesznek az új fényképek az emlékezetnek is, a képzeletnek is. Szép az Anyukádtól kapott régi, kis porcelánlámpa s új kávéfőződ is van, ugye? s a rádiónak új helye? Gyertyatartót is kapott a szobám, a mamáé? Luca mekkorát tud

ugrani! s a Gertrúd fikusza mekkorát nőtt! Jó volna már mindezt látni, köztük, melletted élni, nem is kívánok már mást a világon, de sajnos, úgy látom, a körülmények nem olyanok, hogy ez hamarosan bekövetkezhethetnék. Pesszimista vagyok a külpolitikai helyzetet illetően, nem akarják abbahagyni a hidegháborút ellenünk s persze, hogy ezt a belpolitikai körülmények is megérik. Hiába teszem fel magamban, hogy türelemmel várok s bízom, egyre kevésbé bírom ezt az életet. Pedig nem panaszkodhatom, a lehetőségekhez képest jó dolgom van s az egészségemmel sincs különösebb baj, csak a szívem zavarog már megint, miután most már jó ideje békén hagyott. Szerencsére kitűnő orvosi ellátásban van részem. De mit használ! börtönben az ember háromszor olyan gyorsan öregszik. És sok mindent kellett már életemben elviselnem, a szervezet most nyújtja be a számlát. – Más s Te hogy vagy, egyetlen kis édesem? Nem teszek fel most kérdéseket, tudod úgyis, hogy mindenre kíváncsi vagyok, mindent szeretnék rólad tudni, hát felelj! Mindenről írd, amiről gondolsz (s nem gondolod), hogy érdekel. Küldj egy listát azoknak a könyveknek a címéről (vagy elég, ha az alcíméről) az illető nyelven, amelyekről – mint a beszélőn említetted – a kiadók tiszteletpéldányokat küldtek, hisz a leveleik bizonyára megvannak. A színdarabomról van odahaza még másolatod, mert az enyém elkallódott? Füzetem még kb. 2 hónapra van, mert rettentő lassan

megy a munka, de ha azután kell, akkor megint olyan nagyalakú, kemény táblásat küldj, de inkább kettőt s vékonyabbat: Frank Anna naplóját elfelejtetted megküldeni, az angol nyelvű könyvet pedig nem kaptam meg. Kegyelmi kérvényemet, mint említettem, július közepén írtam, s innét elment, te azóta bizonyára már nyomára akadtál, ha szükség volna rá; én még nem kaptam rá feleletet. Ha legközelebb hozol könyveket – még egyelőre ráér! – akkor a régiekből visszaküldenék egy csomót. Tegnap bizonyára künn voltál mama sírjánál, ha jól ismerlek, Kisbőbém. Anyukád hogy van? sokszor csókolom, nagyon hálás vagyok neki a lányáért. És mi lesz szegény Öcskös-sel? Barátainkat, ismerőseinket nem sorolom fel egyenként, mind szeretem, akik téged szeretnek. Milyen soká lesz megint, amíg viszontlátlak! Nem unod már az egyedüllétet? Most már jön az év hosszú, sötét korszaka, melytől mindig úgy félek, de te ne hagyd el magad, édesem, s én is, ha majd esik a hó, arra fogok gondolni, hogy te szereted s nagyokat sétálsz Lucával. Apropos: a karácsonyi csomagban – ha 3 kiló – ne küldj sajtot, csak szikkadt téliszalámit és tésztaneműt. A biológiának nagyon örültem, remek könyv! Ne felejtse el, hogy neked sokkal kiadósabban kell írnod, mint nekem; ha kézzel írnál, 100 betű is elfér egy sorban. Ha lesznek új fényképek, azt is küldj! A pénz megjött. Édes drága kis feleségem, hogy vágyódom rád, a veled való

életre, a szabadságra! S milyen nehéz még levélben is elbúcsúznom
tőled!

Tibor

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1959. nov. 6.

Édes Életem! Szerelmem! **Mindenem!** Tyübityejkám! **Legelőbb, nagyon-nagyon szeretlek és várlak!** Nem vagyok egyedül, Te vagy az egyetlen lelki-testi támaszom! Állandóan Rád gondolok, Benned élek! Szeretlek! Nagyon szomorú vagyok testi és lelki állapotod miatt! Egyetlen kérésem Hozzád: vigyázzál Magadra! (Ezt a házassági évfordulónkra ajándékképpen kérem – 11-én lesz! – Gondoljál haza!) Istenem, mi van Velled? a szíveddel? idegeiddel? Jaj, Istenem, tartsd **Magad! Könyörgök!** Ne legyél pesszimista, nincs igazad! Én jobban látom az életet, nincs igazad, Szívem! **Élned kell!!** Hidd el, mindenért a Sors és én kárpótolunk! Meg kell szerezned Magadnak ezt az örömet, ami vár itthon Rád! Én jól vagyok, influenzás voltam, de túl-vagyok rajta, hála istennek! Mária a derekával bajlódik, Luca mindannyiunk öröme, most Lajoskával a kertet tesszük rendbe télire, amíg Luca őrjöngve futkároz és vadul ugat minden járókelőt. Luca jóhiszemű, életvidám kiskutya, fogod szeretni! Minden telefoncsengésre és ajtócsengésre üvöltve ugat, na és ha jön valaki, a boldogság méteres

ugrásokra dobálja kis testét. – Anyukám is jól van és Öcskösnek kiverekedjük Anyukámnál a motorbiciklit, az is nagyon segít, hogy ő saját maga hisztizik: nem bírja a strapát és nem egészséges, Anyukámra ez hat a legjobban! Drága Életem, tudod, hogy Te utánad Öcsköst szeretem a legjobban a világon és örülök, hogy vágya teljesül – ami nagyon fontos, a pénzük együtt van rá, tehát most már biztos! Persze Anyukám a télre hivatkozik és tavaszra szeretne volna, de hát a kényszernek muszáj engednie! – Mama sírjánál künn voltam a múlt héten kétszer is. Ha könyvekre lesz szükséged, Te kérjed ott. A „Kémek voltunk Kínában” megvan, elküldtem és visszaküldték, a héten leviszem, hiszen engedély van rá. Ha az angol kutyát nem kaptad meg, helyette – 10 könyvre volt engedély! – viszek mást. Pali is hozott 4 db könyvet örömmre. – Színdarabodról van másolat. Az „Anna Frank naplója” csak folyóiratban jelent meg. Én most leírok néhány könyvcímet: *On l'histoire d'un chien*, *Amour*, *Drole d'enterrement*, *Das Paket*, *The unfinished phrase*, *Die portugiesische Königstochter*, *La phrase inachevée*, *Le Géant*, *Le Cheval*, *Der Riese* stb. Életem, kulturáltabb nőt kellett volna feleségül vened, én egy sült paraszt vagyok, csak magyarul tudok és nem tudom helyesen írtam-e? Ez a 10 könyvcím, de küldhetek többet is! Gyönyörű novella kötetek jelentek meg. – A Musilt megkaptad-e? Most kértem egy kölcsön fotógépet és számodra fotózok, Máriát is megtanítottam.

Pulóvert kérted? és megkaptad? Nem fázol? Én is áldom ezt a gyönyörű őszt, tudom, hogy Te mennyire utálod a telet. Ma megvettem 1 1/2 kg téliszalámit, ha szükség lesz rá, a karácsonyi csomagban küldöm. (Meggémberednek az ujjaim ezektől az apró betűktől! Így jobb?) Most egy rossz régi teknőből két madáretetőt csináltatok a Te örömödre, na és a madarakéra is. A hátralévő sorokban azt akarom írni, mennyire szeretlek, sokat álmodom Vele és Rólad és ez néha nagyon jó, néha nagyon rossz! Az is nagyon fáj, hogy általában az emberek kettesével járkálnak, csak én járok egyedül és már milyen régen, és folyton azt képzelem, hogy együtt megyünk, mint régen és Te megakadályozod, hogy rohanjak. Ha most látnál, hogy rohanok. Este hat óra után már a frászt kapom az utcán! Tudod! Mária mindig kijön eléem a buszhoz! Ma Gertrúdéktól jöttem, csókoltatnak. Holnap Aurélékhoz megyek, de akkor Mária-Luca nem jönnek eléem, mert Aurél hazahoz!... **Életem! Imádlak! Várlak! Nagyon-nagyon, tele reménnyel várlak! Vigyázzál magadra! Az egészségedre, ez a legfontosabb!**

A te szerető, örökké a Tiéd:

Kisbőbéd

DÉRY TIBORNÉ – MAROSÁN GYÖRGYNEK

1959. nov. 10.

Kedves Marosán Elvtárs!

Életbevágóan fontos! Kérem hallgasson meg és fogadjon öt *percre!* Aggódok férjem életéért!!!

Tudom, hogy milyen fontos munkában van a Kongresszus előtt! és mégis *kérem*, adjon 5 percet, higgye meg, nem hisztériából kérem!

Nem tudok írni, színésznő vagyok, nem író, csak könyörögni tudok, *fogadjon!* – lehetőleg minél hamarabb! Nagyon félek, nehogy elkéssek kéréssel!

Őszinte híve Déry Tiborné

DÉRY TIBORNÉ – MAROSÁN GYÖRGYNEK

1959. nov. 12.

Kedves Marosán Elvtárs!

Könyörgök segítsen! Férjem életéről van szó! Segítse vissza hozzám, az Életbe az uramat!

Október 3-án láttam férjemet és kétségbeejtően rossz állapotban találtam! Nagyon sovány, nincs 50 kg, a fején forintnagyságú, fekete gombák vannak, ezt én láttam! Ő panaszolta, hogy „becsavarodott” idegileg (úgy veszem észre, feladta magát!), a szívére panaszkodott, reumás fájdalmai vannak, fázott, aranyeres panaszai vannak, nem bírja az

állandó bab-borsót és a kevés mozgást, zűrök vannak az emésztésével! – Amíg itthon velem élt heti 4-5 nap teljes diétán, rántott leves, piskóta, kompóton élt a belei miatt!

Férjem 66 éves, de nem annyinak néz ki! Teljesen összement, kis-pici, beteg, aggastyán!

Nagyon kérem Marosán elvtársat, segítsen! Október 3. óta készülök, hogy Marosán Elvtársat felkeressem, de több mint egy hónap kellett ahhoz, hogy neki merjek indulni. Muszáj segítségét kérni és írni, mert nem tudom elviselni az életet, állandóan magam előtt látom az uramat! Állandóan attól félek, meghal a férjem!!!! *Én mindent vállalok, hogy vele együtt lehessek és Ő velem együtt éljen, minden árat Marosán Elvtárs!* Nincs olyan zuga vagy szigete a világnak ahová nem mennék Vele szívesen! Nagyon szeretem az uramat és féltem . . . Úgy tudom, Tőle, hogy tavaly szélütés érte és lebénult a jobb lába, de hála Istennek ez felszívódott! 66 éves!!! Ne nevéssen ki, Marosán Elvtárs, de én felelősséget is vállalok érte: én a kis senkinél is senkibb! Ne vegye ezt a levelet ocsmány megalázkodásnak, Marosán Elvtárs. Őszintén, tiszta szívvel, gondolatokkal fordulok Magához!!!

Szabadságommal, életemmel, garantálom, hogy nem csalódik bennem, Marosán Elvtárs!!!

Könyörgök SEGÍTSEN!!! Őszinte híve:

Déry Tiborné

DÉRY TIBORNÉ – HRUSCSOV ELVTÁRSNAK

1959. dec. 3.

Drága Hruscsov Elvtárs!

Egy magyar feleség szeretné, ha szíve vágyát meghallgatná!!

Férjem Déry Tibor 66 éves, súlyos beteg ember, az 1956-ban elkövetett cselekedeteiért hosszú börtönre ítélték. Én nem tudom, férjem milyen súlyú hibákat vétett, de azt tudom, hogy 40 éves párttag, egész életét a kommunizmus szolgálatában töltötte és én életemmel tudom garantálni, hogy ha hazakerül otthonába – erre én Önnek szavamat adom! –, hátralévő életében munkájával tesz bizonyosságot a kommunizmus ügye mellett! Azt mondja a közmondás: tévedni emberi dolog, hát Ő sajnós, nagyon nagyot tévedett!

Hruscsov Elvtárs, ha módjában áll, szóljon egy jó szót Kádár Elvtársnak, hogy higgyen a férjem becsületességében, és abban a nagy bizalmában, amivel Kádár Elvtársban hisz és adjon lehetőséget, hogy életével, munkásságával ezt bebizonyítsa! Nagyon-nagyon kérem Hruscsov Elvtársat,

legyen segítségére férjemnek, hogy ne mint ellenség haljon meg a börtönben, legyen alkalma hibáit kijavítani!

Jó egészséget és hosszú életet kíván Önnek és családjának, mély tisztelettel:

Déry Tiborné

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1960. jan. 2.

Drága, kis szívem, megint elmúlt egy karácsony, egy újév nélkülöd! Életem lassacskán már csak hiányokból áll, hiányok szörnyű összege. Nem tudom magam oly kicsire összehúzni, hogy ne kelljen még kisebbnek lennem s már-már vágyaimmal sem tudom magam kiegészíteni. Kiszáradok, csak a fájdalmakat, a mindentől való megfosztottságot érzem. Ha te nem volnál, már azt sem – már régen nem! Minden megmaradt életerőmmel hozzád tapadok, hogy élni tudjak, s ha legalább bizonyos lehetnék abban – de ilyen bizonyosság nincs –, hogy valaha még hasznodra lehetnék! Egyelőre csak a terheimet cipeled, szegénykém, messziről nézlek s a szívem csak érted tud fájni. De ne vigasztalj! Akkor is szeretnélek, ha nem volna miért hálásnak lennem. – Most épp eszeveszetten aggódok miattad: múlt hó 18-án elküldtem neked a kért könyvek listáját s ma, több mint két hét után, még nem küldted el őket – beteg vagy? vagy valamilyen más baj

van? Kérlek, **semmit ne hallgass el előlem, újra és újra kérlek!** Még bajaid bármi legyen is – jobban kötnek hozzád, mintha csak egy üres képbe tudok belekapaszkodni, vagy takargatásra, hazugságra kell gyanakodnom. Nem véthetsz ellenem, semmit sem éreznék véteknek, hibának, ellenem irányulónak, csak azt, ha nem vagy őszinte hozzám, kicsiben-nagyban. Nagyban, mondom, de félre ne érts, attól nem félek, hogy el akarsz hagyni.

Felelj rögtön erre a levelemre – bár erre nem kell kérjelek – s hozd el, ha lehet, magad, talán akkor gyorsabban megkapom, s ha még nem hoztad volna el, a könyveket is, s tedd még melléjük, ha meg tudod szerezni: Jeanstól A csillagos ég csodáit (Dante kiadás). Ha már itt tartunk: a könyvlistát nem jól csináltad meg, szívem, hiányoznak belőle olyan könyvek, melyekről előző leveledben már írtál, mások más címen szerepelnek stb. Teljes listát szeretnék kapni, tehát írd le még egyszer most a válaszodban (nem baj, ha néhány sorral több is lesz: 1. külön azokat, címmel vagy alcímmel, melyek már megvannak otthon, tehát nem kell külön beszerezni őket, pénzt költeni rájuk, 2. azokat, melyek biztos tudomásod szerint már megjelentek, bár otthon még nincsenek meg. S mindegyiknél jelöld meg a kiadót, s hogy hány kötet s kötetenként hány lap, mert egy vékony kis könyvecskét nem érdemes ide behozatni s ha tudod, a példányszámot és a kiadást. Ne haragudj, édes kis szívem, hogy most ezzel is fárasztalak, de en-

gem már minden, s ez is, s az itt készülõ munkám is, már szinte csak miattad érdekel. Nem tudom azt sem elfelejteni, hogy a múltkori beszélõn sírtál, s hogy most különös nyomatékkal kértelek leplezetlen õszinteségre, azért van, mert akkor sem akartad elmondani, hogy miért. Egyre nagyobb szükségem van arra, hogy ha már nekem nincs külön életem, részt vehessek a tiédben, örömeidben, bánataidban, vágyaidban, ezért a minden levelemben visszatérõ, szüntelen fohászkodás, hogy mindent írj meg magadról. – Magamról nincs mit írjak. Minden szűkül körülöttem. Egészségemben nincs rosszabbodás. Regényemen dolgozom, ez tart a víz fölött, kb. 400 nyomtatott oldal van meg, még 40-50 hiányzik. S aztán? Csomagot, fényképeket megkaptam, szemüvegtokot is. Füzeteket itt szereztek be. Még a kórházban vagyok. Hol töltötted a karácsonyt? Szilvesztert? Ne hagyd el magad, Kisbőbém, egyetlenem, drágám, használd ki minden alkalmat az öröme, ami szépségednek s fiatalságodnak dukál s megfér azzal, hogy szeretlek. S ne gondold azt, hogy különösképpen kétségbeesett lelkiállapotban vagyok, lassan-lassan érzéketlenné válok a magam sorsa iránt, kis lánggal égek, s már nem is nagyon figyelem, hogy mi történik velem. Tegnap s tegnapelőtt sütött a nap, az jó volt. S még annyit, hogy: ne félts, még meg akarom őrizni magamat. Hosszú levelet írj! Nagyon szeretlek.

Tibor

DÉRY TIBORNÉ – AZ ŐRNAGY ELVTÁRSNAK

1960. jan. 10.

Mélyen Tisztelt Őrnagy Elvtárs!

Mellékelve küldöm a férjem által kért könyvlistát! Az engedélyezett könyveket egy héten belül – amint összeszedem – küldöm! Remélem, jól vannak? Nagyon aggódok, valahogy nem ezen a világon van a férjem, vissza kellene hozni. Ki kellene valamit találni, nem kellene, állapotára való tekintettel, sűrűbb beszélőt kérnem? Egy-két hét múlva *nagyon-nagyon kérem*, értesítsen, visszaesett-e letargikus állapotába?

Déry Tiborné

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1960. jan. 27.

Édes, drága Szerelmem! Mindenem! Boldogságom!

*Először is, nagyon-nagyon szeretlek! Tudom, hogy ezt tudod és más minden jobban érdekel Téged, mivel szerelmemről, ragaszkodásomról meg vagy győződve, de nekem van szükségem, nagyon nagy szükségem arra, hogy legalább leírjam! **Szeretlek! Várlak!** – Soha így még nem szerettek senkit, mint én Téged! **Ígérem-fogadom, nagyon***

boldoggá teszlek... Öcskös kórházban van két hete, semmit nem találtak nála, hála Istennek, csak teljes savhiányt. Mindennap látogatom, az Üllői úti II. Belklinikán fekszik. Holnap-holnapután haza is megy Anyukámhoz. A motorbicikli-kérdés főleg a betegsége miatt oldódik meg!! Anyukám is jól van, mindketten csókoltatnak. – Engem, mint a beszélőn említettem, december elején kivizsgáltak, semmi bajom a leletek szerint, de – legalább másfél éve – állandóan fáradt vagyok, esténként puffadt a hasam, azt mondják, idegességtől, szerintem, ha Te hazajössz, rendbe jövök ezzel. Más bajom nem volt, még megfázva sem voltam azóta, hogy elmentél. – Mária jól van, Lajoska sovány, mint a gebe. – Luca édes, aranyos, jókedvű, hízelkedő kis bakkecske. Éjjel-nappal ugat, az a mániája, hogy ő házőrző. A felső lakásban a Zgyerka gyerekek égzengésszerűen játszanak, néha attól félek, ránk szakad a plafon! Egyszóval hangos lett nagyon a ház. Na és hideg! Mária fűt 6-8 vödör kokszt és 18-20 foknál soha nincs több. – Ezek a rosszak nálunk. Most a jók jönnek. **Nagyon jó:** Az, hogy már február van... Még egy hónap, és itt a tavasz, ami nekünk nagy boldogságot hoz!... **Kicsit jó:** nyertem 400 forintot a kölcsönhúzáson. **Ennél jobb:** Pali bátyámnak a múlt héten 4-es lottótalálata lett, és ebből tízezret átad nekem, – összesen kb. ötvenezret nyert! – Most mint az örült több százal (szelvényel) játszik, „jó formában van”, szerintem egy hónapon belül egy fillérje sem marad! [...] Ja, megvan

az „Ellenforradalom II-III” kötete; én nem adnám be, Rólad egy szó sincs, az „Ellenforradalom vidéken” és „Az ellenforradalom nyugati segítői – erről is szól. Ha lehet, én helyette **Irving Shaw** Oroszlánkölykök c. könyvét küldeném, **csodálatos** könyv! Kérlek, **próbáld tudatni velem, hogy melyiket küldjem?!** – Most fényképeket nem tudok csinálni, nem süt a nap, de amint lehet, küldöm. Ennyi a hírem, pletykám. – Szerelmem! Arra kérnélek, hogy **egyél, sétálj, tornáosz!!! Könyörgök**, ne hagyd el magad! Tudom, nehéz, de próbáld jókedvű lenni, hidd el, én mindig az vagyok! szeretlek, várlak és tudom, nem sokáig kell már várni!!! Este ha lefekszem, a nagy csöndben lehunyom a szemem és beszélgetek Veled! Jó volna, ha Te is hallanál engem! Nagyon szépeket szoktam mondani Neked! Álmaimról, vágyaimról, szerelmemről és mindent elsöprő optimizmusomról... jaj, de jó volna, ha hallanál!!! Életem! hallgatózzál néha éjszaka... hátha meghallasz engem... **Nagyon féltelek**, nagyon rosszul nézel ki, kétségbeejtően sovány! Muszáj hinned, hogy nemsokára vége a szenvedéseidnek! Könyörgök, higgy nekem! Nem soká tart már, talán még egy levélnyi és minden reggel együtt reggelizünk, ebédelünk, vacsorázunk! (Életem! Mindennap borotválkoznod kell! Ebből nem engedek!)

Tyübityejkám! **Vigyázz magadra!** Szeretlek!! és **Várlak!!!**

Csókollak drága szívem:

Kisbőbed

BELÜGYMINISZTERIUM BV. PARANCSNOKSÁG NEVELÉSI
OSZTÁLY – DÉRY TIBORNÉNAK

1960. jan. 29.

Belügyminisztérium

BV. Parancsnokság Tárgy: Angol nyelvű könyv visszaküldése
Nevelési Osztály

Szám: 9932 – Hi-12/1960.

Melléklet:1 db

Déry Tiborné

Budapest II.,

Krecsányi u. 10.

Mellékelten visszaküldöm férje által írott angol nyelvű „NIKI”
című könyvet.

Közlöm, hogy idegen nyelvű könyv, folyóirat beadására – még
ha azt férje írta, vagy abban férje cikke is megjelent – nincs
lehetőség.

Mészáros József (?)

Osztályvezető

DÉRY TIBOR – DÉRY TIBORNÉNAK

1960. márc. 1.

Édes Kisbőbém, kis szívem. Az ember nem mindig szeret egyforma erővel. Az éjjel, amikor rád gondoltam, olyan áradó gyöngédség fogott el, olyan szeretet és olyan szánalom, hogy majd hogy elsírtam magam. S nem tudok semmit sem tenni érted, semmitől sem megóvni! Ez a szörnyű a börtönben, ez a teljes tehetetlenség, nemcsak a magam sorsában, hanem a máséban, ami még kínzóbb. Most már hetek óta kimondhatatlanul aggódok miattad, elkapott-e a járvány, s ha igen, rendbe kerültél-e már, szövődmények, utókövetkezmények nem voltak, maradtak-e? És semmi lehetőség ez idő alatt, hogy hírt kapjak! Írd meg az igazat! Drága kis szerelmem, tartsd meg magad számomra! Engem elkerült az influenza, néhány napig fájt a fejem meg a fülem, ennyi volt az egész. Írd meg azt is, hogy amikor a múltkor megvizsgáltattad magad, hol s kivel? S ha már betegségeknel tartunk, Luca agyhártyagyulladásának nem maradtak utókövetkezményei? Továbbá: megkaptad az Ikka-Skodát? Laji tényleg házasodik? Megérkeztek az innét visszaküldött könyvek? Az általad küldött 8 könyvet január végén megkaptam, a könyvlistádat meg épp egy hónappal a beszélőnk után. Most értesítettek, hogy újabb 6 könyvem érkezett, majd hogy mégsem érkezett, de állítsak össze egy új listát; megtörtént, de hogy elment-e,

nem tudom. A te könyvlistád megint nem úgy készült, ahogy szerettem volna, ebből arra következtetek, hogy a könyvek nincsenek birtokodban, amit megint nem értek, mert hisz Pali is hozott 4 könyvet a listán szereplők közül. Pótold, ha lehet, leveledben, így: 1. kiadó, s ennek székhelye, 2. oldalszám, ill. hány kötet, 3. hányadik kiadás, 4. példányszám s ára, tehát ahogy a könyvtári s kereskedői katalógusokban szokás. – Szép, napos idők voltak mostanában, azt reméltem, kapok fényképeket. Kérdezted a múltkor, mit vegyél le, pld. közeli felvételeket a könyvtárról, az én könyveimről, persze jó, éles képek kellene, hogy a címek olvashatók legyenek. A madáretető, hogy működtek a télen? Már olyan meleg van, hogy a verebeim elhanyagolnak. – Gondolkodtam Öcskös⁹ ügyén. Ha a fiú komolyan át akarja magát helyeztetni Kiskunmajsárról az üzem pesti központjába, akkor ez most olyan alkalom, mely nem fog visszatérni. A családnak segíteni kellene rajta. A legjobb lenne, ha Marika példájára magad beszélnél a vállalatvezetővel, vagy ha nem te, akkor Gyula, vagy más; mindenesetre tanácskozzátok meg a dolgot Gyuri bácsival is, s egy gyakorlati emberrel is, akinek van valami szava az üzemben. A fiú már annyi üres ígéretet kapott, s most, hogy van egy jó alkalom – mely, ismétlem, nem fog visszatérni – nem szabad a dolgot elkönnyelműsködni, s megelégedni harmad- vagy negyedkézből kapott biztatásokkal. Ha Öcskös annyira elkívánczik

Majsáról, bizonyára tűrhetetlenné vált ott a helyzete, ereje végére ért. Örülök, hogy egyébként egészségi állapota javult, persze tudnod kell, hogy az orvosok a hozzátartozóknak sem mondják meg az igazat. – Más: szeretném tudni, hogy az általad az Elnöki Tanácshoz annak idején beadott kegyelmi kérvényre a vétel igazolásán kívül jött-e válasz. Én, mint tudod, 959. júl. 16-án, tehát hét hónapja innét küldtem kérvényt az Eln. Tan.-hoz, de eddig semmilyen feleletet sem kaptam. Beh szeretnék már látni! Regényemmel elkészültem, hogy mennyire sikerült, persze nem tudom. Most még néhány hetet el tudok ütni azzal, hogy javítgatom, csiszolgatom, de aztán? Arra már nincs erőm, hogy egy újabb munkának kezdjek neki. Az olvasnivalóból is úgyszólván kifogytam. S most végezetül ismételjem meg visszatérő kérésemet?... hogy részletesen írv magadról, mindennapodról, kikkel vagy együtt, ezen a héten, a múlt héten, azelőtt való héten stb. voltál-e moziban, kávéházban, kisebb eseményekről is, kitől kaptál levelet, kit mikor láttál vendégül stb.? Máriát sokszor ölelem, vigyázzon rád! Ő nem volt beteg? S Lilike? Gyuri bácsit, Gyulát, Aurélt, barátainkat, Krizsákékat szeretem, ha veled jól bánnak. Optimizmusodnak örülök, mert rajtad segít, de én már nem tudok benne osztozni, túl gyakran csalódtam, számold csak össze magadban hányszor! (s te is velem együtt, szegénykém!) Fáradt vagyok. Testileg még bírom valahogy, de az idegeimmel elkészültem.

De azért megígérem, ha lesz rá alkalmam, naponta fogok beretválkozni. Vigyázz magadra! Nagyon szeretlek. Jó volna veled élni, ha lehetne, mielőtt teljesen tönkremegyek. Nagyon szeretlek.

Tibor

Ui.: Ha az új listámat nem kaptad volna meg, az Irving Shaw könyvet mindenképp küldd el!

DÉRY TIBORNÉ – DÉRY TIBORNAK

1960. márc. 7.

Édes Életem! Szerelmem! Mindenem! Ez kettőnk között a különbség, mert Te – mint írod – hol jobban, hol nem „jobban” szeretsz! – én állandóan nagyon-nagyon szeretlek. És immáron három éve egyforma hőfokon őrzítem magam és másokat miattad-miattam! Éppen Gyulával a napokban arról beszélgettem, hogy három éve állandóan ideglázban élek, ugrásra készen, és ha Isten segít és nyugalmi állapotba kerülnék, hogy reagál majd erre az idegrendszer? Jaj, Istenem! Ez is eljött most már! Én decemberben voltam egy hétig influenzás, de könnyen túl lettem rajta, sok szeszes italt iszom és ez úgy látszik megvédett. Szintén decemberben a Kapás u. OTI-ban egy délelőtt alatt Fellner dr. segítségével vizsgáltak ki. Lucának kutyaabaja! Lajoska meggondolta és mégsem házasodik egyelőre! – Kenyeres Ágnes dr. telefonált az Egyetemi Könyvtárból, hogy megjött kb. 20 db

könyv, de ez a tizede annak, amit kölcsönöztek és a visszaküldöttek sem teljesek. Pld. a háromkötetes Musilból kettő, a négykötetes Turgenyevből három db. Mi van a többivel? A Te könyvlistádat nem kaptam meg. A könyvlistát pedig, Te hazajössz és majd Te összeállítod! – Fényképeket most küldök. A madáretetők – Mária szerint nem jók, mert „a verebeket is tápláljuk”, nem csak „a színes cinkéket”. Ajánlottam Máriának, egy táblát kell kiakasztani „verebeknek tilos”. – Életem, meg vagyok sértődve, így ismersz Te engem, hogy nem szaladgálom le a lábam Öcskös miatt! (Rólad nem is beszélve!) Hozzám képest minden testvér, gyermek, – Marikát is beleértve – feleség egy tunya, nemtörődöm fakír! Én annyit nyüzsgök, hogy a fene nagy büszkeségemből itt-ott maradt meg egy-egy darabka! – Nem kaptam az Elnöki Tanácstól választ! Nagy örömet okoztál a barátainak azzal, hogy készen vagy a regényeddel! (Imádlak!) Hogy kikkel járok össze? Gertrúdéknál minden szerdán du. vagyok, Gert-rúd minden pénteken de. van nálam. Gyuláék most az elmúlt héten háromszor voltak itt, vasárnap este, kedden este, és Gyula egyedül csütörtökön délelőtt, ölel és vár Téged haza. Hanziéknál szombaton kártyáztunk, Évával a most következő hetekben mindennap együtt vagyunk, megállapodtunk ebben, hogy jobban bírjuk a várást. Lilike is most sűríti a kijövéseit hozzám. Pénteken Marikáéknál voltunk Évával, Szilárdal. Nálam az elmúlt hetekben volt egy-két vendégség:

Benjáminék, Zelt, Horváth Zoltán, Devecseriek, máskor Járdányiék, Hámosék, Aurélék is két-háromhetenként kijönnek. (Amit még nem tudsz, nem járok a régi fodráshoz, ősz óta havonta kétszer szombaton délben hozzám jár a fodrász, összevesztem a régivel.) Palotai Borisnál is voltunk meghíva vagy hat asszony és Boris jópofa volt. Február 23-án Pali és Béluskával itt römiztünk, csak én nyertem, pénzbe játszottunk, de Veled számolnak majd el. Ezenkívül szőnyeget vettem az előszobába, minden fehérenműd átmosva-vasalva, három év óta először! Luca trimmelve lett a Te tiszteletedre, szerdán teljes nagytakarítás lesz, először, amióta nem vagy itthon! szintén megírom, nagyon várlak haza és a Te pesszimizmusod nem tud letörni! Amióta az eszem tudom, ennyi okkal nem vártam és milyen bízakodva és türelmetlenül?! Új életet kezdünk, elfeledve minden rosszat és saját kárunkon tanulva. Életem, majd én ápollak, hiszen még nagyon sokáig boldogok leszünk! Életem! Egyél, sétálj, **tornáosz!** Bírjad ki ezt a kis időt! Remélj! Tartsd magadat, érdeemes! én várlak! **Szeretlek!!!!** Életem, nagyon nagy szükségem van Rád!!!!!!! A Te szerető

Kisbőbéd

VÁCI ORSZÁGOS BÖRTÖN – DÉRY TIBORNAK

1960. ápr. 1.

Váci Országos Börtön

Törzslapszám: 476-036

Elbocsátólevél

Személyi ig. sz.:

Déry Tibor

részére

akit 1958. év május hó 9. napján a börtönbe befogadtak és akit a Legfelsőbb Bíróság Hb. II. 0010/57. számú ítéletével szerv. vez. miatt 9 év börtönre ítélt, miután szabadságvesztés büntetésének hátralevő részét a M. N. E. T. 7-3/11/1960. sz. határozatával kegy.-ből 3 évi próbaidőre felfüggesztette, a mai napon szabadon bocsátottam. Nevezett Bp. II. ker., Krecsányi u. 10-re utazik. Megérkezésekor a helyi rendőri szervnél köteles jelentkezni.

Személyi adatai: Budapesten született 1894. év október 18. napján, foglalkozása író, családi állapota nő, Kunsági Mária. Szabadulásakor átvett ... Forintot és-t.

Vác, 1960. évi április hó 1. napján

parancsnok

Mell. bünt. 6 év közügy

Ami emberileg lehetséges

CS. SZABÓ LÁSZLÓ – SZILASI VILMOSNAK

1957. 9. 30.

Édes Vili,

Egyidejűleg sürgönyt is küldök válaszul a leveledre. Lederer talpig tisztességes ember, Koestler is, én is szavatolunk érte s több mint tíz éve az Observer belső munkatársa. Mellékelem a Comment-et, amelyet beszélgetések után írt. Az Observer tekintélyben a Times-szal és M. G.-al vetekszik s „a legolvasottabb lap Moszkvában és Budapesten”. Nevedet semmi körülmények között sem árulja el a korrektségéről világhíres angol sajtó, de néhány nagyon megbízható és nagynevű újságírónak, valamint a BBC egyik angol vezetőjének s Grimondnak, a liberális párt vezérének el kellett árulnunk, mert az angol igazságszolgáltatáshoz szokott elmék pusztá becsületszavunkra elhitték ezt az egész igazságszolgáltatási rémregényt és lázálmot, de ahhoz mégis tudniuk kellett, hogy nem valami kóbor újságíró vagy gyanús menekült a hírforrás. Légy tehát egészen nyugodt, neved titokban marad, mindnyájunknak ez az érdeke, ha tovább akarunk verekedni Tiborért¹⁰. Lehet, hogy az angol rádió mikrofon elé tudja állítani Grimond-ot, aki ma érkezik vissza Skóciából. Ő a

harmadik legnagyobb angol párt vezére, s hangja már egy kicsit Anglia hangja. Fejtő 25. óta riasztva van, szombaton beszéltem telefonon Párizssal. A három magyar nyelvű rádióadás (BBC, Voice of A. és Radio Free Europe) zárótűz alatt tartja Magyarországot, mind bemondták Eliot és Russel táviratát s hogy egy francia író javasolta: a Nobel-bizottság vegye föl idei jelöltjei közé Tibort. A párizsi anyag ma érkezik ide s az Irodalmi Újság első oldalára kerül, amely összefoglalja az eddigi eseményeket. A lapból expressz küldök példányt. Ma este kerül nyomdába az első oldal, amelyet éppen a külföldi anyag miatt visszatartottunk.

Édes Vili, mindent megteszünk, ami emberileg lehetséges, fájdalom, ez nem sok a szörnyekkel szemben. De bízunk a csodában, mint utolsó pillanatig a bent szorult s fuldokló bányászok. Nevedet éppen azért tartjuk titokban, mert Te vagy az egyetlen igazi hírforrás, kérlek tehát, hogy folyton értesíts a legkisebb mozdulatról is Pesten, a többi a mi dolgunk.

Sürgönyöztünk Pálóczi Horváthnak, aki még Ázsiában van, talán tud beszélni Nehruval. Tíz nap előtt fogadta Ignotus Pált, tehát nem lehetetlen, hogy a másik magyar író is bejut hozzá.

Telefonon mindennap elérsz reggel fél tízig és este fél tíztől. Szeretettel ölel:

Csé Laci

CS. SZABÓ LÁSZLÓ – SZILASI VILMOSNAK

13. 10. 57.

Édes Vili,

Nagyon szépen köszönöm október 10-én kelt leveledet. Mi is úgy érezzük, hogy a halálveszély elhárult Tibor feje felől. De nyugtával dicsérd a napot. Talán Auréltól is meg lehet tudni egyet-mást. Nagyon szépen kérek, értesítsél ezentúl is minden hírről.

Az Írószövetség a forradalom évfordulóján a baloldali New Statesman-nel és Tribuneval (Bevan lapjával) karöltve tart ünnepségeket, amelyre valószínűleg Sartret is meg tudja nyerni. Mindezek a kapcsolatok nagyon hasznosak Tibor s a többi bebörtönzöttek szempontjából. Az Írószövetség megegyezett a Radio Free Europe-pal egy negyvenöt perces irodalmi műsorban; a felavató, első műsorban van egy párizsi tudósítás Tibor kisregényének franciaországi sikeréről, mindarról, amit a szerzőjéről írtak s arról az ajánlatról, hogy a svédek Nobel-díjra jelölhetnék. Azt hiszem, ez nem fog elhangzani egészen hatástalanul.

Holnap vagy holnapután bemegyek az Irodalmi Újság szerkesztőségébe s megrendelem neked a lapot. Nyilván rajta van, hogy ki a svájci begyűjtő.

Nagyon remélem, hogy Aurélék még ott érnek Benneteket. A könyvéről szóló előadásom a Látóhatár forradalmi jubileumi számában jelenik meg október végén. Majd küldök belőle példányt.

Sok szeretettel ölel mindkettőtöket

Csé Laci

CS. SZABÓ LÁSZLÓ – SZILASI VILMOSNAK

2. 11. 57.

Kedves Vili,

Legutóbbi levelem óta még huszonkét munkáspárti képviselő küldött tiltakozást Kádárnak, az erről szóló hírt mellékelem. Azonkívül mellékelem a Times híradását két Nobel-díjas francia író sürgönyéről. Ez a hír távolról sem teljes. A francia tiltakozás teljes listája így fest:

Három Nobel-díjas író: Mauriac, Camus és Roger Martin du Gard

Sartre és az egész Temps Modernes szerkesztősége

Lettres Nouvelles szerkesztősége

Esprit szerkesztősége

France Observateur szerkesztősége

Union des écrivains pour la verité

Tudomásunk szerint Nenni a római magyar követségen jelentette be tiltakozását.

November 4-én tartja a Magyar Írószövetség Külföldön gyászülését angol és francia írók részvételével. Természetesen azon is szó lesz Tiborékról.

Az újabb fejleményeket előreláthatólag az Irodalmi Újság november 15. száma fogja tükrözni. Körülbelül tíz nap előtt intézkedtem, hogy a lapot visszamenőleg küldjék el brissagoi címedre. Az előfizetést Svájcban lehet elintézni.

Mi hír van Aurélról? Most kaptam közvetve értesítést hazulról, hogy hallotta az előadásomat a könyvről.

Szívből, szeretettel köszönt:

Csé Laci

A „forradalmi tanács” tagjaira vonatkozóan

MAGYAR BÁLINT – A MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTERIUM

SZÍNHÁZI FŐOSZTÁLYÁNAK

Művelődésügyi Minisztérium

színházi főosztály,

Budapest

Nyáry elvtárs szóbeli kérdést intézett hozzám a Magyar Néphadsereg Színháza múlt év őszi ún. „forradalmi tanács” tagjaira vonatkozóan. Ebben az ügyben az alábbiakat jelenthetem:

Köztudomású, hogy az október végi változások, melyeknek majdnem valamennyi színház áldozatul esett, a mi színházunkat érintetlenül hagyták. A színházban uralkodó viszonylag jó szellem a kritikus pillanatokban mutatkozott meg, minek az volt a következménye, hogy minden változás csak formális volt. Decemberben eljuttatták hozzánk a müncheni „Szabad Európa”-rádió égisze alatt megjelent „Új Hungária” c. újság egy példányát, mely fenti témával

foglalkozik és megrovó hangon jelenti ki, hogy: „Novemberben valamennyi budapesti színházban megalakultak a forradalmi tanácsok, kivéve a kommunista művészek fellegvárát, a Magyar Néphadsereg Színházát.”

Október 30-án a minden más helyen emlékezetessé vált társulati ülés nálunk csendben folyt le, tartottunk ugyan választásokat, de ennek eredményét senki sem tartotta hivatalosan nyilván. Az addigi Művészeti Tanács, Igazgatóság, Üzemi Háromszög stb. tagjaiból a teljes tagság jóváhagyása mellett válogattuk ki esetenként a meghívottakat, kik segítségemre voltak a nehéz napokban. Változás csak annyiban volt, hogy a műszaki dolgozók közül a kívánságoknak megfelelően Szücs Gyula h. színpadmestert, Berei Károly világosítót és Sebők Lajos zsinórmestert hívtuk be a megbeszélésekre, valamint az adminisztratív dolgozók képviselőjében Vargha Ilona főpénztárost.

Rajtuk kívül a megbeszéléseket magam vezettem, mellettem Malonyay Dezső gazdasági vezető, Róna László főkönyvelő, Deák Sándor MDP-titkár, Benkő Gyula szb-elnök vettek részt a megbeszéléseken, aszerint, hogy ki volt éppen jelen a színházban, továbbá a funkció nélküli művészek közül Bulla

Elma, Ajtay Andor, Szakáts Miklós, Szendrő József, Szatmáry István (utóbbi MDP-bizottsági tag) és Pándi Lajos.

Novembertől kezdve fokozatosan térünk vissza a régi rendszerre, mely szerint a felmerülő színházi problémákat másod-harmadmagammal beszélem meg az éppen illetékes munkatársaimmal.

Felsoroltaknak és a színház sok más dolgozójának hálával tartozom azért, mert segítségemre voltak a rend és nyugalom fenntartásában és a konkrét munka mielőbbi megindításában.

Budapest, 1957. június 14-én,

Elvtársi üdvözlettel

Magyar Bálint

igazgató

A levélre válasz nem érkezett, de a Magyar Néphadsereg Színházából egyetlen színész sem kapott szilenciumot.

A csillag éppen úgy ragyog

B. ISTVÁN – BOHUS MAGDÁNAK

Évron, 1958. I. 18.

Kedves Magdi néni!

Ne tessék haragudni, hogy csak most ültem le írni, az iskolától való elszakadásom egyéves évfordulóján. Most, hogy böngészgetem az osztálytársaimtól jött leveleket, találtam meg Magdi néni címét, és azonnal fogtam a ceruzát.

Először is bocsánatot szeretnék kérni mindazokért, amiket az iskolában csináltam. Ne tessék rám haragudni, sokszor én sem úgy akartam, mint ahogy sikerültek a csínyek. Most igyekszem Magdi néninek vázolni az utolsó egy év történetét. Január 18-án voltam utoljára iskolában, és onnan hazatérve, egész rövid úton távozni kellett apámmal együtt. Az okot nem akarom leírni. Január 19-én éjjélkor átléptük a jugoszláv határt. Alig voltunk odaát egy órája, már tudtuk, hogy nem jó helyre keveredtünk. A csillag éppen úgy ragyogott ott is, mint odahaza. Különböző táborokba kerültem: Palics (Bánát-Bácska), Selce (horvát tengerpart), Sokolac (Bosznia-Hercegovina), Ecka (Bánát), Geroovo (Horvátország), Selce (tengerpart), Ilok (Srem). Ezeknek a táboroknak az erkölcsi fertőjét nem akarom leírni Magdi

néninek, hisz talán tetszik róla tudni. Talán az összes tábor közül Sokolac Boszniában volt a legidegkimerítőbb. Négy hónapig voltam itt, ebből két hónapot egyedül töltöttem, mert apámat a jugoszláv UDBA politikai meggyőződéséért többedmagával lecsukta. Nem is csoda, ha kiszabadulása után mint két idegromlás mentünk a gerovói kivándorlótáborba. Ez a tábor valamikor német koncentrációs láger volt, és mi is teljes felszereléssel örököltük tőlük. Háromszoros drótkerítés, világító őrtornyok, géppisztolyos rendőrök. Itt próbálkoztunk USA, Venezuela, Svédország, Brazília és Dániába való kivándorlással. A válogatás olyan nagy volt, hogy mi apám rokkantsága miatt nem jöhettünk számításba. Végre tíz hónapos hányódás után kerültünk Ilokra a francia válogató bizottság elé. Itt megfeleltünk, és jelenleg itt vagyok. Az egész jugó tartózkodásnak csak az lett az eredménye, hogy megtanultam szerbül, illetve horvátul annyira, hogy például verseket olvastam. Ugyanakkor pedig apám, aki perfekt német, németül tanított. Jugoszláviából kikerülve egy gyönyörű szép utazás állt előttünk, Itália, Svájc, Franciaország. Olaszországban Velencén és Milánón mentünk keresztül. Sajnos, az Orient expressz nem sokat hagyott bennünket látni ebből a napfényes országból, Svájcon pedig éjjel mentünk keresztül. Franciaországban Párizsban csak annyi időt álltunk, amíg az Északi pályaudvarról átmertünk a Délibe. De így is futólag láttam a Notre-Dame-ot és a Luxembourg-

parkot. Utazásunk végcélja megint csak láger volt, de már sokkal emberségesebb körülmények között voltunk, mint Jugoszláviában. Egy hónapos hiábavaló várás után én kijöttem dolgozni. Azt az egy hónapot is csak azért töltöttem ott, mert ígéretet kaptam, hogy iskolába fognak tenni, azonban semmi sem lett belőle. Így aztán kijöttem dolgozni. A munkától soha nem féltem, de azért furcsa volt egyéves semmittevés után a nehéz munka. Egy ménesnél vagyok csődörös. Csupán versenylovakkal foglalkozunk, gazdám egy márki. Nagyon rendes fiatalember, mindig az ő keze alatt dolgozom, ha nincs más dolgom. Hét nyelven beszél, németül is, és így megértjük egymást. Beszél oroszul is, de én ezt a nyelvet soha nem szíveltem, és így ma sem beszélem. A munkám érdekes, számomra nem új, hisz valamikor nekünk is ménesünk volt odahaza. Két csődört kezelek, pucolok, etetek. Az egyik Franciaország legjobb csődöre, ára jelenleg jegyezve van: 35 millió frank. Ez forintban 3 és fél millió forint. Szép állat, de vad, mint egy tigris. Dupla kabátban megyek be hozzá, mert harap. A kabátom összevissza van harapdálva. De azért szeretem, mert ő az én szerencsemalacom. A másik csődört nemrég hozták Angliából, az is vad, de azzal korántsincs annyi baj, mint emevvel. Ez csak rúg, de sokáig készülődik hozzá, úgy hogy mindig észreveszem. A fizetésem szép, teljes ellátás, beleértve koszt, fűtés, világítás, lakás, víz és 15 000 frank. Külön jön még a borralaló, ami szintén szép. A gazdám pedig

annyira szeret, hogy ma vett nekem egy vadonatúj nadrágot. Tegnap nem fogadtam el a felkínált előleget, hogy a hónap végén ne lehessen észrevenni, hogy hiányzik belőle a nadrág ára. Jobban mondva a hónap végén akartam venni egy nadrágot, de megelőzött a gazdám. Így hát marad a pénzem. Én is igyekszem megbecsülni magam, és talán nem is tetszik elhinni, mennyire megkomolyodtam. Talán ebben az is közrejátszik, hogy Édesanyám és két testvérem tőlem 3000 kilométerre vannak. A csődörökön kívül kell napi két órát lovagolnom; részben tanulás, részben munka. És még ráadásul a gazdám megígérte, hogy mihelyt beszélek franciául, elhelyez iskolába. A franciatanulást nagyon nehezíti az, hogy majdnem mindenki beszél németül, és mindenki németül szól hozzám. De azért remélem, hogy csak-csak meg fogok tanulni majd. A Magdi néni címét a Horváth Zsuzsától kaptam meg, rajta kívül csak a Líviával levelezem elég foghíjasan idő hiányában. Ma szombat este lévén Magdi néninek írom a harmadik levelet. Így hát ha esetleg válaszolni tetszik, ne tessék majd haragudni, ha csak a rákövetkező szombat vagy vasárnap válaszolok a levélre. Még egyszer kérem Magdi nénit, ne haragudjon rám, ha esetleg megbántottam, és kérem, tolmácsolja ugyanezt a Gizi néninek is. Mielőtt elfelejtem, leírom a címetet:

[.....]

Sok egészséget és habár megkésve, boldog új évet kíván szerető tanítványa:

Pista

Jelenleg Bécsben ülök

H. PÉTER – BOHUS MAGDÁNAK

Wien, 1957. II. 26.

Kedves Magda néni,

bocsásson meg azért a faragatlan távozásért, ahogy elutaztam. Hirtelen elhatározás minden eseménynek a szülője, és ez az én esetemben határozottan bizonyítható, mivel december 23-án este fölálltam az asztal mellől, hogy én most megnézem Bécsset – esetleg a világot – és dec. 24-én már a határon gyalogoltam undorító hófúvásban és fagyban. Nem részletezem a dolgokat: jelenleg Bécsben ülök egy „café”-ban, és azon gondolkodom, hogy Zelkének volt-e igazuk vagy nekem –, amennyiben egyáltalán összehasonlítani lehet „esetünket”. A helyzet az, hogy egyelőre élvezem ittlétemet. A külföld mindig csodált különlegessége annyira új még, hogy lefoglalja minden érzékszervemet, és szinte gondolkodni sem enged. Mindig újabb és újabb benyomások követik egymást, úgyhogy még csak szívom magamba a más levegőt, de nincs lepárolt, kikristályosodott véleményem, csak egy-két dologról. Valahogy szokatlan minden: novellákat, verseket, irodalmat keresek a folyóiratokban és hetilapokban, ehelyett hasábos riportokat és felvételeket talállok

Grace Kelly, a monacói hercegnő újszülöttjéről, arról, hogy Gina Lollobrigida állapotos, a legújabb amerikai vasúti balesetről, és tündöklő nőkről, akik szépségversenyeken a zsűri előtt lesütik szemüket. A napilapok az előző órák eseményeit hitelesen de egymástól függetlenül és más szempontból értékelik, helyet adva rosszmájú vagy nem egészen épelméjű újságíróknak. Irodalom csak a könyvüzletekben van. De ott van! Proust, Harsányi Zsolt, Balzac, Churchill, Zilahy Lajos, Huxley, Margaret Mitchell, Thomas Mann, Nexő, modern franciák és pár új osztrák író könyvei; csak kis része az óriási választéknak, ponyvának, bestsellernek és jó irodalomnak. Színházakban a régi, kipróbált szerzők mennek: Grillparzer, Molière, Bertolt Brecht, Hauptmann stb. Shakespeare kevés van. Új osztrák költészet – azt hiszem – nincs. Próza sem nagyon. Irodalmi élet – értve ezalatt vitákat, szavalóesteket stb. – nincs, a könyvkiadásnál megáll ez a törekvés, és a lapok kritikarovata is igen sovány. Nem tudom, miért van ez. Ahogy látom, a bécsiekre végzetes hatást gyakorolt a monarchia túlságos nyugodt levegője; a keringőnél még mindig nem jutottak tovább, és igen furcsa, hogy napjaink túlfűtött, vibráló és feszült légkörében ezek az osztrákok teljesen nyugodtak, mintha biztosan tudnák, hogy egy háború esetén őket fölemeli az isten a holdba, és semmi bántódásuk nem esik majd. Most azt mérlegelem, hogy ez sajnálatos naivság csak, vagy valóban az

elégedettség sugallta biztonsági érzet? Nem tudom még. Irodalom híján (no meg német nyelvtudás híján!) kiállításokat, nevezetes helyeket, filmeket és kávéházakat látogatok, és Bécs-et csodálom, ahol a modern nagyon érdekesen keveredik az antikkkal: A Burg tövében csokoládéautomata díszeleg, egy schillingért egy táblát dob ki, és rákiált az emberre, hogy: „Danke schön!” A csodálatos Stephanskirche mellett strip-tease-reklám ordít vörös betűkkel és hiányosan öltözött nők fényképeivel, míg Goethe szép szobra a Forum mozira néz, ahol a „Viva Las Vegas!” c. jazz-revü film cinemascopé változata tomboltatja a közönséget. Csupa ellentét, és mégis, valami ízléses szecesszió ömlik el a városon, Európát lehet érezni benne. Kinn voltam Schönbrunnban, Mária Terézia parkját és kastélyát néztem meg. A bokrok ló alakúra nyírva, a lugasok kör alakú terekbe torkoltnak, ahol fehér márvány szökőkutak vannak. Sárga sóder az út, szegélyén virágágyakkal. Ez a park. A kastélynál szebbet még életemben nem láttam! 45 szobás, csupa arany, kristály, tükör, miniatűr faragás majolika porcelán kirakással! A biedermeier csúcsa a kastély, a falak kizárólag festményekből és freskókból állnak. Már ezért is érdemes volt eljönnöm! Írnom kell még egy pár utcáról. A Kärntner Strasse valamennyi között a legelőkelőbb. Az üzletek teszik azzá: Meidl, Palmers, Bally, Ford, Matzner, Del-Ka üzletei sorakoznak egymás mellett zsúfolt, szemet gyönyörködtető, ötletes kirakatokkal,

és este csak úgy villódzik az egész utca a neonreklámoktól. A Graben és a Mariahilfer Strasse sem marad mögötte semmiben.

Rengeteg dologról írhatnék még, kedves Magda néni, de ezt majd fokozatosan elmondom a többi levelekben. Most pár kérésem és kérdésem lenne, amelyekre nagyon boldog lennék, ha válaszolna, illetve megtenné nekem. [...] Ha nem esik Magda néninek nehezére – tartsa velem a levelezési kapcsolatot. Én nem akarok elszakadni a hazai élettől, és ha már újból létezik az a bizonyos vasfüggöny, akkor legalább mi törjük át levélben, hírekkel, ismertetésekkel, véleményekkel, eseményekkel, kölcsönös tájékoztatással. Ezt kérném. Minden, minden érdekel, ami otthon történik! Terveimről, elképzeléseimről és több dologról a következő levelemben írok, addig is üdvözölöm Magda nénit, és bocsánatot kérek, ha levelemmel esetleg zaklattam volna.

Válaszát türelmetlenül várva üdvözlö:

H. Péter

Egy életen keresztül komolyan vettem

KARDOS LÁSZLÓ – ÉDESANYJÁNAK, TESTVÉREINEK,
LÁNYÁNAK ÉS POGÁNY MÁRIÁNAK
Budapesti Országos Börtön, 1958. december 18.

Drága jó Édesanyám! Moja mate! Még ma is látogatásod hatása alatt vagyok, s szomorú szemed tekintetét és búcsúzó kezéd simogatását, míg élek, soha el nem feledem. Köszönöm, hogy írtál nekem, s hogy a mostanában téged ért súlyos lelki és testi szerencsétlenségek után még betegen is eljöttél hozzám, megnéztél és megvigasztaltál engem. Hű voltál most is magadhoz, s mint ahogy életem minden lényeges lépésén te igazítottál, most sem hagytál el engem nagy bajomban. S ha valamiért erősen vádolom önmagam, úgy az az, hogy akkor, amikor tehettem volna, az elmúlt évek során, nem mutattam ki jobban hozzátartozásomat és ragaszkodásomat, nem támogattalak és vigyáztalak úgy, ahogyan kellett volna, sőt utóbbi szerencsétlen tetteimmal végzetesen beárnyékoltam életedet. De mégse hidd, egy pillanatig se, hogy közömbös voltam hozzád, nem

szerettelek s főként nem becsültelek. A mi családunk életében nem voltak szokásosak a nagy szavak és igazán mentesek voltunk az érzelmességtől, de tudd meg: én mindig és még mindig a te legkisebb fiad voltam és vagyok avval a lélekkel és gondolatokkal, amelyeket – azt hiszem – te is tudtál becsülni bennem, s aki téged most és mindenkor igazán és mélyen szeret! Így esztendő végén, ünnepek táján, új esztendő elején sokat vagy eszemben és legjobb gondolataim szállnak feléd: vigyázz az egészségedre, légy erős, Kedves, magadért, mindnyájunkért s egy kicsit értem is, szeress bennünket még sokáig! És bocsáss meg nekem! hiszen tudod, olykor a legtisztább lelkiismeret sem óv meg igen súlyos tévedésektől. Avval búcsúzom tőled, hogy még sem számodra, sem számomra nem zárult le a világ – értelmetlenül... Mindent köszönök néked, és egy kis rabember csókjait küldöm hozzád, fiad. **Kedves Bátyám, Hánzikám!** engedélyt kaptam erre a hosszabb levélre és örülök, hogy néked is írhatok oly sok idő után. (Igaz, hogy pöröm előtt hosszan és szívem szerint írtam külön-külön Neked, Anyámnak, Katinak és Marinak is, s bár engedélyezték, lásd, nem juthattak el hozzátok... Itt valamelyest pótolom.) Legelőbb is köszönet az anyám által tolmácsolt biztatásodért. Mégis van egy kis félsz bennem veled szemben, ki nem mondott szemrehányásodért. Még se bánts, mert nagyon fájna, mert igazad van és mert én úgyis gyötröm eleget magamat. Ugyanakkor

bízom is benned, hogy te megértesz engem és előtted nem kell igazolnom magam. Életem ismered, meg tudod ítélni, s ha vétettem is, amiért most büntetnek, te tudod azt is, hogy én egy életem keresztül komolyan vettem és elsősorban nem szavakban „népünk felszabadítását, értelmes, gyarapodó és szabad életét”. Igaz, sokban a magam feje után jártam, egyben-másban érzékenyebb is voltam másnál, hosszú éveken keresztül aláztak, löktek okkal-ok nélkül; a nagy füstben meg nem láttam olyan jól, mint jóval utóbb mások a tiszta levegőben... Így esett. Azt, miért ilyen vastagon? azt bármelyik kifizetésű történész is megválaszolhatja. Tény, hosszú idő van mögöttem, nekem legalább úgy tűnik, 15 hónap a magányban, közben hosszú hónapok az illúziótlan bizonyosság közvetlen közelében, s azóta párosan. A rabság nem könnyű dolog, szokatlan, és én először csinálom. Nagyon rossz, hogy a végét nem látja az ember, másfél hivatalos évtized nagy idő. Így jobb híján minden rab kedvenc foglalkozását űzöm, reménykedem, s valahol a messzi évek távolából kibetűzni vélem: kegyelem stb. – Nem untatlak; Hánzikám! bízom benned, hogy távollétemben egyben-másban pótolasz, segítesz nekem és ezt jó szívvel teszed. Tudod, hozzád, túl a vérségi kapcsolatokon, az emberi rokonszenv és megbecsülés kötelékei is fűznek, amelyek gyakran erősebbek emezeknél, és ez onnan van, hogy én is ismerem a te életedet s megértem törekvéseidet és belső vívódásaidat. Becsülöm azt a

szerepet, amelyet családunkban betöltesz. – Mondanom sem kell, anyámra igazán te viselsz gondot, ha teheted, Kati lányomra is nézz rá olykor-olykor, s én itt nem anyagiakra gondolok, de jövőjére, hogy tovább tanuljon s fejlődjék. Itt jegyzem meg, bánt az a tudat, hogy sorsom balrafordulása anyagi és társadalmi vonatkozásban károsan hathatott ki családodra! Legyetek jók Marihoz is és tartsátok vele a jó kapcsolatot, még ha úgy alakulna a sora, hogy a maga útján megyen. Ferkót testvéri szeretettel üdvözlöm, s a heti kétszeri borotválkozásnál az ő sima kései és könnyű kezei jelennek meg lelki szemeim előtt.

Adélt¹¹, Lujzit¹², a kis Editet¹³ és tiéid csókolom. A kis Öcsi¹⁴ hegedűjének hangjait az én rossz fülemmel is kiveszem; lányod egész kisasszony! sajnálom, hogy nagyra becsült nagybácsiját olyan kicsire becsült csíkos pizsamában kellett viszontlátnia! Hánzikám, ha fennmaradt volna valami tőlem, őrizd meg és viseld gondját, ne pusztuljon, ha nekem nem is, másnak csak jó lesz! Ha teheted, csinálj Kati-ról-Mariról 1-2 jó natúrképet, hogy Mari a januári válaszlevelében elküldhesse nekem. Avval a reménnyel búcsúzom tőled, hogy nagyra nőtt jegenyéid árnyékában, kertedben egyszer mégiscsak – ha kissé fehérebben is – mindnyájatokat viszontláthatom. Jó ünnepeket, ölel Laci.

Csillagocskám! Katikám! Kislányom! Ládd, milyen rest vagyok, csak most válaszolhatok tavaszi szép soraidra és rajzodra. Legelőbb tudd, hogy névnapodon és születésnapodon, az ünnepekben – és minden szürke hétköznapon is persze – rád gondolok és gondolatban a legszebb ajándékaimat küldöm Neked, s ha rövid fél órára az udvarra szabadulok, a felhőkkel, a széllel, a nappal, a hópelyhekkal (mint legutóbb is) üzenek néked, nem tudom, tudsz-e róluk? A holddal is üzentem (legutóbb éjjel kétszer is elballagott függöny nélküli ablakom felső pereme előtt), de vele ritkán találkozom. Gyakran meg a nálam lévő fényképeiddel beszélgetek ilyen formán: mi van az én nagy lányommal? megnőtt-e? egészséges-e? hogy tanul? mit olvas? kivel barátkozik? hogy töltötte a nyarat? – nos persze! gondol-e és mit ilyen hosszú idő óta elmaradt édesapjára? és más efféléket? És válaszolok rájuk persze, ahogy tudok, meg ahogy tudnom engedik a rólad közölt hírek. Egyszóval; csillagom, nagyon hiányzol nékem! Ládd, így van, akin a nevelői mesterség rajtaszakad és a zárt intézeti nevelés előnyeit – amelyről egy fél életem keresztül tett, beszélt – magán próbálja ki. Csillagocskám! egy-két komoly szót! Hosszú ideig nem lesz mód veled találkoznom, közben te elvégzed az általánost és tovább kell menned, gondolkoztál-e már ezen? Én szeretném, ha mint kedved és eddigi közügyességed hinni engedi, hogy a művészeti gimnáziumban tanulj tovább grafika-rajz szakon s majd mint

színházi díszletező-kosztümös tervező dolgozz künn az életben. Nagy és szép dolog. Mindenesetre a középiskolát el kell végezned! De ehhez – nálamnál is jobban tudod – jól kell befejezd a VII-et és a VIII-at. Már eddig is lépegettél előre, most meg kell nyomni és akkor minden rendjén lesz! Édesanyád és Kálmán-apu – kiket ezúton üdvözlök – hiszem – segítenek benne. Bodnár Éva néni a Nemzeti Galériában sok mindenre felhívna a figyelmed a művészeti gimnáziumi dolgokat illetően. Én bizony meglátogatnám a helyedben! Gondjaiddal helyettem egyébként mindenben Pogány Mari nénihez fordulj! Szeretném, ha a németet sem hanyagolnád el; az olvasásra nem biztatlak, de gondolom, az ifjúsági könyvtárba beiratkozhatnál. Jólesne hallanom, hogy az úttörő munkából is kiveszed a részed. Egészségedre, csillagocskám, vigyázz, Mari néni, ha kell, elvisz orvosi vizsgálatra. Egyébként töltsd vidáman napjaid a család körében, látogasd meg az én édesanyámat is néhanapján, hisz már magadnak utazni nem nagy dolog. Ransome nevű író ifjúsági könyvét, a Fecskék és Fruskákat olvastam nemrég és egész idő alatt rád gondoltam, ha elolvasod, jutok-e az eszedbe... Csillagocskám! búcsúszom, testvérkéid üdvözlöm, téged pedig gondolatban ezeregyszer csókol – édesapád.

Kedves Marim, Csillagom, Drága Barátom! A börtönben is érik események az embert, november elején felfedeztem a neved az ide rendszeresen járó Heti Híradóban (börtönújság, szabályos jól szer-

kesztett nyomtatott hetilap), a rövidesen megjelenő könyvedről írt egy-két ismertető sort s ez nekem milyen boldogság volt, elhiheted. Kevésbé boldog esemény volt ugyanakkor november 13-a: Radnóti sem emlék, sem varázslat... c. versével és egy magamnak írt epitaphiummal búcsúztattam el negyven évet. 40. születésnap és börtön, evvel mindent megmondtam. Két esemény és két szituáció, számodra most bontakozik ki az élet és számomra... Csillagom! látogatásod és leveled óta (mindkettő oly sokat jelentett nekem) szüntelen gondolkodom kettőnk dolgán, házasságunk kérdésén. Nehéz probléma – számomra, öröme és fájdalomé egyúttal: öröm, mert elesettségemnek ebben a mélységében nem tagadtad meg tőlem ragaszkodásodat és szeretetedet, bízol a jövőben, sőt kihívni vagy kész a sorsot; fájdalom, mert ítéletem óta egyre inkább látom ennek nehézségét és lehetetlenségét, és fájdalom, hogy mindezt le is kell írjam néked. Le kell írjam és meg kell mondjam (mint ahogy a hozzád el nem jutott levélben leírtam volt már a nyáron), mert én is igazán és őszintén szeretlek és becsüllek Téged és ezzel tartozom Neked. Az az ember voltál számomra, Marim, akivel mint élettársammal értelmes és tartalmas éveket tudtam volna leélni – gondolom – mindvégig, s ez a mostani sorsomban pedig az utolsó reménybeli jótétemény lenne és lett volna. De te is jól tudod, hogy ez lehetetlen. Hosszú és kíméletlen jövőbeli évek választanak el egymástól, mégha azt is reméljük, hogy egyszer

én is szabad leszek. És ez csak egy tényező! Jelentősebb: nem szabad magadra vened az én szerencsétlenségem terhét és ódiumát, ez akadályt jelentene az életedben, tanulmányaidban, jövő munkádban; úgyis sok nehézséggel mentél és még előre, sok időt vesztettél már eddig is. Tenéked tiszta és szabad embernek kell megmaradnod és a magad útján kell járnod. De mit is kezdenél – ha szabadulnák valami csoda folytán nem túl távoli időben – egy semmitlen társadalmi hullával? De nem is folytatom, Marim! féltetek és óvlak a gyökértelen illúzióktól és még kevésbé esnék jól azt képzelni, hogy rosszul felfogott tisztesség és áldozatkészség tart mellettem. Nem szabad hagynod elfutni fiatal éveidet és előbb magadra kell gondolnod. Én hálás vagyok, hogy eddig is velem voltál, gondomat viselted és boldog leszek, ha megmaradhatok távoli barátodként akkor is, ha te már a saját utad járod és – remélem – kielégítő életcélod is megtalálod. Az én szívemben pedig te már úgyis utolsó és egyetlen élettársamként maradsz meg! (lásd, a negyvenéves férfi is tud érzelmes lenni és ez most nem is esik rosszul ebben a kietlenségben!) Nos! hát ezt kellett elmondanom. Továbbá azt, hogy bízom benned, bízom, hogy tanulmányaidat eredménnyel végzed; szeretném, ha amolyan kutató-történész-író lennél (az ipari kapitalizmus korszakát és a felszabadulás utáni éveket tudom főtémául ajánlani). Ehhez persze sok mindent kell tanulnod: többek közt közgazdaságtudományt,

marxista pol. gazdaságtant és még sok egyebet. Egyáltalán semmilyen történész sem lehet az ember, ha nem marxista történész, ami egyáltalán nem jelenti azt, hogy rossz marxistának kell lennie! Ne feledkezz meg a nyelvi tanulmányokról, a németet újítsd fel, oroszul tanulj meg olvasni és a harmadik nyelvet is erősítsd fel olvasási szintre. Ami a tiszaiigari dolgot illeti, ezt csak te írhatod meg újra, a neved alatt, tanulmányaid lezárása után. Ez kötelességed barátoddal és a társadalommal szemben. A kézirat értékes térképeivel, rajzaival, kéziratos tudományos jegyzeteivel, Mariettánál lévőkkal együtt (a múzeumban a fényképanyag és a források fekszenek el) a te tulajdonod, de megírásához a múzeum igazgatójától kell felhatalmazást kapjál. A tudományos akadémia mai főtitkára az egyetlen, aki a feldolgozásban eligazíthat. Ottó¹⁵ elvihet hozzá. A megíráshoz és záró kutatáshoz Tónit¹⁶ és egy kultúrtörténész-néprajzost segítségül kérhetnél magad mellé. Gizike¹⁷ is mint falubéli segíthetne: 1 hónapos pótkutatással kiegészítve, az eredeti kéziratot nyersanyagként kezelve, remek tudományos munkát hozhatnál ki és ez számodra is sokat jelentő nagy-próba és döntő indulás lenne. Tanulmányaid időszakában már megkezdhetnéd az előkészítést. – Csillagom! mindennek dacára egy kicsit még ne feledkezz meg rólam, egyben-másban segíts, mert még a nyomorúság elején vagyok; amit tudsz, tegyél meg érdekemben, nagyban-kicsiben

egyaránt! Ami a Tónitól kapott tanulmányi segítségemet illeti, annak mértékét én meg nem mondhatom, de ha ő is, Miklós bácsi és mások is tudnak és akarnak rajtad segíteni, úgy te a felszabadulás 15. évfordulójának évében végezhetesz az egyetemmel, ami egyúttal szeretteid sorsának nagymértékű könnyítését, ha nem többet, jelentheti. Nem hiszem, hogy vizsontszolgálatra szükség van. Miklós bácsi mit tud és szól a házassági tervhez? Mikor beszéltél vele? Saját jövőmről szólva, láthatod Marim, nincsenek illúzióim. Ítéletem ismered, ez minimum másfél évtized, feltéve, ha felül nem vizsgálják és új, enyhébb ítéletet nem hoznak. Erre azonban nincs sok kilátás. Az egyéni kegyelem vagy a kegyelmi megszakítás az egyetlen járható út, addig azonban sok víz lefolyik a Dunán vagy magam is a Dunában. A párt KB-nak annak idején írtam egy 11 oldalas levelet¹⁸ – az lehet a kiindulási pont; felelősségemet illetően csak az tartalmazza az igazságot és nem más. – Súlyos ítéletem meghatározza itteni egész állapotomat. A börtönélet nehéz fizikailag, de lelkileg a legnehezebb s itt az én esetemben nem a börtönlét közismert általános pszichológiájáról van szó, hanem arról a lelki válságról, amibe a magyar társadalomfejlődéssel kapcsolatban elkövetett hibáim miatt kerültem. Ennek a felismerése váltotta ki belőlem a traumát, amelynek a hatását most már hóttig cipelem. A helyzetmegítélésben segített, hogy 1 évre visszamenőleg az itteni belső újságokat

áttanulmányozhattam és azóta is folyamatosan olvashatom. Örülök, hogy kinn a világban minden helyreözöklent és új fejlődésnek néztek elibe, fájdalom, ennek én csak negatív asszisztense lehetek! Pedig, ha valamikor, most úgy igazán szívből tudnék dolgozni... – Börtönélet, nincs mit mondani róla: most télen 10 órát alszom vagy töröm a fejem; 1/2 órát sétálok panoráma nélkül. November közepe óta dolgozom, olaszt fordítok, most fejezem be egy 400 oldalas jogi-közrendészeti könyv fordítását, a végénél vagyok. Sokat kínlódtam, mert ilyet eddig nem csináltam, de átrágtam magam és ha beválik, a következő talán könnyebben fog menni. Egy pár száz pengőt kapok érte, kosztpótlásra („speiz”) elég lesz. Minden dolgozónak ezen kívül kissé jobb élelem és világítás jár. Speizolni 100 Ft körül lehet, novemberben szalonnát, hagymát, almát, cukrot, kevés cigarettát vettem. Dec.-re kifogyott a pénzem, a fordításpénzből csak jan.-februárban lesz valami, így most nem speizoltam, de csomagotok segít rajtam. Csillagom! tehát a gyümölcs miatt ne aggódj, 2-3 kg alma mindig kerül. Egyébként egészségesnek érzem magam, gyomorpanaszaim most nincsenek, talán a bélműködésem zavart kissé (8-10 órát ülök egyfolytában könyv mellett). Véréképem kis süllyedést mutat és elég sápadt vagyok, az orvosnak is feltűnt, persze a tél rosszabb. Zárkám meleg, ruhám jó. Étvágyam van. Csak a kutya társas magánnyal birkózom. Újságon kívül könyv mindig kerül, bár

most már a fordítás miatt nemigen van rá időm. (Letartóztatásom óta másfél száz kötetet olvastam el, 1/3 tudományos és művészeti gyarapodást jelentett, 1/3-a színvonalas szépirodalom, 1/3-a időtöltés.) – Ami az itteni munkám illeti, nincs mód másra, mint fordításra vagy később, gondolom, fizikai munkára. Én célravezetőnek a fordítást tartom és szívesen újítom fel, ill. fejlesztem tovább nyelvi ismereteimet, az olaszt és a németet, most a németre is sort kerítek; a franciával birkózom, de a szótárral való fordításban már megyek valamire. Tudományos munkára nincs mód, szépírni nem tudok, bár füzeteimben majd egyet-mást csak leírok. – Kati lányom nevelését csak akkor bolygasd, ha ő is beleegyezik s az anyjával nem került konfliktusba, hisz tartásáról ők gondoskodnak; talán jó szóval könnyebben megy minden! Írj valamit arról, hogy miattam vele az iskolában, otthon, benne nincs-e konfliktus? Közlöm és kérem a következőket: beszélőm január 11-én lesz veled, így elég, ha levelemre január végén, február elején válaszolsz hasonló terjedelemben. Írj bátran eleget, még ha én szűken is írhatok, megkapjuk. Kislányomról, rólad küldj 1-2 képet a levélben (Kati és édesanyja régebbi képe nálam). Adj le, Csillagom! vagy a beszélőre hozz be egy **egyetemi színvonalú leíró olasz nyelvtant** (a tanszék körül vagy Sándiné, Erzsí útján, akinek, remélem, megköszönted nevében, hogy gondolt rám és megmondta, hogy más egyéb segítség-

gére már nincs szükségem), esetleg Gigli-Fornacciari: Grammatica italiana-t, és egy hasonló színvonalú **bő, jó német nyelvtant** és egy német-magyar **kézi** (tehát nem zseb) **szótárt** (talán a Halász Előd-félét vagy a nagy Kelement). Itt Juci¹⁹ segíthet. Mindezek nélkülözhetetlenek a fordító munkámhoz. (Nagy olasz-magyart már kaptam a fordító irodától. A saját könyveim, úgy tapasztalom, nem fognak elkallódni.) Szívesen venném mellettük az Új kor II. és III. kötetét is. Úgy tapasztalom, hogy ellenőrzés után a könyveket beadják hozzánk. – Marim, a szemüvegemmel baj van, a forrasztások szétpattantak és ragtapasszal tartom össze őket. Úgy gondolom, hogy a beszélőre behozhatnál egy hasonló fazonú acél-ezüst ötvözet keretet és én az üveget beleteszem, vagy te vinnéd magaddal akkor és kicserélve a nevemre leadnád. Törzsszámom mindig a nevem mellé kell írni (476.080). Mivel most decemberben nem volt pénzem s nem „speizoltam”, ilyenkor rendkívüli tisztasági csomagot lehet küldeni (szappan, fogkrém, WC-papír – a fehér eü. papírra jól lehet jegyzetelni –, elmegy a cigaretta is, és esetleg versatilbél és az ehhez járó dörzspapír; mindezt egy nejlon- vagy efféle zacskóban, amiben itt élelmet tarthatok). Jólesne, ha ilyen a beszélőtől és a tankönyvtől függetlenül eljutna hozzám, a csomagra rá kell írni, hogy tisztasági csomag. A leveledben jelzett pénzt nem kaptam meg, mert tudnod kell, hogy annak a mozgási ideje több mint 2 hónap. Remélem, az új évben már

nem lesz küldött pénzre szükségem. – Csillagom! Nagyon szeretnék látni, leveled olvasni, válaszaid hallani: hogyan élsz új otthonodban? könyveid? holmijaid? Juci tanítványának rendben van-e a dolga? Munkahelyeden minden jól megy, ki vezeti a múzeumot? Egészséges vagy? Édesanyád? Ne feledd a népzénét! közös dalainkat sokszor dúdolom, emlékszel-e még, hogy „ég adja az essőt!” – Anyámékat ne feledd, címed nem tudom pontosan, azért írtam többek közt bátyámékhoz. Telefonszámaid is írd meg. Hova címezzem legközelebbi levelem. Mikor van pontosan születés- és névnapod? (Ne rójj meg!) Marim, nehéz szívvel búcsúzom tőled. Ismerőseket, családot, gyerekeket: akik még nem vetettek ki egészen a szívükből, a régi szeretettel üdvözlöm és tartalmas új esztendő-t kívánok nekik. Te meg bocsásd meg nékem, ha megszorítottalak s ha miben rosszul gondolkodom, javítsd ki! Az 1959-es esztendő legyen sokkal boldogabb számodra nagyon kívánom –, mint az előző. – Születésnapodon veled vagyok. Gondolatban kezed fogja és ölel

Laci.

Helyreállhat a normális irodalmi élet

VERES PÉTER – MÜNNICH FERENCNEK

Münnich Ferenc elvtársnak,

Budapest

Országháza

Kedves Barátom!

Körülbelül három hete, hogy Nálad jártunk az írók és az irodalom ügyében. Úgy éreztük amikor eljöttünk Tőled, hogy az irodalmi és a szellemi élet normalizálódása jó úton van és talán gyorsabban rendeződik, mint ahogy gondoltuk volna.

Nem tudom, ezer dolgod közt emlékszel-e rá, hogy azt mondtad, rajtam keresztül értesíted a küldöttség tagjait, hogy mi történt vagy történhetik ebben az ügyben

Azóta az irodalmi életben is történt egy és más. Szervezés alatt áll a Kortárs című havi folyóirat és a népi írók kérelmet adtak be egy Magyar Írás című folyóirat engedélyezésére. Én úgy látom, e két folyóirattal, ha útnak indulhatnak,

helyreállhat a normális irodalmi élet. Ha pedig a letartóztatott írók ügyében is történne valami reményt keltő mozzanat, az még inkább elősegítené az egész szellemi élet normalizálódását.

A többi kérdés aztán, hogy kiből lesz majd a szocialista-realista író, kiből lesz a szövetségesnek tekinthető „útitárs” és kik rekednek meg tegnapi vagy tegnapelőtti önmaguknál, majd elintéződné a közeli vagy a távoli jövőben, mert végül is nem a nyilatkozatok mondják meg, hogy ki az igazi író és ki az igazi forradalmár és szocialista író, hanem a művek. Az opportunisták polgárok sematizmusából, azt hiszem, nem kér a jövőben sem a párt, sem a kormány, de az olvasó közvélemény sem.

De ez már távolabbi kérdés, amelyet nem intézhetünk el egy rövid levélben.

Baráti üdvözléssel: Veres Péter

Bpest, 1957. márc. 25-én.

Hogy ceruzát használhasson

EÖRSI ISTVÁNNÉ – A BELÜGYMINISZTERIUM
BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI PARANCSNOKSÁGÁNAK

A Belügyminisztérium
Büntetés-végrehajtási Parancsnokságának
Budapest V., József A. utca 2/4.

Azzal a kéressel fordulok Önökhöz, hogy férjemnek, Eörsi Istvánnak, aki 1957. szept. 23-án jogerőre emelkedett nyolcévi börtönbüntetését tölti Márianosztrán, s ott a 48.698 számú elítélt – tegyék lehetővé, hogy ceruzát használhasson.

Férjem minden eddigi beszélőnkön panaszkodott, hogy többször kért engedélyt ceruza használatára a börtön parancsnokától, de azt nem kapta meg.

Férjem magyar szakos tanár (az Eötvös Loránd Tudományegyetemen végzett) és költő. Most filozófiát és nyelveket, elsősorban orosz nyelvet szeretne tanulni. Az ehhez szükséges könyvek tanulmányozására meg is kapta az engedélyt. Azonban Önök is tudják, hogy jegyzetelés,

gyakorlás nélkül a tanulás igen nehéz, szinte lehetetlen. Ezért szeretne a férjem ceruzát kapni, és ezért fordulok most én minden reményemmel Önök felé: engedjék meg, hogy ceruzát használjon.

Előre is köszönöm, hogy foglalkoztak levelemmel, kérésem elintézése reményében maradok

Eörsi Istvánné

Bp. 1958. aug. 27-én.

A BELÜGYMINISZTERIUM BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI
PARANCSNOKSÁG – EÖRSI ISTVÁNNÉNAK

BM. Bv. Parancsnokság

Tárgy: kedvezmény

Jogi és Igazgatási Osztály

9931-786/1958. BM. Bv. sz.

Eörsi Istvánné

Budapest

V., Szemere u. 9. sz.

Férje, Eörsi István ügyében benyújtott kérésére értesítem, hogy a ceruzahasználatot – esetenként – a börtön parancsnoka saját hatáskörében engedélyezheti.

Abban az esetben, ha tudományos munkájának a börtönben történő folytatására férje engedélyt kap, ezzel egyidejűleg ceruza használatára is engedélyt kap. Jelenleg tehát férjétől a börtön azért vonta meg a ceruzahasználatot, mert a kérvényében említett fordítói munkára nem kapott engedélyt.

Budapest, 1958. szeptember 4.

alosztályvezető

Mintha kamaszkoromat élném

ÖRKÉNY ISTVÁN – RÉZ PÁLNAK

Nem is mondhatom, mennyire megörültem, amikor elkérted írásaimat. Mióta Tiborhoz²⁰ nem vihetem át, úgyszólván senkinek sem mutattam semmit. Ő ebből a paksamétából csak az „Ars poeticá”-t látta, annak kijavította a befejezését, de már nem nézhette meg.

Kétféle írást találsz itt. Egy csomó egész rövid jegyzet-napló-glosszafélét, melyet nem is tudom, minek nevezzek. Aztán 3 novellát a legvégén. Csupa kísérlet, próbálkozás, formai keresés, mintha kamaszkoromat élném. Köszönöm, hogy foglalkozol velük.

Baráti üdvözlettel: Örkény István

1958. 11. 10.

Élsz, és minden más mellékes

BOZÓKY ÉVA – DONÁTH FERENCNEK

Drága Ferikém!

Nagyon nehéz napokon estünk túl, te is, én is. Rettenetesen sokat aggódtam érted ez alatt a csaknem másfél év alatt, és mikor eljött az a pillanat, hogy kezembe adták az ítéletet közlő újságot, és a reszketéstől megállt bennem a lélegzet –utána csak az a megkönnyebbülés volt bennem, hogy élsz, élsz, és minden más mellékes, mindent el lehet véslni, ha te vagy, és egyszer majd hazajössz! Ami addig lesz, az csak rossz álom, de helyt kell állni benne, és azután újra élünk! Soha még olyan nyugodt és erős nem voltam ez alatt a másfél év alatt, mint most, amikor tudom, hogy van értelme az életnek, várhatok Rád, és olyan fiakat kell nevelnem Neked, hogy örömet mehess majd vadászni velük, ha majd erdész leszel. (Mert ehhez ragaszkodom!) Egyébként a fiaidban sok örömöd telik majd, mert ugyancsak életre való, talpraesett fickók, Laci már kirándulni jár a hegyekbe a nagy fiúkkal, és ha dühös rám, azt mondja: Itt hagylak, Éva, elmegyek apukához, megmondlak neki! Szenvedélyes mozilátogató is, és már mesét is hallgat. Testileg, szellemileg messze megelőzi a korát, és

olyan ennivaló bájos jószág, hogy képtelen vagyok kellő szigorral bánni vele. Így hát ő épp oly zsarnok felettem, mint Matyi volt. Ez már az én sorsom. Itt van az öccse, Ferkó-Kopika²¹, a feneketlen bendő, szünet nélkül evő, gyönyörűség, Laci bátyja legjobb tanítványa. Úgy tud verekedni, rosszalkodni, azzal az ártatlan kislány képével, hogy nem is hinnéd. Nagy fiú már ő is.

Megkaptam Bora²² üzenetét Matyira vonatkozóan, de nem tudok – nem tudok megválni tőle. Nem tudom, mi lesz velünk, bizonytalan időre szakítsam el magamtól? Ferikém, írd meg, hogy csakugyan kívánod-e ezt tőlem?! És ezen kívül, tudod, hogy milyen szeleburdi, csavargó természet, a közlekedéstől elszokott. Bora nem ér rá folyton őrizni, baleset érheti. Tudod, milyen a figyelme, az iskolai oktatás nem elég neki, ki tanul vele, ha én nem?! Akkor mégis jobb, ha én tanítom, aki már szép eredményekre jutottam vele, aki megtanítottam írni, olvasni, számolni, ismerem minden gondolatát, hát, hogy adjam ki a kezemből?! Snagovban megtettem volna, mert ott nem volt játszótársa, nekem pedig ott voltál te, de itt ő nincs egyedül, én pedig egyedül maradok nélküle! Anyád is elmegy, segítség szempontjából is kell Matyi. Hát engedd meg nekem az önzést, nehéz a sorsom, és nehéz a szívem, ne legyen még nehezebb.

Írj kedvesem, tőlem csak mentek hozzád a levelek, de válasz nem jött, hát gondolhatod, mennyire várom. Június elején Laci kiverte a

foghidamat (csupa kedveskedésből, játszott, de hát medvebocsnak erős a mancsa), benn voltam a szanatóriumban és megcsinálták, szebben, mint először. Ugyanabban a szobában voltam, ahol te látogattál annak idején, és szünet nélkül Rád gondoltam, állandóan ott éreztelek a szobában – talán épp akkor volt a tárgyalás. Mindig igyekeztem követni a gondolataidat, elképzelni mindent benned és körülötted. De már úgy kellene egy levél és úgy szeretnélek látni! Ki tudja, mikor lehet... Nincs-e szükséged könyvekre, lehet-e küldeni? Mivel foglalkozol? Mit tanulsz, vagy mit tanulmányozol? Valamit kell csinálni, úgy gyorsabban megy az idő, és az ember mindennek hasznát veszi egyszer. Ha majd otthon leszünk, mindent megszerzek neked, amire szükséged lesz. Majd ha hazamegyünk... Ez is olyan távoli álom már, pedig úgy vágyom haza, és hozzád.

Itt élünk, jól vagyunk, a nyár kellemes volt itt az erdőben, a gyerekek egész nap pucéran játszottak a forrás körül, szép barnák, kövérek, még Matyi is nagyon megerősödött, izmosodott, mióta Júlia²³ hízőkúrára fogta.

Ferikém, búcsúznom kell, most viszik a levelet. Tudod, hogy gondolatban veled vagyok, és Te is gondold mindig ránk, ha fáradt és szomorú vagy, és igyekezz minél tökéletesebb lelki és testi frissességben megőrizni magad! A gyerekek még gyerekek lesznek, ha kijössz, és szükségük lesz Rád, nem is beszélve rólam.

Nagyon sokszor csókolunk:

Éva, Laci, Ferkó

Matyi külön levelet ír.

1958. aug. 28. Cosia-Calimanesti

DONÁTH FERENC – BOZÓKY ÉVÁNAK

Bp. 1958. szept. 3.

Kedvesem!

Megkaptam leveled, melyet már az ítélet ismeretében írtál. Nagyon-nagyon köszönöm. Másfél évig én is szakadatlanul Veled voltam s a gyerekekkel, gondolatban. Ha valamikor visszagondolok erre az időre, mindig az értetek való aggodalom és a bánat, amit Neked okoztam, teszi különösen gyötrelmessé ezeket a hónapokat. Most is, bár sokkal jobb lelkiállapotban vagyok, a bizonytalanság amiatt, hogyan fogtok megélni, és milyen nehéz sors vár Rád, teszi nappalomat s gyakran az éjszakát is gondterheltté. Nem tudom, hogy valaha is jóvátehetem-e ezeket a nehéz időket, amelyeket átéltél, s amelyek még Rád várnak. Én mindig szeretni foglak, s ragaszkodom Hozzád. Megnyugtattak, hogy nemsokára hazajöttök, s itthon mégis könnyebb lesz Neked is. Sanyi²⁴, akivel együtt vagyok, vigasztal, s biztat, hogy segítségedre lesznek. De nekem a múltból már elég sok rossz tapasztalatom van. De csak már legyetek mihamarabb itthon.

Nehezen várom a napot, hogy viszontlássalak. Évikém, Matyit illetően tégy úgy, ahogy jónak látod. De úgy hallom, Matyin kívül az iskolakötelesek hazajönnek. Nem lenne-e jobb neki is? Mégis, ha számodra megnyugtatóbb, hogy veled marad –maradjon. Majd bepótolja a mulasztottakat. Egészséges vagy-e? Erről nem írsz. Annyi mindent kell majd megbeszelnünk jövő életetekről. Ha visszaérsz, bizonyosan rövidesen meglátogathatsz, és közvetlenül megbeszélhetjük. Addig is gondolkodjál, hogyan tartod el a gyerekeket és magadat. Nekem módom lesz fordítani, s ha belejövök – talán valamivel hozzá tudok járulni a gyerekek neveléséhez. De minderről majd személyesen beszélünk, ha találkozunk. Pénzedet visszakapod, s ez az első idők nehézségein átsegít majd. A gyerekek képeit s két leveledet is megkaptam. – Magamról: egészséges vagyok, s igyekszem annak maradni. Minden gondolatom és érzésem Hozzátok fűz, s remélem, hogy egyszer még boldog napokat élünk. Nagyon sokszor csókollak a gyerekekkel együtt:

Feri

Matyikám, Téged külön is sok szeretettel öllelek, mivel Mami írta, hogy jól tanulsz, és mindenben segítségére vagy neki.

Apád.

DONÁTH FERENC – BOZÓKY ÉVÁNAK

Kedvesem, egy héttel a beszélő után újat mondani magamról persze nem tudok. Nagyon jó volt, hogy oly sok idő múltán ismét láthattalak, s nehezen várom, remélem, nem túl távoli, újbóli találkozásunkat. Tudom, nem rajtad múlik, hiszen megérted, milyen sokat jelent ez a néhány perces futó beszélgetés számomra most. Kellemesen lepott meg, hogy jobban nézel ki, mint legutóbbi találkozásunkkor, s ahogyan az elküldött képek után véltem. De elárulom, megfigyeltelek, mikor jöttél fel a lépcsőn, s még nem láttál, nem neveltél, s nem gyakoroltad azt az önuralmat, amit ilyen helyzetben az emberek magukra erőszakolnak a másik iránti tapintatból (ami ellen én olykor véték), meg „azért is megmutatom”-ból s még más okból – szóval figyeltelek, s azt gondoltam: nagyon-nagyon súlyos az a teher, amit viselsz, vigyáznod kell, nehogy szervezeted egy napon fölmondja a szolgálatot. Nagyon csinos vagy fiatalon őszülő fejjel, de kedves képed bennem elválaszthatatlanul társul nemcsak az előzményekkel, de a következményekkel is, amelyek mind összefüggenek időelőtti őszüléssel.

Megnyugtató választ várok, hogy eleget teszel-e kérésemnek: legalább két hétre elutazol valahová üdülni, jobb, ha egyedül, vagy ha másként nem, a két kicsivel (Anna²⁵ által nem tilalmazott vidékre). Sajnos én már nagyon megtanultam becsülni az egészséget, nem szabad, hogy megismerjed ezt az érzést.

A két tájékoztatót és a Debrecenről szóló tanulmányt kaptam csak meg. Az általad hozott könyvek – amiknek a címét nem tudom – létben vannak. Miután ezek könyvtári könyvek, kérni fogom, hogy címedre küldjék vissza. Talán el lehetne ezt kerülni, ha előzetesen kérnél engedélyt pl. a Közgazdasági Szemle 57., 58. évi bekötött évfolyamainak beküldésére. Írd meg azt is, hogy Tinberg Ökonomikáját nem felejtetted-e elvinni a portáról. Küldd el a félcipőt és egy perlonzoknit. Nem emlékszem, hogy otthon van-e vagy a letétemben a tőltollam, és a hozzá tartozó ceruza? Borával beszéltél-e? Gyerekeivel, anyámmal együtt sokszor csókolom. Kedves szüleidnek is üdvözetem, kézcsókom add át. Lacival, Ferkóval nagyon sokszor csókollak. Matyikám, nagyon örültem a fényképednek (Mami bármikor küldhet képet), jó nyaralást kívánok neked. Én nagyon sokszor gondolok rád. Csókol apád.

Vác, 1959. VIII. 2.

Amit az enyémeiktől nem tudok megkapni

NÉMETH LÁSZLÓ – MAGYAR BÁLINTNAK

Kedves Barátom!

*Itt küldöm aláírva a Villámfénynél szerződését, de mindjárt egy kérelmet is csatolok hozzá. A télen néhány hetet együtt töltöttem Kodolányi Jánossal a füredi kórházban, láttam, mennyire élet-halál határán jár s mint beteg ember nagyon érzékeny vagyok a bántalmakra, melyek ebben az állapotban érik. Az újságokból azt látom, április 13-i bemutatója elmarad, darabcsere történt. Félek, hogy ez kapcsolatban áll azzal az otromba támadással, amelynek az írója a **Földindulás** címét sem tudta, nemhogy a jelentőségét. Én remélem, hogy a hír megfelel a valóságnak s a darabot mégis bemutatjátok – de semmi esetre sem szeretném, ha a **Villámfénynél** azok közé a darabok közé kerülne, amelyek a **Földindulást** megelőzik. Kérlek, gondold erre a jövő évi műsor beosztásánál.*

A te kéreledre! A nyáron át kell adnom társadalmi drámáim s két vígjátékom szövegét: azt hiszem, az lesz a legokosabb, ha abban az

anyagban juttatom el hozzád a **Szépítő**t is, így, változatlanul, javítatlan (mint ahogy a **Szörnyeteget** is láttátok), nem szívesen adva ki a kezemből.

Ezt az alkalmat használva fel arra is, hogy jókívánságaidat a Kossuth-díj odaítélése alkalmából megköszönjem.

Szeretettel köszönt, Sajkód, 1957. április 5-én,

Németh László

1957 tavaszán a Vígszínház – akkori nevén: a Magyar Néphadsereg Színháza – lekötötte előadásra Németh László: *Villámfénynél* című színművét. A darab végül is a színház igazgatójának eltávolítása miatt ekkor nem került színre, egy másik színház újította fel néhány évvel később. A megvalósulatlan előadás körüli levelezésből valók az írónak a Vígszínház igazgatójához intézett levelei. Az említett „bemutatócsere” a minisztérium kívánságára történt. A bemutató időpontját viszont már a minisztériumnak az a határozott kívánsága előzte meg, hogy a *Földindulás* maradjon ki a műsorból – végleg. Minthogy azonban ez a kívánság csak szóban hangzott el, a színház igazgatója nem vette figyelembe és a bemutatót a másodszorra kitűzött időpontban

megtartotta. A darab ugyanez év őszén Siklós Olga dramaturg szorgalmazására a kecskeméti Katona József Színházban is színre került.

NÉMETH LÁSZLÓ – MAGYAR BÁLINTNAK

*Kedves Barátom! Feleségem eljuttatta hozzám leveledet. Nagyon jólesik, hogy a **Villámfény**nél bemutatója annyira szívügyed lett; meg is vagyok győződve (azután is, amit Jánossal és másokkal tettél), hogy a darab senkinél sem lenne jobb kezekben, mint ha Te mutatod be.*

*A bemutató ellen nekem két nagy érvem van. 1. Ha valakire olyan sokan haragszanak, sehol sem lehet olyan vesszőfutást rendezni, mint egy színházi bemutaton; erre épp elég emlékem van és sajnos, azt kell látnom, hogy az ellenségeim száma nemhogy csökkent volna, de gyarapodott, majdnem annyira, mint a sérülékenységem. 2. A **Villámfény**nél több, mint húsz éve írtam s egy drámaíróra elég nagy szegénységi bizonyítvány, ha a húsz év előtti darabja még mindig a legjobb. Azonkívül sem igen hiszem, hogy a darab a közönséget témájánál fogva különösképpen érdekelné.*

A bemutató mellett szól, hogy ennyire kívánjátok, a közönség érdeklődése egyéb munkáim iránt, s hogy fölmentene más munkák

publikálása alól, dolgozhatnék azon, amit a legfontosabbnak érzek, tekintet nélkül arra, hogy rögtön megjelenhet-e.

Mérlegelve a pro és kontra érveket, arra kérlek, adj még négy-öt heti haladékot; karácsonyig meglátjuk, milyen lesz körülöttem a levegő; ha nem romlik lényegesen, beleegyezem a darab előadásába, ha igen, a színháznak sem érdeke, hogy olyasminek tegye ki magát, mint a Madách Színház.

A szereposztást nagyon jónak találom, teljesen Rád bízom. A **Villámfény**nél szövegét még egyszer átnézem addig.

Szeretettel köszönt, Aszófő, 1957. nov. 4-én,

Németh László

János = Kodolányi János. Az író a Földindulásra utal.
„Másokkal” = csupán kezdeményezések maradtak. Kodolányi János következő darabját már a Vígyszínháznak egy másik igazgatója mutatta be. Tamási Áronét, a *Boldog nyárfalevél* címűt Siklós Olga dramaturg közvetítésével a kecskeméti Katona József Színház; Illyés Gyulával ekkor még csak elvi megállapodás történt, ő Gellért Endrére és Benedek Andrásra való tekintettel a Nemzeti Színházzal kezdett dolgozni. Csak később, Gellért Endre halála után jóval, hosszú és nehéz erőfeszítéssel sikerült ugyancsak Siklós Olga dramaturgnak

Malom a Sédén és *A külön*c című darabjait a veszprémi Petőfi Színházban bemutattatnia.

A Vígszínház választása szereposztási okokból esett a *Villámfénynél*re. A főszerepet ekkor is, mint 1938-ban, Timár József játszotta volna. Satát Ruttkai Éva.

Az író utalása a Madách Színházra, az ez év (1957) tavaszi, betiltott Széchenyi-előadásra vonatkozik.

NÉMETH LÁSZLÓ – MAGYAR BÁLINTNAK

Kedves Barátom!

*Feleségem írta, hogy érdeklődtél a **Villámfénynél** miatt. Nem akarlak tovább kétségben hagyni, tudtommal nem történt semmi olyan, amire hivatkozva visszahúzódhatnék, nem bánom hát, mutassuk be ezt az épp húsz éve színre került és akkor sem nagy dicsőséget ért darabot.*

Be kell vallanom azonban, hogy nem szívesen megyek neki egy újabb bemutatónak. Ha rajtam állna, én már nem is publikálnék; egy-két évet (amennyire erőmből telik) úgy dolgozni, hogy nem kell a nyilvánosság büntetésére gondolnom: ez volna minden vágyam. De sajnos: egyre több ember gondja, eltartása szakad a nyakamba, úgy-hogy anyagi okokból is hajlanom kell a külön munkát nem kívánó

reprízre. Amit az enyémeiktől nem tudok megkapni, várnom kell, hogy ellenségeim kényszerítsék rám.

A dologban az vigasztal, hogy jó, baráti kezekben van darabom sorsa. Írd meg kérlek, mit csináljak, mit vártok tőlem? A rádió számára már meghúztam egyszer a **Villámfény**nél, de az túl sok lenne. Írjak egy olyanféle „utasítást”, magyarázatot, mint a Timár-levél volt a **Széchenyi** előtt? Egyelőre két tanácsot adhatok: Tanulmánykötetem áprilisban fog megjelenni s minthogy alkalmasint nagy vihart kavart fel, én azt hiszem, jó volna már előtte túlesni a bemutatón. A másik: Sata alakja. Nehogy valami lotyót csináljunk belőle. Szeleczy, amikor még inkább fiatal „úri”-lány volt, mint színésznő, elég jól játszott.

Szeretettel köszönt, következő hónapjait kezedbe téve le, Sajkód, 1957. dec. 3-án,

Németh László

Az „utasítást”, melyre céloz az író, megírta, a későbbi, más színházban történt felújítás előtt az együttes fel is használta, kötetben is megjelent.

Kedves Barátom!

*Itt, hazajövelelem után egy elrontott kályha és ítéletidő fogadott, úgyhogy csak ezen a héten tudtam „A **Villámfénynél** felújítóinak” c. tanulmányhoz hozzálátni, amely hosszabb lett, mint terveztem, s egyelőre még nem tudom, kivel gépeltessem le (tán majd magam kopogtatom át s ti sokszorosítjátok 8-10 példányban a szereplőknek, rendezőnek stb.). A darabra viszont, tudom, szükséged van, ezért most csak azt küldöm el, s az utasítást (helyesebben darabmagyarázatot) a jövő héten. Szeretettel köszönt, Sajkód, 1958. márc. 7-én*

Németh László

Ez utóbbi levél írásának idején folyt a Vígsházban Pavel Kohout cseh író, igen nagy sikert aratott, *Ilyen nagy szerelem* című drámájának előkészítése. A bemutató után a szokásos, hétvégi néhány nap elteltével kezdődtek volna a *Villámfénynél* próbái. A bemutató után három nappal azonban a színház igazgatóját a minisztérium leváltotta, az interregnum idején nem folytak próbák, az utód pedig nem vette fel műsorába a

darabot. Így mindennemű előkészítés, a publikált levelekkel együtt, színháztörténeti kuriózum maradt.

Milyen furcsa története van máris

NÉMETH LÁSZLÓ – FODOR ANDRÁSNAK

Kedves András!

Ahogy kartotékkodat forgatom s megtalálom benne kísérő leveledet, meghökkenek: a dátum még szeptemberi; csaknem két hónapig heverték nálam a verseid.²⁶

Mentségül regényt kellene írnom; fogadj el annyit, hogy az élet iránti iszonyom átragadt az irodalomra is: igen hosszú idő óta versfűzeted az egyetlen magyar szöveg, amelyet elolvastam.

De a mögöttem lévő fekete heteken kívül volt tárgyi oka is a húzódozásnak. Tán éppen mert nem vagyok lírikus, túl sokra tartom a lírát, azt szeretném, ha minden vers egy új lelki helyzet defloreálása lenne, a leszedett színe valaminek s épp ezért olyan nagy sikerű ellenbizonyítékot, mint Szabó Lőrinc költészete sem tudok összebékíteni a ciklusokkal. Az üzemet érzem bennük; ott ahol a véletlennel szeretnék találkozni. A költő kikerül végre külföldre s

behajt az élményén egy verseskötetet? Miért nem írta meg prózában, útirajznak?

A belelapozás is erősítette félelmemet, hogy nem fogok úgy örülni a kötetednek mint szeretnék. A tiszta fogalmazás, szerencsés kifejezések alatt, mintha megereszkedett volna valami: a makacs emelkedés helyett, amely utolsó verseid meglepetése volt, mintha a kifejezés vinné a szavakat.

Mindez persze csak addig tartott, amíg fordításom nyűgét ledobva (Marlowe Great Tamburlaine-jét fordítottam) egy délelőttömet végre egészen a füzetednek szánhattam. Akkor láttam, hogy a harminchárom vers tulajdonképpen egyetlen költemény, arról, mint ütnék ki az érzékek elkábulása alól, amelyet fiatalkori útjaimról olyan jól ismerek, az otthoni gondok; s a magunkkal hozott fájdalom mint olvad össze a megcsodált világ fölött borongó ítélettel, egészen a kettőt együtt kimondó kérdésig: mi lesz a zenével, mi lesz az emberiséggel.

Vagyis épp az van meg ebben a kötetben, aminek a közlésére a **Magyar műhelyt** összeállítottam: hogy tanuljon meg a magyar író, a magunk sorsával vívódva, az emberiség ügyéről egyenrangúként beszélni. Ebben a tekintetben ez a kötet, bár nem tudom most összehasonlítani, úgy érzem, emelkedés a múlt évben látott versekhez képest is.

Talán érdekel, melyik versek fogtak meg a legjobban; ide írom, ká-pásból: Fekete tüskekoszorú, Kert, Utazás cimborákkal, Boldog jöve-vény, Vágyak nyomora, Kikötő éjjel, Barátság csodája, s természetesen a nagy kompozíciók, a Hangverseny, Párisban, Aréna, Át a tenge-ren, a Füzér kis versei is. De gyenge vers voltaképp nincs is a füzetben, legföljebb igénytelenebb. Az absztrakció érzékivé tételén, sőt az érzékeltetésre való felhasználásán kívül tán ez az, ami az angol irodalom iskolájára mutat: mert Babitsnál vagy akármelyik angol anthológiában: az igénytelenebb vers is aránylag magas színvonalon marad.

Ha kifogást akarok tenni, tán azt mondhatnám, hogy egy kicsit „sima” nekem ez a líra; épp ott érzem ezt legjobban, ahol számomra nagyon is ismerős versformákban mozogsz (az Árvaságban például): a „tagolás” tökéletes, csak épp a geológiát nem érzem alatta. De ez le-het, hogy csak egy nem költő vesszőparipája.

Nagyon köszönöm a Nyekraszov-kötetet is. Úgy érzem, nagyon jól egészíti ki azt a képet, amelyet az ember a klasszikusok Oroszorszá-gáról, az 50-80 közti csodálatos évekről nyer.

Még egyszer, bocsáss meg, hogy ilyen soká váratlak véleményem-mel s üdvözetemmel.

Szeretettel ölel:

Németh László

Sajkód, 1958. nov. 17-én.

FODOR ANDRÁS – NÉMETH LÁSZLÓNAK

958. XII. 15.

Kedves Laci bátyám,

Nagyon köszönöm levelét. Igen megtisztelő számomra, hogy a rossz körülmények, s rossz előjelzések ellenére ilyen sokat, s ilyen szeretettel foglalkozott verseimmel. Alig örülhetnék valaminek annyira, mint ennek, hogy saját gondolatait, elképzeléseit egyben-másban megvalósulni látja nálam.

A „Ciklus” – amint talán említettem is – ez esetben csak ürügy volt számomra, hogy a teljes élményt visszaadhassam. Megírtam én a tapasztaltakat naplóban is, de az nem elégített ki.

A simasággal kapcsolatos kifogást elfogadom. Talán az a baj, hogy túlságosan jó a fülem s nem tudom átadni magam a „mélyrétegek” belső tektonikájának.

Szeretném még röviden elmondani, milyen furcsa története van máris ennek a kötetnek.

A Szépirodalmi Kiadóhoz adtam be, ahol három lektor (többek közt Domokos M.) igen melegen és feltétel nélkül ajánlotta a kiadását. Illés Endre azonban veszedelmet gyanítva, megkérdésük nélkül, olvasatlanul visszaadta a kéziratot.

Sajnálom, hogy éppen arról a kivételként említett I. E.-ről kell ilyen kiábrándítót írnom. Még kiábrándítóbb azonban, hogy a lektorok felhördülése után üzent nekem, hogy ő nem akar abba a látszatba kerülni, mintha nem tartana igen tehetségesnek; – vigyem vissza kötetemet, szívesen kiadják, de csináljak belőle valami egészen mást, mert ezt a ciklust így együtt nem vállalhatja.

Közben átadtam kéziratomat Béládi Miklósnak. Ő nagyon megörült neki és erősen csóválta a fejét a másik kiadó érthetetlen óvatosságán. A „Magvető”-nél most megjelent könyvem miatt azonban egy évet kell várni ezzel az új kötettel.

Bizony ez a „Józan reggel” is úgy készül mint a „Luca széke” A legfrissebb versek közel kétévesek benne. – És ebből is, akár az elsőből kihagyattak hatot-nyolcat. Az Illyés-félét közvetlenül nyomás előtt vették ki.

Különben még mindig nem találtam állást, pedig már nagyon kellene.

Milyen a sajgódi tél? Házon belül talán kedvezőbb a tavalyinál. S remélem, Tihany határán kívül is készülődik végre valami megnyugvás.

Ebben bízva kellemes karácsonyt és boldog Újévet kívánok tiszta szívből:

hű tanítványa F. András

Egyre előkelőbb magánzó leszek

SZABÓ EDE – VARGHA KÁLMÁNNAK

1959. II.

Kedves Kálmán!

Isten háta mögötti anachoréta-barlangomban kigyúlt A fáklya, s telekormozta lelkem lakosztályát. Köszönöm a szép kötetet, amelyből a legjobban az előszó érdekelt. Noha nem értek vele mindenben egyet, kitűnőnek tartom: okos, higgadt, tömör, jól szerkesztett, remek elemzésekben és találó megállapításokban gazdag mindkét tanulmány, és a stílusuk is élvezetes. Az Isten háta mögöttet én is jó regénynek érzem, bár elfogult kissé és kegyetlen, s a szegény aranyfogú tanítónét a végén fölöslegesen és ízléstelenül pottyantja a dessous-jára... Az albíró és a közjegyző tragédiája után ez brutálisan groteszk. – Hanem A fáklya...! Tizenöt éve is van már, hogy utoljára a kezemben volt, gondolhatod, milyen izgalommal kezdtem újra olvasni. Nagyon, nagyon, nagyon nem tetszett! Elsősorban azért nem, mert rossz regény, másodsorban a gondolatanyaga miatt. Hibáira Te is felhívod a figyelmet, s amit mondasz, helytálló. De mintha azért némileg beleesnél mai Móricz-kritikánknak abba a tévedésébe, hogy a Mester minden művében, sőt minden ízében tetőtől talpig realista,

no legfeljebb egy kis naturalizmussal fertőzve. Finoman beleszövőd tanulmányodba, hogy a regény itt-ott retorikus, naturalista, erotikus, patetikus, Matolcsy kísérleti figura és tételt illusztrál, hogy a romantikus regényszövéssé ellopott módszereitől sem riad vissza stb. De adós maradsz a végkövetkeztetés levonásával: A fáklya – nagyszerű részleteitől és valóban reális epizódjaitól eltekintve – egészében nem realista regény, hanem a maga szenvedélyesen torzító módján egy eléggé ellenszenves romantikus mű, tele gőzökkel, zavaros gondolatokkal, sokszoros stílustöréssel, valószínűtlenségekkel. Én utálom és megvetem az egyházat, a magamét, a kálvinistát különösen, erre megvannak az „eszmei” okaim. Hanem ha a realizmuson például a típusalkotás hitelességét értjük: Matolcsy nem típus. Ilyen református pap ezer közül egy akadt, s az sem volt ilyen. Ezt nem részletezem, talán majd egyszer szóban. Lehet persze, hogy a „lélekábrázolás” ezt követeli, ilyen heterogén masszából jól-rosszul összegyúrt, újra meg újra széteső figurát, de én nem hiszem el. Tudom, hogy Móricz több papot ismert, mint én, s tán jobban is ismerte őket. De Matolcsy úgy hazug, ahogy van. Ez az egyik kifogásom. A másik: a heterogén jelleg az **egész** regényben zavar. Az összevissza szótt szálakból nem bontakozik ki semmiféle szöttek, legfeljebb a kusza visszája. A harmadik: ha az egyházra haragszom is, a vallás (**minden** magasabb rendű vallás) nagy

és szent dolog, hivatalos történeti képviselőinek hibái, sőt bűnei ellenére is az. Matolcsy (azaz Móricz) úgynevezett „tanulmánya” a monoteizmus kialakulásáról nem merész pozitivizmus, hanem merész tudatlanság, zöldségek halmaza. Légből kapott hipotézisek megalapozatlan, felszínes összefűzése holmi sántikáló „elméletté”. Engem felháborít, ha valaki (már akármilyen jószándékkal is) így nyúl a vallás problémájához, s ezzel akaratlanul is dorongot ad a lelki szegénylegények kezébe, akik azt hiszik, hogy a „tudomány” segítségével előbb-utóbb „kiirtják” a vallást. (Soha nem fogják kiirtani.) Én magam még csak tél-túl foglalkozom összehasonlító vallástörténettel (de egyre többet és egyre alaposabban szándékozom foglalkozni vele), de a Matolcsy-Móricz tanulmányon eddigi csekély ismereteim alapján is csak bosszankodni vagy vállat vonni tudok. A valláshoz nem lehet büntetlenül hozzányúlni pietás nélkül: süket materialista zagyvaság jön ki a dologból, fényévnyi távol minden megértéstől. (Ha van kedved és időd, olvasd el Kodolányi csodálatos Mózes-regényét, Az égő csipkebokrot, s abból látni fogod, hogy kell a valláshoz megértéssel, tisztelettel s mély beleéléssel közelíteni, mellesleg sokkal nagyobb tárgyismerettel is, mint Móricz...) Indulatomból ne következtess arra, hogy valamiféle vallási rajongásba estem. Erről szó sincs, de A fáklya és a hozzá hasonló művek azok malmára hajtják a vizet, akik szeretnék az emberiséget

megfosztani legmagasabb rendű lelki kincsétől, a transzcendenssel való kapcsolatától s ezzel együtt emberi rangjától. – Ebből elég, mert ha folytatom, akkor még egyéb botrányköveket is felfedezek A fáklyában, s igazságtalan leszek Móriczhoz, akit mindezek ellenére igen nagy írónak tartok és számos művét (az Erdélyt, a Rózsa Sándort, az Úri murit, a Pillangót, a Rokonokat és még sokat) nagyon szeretem.

Most hát végre válaszolok leveledre is. Én is örülnék, ha találkozhatnánk, sajnos azonban ez pillanatnyilag lehetetlen. Hiába volnék elvben hajlandó összejöveteleiteken megjelenni s inkább hétköznapi s még inkább nem este, hanem kora délután – a dolog nem megy. Anyámon kitört a három operáció utóhatásaként egy szép kis idegbaj, afféle szorongásos neurózis sírógörcsökkel, s mivel a kórházak idegosztályai túlzsúfoltak, „házi orvosunk” itthon kezeli: altatással, sevenál-injekciókkal. Nem hagyhatjuk magára. Apám elmegy reggel, megjön este. Nekem kell tehát egy személyben betegápolónak, szakácsnak, takarítónőnek és házimindenesnek lennem, ami szerfölött tanulságos, hasznos és megnyugtató, kivált ha az ember befejezte kritikusi és esszéírói működését, mint én, Talán már te is tudod, hogy Rilke-tanulmányom nem jelenik meg az általam szerkesztett verseskötet bevezetőjeként: nem találtatott marxistának, mivelhogy igazán nem is volt az. És nem is vagyok

hajlandó Rilkeről (de másról sem) a marxizmus szempontjai szerint írni. Marad a műfordítás és a főzés. Nekem így is jó. A nyomdafestéktől már régóta nem kábulok, s a gondolatszabadságom drágább nekem a megjelenésnél. Vidi iam alios ventos, ez sem tart örökké.

Szeretettel üdvözl:

Szabó Ede

SZABÓ EDE – VARGHA KÁLMÁNNAK

1959.

Kedves Kálmán,

ne kívánj lehetetlenséget szegény életunt felebarátodtól. Ha volna valaki halálos nagy szerelmem, most még annak a kedvéért se vállalkoznék rá, hogy éjjél fele ballagjak haza. Testileg-lelkileg egyaránt fáradt vagyok, egyetlen örömöm az, ha korán lefekhetek és alhatok. „Tré” az egész. Társaságnak is unalmas vagyok, mert pillanatnyilag csak a csillagászat érdekel, s ha valakivel találkozom, monomániákuosan igyekszem megtanítani az égbolton való tájékozódásra. (Miután a földön képtelen vagyok eligazodni.) Ady sem érdekel. Tanulmányodat elolvastam ugyan, s jónak is tartom, de hát ki a fenének fontos az egész Ady-Móricz-kérdés? Kinek fontos Rilke és Hölderlin, és az a sok marhaság, amit én is csinállok; koszos irodalom, koszos

élet. Ettől függetlenül: a Fabulyát megkaptam, ragyogó, s kissé fel is üdített. Ivánnak²⁷ régóta szándékozom egy hosszabb levelet írni, abban majd kifejtem, hogy miért remekmű a Fabulya. Kritikát azonban semmiről sem, erről sem írok. Előbb-utóbb összerendezem tanulmánykötetemet (ugyan mi a nyavalyának?) s abban majd megpróbálok egy átfogó tanulmányt elbújtatni Ivánról, s itt-ott másokról is; akiknek elmaradt kritikákkal tartozom. (De kiadni úgyse fogják, ezt se, semmit se.)

Anyám még mindig nyűglődik. A levélírás is fáraszt. Majd máskor.

Szeretettel üdvözlő: Ede

SZABÓ EDE – VARGHA KÁLMÁNNAK

Kedves Kálmán,

hallom, hogy kiebrudaltak az Irodalomtörténettől, biztosan azért, mert nem sikerült belőlem kipréselned egyetlen cikket sem. Ne búsulj, lesz ez még így se... Én is egyre előkelőbb magánzó leszek, lassan már a kiadók is elfeledkeznek rólam. Minden baj ott kezdődött, hogy a bába világra pofozott, pedig én nem akartam kibújni az anyaméhből. Aztán ábécére tanítottak s ezt se kellett volna. Ha most tszcs-kanász lennék, autón járhatnék. Kellett nekem gyalog járni – az egyetemre... Éppen most kaptam egy levelet, amelyben a Magvető közli velem, hogy a Rilke fordításaimra csak 4 forintot fizetnek soronként a

szerződésben ígért 5,50 helyett. Majd elmegyek panaszra a Holdba a második szovjet űrrakétával. Undorodom mindentől, kivált az írástól, de a sors iróniájaképp mégis írom a Krúdy-könyvet, amelyért hátha kapok pénzt. Fordításom, munkám, (szerződéseim immár semmire sincs) életkedvem nulla, rohadjon meg a világ. Fogadd részvéteimet és a Hölderlint s egyébként 34. születésnapom alkalmából neked is minden jót kívánok, szeretettel

Ede

1959. febr.

Sugárzik, mint minden szellemi igazmondás

BÁLINT ENDRE – ORSZÁG LILINEK

okt. 24. 59.

Drága Lilikém,

Teljesen igaza van, hogyha megítél nem írásom miatt, de megint azt kell írjam, amit úgyis jól tud, hogy kevés embert szeretek és becsülök úgy, mint Magát. Valahogy a kapcsolatunk olyan, hogy gondolom: tíz év után is ott tudnám folytatni a beszélgetéseket, ahol lassan már három esztendeje abbahagytuk, alig van nap, hogy ne gondolnék Magával, annál is inkább, mert fényképe a falamon hirdeti szépségét, így hát mindennap alkalmam van gondolni Magára, nem beszélve arról, hogy egy képet is festettem erről a fotóról alig egy fél éve. Szóval bennem van c'est tout, malgré que je n'écrit pas, írja mindezt hihetetlen lustaságom rovására.

Nagyon helyeseltem az oroszországi utazását, már amikor először írt a tervről s tudtam, hogy mindazt, amit egy ilyen rövid utazás alatt élményekben összegyűjthet és láthat, jól megnézte, aminek hatása érzésem szerint a későbbi munkáiban majd jól előjön. Ismerek egy

csodálatos kiadványt az orosz freskókról és ikonokról, az UNESCO félét, gondolom, az eredetiket látni igazi nagy élmény lehetett. A különbség olyan kirívó, persze a reprók és eredetiek között, amit tapasztalatból tudok: ismertem még otthon egy nagy kiadványt a katalán művészetről, de amikor eredetiben láttam a barcelonai katalán múzeum anyagát, a reprók azonnal semmivé váltak. Így lehet a legjobb ikonokkal és azok reprójával is. Nagyon ismerős nekem, amit írt a külföldiek képnézési módszeréről, pontosan ez van itt is és magam is a legszívesebben fenéken billenteném ezeket a pénzeszsák sznobokat, akik átrohanják a világot és mire hazaérnek csak az út kilométer-száma marad bennük és az a boldog tudat, hogy még egy múzeum nevét ismerik. Most jut eszembe mindannak igazsága egyébként, amit írt utoljára a festészetről általában, valóban Irinek írtam választ, de hát megismételhetem, hogy nekem is a meditatív tendenciák a rokonszenvesek, csak az a kár, hogy napjainkban nem látni egyebet vagy festéksorgásnál, vagy rideg-hideg geometrikus jeleknél. A képzőművészeti „piac” felfalja azokat, akik engedik, hogy felfalják őket és ilyenek Lilikém többen vannak, mint ami egészséges lenne. Hihetetlenül izgat, hogy mit sikerült Magának megfogalmaznia formailag és szellemben, mert kritikái után arra gyanakszom, hogy kilépett a szürrealizmus ortodox templomából, ahol az egy Magritte-on kívül mindenki már rosszul érezte magát.

Kiderült persze egynéhány turpisság, hogy Toyen, aki, amíg az „iskola” jó tanulója volt, ahogy átsétált az absztrakcióba, tehetségtelenségénél mást nem volt képes manifesztnia. De azt alaposan. Valahogy ez a cirkusz nekem nagyon ellenszenves, ahol nagyképűséggel pótolják a kis képre is alig jutó készséget. Nem tudok magam sem szabadulni attól a rögeszmémtől, hogy valóban jobb, ha elhanyagolják az embert, mintha kiteszik a mű-napra. Ilyen elvekkkel élek, undorral minden kiállítási lehetőség felé: mondhatnám pestiesen, „na hát, akkor mi van”? – ha az ember kiállít? Persze, ha az ember valamit demonstrálni akar, valamit, amit oppozíciónak érez a ma dívó históriákkal szemben, vagy mert feszíti már a csönd, egyáltalán nem tartom hibának a jelentkezést, de hogy az ember fizessen azért, mert van valami mondanivalója: fizessen anyagilag, lelkileg, szellemileg – hát azt már nem! Magamról annyit, hogy változatlanul nem tudom megítélni mit ér, amit csinálok? Keveset és rendszertelenül festek; a valóság igen rideg körülöttem és a magány szinte felőröl, de hát ez természetesen nem változhat addig, amíg a szeretet áramai csak messziről érnek el; higgye meg, minden örömöm az otthonról érkező levelekben és nem másban van. Nagyon fekete a világom; képeim is most feketék és inkább grafikusak, mert közléseim egyszerű formák mellé komponált szövegekkel fejezik ki, amit akarok. Megint a halál rekvizitumaiból való szimbólumvilág, mint annyiszor,

csak nem öntöm le és puhítom meg esztétikus színmártásokkal. A disszonanciák és fanyar képletek jellemzik utolsó dolgaimat. Erős ellenérzésem van minden l'art pour l'art szépségtől. És valamiképp szinte oppozícióból is elhárítom az itten kialakult formulákat, még ha véletlen találkozások vannak is. Lényegében igen kevés dolog tetszik a maiak munkáiból, nem mert absztraktok, vagy ilyenek vagy olyanok, hanem, mert személyiség nélküliek. [...]

Engem most nagyon hidegen hagy Matisse, és Picasso ugyancsak. Picasso utolsó húsz évét, azt hiszem, hogy a kerámiáit kivéve a művészettörténet ki fogja szelektálni, úgy, hogy sok nem marad azokból. Persze a magam ítéletét sem tartom másnak, mint a másokét: igen bizonytalanak és a szubjektív elfogultságoktól mentesnek.

Okt. 27. Ma délelőtt megnéztem Annáék új lakását, amolyan Hernád utca szerű területben egy iszonyatosan ronda házban, de jó pofát lehet neki adni egy kis átalakítással stb., ami már folyamatban van. Anna képét bevettek.

Köszönöm születésnapi jókívánságait, ma kaptam Iri-Pistitől sürgönyt és Anyámtól is, ez alkalommal.

Ma a szobámban Vajda-kiállítás van, mert jön egy ismert galéria-tulajdonos Hajdu szobrásszal együtt megnézni Vajdát. Talán lesz valami eredménye, ha más nem, hát annyi, hogy végre láthatnak egy

olyan festészetet, ami úgy sugárzik, mint minden szellemi igazmondás.

Dévényitől jött levél, melyben írja, hogy Mucsi András látta a képeit és igen tetszettek neki. Valami esztergomi kiállítás lehetősége is felmerült, de ennek kapcsán Dévényi azt írja, hogy azért félnek, mert az idősebb nemzedék modern tagjainak féltékenységet ismerik stb. Marhaság! Mármost ettől félni... Azonnal írok Dévényinek, hogy csak üsse a vasat ez ügyben, ha Magát is érdekli. Véleményem az, hogy senkivel a kollégák közül nem tárgyalni! Hallom falemezre fest. Honnan tudta, hogy én is arra festek? E pillanatban utálom a vásznat. Brody Verának küldtem meghívólevelet hetekkel ezelőtt, s azt sem írta: mukk! Tőlem a jövőben aztán kérhetnek leveleket.

Hát itt volt a galeria Jeanne Bucher tulajdonosa és Hajdu, ma délután és megnézték Vajda dolgait. Nekem két gyomorfacsarást okozott ez a képnézés: 1. Mint mindig, ha Vajdát alaposan végignézem, azt érzem, hogy amit csinálok, az a semminél is kevesebb, sőt: nem csak érzem, de tudom. 2. Másfelől ez a pasas túl fiatal és túlságosan kereskedő ahhoz, hogy ez ne zavart volna. Hajdu hihetetlenül rendes volt, de mindketten annyira csak az absztrakt utolsó periodust gutírozták, mert be lehet osztályozni a nonfiguratív sőt tasiszta (?) karto-tékba és csak sietve és kissé fitymálva ejtették ki a szürrealista szót a közbeeső időszakokat jellemezve. Az egész képnézés alig tartott fél

óráig. Lehet, hogy én elfogult vagyok, de nekem a konstruktisztikus rajz és akvarell periodus annyi állandó élményt és szellemi élvezetet jelent, mint senki más rajzai korunkban, és a látogatók voltak szívesek kettőt a kezükbe venni. A pasas hallgatott és azzal búcsúztunk, hogy „gondolkoznia kell”. A képek árai érdekelték. Lehet, hogy Hajdunak többet mondott. Majd megtudom. Kérem, Lilikém, közölje velem Vajdára és erre vonatkozó részét Júliával. Sokszor és szeretettel üdvözli Gyurkával együtt

Bandi

Az aktív ember vegye tudomásul

KASSÁK LAJOS – VEZÉR ERZSÉBETNEK

Kedves Vezér Erzsébet, lapküldeményét megkaptam, nagyon köszönöm, örültem neki, ugyanakkor kegyetlenül el is keserített az eset, amiről most már pontosabban értesültem. Cocteau és Aragon manővere morális szempontból szinte minősíthetetlen. Egy évvel ezelőtt született tervemet valósággal ellopták s az ötletet a saját javukra könyvelik el. Vagy nyolc hónappal ezelőtt írtam a könyvről és küldtem el kérdéseimet sok más francia író között Aragonnak és Cocteau-nak is, az utóbbi fél évvel ezelőtt válaszolt is a kérdésekre, válaszát Önöknek is megmutattam azon az irodalomtörténeti összejövetelen. Ez megdönthetetlen bizonyítéka annak, hogy ők komiszul viselkedtek ebben az ügyben. De sajnos milyen védekezési lehetőségem van nekem. Persze a megkezdett munkát azért nem adom fel, az ő hiúságuk és kapzsiságuk nem akadályozhat meg abban, hogy a magam ötletét végre ne hajtsam s a kérdésekkel kapcsolatban el ne mondjam saját véleményemet. Persze ki vagyok téve annak; ha a könyvet el is

készítem, okos politikai meggondolások utolsó pillanatban még megakadályozhatják könyvalakban való megjelenését. De nem akarok panaszkodni, az aktív ember vegye tudomásul, hogy ezer gáncsot vetnek jó szándékú mozgolódásai ellen. Annyi mindent kibírtam, nyilván ez az eset se töri el a gerincemet.

Kérem Önt, szorgalmazza az „Izmusok” ügyét s ha tud valami pozitívumot, legyen szíves és értesítsen róla.

Visegrád, 1958. V. 15.

Szívélyesen üdvözli Kassák Lajos

1958-ban Vezér Erzsébet az MTA Irodalomtörténeti Intézetében kiadványszerkesztő volt. Az izmusok történetét intézeti sorozatban akarta megjelentetni, ez azonban megghiúsult „okos politikai meggondolások” következtében. A könyv csak posztumusz kiadásban, 1972-ben látott napvilágot.

A többi már elképzelhetitek...

KÁDÁR JÁNOS – A „KAKUKK” ŐRSNEK

Budapest, 1959. június 1.

A VII. kerületi 3129. számú

Kossuth Zsuzsanna Úttörőcsapat

10. sz. „Kakukk” őrsé tagjainak

Szepes Erika őrsvezető kezeihez

Budapest

VII. Hernád u. 42. Ált. Leányiskola

Kedves leányok!

Megkaptam az őrs vezetője és tagjai (Szepes, Groholy, Kleinmann, Sárosi, Szántó, Tóth, Takács, Veres és Zwada) által aláírt – keltezés nélküli – leveleteket. Szép dolog, hogy bár még csak gyermekek vagytok, mint úttörők a dolgozó nép harcának megismerésére törekedtek. Ha ez jó tanulással jár együtt, dicséretet érdemeltek érte.

Annak is örülök, hogy Novoszád elvtárs – akivel én 1937-ben, a Szegedi Csillagbörtönben ismerkedtem meg – ott járt nálatok és mesélt a régi harcokról. Köszönettel veszem kedves

meghívástokat, azonban annak ez idő szerint nem tudok eleget tenni.

Kedvem szerint elmennék, de munkám nem engedi. Az én leckémekben megadott kérdések nem könnyebbek, mint a tiétek, azonkívül nálam ez még izgalmasabb, mert úgy kell válaszolnom, mintha az ember egész évben, mindennap vizsgán lenne. A többit már elképzelhetitek...

Még egyszer köszönöm kedves és szép leveleteket; szívből minden jót kívánok az őrs vezetőjének és minden tagjának. Üdvözlöm tanuló társaitokat, tiszteltetem nevelőiteket és kedves szüleiteket.

Szeretettel: Kádár János

Örvendetes és kellemes elintézés

HORVÁTH ZOLTÁN – DÉRY TIBORNAK

Budapest, 1963. március 30.

Édes Böbém s Tiborkám,

csak azért írok, hogy röviden tájékoztassalak: mindenki hazaérkezett. Bibó, Obersovszky, Ádám, Mérei, Fekete, Kopácsi – szóval kivétel nélkül mindenki. Úgy tudom, hogy már nagyjából mindenkinek állása is ki van jelölve. Ádám Gyuri a Közgazdasági Kiadónál, Bibó a Széchényi Könyvtárban stb. Tragédia csak Kopácsiék ügye, mert az öreg Kopácsi két nappal a fia szabadulása előtt trombózisban meghalt. Tudta már az amnesztiát, de a szabadulást már nem érte meg. Ádám Gyurit láttam, aki igen jó kondícióban van, egészséges, jók az idegei, bizakodó. Mérei Feri rosszabb benyomást tett (vele is beszéltem, s most áll orvosi kivizsgálás alatt. Bibóról is azt hallom, hogy nincs valami fényes karban (200 felett van a vérnyomása). Általában nagy megnyugvás, feloldódás a kibocsátások hatása.

Lukácsnál tegnap voltam. Gertrúd fent van a Kékesen, nem is érzi magát rosszul, de se nem sikerült híznia (most 43 kiló!), s a láz sem

szűnt meg. Gyuri ennek ellenére nagyon bizakodó, biztos benne, hogy nincs karcinómáról szó (mert az nem jár lázzal), s most megint igyekszik normalizált ütemben dolgozni. A benyomásom az, hogy meglehetősen elanyátlanodott, s nem nagyon találja helyét így a világban. Nagyon kedves volt persze, de nekem nagyon fájt érte, s értük a szívem. Sokat beszélt rólatok, s persze nagy szeretettel. Különös elragadtatással dicsérte Tibor bécsi szereplésének okosságát. Háy Éva holnapután utazik. Imréék jól vannak, bár Imre elég fáradt. Tegnap megválasztották a Közgazdasági Társaság elnökévé, s még büszkébb rá, hogy legutolsó kis könyvét a tervgazdálkodásról az NDK-ban (német nyelven) betiltották.

Éjfél után felhívott Zelk – semmi nőügy, viszont tárgyal Majorral egy színdarabról, amit a Nemzetinek írna.

Szirmai beszédet mellékelten elküldöm tájékoztatásul.

Magam megvagyok, hol fáj a lábam, hol jobban fáj, de egészében nem veszedelmes; s jobban vagyok, mint voltam a kúra előtt. Mindefféle aprósággal dolgozom. A legnagyobb esemény velem, hogy tegnapelőtt erre illetékes személy útján ajánlottak egy állást nekem: havi 7500 Ft fizetés, óriási meseautó, évi 2-3 utazás Párizsba, Genfbe és Londonba, s az elfoglaltság napi 1-2 óra. Gyönyörű, ugye? S mi az állás? A magyar zsidó hitközség elnöksége! Nem óriási, hogy ilyen

*karriert csináltam? Eszter lányom majdnem rosszul lett a röhögéstől.
Ezzel ki is merültem, mert ennél jobbat már nem tudok nyújtani.
Öllelek sokszor és szeretettel*

Zoltán

HORVÁTH ZOLTÁN – DÉRY TIBORNAK

Budapest, 1963. június 4. kedd

Kedves Böbém s Tiborkám,

*megérkeztén a címek jegyzéke, igyekszem Oslóban utolérni benne-
teket. Megvallom, mindannyiunkat meglepett, hogy ilyen vállalkozók
vagytok s még Oslóba is mentek, mert arra számítottunk, hogy 8-10-e
körül itthon lesztek. Ez (öröömre) azt jelenti, hogy nem terhes
nektek a barangolás, ami mindenképpen jó jel. Itthon nagy újság
nincs. Gyuri a körülményekhez képest elég jól van, nagyon keményen
dolgozik, nagyon kevés emberrel érintkezik, s azokkal is majdnem
kizárólag csak telefonon. Én ebben, úgy látszik, kivételnek számítok,
mert többször voltunk együtt, s persze a szokottnál is erősebben ápo-
lom a kapcsolatot hozzá. Mintha valami mozgás lenne az ő ügyében,
tanítványait fokozatosan tudományos intézetekbe helyezik, most
legutóbb Heller Ágnest. Volt valami kritikusi értekezlet, amelyen
Király, Szabolcsi és Pándi nyíltan Lukács-tanítványoknak vallották
magukat. Viszont (ezt Lukács mondta nekem) nagyon sok beszédre*

ad okot az én temetési búcsúztatóm, sőt, állítólag azt mondták volna, hogy ez egy új Petőfi-kör akció nyitánya, s ez állítólag ismét hátravetette a Lukács-ügyet, amely hírek szerint újra PB elé kerül. A rám vonatkozó szóbeszédet nem hiszem, mert semmit nem mondtam, amit nem kellett elmondani – lényegében azt, hogy most már elég volt az elszigetelésből, s oldják fel a vesztegzárt Lukács körül, akit mi, a barátai fokozott szeretettel fogunk most már körülvenni. Ezt senki nem veheti zokon. Még az az újság is van, hogy tegnap Köpeczi magához hívatta Háyt, s lényegében megállapodásra jutottak. Megjelenik az Új Írásban a Mohács egy felvonása, valami kísérő szöveggel, s ezzel megnyílik a lehetőség számára színpad, rádió, televízió stb. felé is. Nagyon örvendetes és kellemes elintézés. Más irodalmi szenzáció nincs, hacsak nem az, hogy Zelk egy hónapra Visegrádra vonult, úgy látszik nő és gyomorbaj nélkül.

Én viszont itthon maradok, nagyjából egészségesen, csak a lábamat kezelgetik kétszer hetenként novocain-blokádokkal, s ez eléggé használ is, csak nagyon terhes (nem fájdalmas). Persze nem járok jobban, de az orvos (Székely) szerint a tény, hogy járok, már oly meglepő, hogy ennél többet nem kívánhatok. Lányomnak hamarosan nyolcadik gyermeke lesz, s így 11-re szaporodik az unokák száma. Imréék jól vannak, Imre 18-án utazik egy hétre Bruxelles-be (ahova, mint láttam, ti nem mentetek) valami konferenciára, én viszont kormányza-

tunk óhajára októberben nem megyek Rómába (jelek szerint). Donáthéknak továbbítottam a lapot. Mit pletykáljak még? Illés Béla agyvérzést kapott, s csak németül tud beszélni – nem sajátos kibernetikus intézmény az emberi agy?

Küldtem Vogtnak egy példányt angolul megjelent tanulmányomból, s egy másodikat is, ha valamilyen könyvtárnak vagy érdeklődőnek akarja adni. Üdvözlöm is őt.

Ha nem esik nehezetekre, hozzatok egy vagy két üveg Vasculit tablettát (250-es csomagolásban). De ha kényelmetlen, akkor nem kell nagyon strapálni miatta, mert valahogy eddig mindig beszereztem itt is.

Csak a rend kedvéért állapítom meg, hogy Böbe egy sort sem írt nekem, legfeljebb rövid üdvözetet (persze vette a kalitkát, ezt nyugtázom). Öllelek benneteket szeretettel (ez az utolsó levél)

Zoltán

Az „Illetékesek” nekem nem fórum

SIKLÓS OLGA – ILLYÉS GYULÁNAK

Budapest, 1962. július 26.

Kedves Gyula!

Ne haragudjék, hogy a megígért levél több mint egy hónapig készült. De tudja, hogy könnyebb a tű fokán egy tevének, mint nálunk egy drámaírónak... Az Illetékesek nagyon vigyáznak arra, hogy Illyés Gyula mit ír, hogyan, még akkor is, ha az nem a Nemzeti Színházban kerül színre. S ezért úgy döntöttek, hogy később döntenek... Ez körülbelül annyit jelent, hogy nincs fantáziájuk ahhoz, milyen lehet egy színmű bizonyos javítások után, ezért fenntartották maguknak a jogot, hogy a darab újraolvasása után hozzanak csak végleges határozatot. S míg erre a „döntésre” eljutottak, bizony a hónapok szaladtak. Szeretném, ha ez a bürokratikus huzavona nem venné el a kedvét attól, hogy a Malom a Sédemből nagyszerű dráma legyen. Éppen ezért engedje meg, hogy legalázatosabb dramaturg híve, a legalázatosabbban (de azért, bocsánat, határozottan) arra kérje, hogy olvassa el ezt

a kis dramaturgi irkafirkát, rögzítését és persze kicsit kibővítését is, korábbi beszélgetésünknek, és fogjon hozzá dolgozni.

Illyés-művekkel üditem lelkemet. Újraolvastam a Puszták népét, elolvastam a Tű fokát és most néhány napja a Kegyencet! Nagyszerű élmények egész sora. Nagyon őszintén és melegen gratulálok a Kegyenchez. És külön az előszóhoz.

Remélem, levelem s a kis „alázatos melléklet” jó egészségben találja, illetve nem borítja fel azt. Augusztus 7-én utazunk el nyaralni, addig szeretnék Magától egy sort kapni válaszként, hogy nyugodtan nyaralhassak.

Őszinte barátsággal és nagy szeretettel üdvözli egy kellően alázatos dramaturg

Siklós Olga

SIKLÓS OLGA – ILLYÉS GYULÁNÉNAK

Budapest, 1962. július 26.

Édes Flórikám!

Ezzel a levelemmel egyidejűleg postára adtam egy másikat Gyula nevére, benne egy kedves levél és egy elég terjedelmes elemzés. Ha úgy gondold, hogy Gyulát ez bánthatná, fogd el a levelet. Az van benne, hogy a minisztérium úgy döntött, hogy véglegesen csak az átírás után dönt – s ez minden szépítés nélkül így igaz. Azt hiszem, a

helyzet lényegesen enyhült. Nagyon jó lenne, hogyha Gyula megcsinálná ezeket a változtatásokat, melyek nagyban emelhetnék a darab drámai hőfokát, s akkor egy évben két új Illyés-mű látna színpadot, a harmadik készülőben – s ez nagyszerű!

Remélem, mindnyájan jól vagytok. Mi augusztus elején megyünk nyaralni. Szeretnék addig néhány sort kapni Tőled is, hogy tudjam, Gyula hogyan fogadta levelem.

Őszinte barátsággal csókollak

Siklós Olga

ILLYÉS GYULA – SIKLÓS OLGÁNAK

Tihany, 1962. VII. 30.

Kedves Olga,

Köszönöm fáradozását; szinte én kérek bocsánatot, hogy hiába történt.

Se kedvem, se hitem az átdolgozáshoz. Az „Illetékesek” – akik azután esetleg engedélyeznék a darabot – nekem nem fórum. Kik ők személy – és név szerint? Minek tudatában tán vitáznék velük, de így – elismerem, hogy ők illetékesek szót mondani a magyar nép s a magyar művészet nevében. Tavaly – mintegy annak pótlására, hogy nem tőlem – rólam játszottak egy színdarabot, olyan legyalázással, amilyen embert élő korában, azt hiszem, még nem ért; eredménynek

tartom, ha az idén ilyesmi nem ér. Semmiféle módon tehát nem vitázom. Mert az átírást annak érezném.

De a maga buzgalma! Jóakarata! Szívből köszönetet mondok érte, vigasztaló emlékeim közé teszem el.

Kezét csókolom s Bálinttal együtt szeretettel üdvözlöm

Illyés Gyula

ILLYÉS GYULÁNÉ – SIKLÓS OLGÁNAK

Kedves Olga,

Gyula leveléhez csatolom, utólag, ezt a kis cédulát. Köszönöm külön leveled, figyelmed. Most elsején Pesten leszek, felhívlak. Addig is szeretettel öllelek, üdvözöllek

Flóra

Engem is kerekek mozgatnak

ILLÉS ENDRE – KOMLÓS ALADÁRNAK

Kedves Aladár!

Azzal kezdem levelemet, hogy keservesen sóhajtok.

Azt írod: tőlem függ versesköteted megjelentetése. Bizonyára azt mondták neked, nálunk a kiadóban vagy a Főigazgatóságon, vagy másutt – mert ez a legegyszerűbb. És abból, hogy ezt így, egyszerűsítve, bonyodalmaitól megfosztva elhitted, elfogadtad, látom, nem ismered könyvkiadásunk összefüggő fogaskerék-rendszerét.

Irodalmi vezető vagyok. Hát persze hogy tőlem is függ. De mint egy óraszerkezetben: kerekeket mozgatok, s engem is kerekek mozgatnak.

Ami az én szerepemet illeti: egy-egy nagy jelenettel kétszer is megpróbáltam a kötet ügyét segíteni. Nyíltan meg kell írnom, nem sikerült.

Mert az irodalmi vezetőn kívül a kiadónak van még igazgatója is. Van terv. Vannak tervezési utasítások. Vannak megjelentetési kötelezettségek (klasszikusok,

tömegkiadványok). Vannak kötelező és meg nem változtatható keretszámok.

És ezek mind ellened, illetve köteted ellen irányulnának?

Nem!

De... Ebben a pillanatban, az 1963-as kiadási terv tárgyalásának napjaiban, körülbelül kétszer annyi szerződésünk van, amennyi művet a tervbe beilleszthetünk. Verseskötet- és tanulmánykötet-szerződésünk ennél is több. Új szerződést – pillanatnyilag – jóformán csak új művekre, meg időszerű, mai művekre köthetünk. A húszas-harmincas évek lírájának bemutatásában mértéket kell tartanunk. A tömegkiadványoknak biztosítani kell a papírt. A terv belső arányait nem változtathatjuk meg (pl. a verseskötet javára). Stb., stb.

Kell-e folytatnom?

Mindezt már nem is a magam nevében írom, de az egész kiadót, a fogaskerékrendszert magyarázom és bemutatom.

És még annyit: halasztásról, torlódásról van szó. A kötetedhez még visszatérünk. (Hacsak a Magvető nem jelentetheti meg hamarább; úgy tudom, náluk nincs olyan zsúfolódás. Persze, lehet hogy rosszul tudom... A másik kiadó helyzete – távolból – mindig derűsebb.) [...]

Igyekeztem részletesen, a legőszintébben elmondani mindent.

Verseidnek 1921 óta híve, régi barátod

Illés Endre

1962. június 14.

Utazni volna a legjobb

KÁNYÁDI SÁNDOR – RÉZ PÁLNAK

Kolozsvár, 1963. aug. 15.

Drágajó Réz Úr,

ne lepődj meg, hogy írok, nyilván valamire meg akarlak kérni. Essünk is túl rajta. Egy igen kedves barátom, aki nagyon rendes ember, bár – a hitközség szerint buta zsidó, végképpen elszármazik tőlünk, már ott is van nálatok, ott szeretne megtelepedni. [...] Gyámolítsd egy kicsit, ha tudod. Ennyi. Egyébként jól vagyunk, melynek párját Nektek is, na azért ezt mégsem, túl kicsi nép vagytok ahhoz. És éretlenek a magasabb rendű hogyhívjákra. Szóval éldegélünk és fogadjuk a mindenfelől érkező látogatókat. A gyerek már második hónapja falumban nyaral, így a lakásproblémám iskolakezdésig meg vagyon oldva. Azután újra vehetem a vándorbotot. Venném is, de az idén már azt hiszem, nem lesz semmi belőle. Szó volt egy őszi angliai útról, de nem hinném, lenne valami belőle. Asszonyostól mentem volna. Egyedül elég volt. És még ráadásul a veletek való találkozást is el-ügyetlenkedtem. Pont azon a napon indultatok Nápolyba, amikor én visszaérkeztem Rómába. Kerestelek, a katona bácsi, a tulajotok fia, adta tudtomra rendkívül sajnálkozva – nagyon jól beszélt németül –,

a sajnálkozásból arra következtettem, rendkívüli benyomással voltak az egész Albergóra. Már majdnem három hónapja nem voltam külföldön, eléggé szokatlan. Nem fűlik a fogam a munkához, pedig már illene valami újat adnom a műveimre éhes emberiségnek. De még egy válogatott versek összeállításától is irtózom, pedig világrengető erkölcsi hasznán túlmenően még a konyhára is hozna valamit. Azt hiszem, ráfanyalodom, s akkor tavaszra lesz egy vaskosabb, olyan százótvén költeményekkel tele kötetem. A jóisten legyen irgalmas nekem! – ahogyan Szomory úr mondaná. Utazni volna a legjobb, s közben zseniálisakat gondolni, de nem közölni senkivel sem, hadd egye a penész a sok kíváncsiját. Csellengni Veronában, az lenne az igazi! Pedig, csak most látom, mennyi szépség van ebben a mi városunkban is. A Farkas utca s a tér a szoborral, azért ez sem kutya. De nem bölcsködöm tovább. Ha véletlenül elolvastad volna, amit otthagytam s kedved és időd is engedné, nem bánnám, ha pár sor erejéig legalább, véleményt mondanál. De gondot ne csinálj belőle, majd csak találkozunk. Gyere le, ha van időd, elduglak valami hegyi lakban. Valahol a Hargitán, szökjetek meg Kláriver, ha tudtok, legalább egy hétre. Beliáékat is eldugtam, azt sem tudom, hol vannak. Kézcsók a hölgyeknek, sok szeretet a Családnak, ölel

Sándor

A barátság szenvedélye

NÉMETH LÁSZLÓ – FODOR ANDRÁSNAK

Kedves Bandi!

Nagyon megörültem szép, grafológusi tanulmányra érdemes betűidnek. Én is sajnáltam, hogy ez az év így telt el: együttlétünk nélkül. De én általában megvárom a másik fél kezdeményezését; sose tudom, ki tart még igényt rám, s ki adott fel a szívében.

Most karácsonytájt találkozhattunk volna; több mint két hetet voltam fenn. De minthogy februárban unokám születik, valószínűleg megint hamarosan fölkerülök; akkor esetleg elmegyek Hozzátok. Majd telefonálok. Nagyon örülnék, ha újabb verseidet is láthatnám akkor.

Én is kívánok nyugodt, bőtermésű 1960-as esztendőt. Sáríkának kezeit csókolom, Téged ölel:

Németh László

Sajkód, 1960, január 2-án

FODOR ANDRÁS – NÉMETH LÁSZLÓNAK

Kedves Laci bátyám,

a nem-várt levél nagyon jólesett, úgy fogadtam, mint valami érdemen felüli jutalmat. Én is vallom, hogy az ember őszinte gesztusok viszonzásában törekedjék mindig a maximálisat adni, mégis meglep, ha nagylelkű reagálást mások részéről tapasztalok. Különösen, ha olyanok részéről, kiket nagyon tisztelek. Ilyenkor kicsit resteltem is magam.

Megvallom, én emiatt a distancia tartó tisztelet miatt nem tudtam eddig a fölajánlott tegezést sem elfogadni. Persze belátom, van ebben a magatartásomban némi gyerekes merevség is, hiszen fiatal kortársaim nem csinálnak maguknak ilyen problémát. A tisztelet akkor is tisztelet marad – talán még melegebbé is válik –, ha az érintkezési formákon kissé lazít. Engedd hát meg, hogy mostani leveledet biztatásnak tekintve, éljek a közvetlenebb hang lehetőségével. Így levélben könnyebben is megy...

Elgondolkoztattott az a mondatod, miszerint mindig megvárod a másik fél kezdeményezését, nem tudva, ki tart még Rád igényt, ki adott föl szívében. – Jól tudom, hogy aki sorsát Hozzád hasonlóan vállalja, annak sok csalódásban, keserűségben van része, – mégis kell legyenek olyanok, akikben rendületlenül bízunk, akik tetteit és szándékát mindenkor megértik.

Azt hiszem, sokan vagyunk ilyenek... A mi számunkra legalábbis – mióta csak írásaiddal találkoztunk, szinte életszükségletté vált az irántad való tántoríthatatlan hűség. – Azokban az őszi napokban sokat beszélgettünk erről egymás közt. Akkor derült ki igazán, hogy nemcsak a P.²⁸ János-félék – olyanok is, kik csupán távolról ismernek –, pontosan megértik cselekedeteidet, magatartásod emberi értékét, igazságát. És nem támadhat olyan hisztéria, ami ennek az igazságnak hitelét kikezdehetné, megmásíthatná.

Elismerem, hogy az efféle kinyilatkoztatás nem mindig jut el Hozzád. Nem tudunk neki hangot adni, hiszen többnyire saját helyzetünk is kétes, irreális. – Mégis, mindaddig amíg szellem, emberség, alkotó igyekezet érték marad számunkra, Neked mindig lesznek igazi híveid, olyanok, akik szívükben soha fel nem adnak.

Ma van február első napja. Örülnék nagyon, ha jelzésed szerint ebben a hónapban találkozhatnánk, beszélgetnénk itt Pesten. Magamról nem sok újságot írhatok. Kötetem kiadása körül még mindig tart a huzavona, pedig már benne van a 2. negyedévi tervben. Kevésbé izgat mindez, amióta állásban vagyok. Munkahelyemmel meg vagyok elégedve. Nagyon derék főnököm van, a többi munkatárs, meg a munka is kedvemre való. Jobbára a megjelenő könyvek közművelődési könyvtárak számára való minősítésével foglalkozom. Így hát hivatalból is sokat olvasok. – Időnként fordítok is (legutóbb

Konstantin Biebl cseh költőt és Zabolockijt) – írni azonban sajnos egyelőre nem tudok. Szabad időm nagyon lecsökkent; zene és hasonló élvezetek iránti igényem viszont változatlan maradt. Ám ezeknél is több időbe kerül a barátság szenvedélye. Ez az, amiben legszívesebben elmerítkezem. Te bizonyosan megértesz, ha életem szinte legfontosabb spontán tevékenységének tekintem kapcsolataim ápolását, az egymáshoz méltó emberek összetartását.

Csak megjön azért a versek évadja is. Tavasszal szeretnék néhány hétre elmenni Fonyódra, ott könnyebb lesz a műzsákkal találkozni. Verseket helyett ezúttal viszont kárpótolhatnálak itt nálunk modern zenével. Amióta magnetofonom is van, Bartók, Sztravinszkij, Schönberg változatos gyűjteményén túl Webernrel és a legújabbakkal is szívesen megismertetnék. Ha volna kedved hozzá, és ha pesti programod engedi, gyere el hozzánk huzamosabb időre.

Amint látod, saját verseim helyett küldök is valamit. A kötet²⁹ szerzőjéről, azon túl, amit Csanádi Imre ír róla a hajtókán, – csak annyit kell mondanom, hogy 4-5 év óta ismerem. A szerkesztőségben³⁰ találkoztam vele. Idők során őszintesége, komolysága, föltétlen becsületessége miatt nagyon megszerettem. Azért is értékelem, mert küszködése, lelkesedése mindig belülről fakad, emellett eszes, szorgalmas fiú. Talán az egyetlen a mi nemzedékünkben, kinek sokoldalú elmé-

leti képessége van. (Más körülmények közt e téren többre is vihetné, mint a költészetben.)

Ő maga kért arra, hogy kötetét így juttathassa el Hozzád. Én mindenestre emberi-művészi kvalitásai szerint Hernádi és Takács Imre mellett jelenleg őt ajánlom legszívesebben figyelmedbe. Azt is megjegyzem még, hogy annak idején Szabó Lőrinc foglalkozott ezzel a fiúval. – Érdekes végül, hogy diákkorában Juhász Feri osztálytársa, barátja volt – útjaik aztán szétváltak.

Most már be kell fejeznem hosszúra nyúlt leveletemet. Jó egészséget, sok erőt kívánok a tél elviseléséhez, szerencsét a Pestre utazáshoz. A találkozás reményében feleségemmel együtt szeretettel várunk; barátságodtól fölbátorult meleg öleléssel köszöntelek:

Bp. 1960. február 1.

Fodor Bandi

Akkor már nem lesz mit kiállítani

GERLÓCZY GEDEON – FÜLEP LAJOSNAK

Budapest, 1963. október 3.

*Kedves Barátom,*³¹

Még egyszer hálásan köszönöm a számomra rendkívül nagy jelentőségű soraidat. Nagyon remélem, hogy előbb-utóbb mégis csak valami eredményt fogunk elérni fáradozásunkkal.

Engedelmeddel egypár levélkópiát csatolok, hogy legyen fogalmad arról, hogy mi történt az utóbbi 15 évben, Csontváryval kapcsolatban. A szellem, sajnos, ma sem változott és a féltett képeket, mint egy hatlábú borjút, viszik kedvük szerint vásárról vásárra.

Még egyszer köszönve szíves figyelmedet elsősorban is sok jó egészséget kívánok és sok örömet, amit a Széher út környékén még a most színesedő lombozat színpompájában fel lehet találni.

A viszontlátásig szeretettel üdvözöl:

Gerlóczy Gedeon

GERLÓCZY GEDEON – DR. PIGLER ANDORNAK

(a Szépművészeti Múzeum Főigazgatójának)

F. hó 12-én a Külügyminisztériumban Virág Péterrel és Gergely Imrével, az Institut Hongrois vezetőjével megbeszélést tartottunk Csontváry Kosztka Tivadarnak az 1948-ban a Magyar Külügyminisztérium által rendezett párizsi kiállításán szereplő festmények a mai napig elintézetlen ügyéről.

Virág előadó szaktárs közölte, hogy a Külügyminisztérium 1950 tavaszán nyugta ellenében átadta a kiállításról visszaérkezett festményeket a Szépművészeti Múzeum közegeinek. Az átvétel alkalmával a múzeum közegei sem a képek rongált állapotát, sem a feszítő keretek és aranyozott rámak hiányát nem kifogásolták, úgyhogy véleményük szerint ennyi idő elteltével a Külügyminisztériumot további felelősség már nem terheli.

Közöltem Virág szaktárssal álláspontjuk tarthatatlan voltát, mert a Minisztérium a képeket nem a Múzeumtól, hanem tőlem kérte és vette át, és velem levelezett az egész kiállítás tartama alatt, és én adtam engedélyt a párizsi után a brüsszeli kiállításra és csak 1950-ben, a visszaérkezett anyagnál

helyezkedett arra a furcsa álláspontra, hogy nem nekem, a kölcsönadó tulajdonosnak, hanem a Múzeumnak - megkerülésemmel adta át a képeket. A Külügyminisztérium 1948. szept. 30-án tőlem vette át nyugta ellenében a berámázott képeket és vakrámákat, úgyhogy a párizsi kiállításon a látogatók tízezreinek tanúsága szerint még kifogástalan állapotban szerepeltek Csontváry művei. Én csak 1956. augusztus elején jutottam abba a helyzetbe, hogy 8 év előtt a Külügyminisztériumnak átadott összes képeket megtekinthettem és észrevételeimet ajánlott levélben mind a Szépművészeti Múzeum vezetőségének, mind a Külügyminisztériumnak megküldhettem.

A 8 kisméretű kép visszaérkezte után már 1950. május 30-án ajánlott levélben közöltem a Szépművészeti Múzeummal, a MOK-kal és Külügyminisztériummal észrevételeimet, hogy a kifogástalan karban átadott nyolc festmény sérült állapotban van. Megírtam, hogy a „Zarándoklás a cédrusfánál” c. képet a rámából lefeszítve a kiálló szögekkel áttűzdelt vakrámára csavarva küldték vissza, minek következtében Csontváry ezen főműve több helyen át van lyuggatva, és a festék a vászonnál lepattogzott. Ugyanakkor kértem az 5 nagyméretű kép és a 10 szénrajz hazaküldését.

Az elmúlt 6 év alatt ismételt sürgetésemre végül 1956. július 31-én kaptam először értesítést, hogy az eddig ismeretlen helyen lévő 5 nagy kép megkerült, és azok a múzeumban megtekinthetők. Tapasztalataimról 1956. augusztus 10-én ajánlott levelet intéztem a Szépművészeti Múzeum Főigazgatójához, melyben közöltem, hogy a kifogástalan karban átadott képeken festékleválások vannak, és így restaurálásra szorulnak. Kértem továbbá a hiányzó vakrámák és aranyrámák pótlását, mert – a nagyméretű festményeket huzamosabb ideig nem lehet összegöngyölve tartani, hanem azokat vakrámára feszítve kell tárolni. Ugyancsak kértem: a hiányzó tárgyak pótlása és a képek restaurálása. ügyében a kapcsolatot a Külügyminisztériummal közvetlenül vegyék fel. A fenti levél másolatát tudomásul vétel végett a Külügyminisztériumnak is megküldöttem.

A Szépművészeti Múzeum igazgatója 1956. augusztus 24-én kelt levelében értesített, hogy igényemmel közvetlenül a Külügyhöz forduljak, amire augusztus 30-án újabb levelet intéztem a Külügyminisztériumhoz, kérve sürgős intézkedésüket.

Mivel a nagy képek időközben 5 év tartamára a Múzeum letétjébe kerültek, így közvetlen kapcsolatom a

festményeimmel megszűnt és úgy véltem, hogy személyem kikapcsolásával a hivatalos intézmények egymás között könnyebben el tudják intézni a festményekhez tartozó vakkeret, aranyozott farámák és a restaurálási költség fedezetének kérdését. Sajnos, a jelek mást mutatnak és attól félek, hogy a hivatalos intézmények egymás közötti végtelenségig folytatható vitája során a képek tovább pusztulnak, és nem fog történni semmi.

Mivel Csontváry szóban forgó művei lényegesen túlhaladják a hazai érdeklődés határait, az ami a képekkel a párizsi kiállítást követő 8 év alatt történt, ez nemcsak a magyar, hanem az európai művészet remekeinek olyan pusztulása, ami előbbutóbb határainkat túllépő kultúrbotránnyá fog növekedni. Mert nem közömbös egy festmény állapotára és így értékére nézve sem, hogy megrongálják és csak restaurálás segítségével javítható meg, vagy pedig eredeti szépségében ragyoghat. A Magyar Külügyminisztérium kifogástalan jó karban kapta meg a Csontváry-képeket és így a felelősség azok jelenlegi szomorú állapotáért egyedül csak őt terheli.

Csontváry műveinek jelentősége a párizsi kiállítás tanúsága szerint meghaladja a hazai kereteket és nem közömbös, az európai és magyar művészetnek és így a magyar nemzetnek

sem, hogy az illetékes hivatalos közegek a képek megmentésére sietnek vagy pedig bürokratikus nehézségek miatt tovább hagyják pusztulni.

Azért nagyon kérem, gondolják meg, mielőtt a végleges álláspontjukat elfoglalják. Mert nem közömbös, mi történik Csontváry nemzeti gyűjteménynek minősített, védett állományba sorozott műveivel, és nem lehet közömbös az ügyben a múltban és ma szereplő hivatalos személyeknek, hogy az én gondozásom alatt a képek több mint 30 évig kifogástalan karban voltak, és a romlásuk csak akkor következett be, amikor jóhiszeműen a párizsi kiállítás céljaira átengedtem.

Az átvételre kijelölt 8 kisméretű kép közül kérem:

1. A Táncoló derviseket a cédrusfa körül és a
2. Tengerparti sétalovaglás c. képeket tovább is őrizetükben tartani, amíg a sérüléseket nem restaurálják és a hiányzó keretek ügyében intézkedés nem történik.

Kérem továbbá, hogy a sérült képek restaurálási, valamint a vakrámák és aranyrámák pótlásának költségeiről hivatalos előirányzatot készítsenek és azt a Külügyminisztériumnak tudomásulvétel és intézkedés végett megküldeni szíveskedjenek. Ez ügyben egyébként Virág Péter előadó

szakárs ígérete szerint a Külügyminisztérium közvetlenül is fog kérésével a Múzeumhoz fordulni.

Budapest, 1956. október 17.

Gerlóczy Gedeon

1957-ben megindult a magyar képzőművészeti anyagnak a Szépművészeti Múzeumból és a Károlyi utcai Új magyar képtárból a Curia épületébe való átköltöztetése. Változatlanul szorgalmaztam a nagyméretű Csontváry vásznaknak vakkeretre való felhúzását és ily módon való tárolását.

1960. dec. 16-án írtam a Nemzeti Galéria főigazgatójának és kértem a nagyméretű képek elhelyezését, valamint: „szóvá kell tennem, hogy az 1949-es párizsi kiállítás számára átengedett 10 db szénrajzot, állandó sürgetéseim dacára, a mai napig nem kaptam vissza. Megismétlem kérésemet – adják vissza ezeket a 12 év előtt átvett rajzokat, mert nincs jogcím a visszatartásukra.”

Ugyanez ismétlődött meg az 1961. november 2-án írt levelemben – nem is szólva a személyes állandó sürgetéseimre. 1958-ban volt alkalmam látni a nagy vásznak közül Mária kútját – ezt az 1958-as brüsszeli világkiállításra vitték ki –, visszaérkezése után megint csak nem állították ki.

1962. július 6-án írt, a Nemzeti Galéria főigazgatójához intézett levelemben a következőket kértem:

„Megemlítem még, hogy a Nemzeti Galériában még ez év tavaszán közölték, hogy Csontváry nagy vásznait Székesfehérvárra kívánják levinni, és ott szándékoznak restaurálni és utána kiállítani. Az igazat megvallva – nem szívesen, de elvben hozzájárultam a gondolathoz, hogy legalább a falra kerülő nagy képeket mentsük meg a további pusztulástól. De rosszul esett, hogy fővárosunkban, ahol Csontvárynak már 32 éve nem volt kiállítása, nincs hely nagy képei számára, és ezzel tulajdonképpen megkezdődött művészetének Budapestről egy vidéki városba való száműzetése. Kérem, hogy a végleges döntés előtt a részletek tisztázása ügyében írásban értesítsenek, hogy a tények alapján észrevételeimet idejében megtehessem. Mivel több hónapja nem hallottam erről, azért újólág kérem szíves értesítését, hogy miképpen állunk a székesfehérvári kiállítás ügyével?”

Az 1962 nyarán felmerült brüsszeli Csontváry gyűjteményes kiállításával kapcsolatban a Nemzeti Galéria Főigazgatójának és a KULTI-nak a következőket írtam, idézem: „Ezek után érthető, hogy külföldi kiállításoktól félttem képeimet, mert a

leggondosabb kezelés mellett is – a vakrámáról le kell szedni, felgöngyölve küldeni, újra felfeszíteni stb., úgyhogy előbb-utóbb a kép pusztulását eredményezi és akkor már nem lesz mit kiállítani.

Belátom, hogy igen nagy érdekük fűződik Csontváry műveinek külföldi kiállításához, mert egyetlen modern festőnk, kinek művészetével biztos külföldi sikert lehet elérni. De úgy gondolom, hogy Csontváry képeket gyűjteményesen csak sok százezres látogatottságú világesemények színhelyén érdemes bemutatni, ahol más nagy külföldi művészekkel lehet alkotásait összehasonlítani. Az 1958-as brüsszeli világkiállításon is az internacionális pavilonban Cezanne, Gauguin, és Van Gogh szomszédsága mutatta meg igazán Csontváry festői zsenijének nagyságát stb.”

Ugyanígy, de hasonló eredménytelenséggel tiltakoztam az 1963 tavaszán Belgrádban rendezett kiállítás ellen: „Hangsúlyozom, hogy a belgrádi kiállítás nemzetközi sikerébe vetett reményeiket változatlanul túlzottnak tartom és az 5 nagy kép kiállítása ellen tiltakozom.”

Aggályaim, sajnos, igazolódtak – mert a Csontváry-képek, mind a brüsszeli, mind a belgrádi kiállításról is az 1963. január

10-én felvett jegyzőkönyv és az 1963. április 29-i jegyzőkönyv szerint rongálva érkeztek vissza.

FÜLEP LAJOS – KÁDÁR JÁNOSNAK

Kádár János

miniszterelnök úrnak

Mivel pótolhatatlan nemzeti és nemzetközi érték veszélyeztetett létéről szól ez a még okt. 1-én rögzített nyilatkozat, úgy gondolom, mulasztást követnék el, ha nem hívnám fel rá a figyelmét – talán nem hosszabb annál, mint amennyire idejéből telik.

1963. XI. 1.

Tisztelettel Fülep Lajos

KÁLLAI GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

Kedves Fülep Elvtárs!

Kádár János elvtárshoz írott levelét együtt megnéztük. Sajnos a Csontváry képek már Budapesten vannak, így azt a javaslatát, hogy maradjanak Székesfehérvárott már nem tudtuk megvalósítani. Köszönjük figyelmeztetését. A képeket

nagy gondossággal szállították, nagyméretű hengerekre tekercselve. A Nemzeti Galéria főigazgatója szerint ez a szállítás a képekben semmiféle kárt nem tett.

A jövőben is mindent elkövetünk, hogy eme nagyon értékes képeket nagy gondossággal őrizzük.

Budapest, 1963. november 6.

Elvtársi üdvözlettel:

Kállai Gyula

A bába öröme az enyém

ILLYÉS GYULA – ZELK ZOLTÁNNAK

Tihany, 1964. jún.

Kedves Zoltán,

Köszönöm, szívből gratulálok!⁹² Azt hittem, minden versedet ismerem; ifjúságunkat újra élni, ezzel ültem össze a könyveddel. Végig is utaztam ezt a csaknem negyven évet, külön megköszönve a verseknek azt, amit csak nekem idéztek meg, az együtt töltött éveket. De találtam olyat is, mondom, amit itt ismertem meg és – ezekhez is őszintén gratulálok!

Hát, hát... mi a legtöbb, amit mondhatnék dicséretül is, vigaszul is?

Nem éltél hiába. Helyesbítve: volt miért élned. A szenvedést is beleértve.

Előttem vannak a közös kéziratolvasások, amikor azon melegében, még alakítható állapotban feküdtek előttünk ezek a versek s én úgy tapogattam a sorokat, mintha az én ujjam alól kerültek ki volna. A bába öröme az enyém.

Légy elégedett, boldog. Meg van rá az okod.

Sikert, további munkakedvet kívánva ölellek

Illyés Gyula

Valóban fiatalok voltunk

LESZNAI ANNA – TERSÁNSZKY JÓZSI JENŐNEK

[K. n.]

Kedves Tersánszky – remélem nem veszi rossz néven – ha emléke mindig mosolyt kelt bennem, mosolyt, jóleső örömet. – És hogy még mindig fiatalnak látom! Sok szép órát köszönök szép friss írásának – és személye is igazi „serdülő időket” varázsol elém. Milyen furcsa, hogy maga majdnem olyan vénecske mint én: és mégis olyan fiatalon él bennem. Azt hiszem – mert valaha valóban fiatalok voltunk...

Szeretettel Lesznai Anna

Milyen élmény készítette

A PÉNZÜGYŐRI PARANCSNOKSÁG – TERSÁNSZKY J. JENŐNEK

Tersánszky J. Jenő

Kossuth-díjas író,

Budapest, XII.

Avar utca 9. szám

Igen tisztelt Író Úr!

A pénzügyőrség több tagja a minap levelet küldött hozzánk, melyben a „Ha nem szép a lány” című kisregényének a pénzügyőrséget érintő részében használt kifejezése ellen tettek észrevételt.

Tekintettel arra, hogy a pénzügyőrt a köznép az elmúlt rendszerben „finánc” szóval illette, úgy veszik, hogy a regényben a fináncot illető megállapítások a jelenlegi pénzügyőrség tagjaira vonatkoznak.

Az Ön véleményének kikérése előtt a levélíróknak nem kívánunk, válaszolni ezért kérjük, szíveskedjék egy pár sorban közölni, milyen élmény készítette a kisregényben írt

kifejezések használatára. („A finánc itt járt nálam minap. Előbb röfögve kezdte, mint a disznó” stb.)

Ismeretes előttünk ugyanis az Ön kitűnő „Kakuk Marci”-ja, ebben is említi a „finánc”-ot, de nem oly módon, mint a „Ha nem szép a lány” című kisregényében. Független attól, hogy a régi fináncról, vagy a mai pénzügyőrrel van szó, véleményünk szerint az embernek az állattal való összehasonlítása semmiképpen sem volt szerencsés és felemelő.

Szíves fáradozását előre is köszönjük.

Szabó Sándor

Budapest, 1964. július 29.

pénzügyőr százados

Osztályvezető

TERSÁNSZKY J. JENŐ – A PÉNZÜGYŐRI PARANCSNOKSÁGNAK

A legteljesebb bocsánatot kérek, amennyiben a Pénzügyőri testület érzékenységét megsértettem! Bár az ízetlen szavak a kisregényem egyik szereplőjétől, nem tőlem származnak.

Tersánszky J. Jenő

Ez pedig – a Xerox!

SZALAI SÁNDOR – RÓZSA GYÖRGYNEK

November 5, 1964

Prof. George Rózsa

Director, Library of the Hungarian Academy of Sciences

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára

V., Roosevelttér 9.

Budapest (Hungary)

Kedves Gyurkám,

– köszönöm rövid, de velős leveledet. Nem feledkezem meg könyvtárunkról, amint ezt e levél mellékletéből láthatod.

A következőről van most szó:

*Dolgozószobám az M. I. T. könyvtárépületének társadalomtudományi emeletén van, s így ki-be járva közeli-ről látom a könyvtár belső életét. Van itt valami, Gyurkám – nem tudom, hogy a távolból meg fogod-e érteni –, **ami teljesen forradalmasította** a könyvtári életet, a könyvhasználat módját, sőt az egész filozófiai életformát. Ez pedig – a Xerox!*

A felügyelői pult mellett egy kis Xerox-gép áll, amely tíz centért (ne számítsd át valutában, hanem vedd úgy, hogy egy autóbusz-vonaljegy ára, vagy a törvényes minimal-órabér 1/13 része vagy a jobbfejta szakmunkásórabér 1/35 része) – mondom, tíz centért 15 másodperc alatt egy tökéletes, száraz, tintabíró papírra készített másolatot ad neked bármilyen könyv- vagy folyóiratoldalról. Ez egyszerűen annyit jelent, hogy de facto megszűnt itt mindennemű jegyzetelés, cédulázás. Mindenki, egyszerűen **mindenki** azt csinálja, hogy ha jegyzetelnivalója, céduláznivalója van, olvasás közben betesz egy kis sárga lapocskát a megfelelő helyre a könyvbe, ha a páratlan oldalról akar másolatot; piros lapocskát, ha a páros oldalról, majd munkája vagy könyve (persze éppúgy folyóiratja) végeztével odaviszi a példányt a Xerox-asztalhoz, s mire kiveszi a kabátját a ruhatárból, már át is veszi a kópiákat, amiken aztán aláhúzhat, megjegyzéseket tehet tetszése szerint. (Bérletben még olcsóbb, mint 10 cent.) A kutatói munkamegspórolás hihetetlen és óriási. Rengeteg kiegészítő szolgálat is van, amit a pincében lévő nagy teljesítményű Xerox végez. Például: vannak – a figyelőszolgálat nézi ezt – egyes folyóiratszámok, amiket sokan kérnek valami fontos cikk vagy táblázat miatt. Hogy ne kelljen a folyóiratot több példányban megrendelni, ne kelljen az olvasóknak a példányra várni, ne menjen tönkre a forgatástól épp ez a fontos szám – automatikusan (bizonyos

kérési frekvencia után) a könyvtár több példányos Xerox-másolatot készít róla, s tábla hívja fel a folyóirat fahijánál az olvasók figyelmét arra, hogy a cikkről Xerox van – használják azt a példányt távollétében. Milliós más nagy fontosságú bibliográfiai és egyéb alkalmazás is van.

Mr. Peter Scott-tal (címe: Mr. Peter Scott. Head, Microreproduction Laboratory, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge 39, Mass. USA), a Xerox-szolgálat és az egész mikroreprodukciós osztály vezetőjével, Amerika egyik legkiválóbb és legnagyobb tapasztalatú mikroreprodukciós szakértőjével jól összebarátkoztam itt. Meséltem neki gondjainkról. Ő volt olyan kedves egy kötetbe lexeroxoztatni az Akadémiai Könyvtár számára – mondanom sem kell, hogy ingyen, ajándékba – összes e témába vágó írásait, s a mellékletben megtalálod ezeket. (Sok fontos információt találsz itt Tótkés Laci számára, de magad számára is – például az összes fontos kopírozó gépek könyvtári szempontból való kiértékelését, a szolgálat megszervezésének módzatait tárgyaló írásokat stb., stb.

Nézd át gondosan ezt az anyagot, s vedd komolyan figyelmeztetésemet: a könyvtári élet **forradalma** ez! Mert nem egyszerűen a gépi technikáról van szó, hanem a könyvtárosi és könyvtárolvasói életmód teljes átalakulásáról. Bővebbet erről majd szóban!

Azt hiszem, kedves volna, ha írnál – rám hivatkozva – egy pársoros köszönőlevelet e küldeményért Mr. Scottnak. S bizonyára nagyon appreciálná, ha küldenél neki cserébe valamit a könyvtár internacionális nyelvű (pl. éppen angol) kiadványaiból.

Küldeményeim folytatódni fognak. Mindenkit üdvözlök a Tájékoztatónál, az egész könyvtárban.

Régi barátsággal és szeretettel: Szalai

Ui.: Ha nagyobb számú könyvoldalt Xeroxoztatsz, ilyen csinos és praktikus kötésben kapod (felár nélkül), mint a melléklet. Az ilyesmi is hozzátartozik a „forradalomhoz”.

Semmi kedvéért nem állok sehova

KORMOS ISTVÁN – FODOR ANDRÁSNAK

Paris, le 23 mai 1965

Édes Bandikám,

mesteri, pontos leveleket írsz, realitás és lélek van bennük egyszerre; én erre a kettőre egyszerre képtelen vagyok, talán az egyikre is. Napokig írtam Matyinak³³ egy levelet, az én lóbetűimmal 30 oldalt, aztán plusz 6 oldal Epilógust, de most azt hiszem, semmit sem mondtam el benne. Nem vagyok valami jó morális állapotban, már ami a morált franciául jelenti, elég kusza körülöttem minden, s ezen csak Cécile tud majd segíteni a kislányhangjával és az anyás mondataival, általában a jelenlétével, ha nem tesz semmit, vagy nem mond semmit. Ő szó nélkül is sokat mond nekem; régen, amikor dolgozatokat javított a szomszéd szobában, s ki és bezártuk magunkat egymás elől, akkor is együtt voltunk; most Virginia elképzelhetetlenül irreális, noha mindent tudok az elmúlt 9 (!) hónapról, nemcsak a College feljáratát ismerem, a folyosókon Newton, Lincoln Ábrahám, Tennyson, Bartók képeit (Cécile előtt is ott

volt.), hogy háza kertjében melyik bokornál lépett szögbe – mégis megfoghatatlan ő, noha két napja írta, hogy az úton Marlborough hercegről énekelt (hamisan, szerinte, de ez nem igaz), amit Honfleur felé énekeltünk egy elhagyott úton, a kocsiban, amikor motor nélkül mentünk; de jobban a fülemben van az a pillanat a csöndjével, amikor Jumiéges felé, a Szajna-deltánál visszafordult értünk a komps a parthoz csapódott a lánc, csörrenve a puszta földön, s mikor a túloldalon salátát vettünk a normand parasztoktól és a hotelünk ablakából átnéztem a szemközti pék műhelyébe, aki a vasárnapi duclair-i vásárra fonott kiflit sütött s a friss sütésből földobott az ablakomba, a kemence mellől, át a teljes utca szélességén 2 friss kiflit, vagy amikor Bayeux-ben egy lányiskola fala felé fordulva csak néztük egymást, hogy a lányok az ablakokból hangtalanul néztek bennünket, hogy ne zavarjanak; de nem indiszkrétek voltak, csak kedvesek. Bandikám! olyan boldog többé nem lehetek, nem Cécile miatt, vagy magam miatt; körül a világ teszi ezt lehetetlenné: azaz nem tudom rászánni magam arra a lépésre, hogy összekössem a sorsunkat, pedig ha ő nem lesz nekem, én nem őneki, tudom, senki komolyan többé nem kell. (Voltak utolsó dolgaim itt, de lélekben tiszta maradtam hozzá – elfújódik az a pokol, amit a magány rámszabadított, sokkal többet, mint gondolnád – a reimsi-ügy nem az egyetlen volt –, Matyinak írtam róluk, Neked nem tudom

ismételni, nem szégyenérzetből, mert az magamban épp elég nagy van; hogyan írjak Neked, hogy hű voltam, mikor még az ellenkezője se igaz.) Lehetetlen itt egzisztenciát teremtenem, mert óhatatlanul magyarokba ütközök, s nincs egy se itt, akivel közösséget tudnék vállalni (...) Persze, könnyebb lenne, ha valamelyik brancshoz idomulnék, de ezt akkor se tettem, amikor nehezebb volt nem tenni; emlékszel azokra az évekre, mert sokunkat érintett, amikor sokan tisztességesek tudtak maradni – most semmi kedvéért nem állok sehova. [...] Bandikám! mennyivel tartozom neked? Igen szégyenlem, hogy régi adósságom még nem adtam meg – azt hittem, hogy a Vackor tv részéből meglesz. De: júniusban.

Matyinak írtam a kritikáról is. Nem amiatt nem írtam eddig, csak nehezen tudom rászánni magam a levélre, mint máskor is, de most csak ez a közlésforma maradt rám. Nem akarom őt befolyásolni a saját véleményében, de a különvéleményemet megírtam neki; nem hiszem, hogy megharagszik érte.

Nem láttam a Kortárs májusi számát, de fogom látni, ha elmegyek Kassaiékhoz. Tökéletes mizantrópságomra ez is jellemző: mindenkit kerülök, akit lehet.

De Pór Jutkának örülök, hogy itt van. Már többször találkoztunk, Márkus Annáéknál voltunk együtt (én először láttam Annát '56 óta) holnap moziba megyünk. Sokat beszélgettünk, de tallózva, össze-

vissza fontos és nem fontos dolgokról. Jó fogadtatása és jó ellátása van a Luxembourg mögött, ahol Réz Pali is lakott, de még nem találja a helyét, egy nőnek másképp is van minden, attól kezdve, hogy este (és nappal) nem mászkálhat egyedül, ezer apró dolgon át.

A J. A.-díj! Természetes, hogy így van, az irodalmi horizontot vizsgálva. (Hernádi) Gyulát sajnálom a regénye miatt – az nagyobb baj. Papp T. kritikáját nem ismerem, bár a M. M. megjelent s úgy hallom, ott írt Rólad. Még nem láttam. Sinkáról írott recenzióm benne van, nem jelentős, gondolom, sértődések lesznek belőle. Sinkát persze dicsérem. Tetszenek nagyon az új versei.

Gépemen még nincs magyar klaviatúra, anélkül nem veszem át. Végre először lesz gépem, a verseimet írom le először rajta. Újra írtam egyet.

Csütörtökön áldozócsütörtök. Négy napra Tours-ba megyek Évához. Hajnalig fent vagyunk ilyenkor, kell mint egy jó fürdő és minden találkozás után szinte kívülről is megváltozik. Talán írtam vagy mondtam neked, hogy '63 őszén (novemberben), tévedésből belelőkött az Indre folyóba. Képzeld, múltkor meg ő – lökés nélkül – majdnem beleesett a Loire-ba, a híd egy veszélyes pontjáról: 20 méter mélyen a folyó. Az utolsó pillanatban kaptam el. Hálából napokig minden csomagomat cipelte utánam, a cigarettát és a gyufát is.

Csütörtökön rántott csirkét csinál, soha nem csinált még, de bősen fogok enni.

Annuskának az utóbbi időben sokat írtam. Ő is. Nagyon várom. Még nincs útlevele, de remélem, időben megkapja. Hiányzik rettenetesen – a fényképein éppen olyan, mint anyja, Klári volt, amikor megismertem. Hihetetlen ez, nem tudom a korommal azonosítani magam. Dávid mindenesetre elkésett: nem veheti feleségül. Hogy van a szőkefürtű kis herceg (mint Weöres versében – tudod, az Altwien ábrándra gondolk)? És Sárika? Persze, ti is hiányoztok, Matyi és László,³⁴ és még egy-kettő. Ne búsulj, majd megtanulok levelet írni. Sok szeretettel öllelek Benneteket

P.

A stószí kirándulás nyélbeütése

FODOR ANDRÁS – NÉMETH LÁSZLÓNAK

Bpest 966. VI. 10.

Kedves Laci bátyám,

Fábry Zoltán – kivel tavaly óta szívélyes levelezésben vagyok – s a kassai Batsányi Kör – kinek meghívására Illyés, Keresztury társaságában részt vettem egy ottani irodalmi esten – az iránt érdeklődik: volna-e kedved július elején (5-10-edike táján) ellátogatni Stósz-ra?

Az invitálás bizonyára nem lep meg, hiszen Fábry már Hölvényi-vel is üzent, mennyire szeretne Veled találkozni, s úgy tudom, az utazás gondolata akkor Neked is tetszett.

A közvetett érdeklődésből arra következtetek, hogy mindenekelőtt tekintettel akarna lenni Rád, körülményeidre, kívánságaidra.

Magam tapasztalataiból merem mondani: jól éreznéd Magad odaát. Fábry jövőre lesz 70 éves; beteges, nehezen mozduló ember, alig van nagyobb vágya, mint hogy Veled zavartalanul eszmecserézhesen, hogy láthassa Benned azt a Magyarországot, mely hite szerint megmaradt.

A kiutazási engedély – nyilván tudod – egyik napról a másikra könnyen megszerezhető s maga az utazás is igen egyszerű. 7.02-kor indul a gyors a Keletiből, s 1/2 12-kor már Kassán van. Ott Béres József, a Batsányi Kör derék titkára várna, kísérne Stószra.

Laci bátyám, légy szíves válaszolj, volna-e kedved ehhez a vállalkozáshoz. Ha nem, akkor is keresek majd valami tapintatos formát, amivel a kitérő választ tudtukra adom. Bízom azért, hogy a zajosodó balatoni nyárból szívesen megy el kicsit a hűvösebb, de tartalmas változatot ígérő északra.

Köszönöm szépen április végi leveledet. Vekerdi sorsa engem is igen aggaszt. Helyzete az utóbbi időkben a matematikuskörökben is bizonytalanná lett. (Szabó Árpád sincs itthon!) Első felesége új operációja, nagyobb gyámolítást igénylő elhagyatottsága nagyon megviseli a két asszony közt szolgáló férjet. Bizonyos, hogy Laci ellenállóképessége sokat romlott egy év alatt, de változatlanul rengeteget dolgozik s az anyagi nyomás alól remélhetőleg még ebben az évben kiszabadul.

Keserű tanulságokat élesztő „Életünk”-beli sorozatod nagy hatást keltett.

Érdekes, a folyóirathoz alig lehet hozzáférni, cikkeidről mégis mindenfelé beszéltek, amerre az elmúlt hetekben megfordultam. – Sajnos, bármennyire szeretném, nem tudok ellenérveket a nemzedé-

kemmel kapcsolatos eltékozolt lehetőségekre. Jóllehet próbálkoztam, küszködtem, hogy másképp legyen, érzem, magam is ludas vagyok. Többet bíztam a barátságokra, mint a művekre. De hát emberi légkör nélkül lehet-e működni egyáltalán?

Ha addig nem találkozánk, nyáron, ha Neked, Nektek is alkalmas, meglátogatunk Sajkódon. Közbevetőleg említem: Július 3-án, vasárnap 5 órakor megint egy modern operát forgatunk le (Sztravinszkij: „The Rake's Progress”) ha netán Pesten vagy (vagytok), örömmel látnánk magunk között.

Kézcsók Ellának, köszöntöm a család éppen ott tartózkodó részét; Téged meleg barátsággal öllelek, válaszd várva:

F. Bandi

NÉMETH LÁSZLÓ – FODOR ANDRÁSNAK

Kedves András!

A stósi kirándulás nyélbeütésére most elég alkalmas az idő. Utolsó könyvemet, az Újabb drámákat átadtam s ezzel írói pályám befejeztem, úgyhogy nincs akadálya az emberek velem kapcsolatos kívánságainak, amennyire lehetséges, kielégíthetem őket. Június utolsó napjaiban úgyis fel kell utaznom, Csilla indul Angliába; ha egy kicsit közelebb lehetne hozni a kirándulást – összeköthetnénk a kettőt – júl.

4.-5. körül utaznék Kassára. Örömmel találkozom a Batsányi társaság tagjaival is – de előadás tartásáról ugye, nincs szó; mert arra nem vállalkozom többet. Várom tehát vagy az ő vagy Fábry értesítését, hogy alkalmas-e (ezzel a föltétellel) az idő.

Július 3-i meghívásodat köszönöm; de az az érzésem, hogy feszélyezem a fiatalabbak zavartalan együttlétét. Ígéreteteket azonban, hogy lejöttök a nyáron, számon tartom. Nem lehetne Tüskésékkal egyenirányítani(?) a szántódi átkelést! Nagyon megszerettük őket, a kis Kovács M. kerámia, amivel megajándékoztak, itt áll az asztalom. S természetes, nagy örömmel látnánk Vekerdit is, ha a két nő szolgálata (ahogy kifejezted magad (?), időt enged rája.

Kis családdal együtt szeretettel ölel:

N. László

Sajkód, 1966. június 15-én

FÁBRY ZOLTÁN – FODOR ANDRÁSNAK

Štós, 966. VI. 17.

Kedves András,

azzal kezdem: milyen öröm volt a leveled. Az, amit „Európa elrablása”-ról írtál: a lényeg, melyet eddig tulajdonképpen csak Te láttál meg. E könyvben a legfontosabb a stílus, melyet a szenvedély ötvöz

egésszé az anyagból, ahogy Te írod: „az egyéniség tüzetől forrósodó egynemű anyaggá”.

És meg kell még köszönni a Küldetés című verset, melyről sajnos el kellett maradni az eligazító ajánlásnak, hogy tudják: rólunk van szó. De már sokan tudják: én mindenkinek elmondom, akit illet – és boldogok vagyunk esettsgünkben.

Mostanában próbáltam kicsit dolgozni: belelovaltak a Mécs-problémába az „És” támadása nyomán. Próbálok belőle általános tanulságokat vonni. Persze az árát meg kell fizetni: egy hétig egy-két délelőtti munkaóra, aztán egy hét semmi: mert felszalad a vérnyomás és fibrillációs rohamok gyötörnek éjszaka.

Így csak az a vágyam, hogy Németh László jöttéig ne legyen velem valami komolyabb baj, kórház.

Béresnek már elmondtam, hogy nem lehet, nem szabad Németh L.-t semmiféle nyilvános helyen mutogatni, beszéltetni. Neki pedig ilyen céljai lennének, mert Kassán VII. 6-10. a magyar szakos tanárok pedagógiai továbbképző összejövetele lesz.

Számomra persze a legideálisabb lenne, ha Béres elhozná ide hozzám Kassáról, és itt maradhatna pár napig. Utána Béresék a Tátrába vinnék stb. Ilyen értelemben beszélek még Béressel. Persze: óriási nyereség lenne, ha egy olyan pedagógus, mint N. L. beszélhetne a

magyar szakosokhoz. De azt – mit, mennyit tehet és akar – neki kell tudni: döntsön Ő.

Bár szobám jó hűvös (vastag falak, bolthajtás), de mégis érzem a kánikulát, annál is inkább, mert pont Stószon már hetek óta nem esett.

Szeretettel ölel (Fábry) Zoltán

És Neked mikor
lesz kedved egyszer
Stószra ruccanni?

A Küldetés című vers később, a pozsonyi Irodalmi Szemlében is Fábry Zoltánnak ajánlva jelent meg.

A zenei műhelyért külön is irigyellek

FODOR ANDRÁS – NÉMETH LÁSZLÓNAK

967. IV. 18.

Kedves Laci bátyám,

tegnap Vörös Laciéktól hallottam Rólad, ma pedig Katona Piroska levelében olvastam a virágzó sajkódi mandulákról. Holnap szeretnék én is ott lenni, legalább így, betűimben s köszönteni Téged azzal a benső ragaszkodással, melynek az évforduló csak ürügy arra, hogy fiúi szeretetét nyilvánítsa.

Amikor diákkoromban – már több mint 20 éve – „A minőség forradalmát” olvasva először találkoztam Veled, úgy éreztem, mint aki egyik napról a másikra a neki rendelt atyai szív és szellem eleven fényébe került. Boldog vagyok, hogy sorsomat azóta is nem szűnő fénnnyel melegíti a Te létezésed. Kívánom, hogy még nagyon sokáig lehessen kortársad, hűséges tanítványod, barátod. Kívánom Neked és mindnyájunknak – akiknek szükségünk van Rád –, ne hagyjon cserben az egészség, az élethez és munkához való jókedv.

Pécsi együttlétünk, havas-ködös mecsekbeli sétánk emléke máig is tisztán él bennem. Beszélgetésünk egyik témájának fájdalmas visszhangját, folytatását láthattam aztán Kodály-nekrológod utolsó sorai-ban. Sajnos, sok jel mutat arra, hogy a veszteség keltette félelmek mindinkább valóságossá rajzolódnak.

De hadd mondjak derűsebb híreket. Dávid fiunk egyhetes ősényi tartózkodás után, a baleset óta ma először töltötte teljes napját az óvodában. Vidáman tért haza s a még nagyapjánál látott harcias tv-filmek (Ivanhoe) hatására anyja vállára ütvé kijelentette „Ször Mami, szolgaként követhetsz!”

Vekerdi Laciról örömmel hallom, hogy befogadták a Valóság szerkesztőségébe, valamiféle szerződéses megbízással. Így tán mégis lesz publikációs fóruma, ahol megvetheti lábát. Szombaton, esedékes zeneestünkön (a műsoron a délre néző németek: Berg, Hindemith, Honegger) bővebben is kivallatom majd a fiút hogylétéről.

Megyémben ismét fölébredt a Berzsenyi iránti lelkiismeret; meghívták a Somogyból elszármazott írókat Niklára. Szülőfalum, Kaposmérő pedig – talán a jádi példán is buzdulva –, Veres Pétert szeretné invitálni. A napokban készülök hozzá egy közvetítő iskolatársammal.

Volt már kezemben Puskin-tanulmányod. Sürgősen tovább kellett adnom a recenzornak, ki lelkes ismertetőt írt róla. (Ma kerestem, üzletekben még nem kapható a könyv.)

Nyári tervünk szerint Angliába készülünk Colin Mason hívására. Sárka még nem járt nyugaton. Jó volna az ő szemével látva újra megnézni a tíz évvel ezelőttiéket. De még London előtt szívesen látnám Sajkódot. V.³⁵ Lacival májusban, ha nem lennénk alkalmatlanok, meglátogatnánk nagy örömmel.

Még egyszer minden jót kívánok, kézcsókom küldve Ellának:

Fodor Bandi

NÉMETH LÁSZLÓ – FODOR ANDRÁSNAK

Kedves Bandi!

Noha magam is csodálkozom, milyen gyorsan felejttem (mondhatnám így is: mosom le magamról) írói múltam és kapcsolataimat, a Te ismerős betűid a borítékon, mint mindig, most is valami örömré készítenek elő. Annak a jele ez, amit Magad is írsz, hogy gyengeségem nem az író-társ mustráló, kegyetlen tekintetét, hanem valami állandóbb rokoni (ahogy Te írod: fiúi) meleget remélhet mögöttük.

Beszámolódból örömmel látom, hogy a fél esztendőtlőket elrontó baleset, mint valami elvonult betegség, frissebb életkedvet hagyott a kicsinyke családban. Nemcsak a szerencsésen összeforrt tagokat

tapogatójátok nagyobb szeretettel, a felgyógyult kisfiú jómondásaira nyílt ki a fületek – de Angliát is Sáríka szemével akarod látni –, s ahogy a publikációk számából következtetem: a líra is megpezsztült. Tegnap délután mi is bekapcsoltuk a rádiót; de a Petőfi adó kódén át nem sok jutott el hozzánk a verseidből.

A zenei műhelyért, amelyet kortársaid számára teremtettél – külön is irigyellek. Most hogy filozófusibb távoból nézem a velem történeteket – mind jobban érzem az ilyenfajta személyes érintkezés fontosságát. Az egyik legnagyobb baj nálam az volt, hogy a mostani nemzedék már csak betegségem idejéből ismer, amikor az összezsugorodott munkaidő, s amit a család kötött le, takarékosná tett az érintkezésben. Veled s Vekerdivel azért alakult szebben a viszonyunk, mert néha-néha találkoztunk is.

Májusi látogatástoknak már a terve is öröm a számunkra. Hátha még Lacit mint a Valóság szerkesztőbizottsági tagját köszönhetném! Azt nehezen tudom elképzelni, hogy ő mint brigádvezető működjön, de ha a maga számára biztos fórumot kap – s végre egy tanulmánykötete megjelenhet – nagy követ hengerít le a mellemről. Májusban különben két családi esemény is lesz; 5-én vagy 8-án Ágnes doktorál; erre csak Ella megy föl – 13-án ugyanő esküszik, ekörül három-négy napot nekem is Pesten kell töltenem. De az időjárástól is többet

remélhetek, ha május második felére teszitek a kirándulást. Ha időben írtok, Ella kimegy az autóval elétek.

Arra készüljétek föl persze, hogy egy még romosabb N. L.-t fogtok itt találni. A november óta tartó köhögéssel betegségem új kínosabb szakasza kezdődött, s noha a sebész, a röntgenológus – a rákot és tbc-t februárban még kizárták – a köptetőkkal kezelt, időnként be-belázásodó bronchitisből, azt hiszem, egy keményebb diagnózis fogja egyszer pofon verni őket. Persze most én se szállok szembe olyan harcikedvvel a betegséggel, mint 13 éve, a hipertónia-naplóban. Amint az egyik születésnap gratulálónk tréfából mondta, szó szerint igaz: Ha makkegészséges volnék, öngyilkosnak kéne lennem; a betegség reményt nyújt, hogy észrevétlen, botrány nélkül mehetek ki a világból. – Másrészt persze itt van Ella föléledt aggodalma – amely a szűkölkő szeretet látványával s azzal a fenyegetéssel tart sakkban, hogy az orvosok kezére ad.

Sokszor ölel, családdoddal együtt:

Laci bátyád

Sajkód, 1967. április 25-e

A hatalmi tényezők és a politikai elvek viszonyáról

LŐCSEI PÁL – BIBÓ ISTVÁNNAK

Kedves Pista!

Pihenésem első két hetében, augusztus 6-a és 20-a között olvastam készülő műved fejezeteit. Mint minden jelentős alkotás, ez is felvillanyozott, vitára ingerelt, gondolatokat csiholt ki belőlem. Nem munka volt ez számomra, hanem igazi szellemi kedvtelés. Míg feleségem fejem fölött a kibérelt erdei kunyhó tetőzetét foltozgatta, hogy be ne ázzon a bőséges esőzéstől, én annak a szemléletnek és logikának a réseit derítettem föl, amittől művedben a történelem számos elintézetlen ügyének megértését és megoldását reméled. Bevallom: nem volt nehéz felderíteni. A koncepció ugyanis – erényeivel és réseivel együtt – már az első fejezetekben feltárult a kritikus olvasó előtt. Az persze más kérdés, hogy egy notórius optimista történet szemléletének réseit egy pesszimista kritikája egyáltalában betömheti-e? Meglehet, hogy Gizi több haszonnal foltozta a kunyhó

fedelét, mint én a Te történelmi látásmódodat. De végső soron ennek csak Te lehetsz a megmondhatója.

Eleinte szorgalmasan jegyezgettem apróbb tartalmi kifogásaimat is. Aztán csakhamar rájöttem, hogy ezek nagy része éppúgy, mint lényeges ellenvetéseim a történelemre vonatkozó filozófiáink különbözőségeiből származnak. Okosabb hát ezt a különbséget tudatosítani oly módon, hogy A HATALMI TÉNYEZŐK ÉS A POLITIKAI ELVEK VISZONYÁRÓL alkotott felfogásomat szembeítem a tiedével, s mindkettőnkét a történelem közismert eseményeivel. Ezt próbáltam az alábbiakban elvégezni.

I.

Milyen szerepük van a hatalmi tényezőknek valamely új állam megszületésében és az államok közti területi viták fejleményeiben? – Erre a kérdésre a **szerző** tanulmányának bevezető részében teljesen egyértelmű, szinte definitív pontosságú feleletet ad. **A hatalmi tényezők és vonatkozások az államalakulási és területi vitákban másodrendűek** – írja a tanulmány 4. oldalának b) alcímében –, **csakis a nagy nemzeti tömegmozgalmakkal egy irányban hatva sikeresek** (5. oldal), **és inkább kísérő, mint meghatározó tényezők** (6. oldal).

Bármennyire kész vagyok is e doktrínákat az elmúlt 50-60 év történelmére alkalmazni, sehogyan sem sikerül, mert újra és újra felötle-

nek bennem azok az események, amelyek e tételeknek sokkal inkább cáfolatai, mint igazolásai. Hogyan lehet „másodrendűnek” minősíteni a hatalmi tényezők szerepét olyan államalakulási mozzanatoknál, mint például 1947-ben India önállósulása, vagy a következő évben a független zsidó állam megszületése? Ki mondhatja másodrendűnek az erőhatalmi viszonyok szerepét Csehszlovákia első világháború utáni létrejöttében? Hát a fenti államalakulási mozzanatokban másodrendű tényező volt a Brit Birodalom második világháborúbeli meggyöngyülése, vagy a Monarchia széthullása és Németország háborúvesztése 1918-ban?

A hatalmi tényezők jelentkezése időbelileg gyakran másodlagos a sértett, vagy érvényesülni nem engedett önrendelkezéshez képest. De még ez az időbeli másodlagosság sem áll fenn mindig és mindenütt. Tanúi voltunk 1933 után olyan német kisebbségi önrendelkezési követeléseknek, amelyek soha azelőtt nem léteztek, mielőtt a Herrenvolk eszmény, mint győzelmes ideológia el nem indult európai hódító útjára. Hogy a legkézenfekvőbb példához nyúljak: a dunántúli svábság 1933 előtt sohasem fedezte fel önmagában a nemzeti önrendelkezés és ezzel együtt a német birodalomhoz való csatlakozás igényét. A hitleri birodalom kialakulása nyomán egyszerre megjelentek, vagy új tartalommal telítődtek azok a kisebbségi vonások (nyelvi, kulturális, ideológiai, lelki alkatbeli egység), amelyek az önrendelke-

zési igény megformálódásához vezettek, de amelyeknél az 1933 előtti öt-hat évtized folyamán a természetes alkalmazkodás, a spontán asszimiláció sokkal erősebbnek bizonyult.

Ha nem is azonos, de ehhez hasonló volt a Memel-vidéki németiség magatartása. A nagynémet családhoz való csatlakozás vágya hosszú szünet után bennük is éppen 1939-ben, vagyis Lengyelország leigázásának évében „lobbant fel”.

De ezen túlmenően: a náci birodalom mint erőhatalmi tényező, nemcsak a közép- és kelet-európai német kisebbségek önrendelkezési aspirációinak felkeltésében játszott elsőrendű és olykor időbelileg is elsődleges szerepet, de negatív értelemben, az általa üldözött és elnyomott népek államalkotási és területszerzési törekvéseinek felkeltésében és megerősítésében is. Lengyelország igénye Pomeránia és Szilézia jelentős német területeire, Jugoszlávia igénye az olasz Triesztre aligha jelentkezett volna bármikor is a Berlin Róma tengely hódító, népiértő háborúja nélkül. Nem is szólva az európai zsidóság jelentős részének már-már elfeledett zsidó nemzetiségi mivoltáról, amely a sorvadás állapotából szinte elemi erővel csapott át az önálló zsidó állam megalkotásának és az ebből eredő védettség megszerzésének vágyába. Nagy és jogos kérdés, hogy Hitler nélkül egyáltalában megvalósult volna-e, s ha igen, mikor valósulhatott volna meg a zsidó nemzeti önrendelkezés?

A hatalmi tényezők **elsőrendű** szerepének bizonyítására folytatni lehetne a példákat az önállósuló gyarmatokon keresztül a szovjet-kínai határvitáig és a kanadai franciák önrendelkezési törekvéseinek váratlan felébredéséig – véget nem érő sorokban. De felesleges. Úgy hiszem, ennyi elég annak bizonyítására, hogy a hatalmi tényezők igenis **elsőrendűek** és **meghatározóak** a területi és államalakulási kérdések napirendre tűzésében csakúgy, mint azok rendezésében vagy rendezetlenségének állandósításában.

Ami a tanulmány probléma-exponálásában **helyes és igaz**, az annak a felismerése, hogy a területi és államalakulási viták mélyén többé-kevésbé csaknem mindig ott él és munkál a nemzeti önrendelkezés akarata. Csakhogy ez az akarat a **hatalmi tényezők bizonyos minimumának jelenléte nélkül** nem válhat nemzetközi, illetve nemzetek közötti problémává, minthogy az önrendelkezési akarat nem manifesztálódhat bizonyos belső **vagy** külső, illetve belső és külső erőhatalmi tényezők működése nélkül. És ami a politikában nem manifesztálódik, az gyakorlatilag nincs.

Az önrendelkezési törekvés és a hatalmi tényezők közötti viszony tehát nem az elsőrendű viszonya a másodrendűhöz, nem a meghatározó viszonya a járulékoshoz, hanem a cél viszonya az őt megvalósító eszközökhöz, a lehetőség viszonya önnön megvalósíthatóságához. Ha a természettől kölcsönvett képpel akarnám ezt kifejezni, úgy az

önrendelkezési akaratot a termő virághoz hasonlítanám, amelyből csak akkor lehet gyümölcs, vagyis szuverén nemzet, ha a hímvirág porzóí, azaz a hatalom erői megtermékenyítik azt.

Az államalakulások vajúadásában mindig **együtt van jelen** a népek önrendelkezési akarata a belső (mozgalmak, pártok stb.) és az érdekelt külső (államok, államcsoportok) hatalmi tényezőkkel, amelyek segítik vagy gátolják, felszínre hozzák vagy föld alá kényszerítik, de sohasem közömbösek és még kevésbé különülnek el a népek önrendelkezési törekvéseitől. Éppen ezért félreorientál az, aki az államképződés és a területi követelések fő okát mindenképp és kizárólag valamely nép, vagy népek fel nem ismert, megtagadott, vagy elnyomott önrendelkezési törekvéseiben keresi. A fő okot, helyesebben a fő okokat egyszerre és egyidejűleg kell a belső és külső erőhatalmi tényezők szerepéből, és ami ettől elkülöníthetetlen: a nemzeti önrendelkezés konkrét megvalósulási feltételeiből kibogozni.

Külön kell kitérni a szerző ama megállapítására, hogy a hatalmi politikának **általában** csak ott sikerül céljait érvényesítenie, ahol „**nagy nemzeti tömegmozgalmakkal egyirányban fejt ki hatást**”. Ez a megállapítás különösen meglepő egy olyan ember tollából, aki rendkívüli történelmi műveltségén túl rendkívüli történelmi élményeiből is meggyőződhetett ennek a tételnek legfeljebb részleges, de semmiképpen sem általános érvényéről. Vagy

1848-49 után nem olyan hatalmi politika érvényesült Magyarországon, amely a magyar nemzeti tömegmozgalmakkal **ellentétes irányba** fejtett ki hatást? De hogy a közelmúlt közös élményeihez nyúljak: 1956-ban nem olyan hatalmpolitika kerekedett-e felül, amely egy nemzeti tömegmozgalom hulláján keresztül lépett a győzelmi dobogóra?

A hatalmpolitika sikerességének ilyen feltételhez kötése **általános** érvénnyel nem egyéb történelmi romanticizmusnál, politikai hitvédelemnél – vagy egyszerűen naivitásig menő optimizmusnál. Mert határtalan, irreális optimizmus kell ahhoz, hogy valaki általában esélytelennek ítélje a nemzeti tömegmozgalmakkal szembeforduló hatalmpolitikát, egy olyan korszakban, amelyben tanúi voltunk és vagyunk nemzetek és népek teljes, vagy részleges megsemmisítésének (amerikai indiánok, kelet- és közép-európai zsidók, iraki kurdok, biafrai ibok), erőszakos és mesterséges szétszórásának (szudéta németek, bánáti svábok, krími tatárok) és nem kevésbé erőszakos leigázásának és gyámságban tartásának (Kelet-Európa, Guatemala, Dominica, Tibet, Dél-Vietnam stb.).

II.

Ha az előző fejezetek olvasásakor még csak gyanítottam, hogy a hatalmi tényezők történelmi szerepének megítélésében **szemléleti** és nem terminológiai vagy árnyalati különbség van kettőnk között, úgy

a 2/c alfejezet elolvasása után e gyanakvás **bizonyossággá** változott bennem. E fejezetből félreérthetetlenül kiderül, hogy a szerző a IX–XI. századtól Európa minden lényeges államalakulási és terület **változási** mozzanatát bizonyos rendezőelvektől származtatja és azok effektív érvényesüléséből vezeti le. „Teljesen torz elképzelés az – írja – , mely szerint a háborús erőszak vagy a hatalmi túlsúly nyomán létrejövő változások a dolog természete szerint az erősebb teljes és tökéletes önkénye jegyében zajlottak és zajlanak le”.

Ennek bizonyítására a szerző elmondja, hogy még a területi viták eldöntésére indított háborúkat is szinte mindenkor igyekeztek és igyekeznek az alapvető rendező elvekkel indokolni, amelyek a középkorban a feudális jogok, az újkorban a dinasztikus jogok voltak, a legújabb korban pedig a nemzeti egység, az önrendelkezési jog, az elnyomott népek, gyarmatok felszabadítása stb. Ha pedig akadtak – mert azt a szerző is elmondja, hogy akadtak – királyok, államvezetők és hadvezérek, akik az immorális állam és a totális háború gyakorlatait követték, úgy azok „katasztrofális közjátékok után eddig mindig bűnbánóan visszatértek az elvektől korlátozott cselekvés rendszeréhez”. Akik pedig nem tértek vissza – mint Napóleon, Vilmos császár, Hitler –, azok kalandjai „végül is kudarccal, katasztrófával és az elvszerűbb politika helyreállításával végződtek”.

A szerző történelemszemléletében tehát a hatalmi tényezők és az elvek viszonyának az a lényege, hogy az elvek a regulátor szerepét töltik be a hatalmi faktorok minden olyan ténykedésével szemben, amely ezektől az úgynevezett rendezőelvektől jelentős eltérést, szélsőséges esetben teljes elfordulást mutat. Ily módon a hatalom legfeljebb időlegesen, átmenetileg képes erőszakot tenni a rendező elveken, hogy kudarcain okulva bűnbánóan megtérjen a nála erősebb princípiumokhoz, vagy – ha ennek belátására képtelen – önmagát zúzza szét az elvek legyőzhetetlen szirtjein.

De ha a felsorolt rendező elveknek valóban ekkora hatalma volt és van a IX–XI. század óta folyó európai történelmen, akkor hogyan kerülhetett sor három ízben Lengyelország tartós felosztására? Hogyan veszíthette el önálló állami létét hosszú évszázadokra Cseh-Morvaország? Hogyan tartozhatott a jelenkori Elzász-Lotharingia fél évszázadon át Németországhoz? – Se vége, se hossza nem lenne, ha fel akarnám sorolni az erőszak és önkény egyáltalán nem ideiglenes jellegű győzelmeit a különböző korok rendező elvein, és – ami ezzel egyet jelent – uralmait Európa különböző, főleg kicsiny, de némelykor még nagy népein is, a IX. századtól kezdve napjainkig.

Az persze igaz, hogy a nagy rendező elvek fölött erőszakot tevő zsarnokság előbb-utóbb mindig és mindenhol megbukik. De nem azért bukik meg, mert a sértett elvek erősebbeknek bizonyulnak nála,

hanem mert a sértett elvek nevében egy nála erősebb hatalom – nemegyszer ugyancsak zsarnoki hatalom – lép fel ellene. A zsarnokságokat nem az elvek, hanem az elvek oldalán jelentkező, az elvekkel szövetkező erőhatalom dönti meg. Napóleon büntetlenül gázolhatott végig Európán mindaddig, míg a megszállt országok népeinek sértett önrendelkezési joga Oroszország és Anglia képében nem kapott olyan protektorokat, amelyek gazdaságilag és katonailag erősebbek voltak a napóleoni Franciaországnál. A hitleri birodalom által leigázott európai népek – bármilyen nyilvánvaló volt is igazságuk – csak akkor szerezhették vissza önálló állami létüket, amikor a szövetséges hatalmak, mozgósítva a németekénél nagyobb gazdasági és katonai potenciájukat, a náci Németországgal egy hatalmasabb erőt: az USA, Anglia és a Szovjetunió egyesített erejét állították szembe, és ezzel az erővel a szó szoros értelmében leterítették a náci Németországot.

Senki sem tagadhatja, hogy e győzelmes erőnek fontos része volt a képviselt ügy igazságossága, a morális fölény, a leigázott népek felszabadításának, önrendelkezésük helyreállításának célja, amely nemcsak immanens eszmei energiákat hordozott, hanem az emberek magatartására és cselekvésére gyakorolt hatás révén materiális erőket is. De épp ilyen tagadhatatlan, hogy az eszmei-morális energiák sem önmagukban hatni, sem materializálódni nem voltak

képesek mindaddig, amíg zászlajuk alatt csupán dán és norvég, szerb és görög, holland és belga, mi több: francia és lengyel divíziók meneteltek. A fordulatot az erkölcsi-elvi tényezők hatékonyságában – éppúgy, mint az általános hadihelyzetben – az orosz és amerikai divíziók megjelenése váltotta ki.

Hasonlóképpen állt és áll a dolog a nagyzási hóbortba esett királyokkal, diktátorokkal és hadvezérekkel. Az ő „bűnbánatukat” és „megtérésüket” a hagyományos európai rendező elvekhez többnyire nem valami izolált, önműködően jelentkező lelkiismereti krízis idézi elő, hanem csaknem mindig az ellenfél erősebb hadserege, mely kézzelfoghatóan magyarázza meg az elbizakodott hatalmasságoknak, hogy az ő fájuk sem nőhet az égig.

A hatalmi tényezők (gazdasági és katonai erő, szövetségi rendszerek, befolyásolás stb.) és a rendező elvek viszonyának a szerző által képviselt értelmezése a középkor és az újkor európai történetére is csak jelentős megszorításokkal igaz. Ha ugyanis Lengyelország, Cseh-Morvaország és (némi túlzással) Magyarország önálló államiságának tartós megszűnése nem egyéb, mint a feudális-dinasztikus rendező elvek érvényesülésének magától értetődő eredménye, akkor fel kell tennem az ironikus kérdést a szerzőnek: volt-e egyáltalán a rendező elvekkel ellentétes szerepe a hatalmi erőszaknak és önkénynek az említett korokban, és ha igen: miben állt ez a szerep?

A legújabb kor, tehát a XIX. és XX. század új határmegvonásai államokat megszüntető és államokat alakító eseményei, a vezető hatalmak nyíltan és burkoltan erőszakos beavatkozásai a befolyási övezetükhöz tartozó kis nemzetek belső életébe és politikai orientációjuk megválasztásába – mindez együtt erősen megingatja a szerző koncepcióját és fő következtetéseit, amiket koncepciójához tapadva megfogalmaz. Melyek e következtetések?

a) „Tartóssá csupán azok a területi rendezések tudtak és tudnak válni, amelyek az államközi közösség alapvető – régebben feudális és dinasztikus, ma nemzeti és önrendelkezési – rendező elveinek eleget tudtak és tudnak tenni.” (20–21. oldal)

b) „....a hatalom igazolásának eszmeköre és az arra épülő nemzetközi államközösség rendező elvei immár világméretben érvényessé váltak”. (21. oldal)

c) „....a nemzetközi államközösség alkotmányának leglényegesebb része, **a területi állomány** nem változhatik a korlátlan és ötletszerű merő önkény alapján...” (21. oldal)

Kérdezem: ha az a) pontban idézett, szinte definícióként megfogalmazott következtetés igaz, hogyan lehetséges, hogy az osztráklakta Dél-Tirol immár 50 éve Olaszországhoz tartozik, az érdekelt lakosság megújuló tiltakozása ellenére? És miféle önrendelkezési elv alapján él ugyancsak 50 éve Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia velünk

határos területén több százezer magyar, akiknek mindmáig egyetlen lehetőséget sem adtak hovatartozási szándékának szabad nyilvánítására? Vagy: miféle önrendelkezési elv igazolja Skócia önálló államiségának szünetelését (szándékosan írok szünetről, mert teljességgel elképzelhetőnek tartom a skót államiség jövőbeni helyreállítását)? Továbbá: miféle önrendelkezési elvnek felel meg az ukrán nemzet századok óta fennálló közjogi és valóságos helyzete a cári Oroszország, illetve a Szovjetunió kebelében?

Ami a b) pontot illeti, hol és mennyiben valósultak, illetve valósulnak meg „a nemzetközi államközösség világméretekben érvényes rendező elvei”, tehát a nemzeti egység és függetlenség, a népi önrendelkezés elve Észak- és Dél-Vietnam, Észak- és Dél-Korea, a balti népek és a Szovjetunió, Magyarország és a Szovjetunió, Csehszlovákia és a Szovjetunió, az USA és Guatemala, az USA és Dominica, az USA és a latin-amerikai államok, Kurdisztán és Irak, India és Kasmir – és ki tudná felsorolni, hány más nemzet és nép viszonylatában?

Arra a tételre pedig, hogy „**a területi állomány nem változhatik a korlátlan és ötletszerű merő önkény alapján**” (c.), álljon itt a sok közül egyetlen ellenérv: Németország jelenlegi státusa. A német nemzet – amelynek az egységes állami léthez való jogát Európa csaknem száz évvel ezelőtt elismerte, és amelytől ezt a jogot nyíltan és elvszerűen jelenleg sem vitatja el egyetlen hatalom sem – ez a

nemzet idestova negyedszázada három, egymástól mesterségesen elkülönített területrészen él: az NSZK, az NDK és Nyugat-Berlin területén. Mi más teremthette meg ezt a helyzetet, mint a háborúban győztes hatalmak „korlátlan és ötletszerű önkénye”? Ha a területi változások és az államalakulások hatalmi motivációinál erősebbek azok a bizonyos „végső rendező elvek”, úgy miért nem érvényesül immár negyedszázada a német nemzeti önrendelkezés? Azért, mert sokkal nagyobb világerők működnek a német nép újraegyesülése és – ami ettől elválaszthatatlan – nagyhatalmi talpraállása ellen, mint nemzeti önrendelkezésének helyreállítása érdekében.

*

Eddig jutottam készülő munkád koncepciójának bírálatában. Az utolsó mondatokat augusztus 20-án, István király emléknapijának szokatlanul hűvös, napfényben szegény délelőttjén írtam. Másnap hajnalban már tudtam, hogy miközben „a világ rendező elveinek”, köztük a nemzeti önrendelkezés elvének mindenhatóságáról szóló teóriádat cáfoltam, már felvonultak Csehszlovákia köré azok a csapatok, amelyek a következő napokon az önkény parancsára eltaposták a cseh és szlovák nemzet önrendelkezését. Hálás feladat lenne a történelem által frissen szállított érveket ellened, illetve elméleted ellen felhasználnom. De nem teszem, mert **sokkal erősebb bennem a szegény**, hogy egyenruhába öltöztetett honfitársaim részt vesznek a

cseh és a szlovák társadalom humanizálására tett kísérlet erőszakos elnyomásában, semhogy e tragikus eseményből szellemi fegyvert tudnék kovácsolni a magam számára.

Meg aztán nincs is szükségem rájuk. Kettőnk vitájában nem az én igazságom a fontos, hanem a történelemé. Az pedig készségesen megmutatkozik mindenkinek, aki válogatás nélkül tiszteli tényeit: azokat is, amelyek szelíden engedelmeskednek, de azokat is, amelyek szilajul ellenállnak a kísérletnek, hogy befogják őket valamely teória szekere elé.

Augusztus 21-e és ami utána következett, olyan érzelmi és erkölcsi stressz-sorozatot jelentett számomra, hogy képtelenné váltam munkád további tanulmányozására. Kritikám ezért nem teljes, nem is elég részletes, talán még az általam legfontosabbnak minősített kérdések tekintetében sem. Mégis örülök, hogy megírtam. Egyfelől azért, mert ezen az áron egy töredékmivoltában is impozáns politológiai és történetfilozófiai gondolatrendszert ismerhettem meg; másfelől pedig ily módon egy előttem rendkívül vonzó szellemi egyéniség jellegzetes jogászai és történészi vonásaira pillanthattam. Reménykedem bírálatom még egy, jövődöbeli örömforrásában: abban, hogy hozzájárul műved egzakt igazságtartalmának, tehát tudományos értékének gyarapításához.

Baráti és bajtársi szeretettel ölel

Kelt a Börzsöny erdejében, 1968. augusztus és szeptember havában.

Lőcsei Pál jegyzete a levélhez: Még előtte voltam augusztusra tervezett börzsönyi üdülésünknek, amikor Bibó István átadta egy készülő műve mintegy hatvan oldalnyi kéziratát, annak a megtisztelő kérésnek a kíséretében, hogy mondjak véleményt róla.

Már jóval túl voltunk Bibó Istvánnak a magyarság számára pótolhatatlan veszteséget jelentő halálán, amikor a nyolcvanas évek közepén kezembe került összegyűjtött munkáinak 4. kötete, amelyben – az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemnek köszönhetően – magyar nyelven olvashattam „A nemzetközi államközösség bénultsága és annak orvosságai” című munkáját. Elolvasván e mű első harminc nyomtatott oldalát, majd a szerzőhöz írt levelem másolatát, nyomban kiderült: Bibó 1968 nyarán e munkája első három fejezetének kéziratát juttatta el hozzám.

A nyomtatott szöveg és a levélmásolat egybevetéséből láthattam (amit egyébként nem volt nehéz előrelátnom): Bibó egy alcím megváltoztatásától és néhány bekezdés átfogalmazásától eltekintve, megmaradt a maga koncepciója és szövege mellett. A változtatások egy része a levél és a nyomtatott szöveg gondos szembesítése révén nyomon követhető. Az olvasónak azonban ehhez tudnia kell, hogy a

nyomtatott szöveg oldalszámozása teljesen eltér a levélbeli idézetek oldalszámozásától. Az általam kéziratban elolvasott három fejezet nyomtatásban a 4. kötet 968. oldalától a 991. oldaláig terjed.

Az idézetek fárasztó keresgélése helyett okosabb és hasznosabb a két szöveg figyelmes elolvasása és a bennük található kétféle történelemszemlélet egybevetése. Amikor fenti levelem íródott, az események friss érveket szállítottak az én szemléletemhez. A viharfelhők mostani elmozdulása a világ és Kelet-Közép-Európa fél évszázadon át elsötétült egéről Bibó történelemfilozófiáját látszik erősíteni. Szívemből kívánom, hogy – mint közéleti és tudományos pályáján annyiszor – ezúttal is őt igazolja a jelen és a jövő történelme. (1989. február)

A kelet-európai műveltség kérdéséről

BOJTÁR ENDRE – ACZÉL GYÖRGYNEK

Tisztelt Aczél Elvtárs,
elnézését kérem, amiért ismeretlenül fordulok Önhöz, de olyan nagy fontosságú kérdésben felgyűlt aggodalmaimat szeretném elmondani, melyek feltétlenül Önre, kultúrpolitikánk irányítójára tartoznak.

A kelet-európai műveltség kérdéséről van szó. Igen régóta vallom, hogy a magyar kultúra, akárcsak az összes szláv, a román, a balti kelet-európai jellegű. A cseh, orosz, lengyel, ukrán, litván, lett, bolgár irodalom viszonylag alapos megismerése után e hitem az évek során csak erősödött. E tétel elfogadása azt jelenti, hogy önmagunkat ismerjük meg, ha kelet-európai társainkat megismerjük. Az utóbbi időben viszont azt tapasztalom, hogy ez a megismerési folyamat megállt, illetve erősen dőcög. A rádióban és a tévében a csehszlovák és a lengyel irodalom gyakorlatilag indexre

került, s könyvkiadásunk is elbizonytalanodott e téren: egy cseh regény forgalmazásáról a külügyminisztériumnak kell döntenie, s az általam válogatott és szerkesztett, a Móra kiadónál megjelenő lengyel költészeti antológiából a lengyel kiadói főigazgatóság kérésére ki kellett hagynom három, ma emigrációban élő költő 20-30-as évekbeli már lefordított verseit, s egy negyedikét, aki – zsidó. Mindenféle álirodalom megjelenhet, színpadot kaphat, míg barátaink értékes műveit a legkisebb politikai változás is kisöpri kezeinkből. Mintha megbomlott volna a helyes viszony: mintha nem a népet jellemző kultúra megismerése diktálná az illető néppel szemben alkalmazandó politikát, hanem fordítva.

Talán nem írtam volna minderről, ha nincs egy konkrét apropó: Horgas Béla *Eszmélet* c. folyóirata. Az *Eszmélet* ugyanis helyt adna annak a kelet-európai gondolkozásmódnak, amelynek mániákusa vagyok, s melynek jelentőségét oly jól látják a képzelt lap munkatársai is. Az *Eszmélet* befulladásá fájdalommal lenne ebből a szempontból is, mert jelenleg Magyarországon minden folyóiratnál, a Nagyvilágot is beleértve, a kelet-európai kultúra a legjobb esetben is csak megtűrt szegény rokon, míg az *Eszmélet* programjának egyik sarkköve lenne.

Ezzel kapcsolatban még valamit hadd említsek fel. Számomra a kelet-európai szemléletmód nem egy a sok lehetséges kultúra-koncepció közül, hanem szerves kapcsolatban áll világnézetemmel; a tapasztalat is azt mutatja, hogy aki a kelet-európai társadalmak, kultúrák közösségét felismerte, az mindig valahol a balszárnyon helyezkedett el. Ezért ma nálunk, legalábbis számomra, ez elég biztos ismérve a kommunistaságnak. Nagyon rossz lenne, ha az *Eszmélet* beindulását az gátolná, hogy munkatársai között nincsenek párttag-kommunisták. Tudom, hogy jelenleg, mikor egyként kommunistának nevezi magát a cseh, a kínai, a lengyel és az olasz párt tagja, valamilyen ismérvet kell találni a kommunistaság eldöntésére. De a felszabadulás után huszonnégy évvel a gyakorlat naponta bizonyítja be, hogy ez nem köthető a párttagsági könyv meglétéhez. Tartalmi kritériumokat kellene találni, s ezek segítségével létrehozni a mi pártunkból még mindig oly fájdalmasan hiányzó baloldali értelmiséget. Én mint párttag – éppen a kelet-európai gondolkodás kritériuma alapján – nem tartom magam különb kommunistának például a nem-párttag Horgas Bélánál, Gyurkónál vagy Vitányinál. Jó lenne, ha lenne végre egy Kelet-Európát is propagáló orgánunk. Magyarországon az

utolsót, a Gál István szerkesztette Apollót 1936-ban tiltották be.

Biztos vagyok benne, hogy gondolataim megértésre találnak Önnél, hisz szocialista kultúránk egyik alapkérdéséről van szó.

Tisztelettel üdvözlí

Bojtár Endre

Bp. 1969. március 25.

1968 tavaszán Horgas Béla és Levendel Júlia kezdeményezésére és szerkesztésében ESZMÉLET címmel folyóirat készülődött. A három próbaszám kézírata alapján az év őszén a Magvető Könyvkiadó vállalta a gondozását. 1969. március 10-én a Kossuth-klubban avató estét sikerült tartani, de nyomdába csak 1969 szeptemberében került az első két szám. A folyóirat szerzői közül többen ekkor írták meg egy körkérdésre, hogy milyennek szeretnék a lapot. Az 1969. október 18-ra tervezett újabb – ekkor valóban avató estét a KB Agit. Prop. Osztálya betiltotta, a nyomdai munkálatot leállították, de hivatalos elutasítás, szerződésbontás nem történt. 1970 májusában, az előzetes szóbeli figyelmeztetés ellenére, az Eszmélet gárdája kétnapos felolvasó-beszélgető

együttlétet szervezett Leányfalun, s ugyanekkor a jugoszláviai Új Szimpozion folyóirat szerkesztői felajánlották, hogy Eszmélet címmel rovatot indítanak és szolidaritást vállalva folyamatosan közlik az Eszmélet írásait. Az átadott kéziratokat a határon már várták. Kézirat „kicsempészési” kísérlet és politikai szervezkedés miatt a tervezett Eszmélet szerzői közül többen rendőri figyelmeztetést kaptak.

Én valahogy ilyennek képzelem az Eszméletet

CSAPLÁR VILMOS – HORGAS BÉLÁNAK

1969. IX. 29.

Kedves Horgas Béla!

Engedelmeskedtem megfogalmazási „provokációdnak” – talán nagyon is „előreszaladtam”. Eljuttatom hozzád a választ, azért, hogy mire telefonálok, megbeszélésünk szerint, el is tudd olvasni. Talán nem ilyesmit vártál, talán mint „szerkesztő”, többet érnél részletezőbb, konkrét javaslatokkal, tervekkel. Én mégis ezt a választ küldöm. Prózaíró vagyok, egyelőre nagyon is „csak” szépíró, vagy mi. A válasz nem más, mint mindenre vonatkozó gondolatmenetem magja, vagy ennek egy töredéke... Ami ennél „konkrétabb”, azok a művek, amelyeket ezután fogok megírni, és amelyekről nincs mit beszélnem. ...Az ablakokban nem sokan figyelnek, talán senki sem: az üvegen túl kékes fény dereng; a kitalált kémeket és gyilkosokat üldöző kitalált rendőrautók kitalált vijjogása, és a kitalált áldozatokat szállító kitalált mentőautók sikoltozása elnyomja a valóságos utca valóságos vészjeleit, és az emberek kávét isznak, sós teasüteményeket

rágcsálnak. Persze a hátuk mögül a távolból odahallatszik halkan a zaj, de valami hiányzik még: valami, ami ha megvolna, talán hanyatt-homlok rohannának az ablakokhoz.

Az aggódó legközelebbi hozzátartozók azonban (nincsenek sokan) már most is ott járkálnak a homályos folyosón: egy ajtó előtt, ahonnan a hír jöhet.

Aztán nyílik az ajtó, megjelenik egy fehérköpenyes férfi, és azt mondja:

– A beteg állapota életveszélyes. De eszméleténél van, talán sikerül megúsznia.

...El akartam mondani, hogy mit jelent nekem a szó, és azt, hogy mindenki számára ezt kell jelentenie, akit valóban érdekel a „beteg állapota”. És ha ezt fogja jelenteni, a lap csak akkor válhat igazán fontossá.

Amikor Somogyi Tóth Sándor gondolt egy nagyot, megírta, és közreadta a Prófétát, sokan azt hihették, hogy valami új kezdődik, szó lehet valóságos leszámolásról, és ez a „leszámolás” már maga is az újat jelzi, igazolja: első lépés az új felé. De Szabados Gábor öccsei és fiai, és azok a makacs idősebb testvérek, akik nem írták, nem írhatták meg a „palkonyai riportot”, mert nem hittek a Palkonya körül csapott lármában – ezért amikor Szabados már bomlott aggyal, az összeomlás utáni békés cinizmussal mesélgette történetét az

ideggyógyintézet orvosának, ők jelentős tapasztalatokkal gyarapodva újra indulhattak –, tehát az öccsök, az idősebb testvérek, és később már a fiúk is, megértették lassan, hogy nem új kezdődött, hanem ugyanannak egy újabb szakasza. És nekik vállalniuk kellett, hogy Szabados Gábor utódai lesznek: szemben Szabados ön- és világpusztító idegbajával, és szemben a Szabados nyomába lépő törvénytelen álutódokkal.

Tudták, mert ők csak a hitetlenséget örökölték, kételkedésre, el-lentmondásra tanította és tanítja őket minden, és ők rossz közérzetü-
ket tartják életben a naponta beszívott levegővel: ugyanazzal a leve-
gővel, amelyből az álutódok hamis bizakodásukat merítik: melynek
eredménye a hazugság, jó vagy rossz szándékú, és a hatalmi érdekből
fönntartott irracionális, és így ők nem hisznek a beteg diagnózisá-
nak átmeneti, nagyon is kétséges (és egyre kétségesebbé váló), veszé-
lyes „fölgjavulásában” –; tudták, hogy a versenyfutás a halállal
tovább tart, és a „bizonyos változások” éppen nem a javukra való
erőeltolódást jelzik, és az „aki nincs ellenünk, az velünk van” és a
„mindenki velünk van” jelmondatok időszakában még inkább
megnőtt a felelősségük, még inkább résen kell lenniük.

Tudták és tudják, hogy Európának ebben a térségében már évszá-
zadok óta kétféle „birodalmi” koncepció küzd egymással, és az egyik-
kel ezek közül nekik is szembe kell állniuk: azzal, amelyik 25 évvel a

rohadatul kijátszott fölszabadítás és 14 évvel az öngyilkos kitörés után még mindig jön a Kreml-Burg felől. Ébreszteniük, ébrentartaniuk kell, és meg kell fogalmazniuk újra azt a másikat, amelyik egyelőre nagyon is rászorul a megfogalmazásra, amelyik álomszerűen távoli, és amelyik most még csak mint a hatalmi erőhelyzetből érvényesülő törekvés bomlasztó ellenkonceptiója létezik.

De létezik.

Valahol a távolban, valahol mélyen a gondolkodó agyakban: miközben a jelenből kiinduló összekötő szálak gyakran el-elszakadnak, irányuk esetlegessé válik, egy-egy pillanatra bizonytalanul tekerednek.

És az új irodalom képviselőinek így is vállalniuk kell a létezését, ebben a helyzetben is föl kell ismerniük és meg kell valósítaniuk a feladatokat, amelyeket senki nem szabott ki számukra, és amelyektől minden „eszméletlen” perc életveszélyesen eltérítheti őket: az új szakasz meg nem fogalmazott törekvéseit.

Milyennek kell lennie az új irodalom első lapjának?

AZ ESZMÉLETNEK TÜKRÖZNI KELL A MAGYAR IRODALOMBAN BEKÖVETKEZETT ÁLTALÁNOS VÁLTOZÁST PRÓZÁBAN, VERSBEN ÉS KRITIKÁBAN, AZ ÚJ IRODALMAT, AMELYIK EDDIG CSAK TÖREDÉKEKBEN JUTHATOTT FÖLSZÍNRE. ELŐ KELL SEGÍTENIE A

FOLYAMATOT, ÚGY, HOGY ENNEK FÓRUMÁVÁ KELL VÁLNIÁ.

Miféle új irodalomról van szó?

Norman Mailer azt írja *A fehér néger* című tanulmányában: „A második világháború tükröt tartott az emberiség elé, és ez a tükör mindenkit megvakított, aki csak belenézett... Az ember alig tudta megőrizni bátorságát, hogy saját szavát hallassa, mert azok az évek, amikor az ember – lévén radikális – önelégülten valamiféle elit tagjának tekinthette magát, elmúltak... Nem csoda hát, hogy éveink a konformizmus és a depresszió évei.”

A nyugati (főleg az amerikai) társadalomban, irodalomban közvetlenül a háború után beérett egy folyamat; a társadalmi bátorság (ha volt) kimerült, visszahúzódott, a koncepciók elbizonytalanodtak, és egyebek közt megjelent a hipster, az új időszak reprezentánsa, aki számára – mivel nem volt valóságos alapokon elképzelhető és megvalósítható pozitív társadalmi koncepció – az egyetlen elfogadható magatartás: elfordulni mindenféle társadalmi koncepciótól: a létezőktől is és az ezután születőktől is. Kelet-Európa (köztük Magyarország) speciális helyzetéből következően, ekkor éppen az ellenkező irányban indult el. Nem utolsósorban azért, mert itt birtokba lehetett venni a romokat, országokat kellett fölépíteni, és ilyen körülmények közt könnyen föltámadhat a hit: adott az új lehetősége. De Kelet-Európa a csalódások felé indult el. Az első csalódás 1948 körül, az ún.

„fordulat évében” érte, és az ezt követő időszakban. A második csalódás (aki odafigyelt, vagy akkor, vagy később) 1956-ban. És akik ezután sem voltak hajlandók tisztán látni – és miért is ne hitt volna a „földrevalóságok” idején egy-egy „százhuszat verő szívvel” érkező nemzedék –, azok azóta átélhették a harmadik csalódást, beleértve 1968. augusztus 21-ét és az azóta eltelt időszakot. Tehát az új magyar irodalom a csalódások utáni irodalom: a csalódások irodalma. De nem lenne valódi kelet-európai irodalom, ha eljutna a társadalmi koncepciónélküliséghez, a teljes elforduláshoz, ha nem lenne köze még a politikához is; ez az irodalom nem veti el a pozitív társadalmi koncepció fogalmát, hanem folytonosan keresi. De nem felejt el a csalódásokat, nem fél levonni belőlük a következtetéseket, még a legrohadtabbakat sem. És ez a keresés ellenállást jelent, szembenállást, bomlást, rombolást jelent: az illúziók megsemmisítését, tönkretetését (még a legújabbakat is), és ezzel egyidejűleg új, kételkedve tapogatózó hipotézisek születését.

AZ ESZMÉLETNEK IRÁNYZATLAPNAK KELL LENNIE. A Szabados Gáborok öccsei, bizonyos időre teljesen félreszorított bátyjai, és azóta fölnőtt és fölnövő fiai tudják, hogy a birodalomszervezés egy módja Sztálin életében, halálával és halála után csődöt mondott, a birodalom, mielőtt még szándékolt végső, és tartós formájában létrejött volna, bomlani kezdett. És bár ez az időszak lehet átmeneti

is, előjátéka lehet „hét” újabb „szűk esztendőnek”, tudják, hogy a változásokat fölhasználhatják a maguk javára, és sok, nagyon sok függ ettől.

A bomlás egyik fontos jele az irányzatosság. És miután az utóbbi években megszülethettek, kibontakozhattak, hangot kaphattak a különféle irányzatok (országok között és országokon belül) a marxizmusban, megjelent az irányzat, mint szükséglet és mint létező, letagadhatatlan tünet az irodalomban is, főként a harmincasok és a huszonévesek írásaiban: az új irodalom tehát az irányzatok irodalma lesz.

Az Esmélet az első irányzatlap az új irodalom Magyarországon. Hinnie kell, hogy amit képvisel, a legfontosabb, de számítnia kell arra is, hogy ez nem igaz: a meglévő irányzatokkal és az ezután kialakulókkal szembenállva és ezeket segítve kell majd megfogalmaznia végleg önmagát. Támadnia kell és támogatnia. Támadnia kell az ún. elavult értékeket, és azokat, amik soha nem voltak értékek, a hatalom „jószándékú” vagy rosszindulatú „megtévedteit” és „megtévesztettjeit”, az elgyöngült elméket, és az elméknek kikiáltott gyöngfejúkat, a tekintély elvébe kapaszkodókat, és a tekintély nélkül csapkodó, ártalmas akarnokokat, azokat, akik nem hajlandók beismerni a csalódásokat, és azokat, akik csalódottságukkal a Semmit terjesztik, a társadalmi impotenciát, átengedik a kezdeményezést, és

ezzel – ha akaratok ellenére is – az ellenfeleknek dolgoznak. Azokat, akik békés, türelmes bizakodást hirdetnek, és ezzel szabad kezet engednek a változni nem akaró hatalomnak, és azokat, akik virulásról, tartós fölvirágzásról beszélnek, és éjszakánként sárkányokról álmodnak, és félnek az álmaikról is beszélni... Támogatnia kell legelőször is az irányzatosság elvét, mert valóságos „Eszméletként” csak addig élhet, amíg az irányzatosság él: azokat az irányzatokat, amelyek itt és most születtek és születnek, amelyekkel közös alapponton áll, amelyek nem ellene és a kibontakozó irányzatosság ellen jöttek létre, hogy ennek ágyékkötőjében riszálva megbasszák a megteremtődő egészséges, feszültségekkel teli irodalmat és irodalmi közéletet, hogy megint feszültség nélküli, vegetáló hivatalos, elismert félhivatalos) és el nem ismert irodalmat és irodalmi fölöstást hozzanak létre – még ha „népfrontos” alapon is.

AZ ESZMÉLETNEK VALÓSÁGOS PÓLUSNAK KELL LENNIE...

...amely befogadva, és állandóan teret adva annak az irodalomnak, mely a lelassult időt és a bomlási folyamatokat jeleníti meg, és ki-mutatja, hogy az időnek nincs sodrása abban az értelemben, ahogyan azt hirdették és hirdetik, és amely irodalom nem népies és nem urbánus: hanem irodalom és magyar –, tehát teret biztosítva ennek – és csak ennek – az irodalomnak, foglalja el és tartsa meg helyét az új, XX. századi és kelet-európai irányzatokban élő, és

fejlődő új magyar irodalomban, de legyen kész állandó megújulásokra, módosulásokra is.

AZ ESZMÉLETNEK TÜKRÖZNI KELL AZT A TÉNYT, HOGY IRODALOM ÉS POLITIKA EGYMÁSSAL NEM MÉRKŐZHETŐ FEGYVERNEMEK, IRÁNYZATÁNAK NEM SZABAD POLITIKAI IRÁNYZATTÁ VÁLNI, EL SEM SZABAD INDULNIA EZEN AZ ÚTON. AZ ESZMÉLETNEK TARTÓS „ÁLLÓHÁBORÚRA” KELL BERENDEZKEDNIE.

El kell fogadnia azt a tényt is, hogy ez az időszak a „nyelvújítás” időszaka, és nem másé, ezért a körülötte tömörülő íróknak és költőknek legfőbb feladata a kísérletezés legyen. A benne megjelenő szép-irodalmi műveknek és elméleti munkáknak át kell értékelniük a társadalmi elkötelezettség fogalmát: ki kell mutatniuk, be kell bizonyítaniuk, ki kell harcolniuk, hogy a művektől ne a segítőszándékot és a jóindulatot kérjék számon, hanem az igazságot, és csakis az igazságot, át kell fogalmazniuk a XIX. és a XX. századi irodalom kapcsolatának, viszonyának eddigi (főleg hazai) értékeléseit és a realizmus kategóriáját. Bár zöld utat kell biztosítani a kétséges, a részeredményeket hozó kísérletezésnek is, az Eszméletnek hangsúlyoznia kell, hogy „jól írni” nem erény, hanem alapkövetelmény.

Magához kell vonzania azokat az írókat, művészeket, akik eljegyezték magukat az új irodalommal, és el kell zárkóznia azoktól, akik nem, vagy akik megmerevednek, és ezzel az új irodalom életképtelenségét bizonyítanák.

AZ ESZMÉLETNEK SZEMBE KELL SZÁLLNIA A „RÁOLVASÁS” IRODALMÁNAK HÍVEIVEL.

Bizonyos időszakokban – és miért ne lenne ilyen ez a mostani is – szokás a kor (meg bizonyára a későbbi korok) fölé magasló gondolkodókat idézni; álmaikat, követeléseiket, eszméiket szembesíteni a valósággal. Ez a módszer a „ráolvasás” íróinál, költőinél (főleg költőinél) haszontalan, korszerűtlen és végső soron tartalmatlan sémává válik, ami nosztalgikusságával, romantikusságával patetikus, tragikus, hősi pózba merevítene az embert, és így nem találja, nem is találhatja meg az utat a ma emberéhez: ez az ember tudja, vagy érzi, hogy például Petőfire hivatkozni, őt idézni, az ő fogalmait használni nemcsak azért iskolás naivság, nemcsak azért nem megnyugtató (művészi) érv, mert a költő álma számtalanszor vált és válik undok hazudozók pávafarkává, hanem azért sem az, mert ha Petőfi élne, bizonyára maga se hivatkozna magára.

Az új irodalom tárgya a ma embere: félelmeivel, szorongásaival, értelmezhetetlen, mégis letagadhatatlanul valóságos álmaival, pohár boraival és legyintésével, gyilkos örületével és mennyeztetnéző tehe-

tetlenségével, depressziós nyugalmával és vicsorgássá torzulható, óvatos mosolyával. Az az ember, aki ha még nem számolt le gyermeket, iskolás illúzióival, naponta megzavarodik élete képtelenül új-módi rejtvényei előtt; ha nem döntött időben, moccanni sem tud, mi-alatt tudása, melybe utolsó pillanatig kapaszkodik, szeme előtt válik büdös moslékká, és máris elvesztette a játszmát. Az az ember, aki egyszerűen félrelöki, helyreteszi, vagy illő távolságból kétkedő tisztelettel figyeli a túlságosan is ünnepre szabott eszméket, melyekkel ő maga ugyan nem tud mit kezdeni, de amelyeket lépten-nyomon kijátszanak ellene, miközben ravasz, szépszavú idegenvezetők, számára érthetetlen furfanggal magyarázzák a ma már nem páncélszekrényekben tartott, hanem kézbevehető, lapozgatható tonnányi eszmét, bölcsességet. Ez az ember – ha van ideje, ereje fölneézni, és elgondolkozni azon, ami vele történik – csak egyben hisz: hogy tapogatózása mégis, mindennek ellenére is, új irányokat jelöl ki, amerre végre nemcsak menni lehet, hanem meg is lehet érkezni... És ha nem?

Nos, ez az ember, aki jól tudja, hogy nemcsak áldozata, hanem teremtmője is a démonoknak, elég edzett ahhoz, hogy köszönő viszonyban legyen démonaival, és – ugyancsak rossz pillanataiban – elfogadja az elfogadhatatlant: együtt él a reménytelenségével és a halálával, mely nemcsak az övé, hanem a fajtájáé is.

ÉS VÉGÜL AZ ESZMÉLETNEK VÁLOGATNIA KELL A KÜLFÖLD
IRODALMÁBAN, ÉS SZEREPÉNEK VALÓSÁGOS BETÖLTÉSÉHEZ
SEGÍTSÉGÜL KELL HÍVNIA A SZOMSZÉDOS ORSZÁGOKBAN ÉLŐ
MAGYAR ÉS NEM MAGYAR IRODALMAT

*...hogy valóságos és állandó hidakat építsen azoknak a papírmásé
hidaknak a helyére, amelyeket politikánk (és nem a mienk), hivatalos
irodalmunk „hivatalosságaival” és ezek nélkül kedvére épít, és el-
tüntet*

*...hogy a gyakorlatban kezdje megfogalmazni azt a kelet-európai
internacionalizmust, mely nem a „birodalomszervezés” ideológiája és
nem is egy magyarközpontú kultúráé*

*...hogy végre olyasmi történjen általunk, amit mi akartunk és
akarunk, és bizonyára az utánunk jövők is akarnak majd.*

Csaplár Vilmos

KARÁTSZON GÁBOR – HORGAS BÉLÁNAK

1969. IX. 18.

Kedves Béla!

*Amikor említetted, hogy folyóiratot akartok indítani „Eszmélet”
címmel, József Attila nagy költeménye jelent meg előttem, úgy aho-
gyan az én példányomban áll: négy oldalon, az oly fontos római vers-
szakszámokkal (olyan így, mint valami XII táblás törvény). „Eszmé-*

let” címmel folyóirat akkor lehet jó, ha azokat az elveket – vagy inkább azt a gondolkodási módszert követi, amelyet József Attila kései filozofikus verseiben megteremtett. Másképp, ha ily cím alatt egyebet árulna a folyóirat, címe csak afféle divatos cégér volna, s a folyóirat, huzamos megjelenése esetén, pusztán annyit érne el, hogy ismét egy jelentős szót (s a hozzá társuló gondolatmeneteknek legalábbis az első lépéseit) tenné tartalmavesztetté.

Nem mondom azonban, hogy az a gondolkozási módszer, amely e verseket áthatja, egyedül a József Attiláé. Nem hiába szokták őt például néha Hölderlinhez hasonlítani. Hölderlin is „megőrült”, József Attila is „megőrült”, s ezért „könnyű volt nekik jó verseket írni” – ez persze nyárspolgári párhuzam; inkább azt kell mondanunk, hogy e riasztóan nehéz újkorban (mióta tart? talán csakugyan a romantika óta) eszméletünk egyre távolabbi tájakra világít be – de persze nemcsak olyan szelíden terjed ez a fény, mint a hajnal-villámok is cikáznak, és néha mintha azoknak a hirtelen világossága hatna a legmeszebbre. De villámok ide vagy oda, módszerességre van szükség; csakhogy e módszerességnek számolnia kell a mindenben immár megállíthatatlanul fokozódó feszültséggel. József Attila ilyen módszer kialakítására törekedett. Véglegessé valamely élő módszert most már soha senki sem fog alkotni, épp mert az élő módszernek számolnia kell a dolgokat s magunkat mind mélyebben átható démoni erővel (s

a démonival nem ellentétes, hanem velük bizonyos szögeket bezáró ellenerőkkel). Számolnia kell velük, de attól azért nem kevésbé módszer lehet. „E téren” – amelyen kívül számunkra már nem adott tér – számomra a legrokonszenvesebb segítséget Novalis úgynevezett „Töredékei” jelentik, amelyekből valamikor szeretnék is e folyóirat számára egy válogatást fordítani, s amelyeket így a magam részéről valamiképp az „Eszmélet” ügyéhez kapcsolok. Korunk legjelentősebb alakjai mind tettek valamit e „módszer” érdekében; József Attila költészete által a magyar nyelv is, mint a tűzben felizzó vas, benne él most már ebben az újkori gondolkozásmódban; nem kell már „magyar glóbusz”-nak lennünk. Ez a gondolkozásmód annyi, hogy gondoljuk végig gondolatainkat – „végig”, azaz induljunk meg a gondolatok mentén, kövessük őket, amíg képesek vagyunk, vagy addig a pontig, amelyben más gondolatokba torkollnak (a világot átszövő gondolatoknak „végük” nincs, legfeljebb mi nem vagyunk már képesek valamely szférán túl követni őket; akkor ezt a képtelen voltunkat kell leszögezniünk, fogalmaink – és érzéseink! – kritikája által). Bármivel foglalkozik valaki, bármit állít, formájában ez az a gondolkozásmód, amelyre vágyom – a fogalmak ne már meglévő, képmény sakkfigurák legyenek számára, amelyekkel egy szintén csak adott táblán sakkozik, hanem ismerje föl, hogy belső terük van, amelybe be lehet hatolni.

Az „Eszmélet” cím tehát azt a nem lankadó becsületességet és valóságérzékenységet kell jelentse, amely mindebből következik. Akárcsak mindazoké, akik hozzá hasonló tisztességgel kapaszkodtak bele a megfogható valóságokba, József Attila gondolatainak menete is tovább követhető – hiszen valóban meglehet, hogy magyar nyelven ő jutott a legmesszebb. Magyarul, mondtam; és az „Eszmélet” folyóirat anyaga tehát a nyelv, s így elsősorban bizonyos nyelvi küzdelmet kell minden szerzőjének folytatnia; önmagában és gondolataiban megközelítenie, még meg is értenie, megkönyörkednie és megemésztenie el-
tűntetnie a nyelvi és ezáltal gondolati kaosz hatalmas és sötét szellemét. Magyarul írnia oly tisztán, mintha az Webern muzsikája volna (vagy egy régi népdal – ami ilyen értelemben talán egyremegy).

Nyelvi kifejezést találni a képzőművészet eszközei és egész értelme számára – a magam részéről elsősorban ezen szeretnék dolgozni az „Eszmélet”-ben. De amint a Novalisra való hivatkozásból látod, számomra ezzel sok minden összefügg.

Szeretettel üdvözl Karátson Gábor

AJTONY ÁRPÁD – AZ „ESZMÉLET”-NEK

1969. IX. 20.

Kedves „Eszmélet”!

Ha felmerül a kérdés, hogy az egészségesebb, konstruktívabb irodalmi élet kialakításához mire van szükség – lényegében nagyon egyszerű, bár nagyot markoló a válasz: strukturális változásokra. A jelenlegi mechanizmus teli van kompromisszumokkal, lehetőségei nemigen zárják be kapuikat az álproblémák előtt, s az alkotó, aki pillanatnyilag nem talál kedvezőbb körülményeket, esetenként kénytelen erőszakot venni írói alkatán, s bár nem kizárólagosan, egyre nehezebben tud figyelni a lényeges dolgokra, egyre nehezebben tud elvi és gyakorlati támpontokat találni a valóság művészi és másfajta transzformálásához is. A meglévő fórumok, intézmények oly mértékben nehezedtek el, oly mértékben ragaszkodnak a „működési engedélyükben” lefektetett normatívákhoz, egy állandó semleges hőmérséklet közvetítéséhez, hogy egyszerű „frissítés” útján termékenyebbé válásuk nehezen képzelhető el. Igényeik szerint ugyan szélesedő szellemi skálán mozognak, de ezen elsősorban megtévesztő, bizonytalan koncepciók váltakoznak önmaguk karikírozásával. Mivel csak formálisan hajlandók tudomásul venni a tőlük függetlenül létrejött irodalmi valóságot, s mivel semmi remény nincs arra, hogy a jelenlegi csatornákon keresztül még – újabb tartalékok kerülhetnek a felszínre, úgy érzem, csak valamiféle megrázkódtatás indíthatja meg az antitoxinok keletkezését a szervezet gyógyításához.

Az Eszméletnek, hogy ne csupán lehetőség maradjon, más folyóiratoknál kiélezettebben, látványosabban és a gyökerekhez nyúlóbban, tehát forradalmibban, az irodalmi élet egyéb összefüggéseire is érvényes módon kell működnie. Az Eszmélet léte az irodalmi mobilitás egyéb formáinak a kritikája kell hogy legyen. Az Eszmélet (a kezdeményezés) egyszerre vonta le a konzekvenciákat a korlátainkról és a lehetséges fellazító módszerekről, ezért legreálisabban vállalkozhat egy irodalomszerű, de az aktualitások diktálta normatívákon felépülő „sokkolásra”.

Hogy milyen formában lehetséges egy ilyen sokkolás – ezt nem tudom. Nem szabad visszariadni a demonstrációszerű megnyilvánulásoktól sem, bár azt hiszem, egy állandó magas színvonal tartása is elégséges. Az Eszméletnek, mint folyóiratnak ez lenne a „legfekvőbb” módszer; az új törekvések folytonosságának biztosítása.

Az új – eléggé tág fogalom, a mi viszonylatainkban különösen az, mert a szüntelen opposíció azonos táborba, azonos sematikus magatartásformák felvételére készítette a különböző irányzatokat. Már ez önmagában véve is tartósíthatja az eszmei tisztázatlanságot, de ehhez még nyugodtan hozzávehetjük „haladó” hagyományainkat: nálunk mindig az az irodalom maradt legértelmezetlenebbül, amely a valóságot új aspektusokból közelítette meg, s ennek megfelelő adekvát formanyelvet teremtett, s amely az elméletet is rugalmasan új

szempontok felvételére kényszerítette volna. Az új törekvéseket, amelyek szokatlan, a hagyományostól eltérő formában jelentkeztek, gyakran nem tartották többnek, egy-egy nagy egyéniség magánakciójánál, amelyek szinte csak azért elviselhetők, mert máshol, nem saját terrénumában váltották meg a jogokat a tévedésre. Legjobb esetekben is csak bizonyos formai (nyelvi, stiláris stb.) eredményeket ismertek el, s a mondanivalónak a konvencionális keretek közé lefordítható részét. Csupán mint irodalmi tevékenységnek, nem pedig a művekben realizált értékeknek tulajdonítottak társadalmi szerepet, ennek következtében sohasem tartalmi jegyeinek megfelelően foglalhatták el helyüket szellemi életünkben. (Vagy pedig, s ez a valószínűbb, elhomályosodtak az irodalom és a társadalom valóságos, komplex összefüggései.)

E provinciális szemlélet nagymértékben hozzájárult a mai irodalom látszólagos differenciátlanságához. A különböző irányzatok, törekvések nem koherens módon élnek egymás mellett, a kritika konkrét elemzések helyett általában megelégszik sztereotípiák felelevenítésével, s mindez alkalmat ad arra, hogy hamis címszavak, gyűjtőnevek alá „sorolják” őket. Az irodalmi köztudat egy hamis értékrend birtokában nincs tisztában irodalmunk valóságos helyzetével, s ez megnehezíti egy induló folyóirat választásait, elhatárolásait is. Különösen akkor, ha úgy néz ki, hogy ez nem csupán egy, hanem

egyetlen lehetséges fórum, ahol az írónak ténylegesen lehetősége van helyzete megismerésére, alakítására, attitűdjének vállalására vagy korrigálására, s világa tovább építésére.

Az Eszméletnek tehát számolnia kell azzal, hogy születésének körülményei messze esnek az ideálistól; az örökség súlyos, s legalább fő vonalaiban muszáj vállalni, akár tetszik, akár nem. A Kassák Lajos-i tisztaságú, már-már dogmatikus szervezésű folyóiratok, de még az 1945 utáni markáns arculatú folyóiratok óta eltelt évtizedek erősen megviselték irodalomszervezési képességeinket. Az Eszméletre tehát, ha meg akarja találni a feléje érkező áramlatokban saját egyéniségét, párhuzamosan több feladat is vár:

1. A jelenlegi irodalmi struktúra megbontása minden kínálkozó alkalom felhasználásával egy eszményibb irodalmi modell jegyében.
2. Az ún. irodalmi ellenzék misztikus fogalmának feloldása; ez főként folyamatos, tervszerű kritikai tevékenységet igényel.

(S itt lehet megemlíteni, hogy milyen nagy szükség lenne számba venni a modern magyar irodalom egyrészt mellőzött, de napjainkban is ható művészetét [pl. a Nyugat első korszakának prózaíróit, vagy Szentkuthy Miklósnak a harmincas-negyvenes évekbeli regényeit stb.], másrészt a nem mellőzött, „csak” felszínesen értelmezett vagy félreértett életműveket [pl. Füst Milán, Gelléri Andor Endre stb.] Bár azt hiszem, ez nem tartozhat teljességgel az Eszmélet vállalásai közé.)

3. Minden álliberális, szintétizálóbb program elvetése a saját karakter megőrzése (ill. megteremtése) céljából. Hogy mik ennek a karakternek az ismertetőjegyei, ez előttem még nem eléggé világos, ez valószínűleg majd az együttműködés során alakul ki, s a közeli összefüggéseken erről kéne a legtöbbet beszélni.

Ajtony Árpád

NÁDAS PÉTER – AZ „ESZMÉLET”-NEK

Azt írom, ami eszembe jut, a megszerkesztettség minden igénye nélkül, így talán őszinte, és nekem is könnyű.

Ez az első szerkesztőségi levél, amelyet az Eszmélet alapítójától és szerkesztőjétől, Horgas Bélától kaptam. [...] Ha csak egyetlen száma megjelenik, akkor az már nagy dolog – az első olyan vállalkozás ez a fordulat éve óta, amelyet nem a politikai hatalom hoz létre mesterségesen bizonyos feszültségek levezetésére, hanem ez a vállalkozás sűrít magába olyan feszültségeket, amelyet a politikai (irodalmi) hatalom kénytelen engedélyezni, engedni. (Kérdés, persze, hogy ez az engedélyezés már önmagában nem egyfajta feszültség levezetése-e?) Ez teszi a vállalkozást társadalmi értelemben rokonszenvessé – nekem. Aki megérzi, hogy mikor érkezett el a cselekvés órája, aki végig tudja csinálni a harcot, aki ki tudja harcolni a harc lehetőségét – és

Horgas eddig ezt kísérelte meg konok önuralommal – az a mi magyar forradalmárunk most. Én mindig vonzódtam a forradalmárokhoz, persze csak egészen addig, amíg nem kezdték a kezüket vérben fürdetni, vagy míg ki nem derült róluk, hogy a kezüket vérben fürdették; ami más formában: hazugság, csalás, hivatalnokszellem. Namármost, ezért szeretem én ezt az ügyet és ezért szeretem létrehívójának, egy levegőben függő közérzet realizálójának emberarcát, és ezért nem szeretem én ezt az első sokszorosított szerkesztőségi levelet. Nem szeretem ha sokszorosítják ezt a szót: „Kedves” – s utána az űrt, amelybe kézírással behelyettesíthető egy név. Amíg kezdődik, indul valami, addig mindig emberi léptékű, és Isten óvjon attól, hogy a folytatás már ne legyen az. Persze igazságtalanság lenne, egy nagyonjóludoménmilyenokokból sokszorosított levélből bármiféle tanulságot levonni, számomra ez csupán példa, jelkép, épp úgy megütött, mint az a boríték, amelyben életem első korrektúráját kaptam az Új Írástól, s ez állt rajta: „Nádas Péter, író ... A borítékot eltettem, és mindig emlékezni fogok rá, mint a csábítás első hangjára, amelytől óvakodnom kell: ne gondold magad írónak, még akkor sem, ha mások annak gondolnak, ha mások annak akarnak gondolni, mert ha írónak gondolod magad, elveszted azt a tisztaságot, amely lehetővé tette éppen annak az írásnak a megszületését, amelyet a csábító boríték rejt. Aki azért ír, mert író, nem író. Író – ez különben

is olyan megkülönböztetően nagy rang, olyan magasztaló jelző, amelyet az ember önmagáról nem gondolhat, s ha gondol, el kell hessegetnie magától. Nem szerénységből, hanem a tisztaság megőrzésének megfontolt érdekéből is. Én úgy szeretném, ha az Eszmélet szerkesztőség lenne, de nem gondolná magáról, hogy szerkesztőség, ha folyóirat lenne, de nem folyóirat öntudata lenne – a többi öntudatos folyóirat között. És az előbb azt kérdeztem: az irodalompolitika részéről nem a feszültség egyfajta egészségtelen levezetése-e, ha ezt az önálló kezdeményezést – ami a diktatórikus gyakorlattal annyira nincs összhangban – engedélyezi? Azzá lehet, a megoldatlan kérdések levezető csatornájává, alibivé válhat (ha én írónak), ha az Eszmélet bejegyzett szerkesztőségnek képzelet magát.

Ha azonosak vagyunk azzal, vagy helyesebben, ha azonosulunk azzal, amit rólunk hisznek, hinni akarnak. Milyen legyen az Eszmélet? Nem folyóirat, hanem a feszültség, a kétely, a szorongás permanens állapota. Ma úgy hiszem, hogy ebben a világméretű egyensúlyban, ebben a tragédiákkal teli csendben, ez az egyetlen forradalmi magatartás. Ha az Eszméletnek is kialakulnának az ebbe az álkonszolidációs helyzetbe jól beilleszthető, hivatalossá tehető szerkesztői-szerkesztési mozdulatai, akkor megszületne az a kompromisszum, amely éppen annak a kételynek a jogosságát igazolná, hogy engedé-

lyezése, a megengedés nem más – megint nem más –, mint a feszültség levezetése, igába fogás.

Tojástánc. De mikor nem volt az a magyar irodalmi közélet? Az Eszmélettől – társadalmi helyének, szerepének tekintetében – azt várom, hogy nem veszi el kétes helyzetét, vállalja, s minden számával újra vállalja a megszüntetés, átfestés lehetőségét – ami nem politikai felvállalás, hanem kitartás a cím sugallta életérzés mellett: ha tudok valamit, ha feleszméltem, le kell írnom, nem hallgathatom el.

Ha azt írom, hogy az Eszméletnek a permanens feszültségtartás fórumának kell lennie, úgy tűnhet, hogy szavaimat valamiféle forradalomvárás diktálja, az a vágy, hogy ha a feszültséget életben tartjuk, akkor egy robbanásszerű változást segítünk. Jó lenne hinni ilyesmi-ben, de...

A magukat baloldali radikálisoknak nevezők táborá, s erről a [...] folytatott beszélgetés meggyőződött, valami ilyesmire vár, spekulál, valami ilyesmi körül ügködik. Ez azonban kiosztott politikai szerep, s meggyőződésem, hogy ha a magyar irodalomra hárul is politikai szerep, azt most már kételkedve: visszautasítva – elfogadva kell vállalnia. Az irodalom forradalma nem azonos a társadalom forradalmával. Soha nem volt, nem is lesz. Mint ahogy Petőfi neve nem volt összekapcsolható Kossuthéval, úgy nevetségés lenne Ady nevét Kun Béla

nevével, vagy József Attila nevét Rákosiéval összekapcsolni. Ők mindig másra gondoltak, nekünk másra kell gondolnunk. Ez kiosztott szerepünk, de nem a politika által, hanem születésünk, hogy ne mondjam: Isten által. Meg itt forradalomról is beszéltem, irodalmi értelemben, Horgas tevékenységével kapcsolatban. Na nem, ez túlzás, hiszen ez még csak első lépésecske, helykészítés valami tényleg forradalmi előtt, de úgy érzem, hogy ennek a tényleg forradalminak a lehetősége embrionálisan, potenciálisan jelen van az Eszméletben: mintha azt akarná, hogy az irodalom irodalom legyen. S ez nálunk új. Az irodalom persze mindig irodalom, mert minden nemzeté olyan, mint maga a nemzet. Ha viszont nemzetem reális kereteiből kitekinthetek és betekinthetek önmagamba – és mindkét perspektíva internacionális jellegű lesz – az értékkülönbségek könnyen felmérhetők. Egyetlen konkrét példa a ki- és betekintés után: nincsen magyar próza. Miért? Mert a prózaalkotás feltételei nem nemzetiek, hanem internacionálisak, nálunk nincsenek meg a prózaalkotás feltételei, hiányzik az a tágasság, amelyben próza születhet. Miért hiányzik? Mert az irodalom funkciója nem irodalmi (tehát morál feletti), hanem politikai (tehát morális). Én arra gondolok, ha azt írom, hogy az irodalom végre irodalom legyen, hogy funkciója legyen irodalmi, tehát nem elkötelezett helyzetben, hanem határhelyzetben, nem tendenciában, hanem holtpontra a tendenciák között. Olyan

csúcson (magyar viszonyokról lévén szó: dombocskán), ahonnan megvan valamiféle rálátás, kitekintés lehetősége, s az a megemelkedettség, amely nélkül betekintés sem létezik – önmagunkba. Lefordítva a kérdést: a barlangfestő feladata, hogy megfossza szépségétől azt a pillanatot, amelyben a vadász a bölényt leszúrta. De ezt már leírtam egyszer.

Én valahogy ilyennek képzelem, képzelném az Eszméletet. Ilyen helyzetet neki, ilyen feladatokat. És milyen gyakorlatot?

Általános elképzeléseimből sok minden következik, de az mindekelőtt, hogy az Eszmélet sohasem lehet lezárt – és mégis bizonyos zártságot tartania kell. Nem fogadhat be minden értéket, de csak értéket fogadhat be. Személy szerint én, szeretném, hogy az a tény, hogy az Eszmélet egy írásomat közli, számomra belső rangot jelenthessen. Tehát ne legyen helye sohasem a személyes ellenszenvnek és rokonszenvnek, senki se tartozhasson egyszer és mindenkorra ide, illetve mindenki csak addig tartozzon az Eszmélethez, míg egyetért vele. Tehát ne megjelenési lehetőség legyen elsősorban; hanem... Most már nincs több mondanivalóm, a konkrét ügyekbe úgyis igyekszem folyamatosan belepofázni. Ami zavar: 1. Esztéticizmus, gőg, életidegenség veszélye. 2. A szerzők többsége a szerkesztő saját megállapítása szerint a XII., II., I. kerületekben lakik. Miért?

Esetleges stílus és nyelvtani hibáimért elnézést, így gondoltam, így írtam le és így másolom át a gépbe.

A feljegyzés csak belső használatra alkalmas!

Nádas Péter

Kisoroszi, 1969. szeptember 12.

VOIGT VILMOS – HORGAS BÉLÁNAK

(1969. szeptember)

Kedves Szerkesztő Úr:

Őszinte örömmel töltött el kedvező hírekkel tölt leveled, amelyre szeretek is válaszolni. Természetesen akkor van szükség ilyen levelezésre, ha:

a) *konkrét lehetőségek társulnak hozzá*

b) *arra is lehetőség van, hogy adandó alkalommal e megjegyzések megszívlelődjenek, megjelenjenek*

c) *más formája nincs barátságos érületünk kölcsönös kifejezésének. Rátérve a konkrét válaszádra, ezt először belterjesen, majd külterjesen szeretném megfogalmazni.*

BELTERJESZEN

arra eddig is volt lehetőség (többé-kevésbé), hogy elszigetelt jó alkotások (kis változtatásokkal) megjelenjenek, ezek azonban nem ala-

kíthatták ki egy állásfoglalás, egy csoport, egy útirány képét – az Eszméletnek tehát az lenne a legfontosabb szerepe, hogy ne elszigetelt műveket, hanem ezek egész nyalábját adja, ne magánvéleményeket közöljön, hanem egy álláspontot képviseljen

azt gondolhatná valaki, hogy mivel eddig mindenki szabadúszó volt, ez jelentékenyen hozzájárult alkotói lehetőségei kiteljesedéséhez, egy különbejáratú, magánoeuvre kibontakozásához. Ennek azonban éppen az ellenkezője az igaz. Az még csak a kisebbik baj, hogy a folyton váltakozó fórumok mindegyike egy kis megalkuvásra kényszerítette a nekik dolgozókat (ez mindig is így volt, és nyilván az Eszmélet is önkoncepciójának megfelelően fogja szerkeszteni, nyesegetni a hozzá került kéziratokat, méltán), de a folyton váltakozó irányú változtatgatások rendszeréből semmi összkép nem alakult ki. Képzeljünk el egy névjegyet, amely öt nyomdában készül. Az egyikben szabály az, hogy nincsenek hosszú magánhangzók és kettősjegyű mássalhangzók. A másodikban a helyett f, f helyett c, c helyett S írandó, minden szó után betoldandó „haladó jellegű”. A harmadik nyomda arra helyez súlyt, hogy madárnyelven nyomtasson. A negyedik sajátossága az, hogy minden második szótagot hátulról előre ír. Végül az ötödikben a valamilyen szempontból problematikus részeket egyszerűen elhagyják. Mi lesz ebből;

Naánosvetitoésfestmvé

Nargagy Járgánorgos vergegytírgisztergítorgó érgés fergestörgö-
mürgüvérgész

Nfgyhflfdójellegó Jinoshflfdójellegó vegytisztítóhflfdó jellegű
éshlfdójellegücestőművészflfdójellegű

Nagy Ájnos gyevtiszittó sé fesőttműszév

Nag Janos vegtistito es festömöves

Ki ismeri fel mindebből az eredeti nevet és szándékot? Nyilván maga az alany, de hovatovább ő is csak egy-két pohárka jobbfajta után. De ez mind még csak a kisebbik baj. És az Eszmélet amúgy is kidolgozza majd a maga sifrírozási rendszerét, amely legfeljebb abban különbözik majd az eddigi kavalkádtól, hogy egyszerűbb és rendszerint azonosnak maradó lesz. Például:

Negyeszm Jénesél eset vegyteszteteeszm ésél festemeveszet, ami már önmagában is eredmény, nem gondolod? amiből talán nyilvánvaló, hogy nem is azzal van baj, ha valami kimarad a művekből, inkább attól lesz felismerhetetlenné, ami hozzá készül, vele társul, hozzáadódik, mint valami körfény, mint valami aureola. Az Eszmélet tegye meg azt, hogy csak egyfajta körítést adjon, az egységes álláspont egymást kiegészítő és magyarázó adalékait.

belső feladata még az Eszméletnek a szerkesztési demokratizmus folytonos gyakorlása. Mert mit tesznek a többi folyóiratok, fórumok? Ma mindegyik jó műveket akar adni. Még arra is hajlamos, hogy ezt

új tehetségekkel dokumentálja. A gyakorlatban azonban a szerkesztésben az urambátyámhaverom-szemlélet, az etatista fennköltség és valamelyes direktívákhoz való szolgai alázat válik domináns elemmé. Mit tegyen ehelyett az Eszmélet? Közöljön hasonlóan lehetőleg jó műveket. A legjobbakat azok közül, amelyek rendelkezésére állnak, és igyekezzon arra, hogy mindig legyen elég jó műve. Jó művek nélkül a legszebb program is halott. Ami neki nem tetszik, adja vissza, ezenközben őszintén megmondván azt, hogy mi nem tetszik az illető alkotásban. A harmadik őszinte visszaadás után már a visszautasított is elhiszi az indokot. Legyen az Eszmélet ilyen értelemben szigorú saját magához is, még a legalapítóbb tagok se tekinthessék hitbizománynak az Eszméletet, ahol minden tőlük származó sor amúgy is természeti folyományként megjelenik. De a visszautasítások és változtatások ne a szerzők háta mögött, feje felett történjenek. Ez is hiánycikk kulturális életünkben, úr, amelyet az Eszmélet legalább a maga portáján hivatott betölteni.

KÜLTERJESEN

nehezebb meghatározni, mit képviseljen kifelé, más irányok és csoportok felé az Eszmélet. Annyi biztosnak látszik, hogy legalábbis egyelőre az a legkorábbi feladata, hogy alakítsa ki a maga arcát. Erre talán az első három szám elegendő is. De mi legyen ezután? Adja az Eszmélet mindig csak önmagát, azt a 20 vagy 80 embert, akik copy-

rightozzák ide önmagukat is, vagy nyisson teret másoknak is, és ha igen, milyen áron, milyen „feltételekkel”? Nem csak elméleti, légből kapott problémák ezek, hanem mindenki számára tudottan, az egyik legfontosabb próbája az Eszmélet belső létjogosultságának is. Azt hiszem, jószerivel az idő úgylis eldönti e kérdések egy részét, most mégis szükség volna arra, hogy magunk megfogalmazzuk aktuális válaszunkat.

Íme, az én válaszom.

Az Eszmélet támogasson kívülről minden olyan kezdeményezést, amely színesíti, fiatalítja, őszintébbé, felelősebbé teszi irodalmi életünket. Adjon hangot annak (például cikkben!), mi a véleménye a mostani csoportosulgatásokról, ezek célkitűzéseiről, lehetőségeiről. Az is szinte kötelességének nevezhető, hogy maximálisan értse meg és támogassa a jövőben is az új indulásokat. A magam részéről azt gondolom, hogy terét elzárni ezek képviselői előtt is legfeljebb csak ideiglenesen szabad. A következőkben nagyon helyeselném például egy-egy erre vállalkozó csoport „konfrontatív” bemutatását, például olyanképpen, hogy a bemutatkozó írásokat kommentárral kíséri, egyben meg módot ad arra, hogy az illetők viszontkommentálják ezt. semmi esetre se tápláljon az Eszmélet diktatorikus, kizárólagossági igényeket, és akkor is újból meg kell fontolni a társak szerepét, ha például kiderülne, hogy az Eszmélet reális publikálási lehetőséget ad,

más kísérletek pedig nem jutnak el a megvalósulásig. Ekkor még inkább ki kell tárni a kapukat, hiszen levegőre mindenkinek szüksége van (vagy lehet).

jó elgondolásnak tartom a sokszerűséget is. Csakugyan gondolkozni kellene azon, hogyan lehetne összekapcsolni fiatal képzőművészek, zenészek, előadóművészek, filmesek, rendezők produkcióinak bemutatásával az Eszmélet életmegnyilvánulásait. Egy bármily szerény Eszmélet-klub, színes és változatos programmal igazán sok haszonnal járna. Az irodalom szűkebb mezőnyében is a sokszerűség csábító lehetőség számba menne: nem csupán a versfaragók, de a komponistáktól a magán fotóművészekig sok mindenki kiáltozik közönség, megnyilvánulási tér után, sőt egy esti kötetlen beszélgetés színhelye is eldorádónak tűnhet Budapestünkön. Ad vocem Budapest! Kapcsolat kéne teremtdőjké a vidékkel is. Azután meg próbáljuk meg azt, hogy különböző fórumokon ne csak mint folyóirat, hanem mint könyvsorozat is megjelenhessék az Eszmélet terméke. Azt hiszem, az első ilyen kötet anyaga együtt van: „Egy folyóirat felé” címmel ki kellene adni az előkészület termékeit, pontosabban ebből azt, ami megérdemli a kiadást. És a következőkben is, ne csupán X. Y. regénye jelenjen meg azzal a megjegyzéssel; itt-amott, hogy „Az Eszmélet könyvtára „, hanem jelenjenek meg ilyen címen is kiadványok „Egy kis színház aktái”,

„Előadóestek az Eszmélet körül”, „Tudományt űz az Eszmélet köre”, vagy akár „Football és vízilabda rajongók Eszmélet köre”, ez utóbbihoz még szerzőt sem kellene sokáig keresnünk. Még attól sem félek, hogy a közéletünkben már megszokott dilettantizmus határain messze túl keverednénk egy ilyen vegyes terméksorozat létrehozta.

obs!

Profilszámok (avagy tényérjósítás a jövőt illetően)....

ha az Eszmélet évkönyvjellegű marad, a legtermészetesebb kijátszása az éves várakozásnak a profilszám. Ebbe még akkor is szívesen ír az ember, ha tudja, nem rögtön jelenik meg. Legfeljebb olyan tökéletes munkával lepi meg a szerkesztőséget az író, amely még 300 nap múlva is az üdeség örök fényében ragyogand. Ily módon a kényszerű szerzői türelmetlenségnek is eszköze a profilszám. Persze, egy szám ne 100%-ig legyen profilszám, vagy ne mindig, egyszóval rugalmasan és milyen profilszámok legyenek – önmagukba is változatos tematikával

a forradalom

asszonyok

a vicc (humor) szkeptika

a tömegkultúra

a magyar avantgárd mérlege

irodalmi viták újraéletregalvanizálása az 1945 utáni békacombok
alapján

neokolonializmus Magyarországon (társadalmunk alanti rétegei)

nemzedékek váltófutása

értelmiség 1970 (1971) (stb.)

ezek zöméről már amúgy is volt szó, nem sok újdonság van az ötletekben, bizonyára annál több lesz a megvalósulásban. Még egy apró ötlet ezzel kapcsolatban: tegyük közzé az n -edik számban, mi lesz a témája az $n + 1$, $n + 2$, $n + 3$ számoknak, ekkor az olvasó még jó előre jelezheti elvárásait, és erre kérjük is őt meg.

MÉG1

legyen tipográfiaiilag is egy kicsit változatos az Eszmélet. Ezt nemcsak a műmellékletekre értem, nemcsak a betűtípusra. Az egész szám sugallja azt, hogy minden szabad, mindent mi csinálunk, sehol sincsenek korlátok. Hitessük el az olvasóval, hogy lehetőségeink végtelenek. Ha már sok olvasó ezt hiszi majd, úgyis kénytelenek leszünk mi is az ő uszályukba kerülni hja ölel

Vili

ORBÁN OTTÓ – HORGAS BÉLÁNAK

(1969. szeptember)

Kedves Béla!

Eredetileg nem rögtönözni óhajtottam kérdéssedre a választ, hanem megírni – cikknek, mit-tudni-minek. Ez, ahogy különféle munkáimat elnézem, januárra el is készülne.

Egy új folyóirat, még az olyan is, mint az Eszmélet, amelyikről igazán nem könnyű megmondani, hogy inkább van-e, mint nincs, önhibáján kívül nagy terhet vállal magára. Egy ilyen folyóiratot megkísérthet a „bátorság”, a „szókimondás” szelleme, hogy odakiáltsa a világnak: nem is Garai Gábor a legnagyobb magyar költő, hanem Csoóri Sándor. A neveket természetesen tetszés szerint cserélgetheted. Nem személyekről van itt szó. Arról, hogy mibe érdemes belemenni, mibe nem.

Kritikánkat idestova két évtizede szelíd paranoia igazgatja. A rögeszme rögeszmét szül, az „eszmei” kritikusknak méltó társa a „szakmai”, a vezércikk-ballerinának a négy lábú filosz. Azt a szemléletet, mely az irodalmat irodalomnak próbálja tekinteni, néhány szegénylegény-író próbálja képviselni, már amennyire tudja.

Tényszerűen: Illyés Párizst elegyíti Ozorával és imponáló biztonsággal gyalogol a mikrovilág tényei közül a kozmikus tanulság felé. Weöres nagy irracionalista és nagy formaművész (ez utóbbit ma már sírva illik megállapítani róla, hogy istenem, de szépen is műveli a formát ez a nagy magyar költő, akinek még mindig nincs Kossuth-díja!), és ezt a sort szinte a mai huszonötévesekig folytathatnád. Ha hihetet-

len is, így van: irodalmi köztudatunkban még a vitathatatlanul nagy, már-már kerek életművekről is többnyire marhaságok vagy emelkedett közhelyek rögződtek végső tanulságként. Lejebb tekintve pedig teljes az összevisszaság. A kritika még azt sem képes megállapítani, hogy ki mit kitől tanult, és szájtátva áll a döbbenetes tény előtt, hogy az írói vonzalmak, barátságok nem pályabeosztás szerint kötöttek.

Az Eszméletnek – ha van, ha lesz – nem kisebb a föladata, mint hogy ezt a teljesen fölhígult értékrendet a maga eszközeivel megpróbálja valamennyire megszilárdítani. Azzal, hogy megpróbálja szemügyre venni az irodalom tényeit. Föltenni néhány kérdést. Azt például, hogy akik Weörestől tanultak verset írni, miért nem tőle tanultak gondolkodni is? Meg a többit. Miért vesznek az avantgárd családtyák Illyéstől prózaleckéket? Miért izgalmasabb költő e pillanatban Kassák és Füst a náluk nagyobb Szabó Lőrincnél? Mely kérdésekkel máris a legkényesebb kérdést piszkáljuk: mitől vagyunk olyanok, amilyenek? És egyáltalán, milyenek vagyunk? Mert sok egyéb mellett erre sem igen kaptunk eddig választ.

Nem megalkuvásra serkentem én tehát az Eszméletet, hanem – nevéhez illően – eszmélkedésre, sértően nyugodt és alapos érvelésre, arra, hogy megpróbálja Halász Gábort visszalopni Magyarországra kritikuskak.

Kiábrándítóbb állatságot nemigen olvastam annál az ügyesnek szánt nyilatkozatnál, melyet az Új Írásba remekelt az egyik meginterjúvolt vezér-kos, kijelentve, hogy a ma élő magyar költők közül Ladányi Mihály a legnagyobb.

Ebből ugyanis világosan kitetszik, hogy mennyire vehető komolyan e heveny lázadás irodalma. Meg az, hogy a nyilatkozó maga mennyire képes, illetve hajlandó komolyan venni a föladatát.

Ami nem kevesebb, mint a szó szoros értelmében vett közgondolkodás igényének tisztázása, feltételeinek megteremtése.

Az irodalomnak ahhoz, hogy erre alkalmas legyen, mindenekelőtt magával kell tisztába jönnie. Annak tisztázása, hogy miért és hogyan akarunk írni, nem irodalmi magánügy; ez annak tisztázása is, hogy hogyan akarunk élni, mi, írók, és a többi haszontalan értelmiségi.

Összegezve ez annyit jelent, hogy az Eszmélet csak a minőségével provokálhat. Azzal viszont provokáljon. Egyébként nincs létjoga.

Orbán Ottó

FOGARASSY MIKLÓS – HORGAS BÉLÁNAK

Kedves Béla!

Leveled nem könnyű kérdéseket tesz fel. Megpróbálok naivan, skizoid naivitással válaszolni rá.

Az Eszméletnek – távlatban, jövőképét, szerepét illetően – tudatosítani kell azt, hogy mit tagad és mit állít. Tagadni kell irodalmi és szellemi életünk óvatos reflexeit, és vállalnia kell – művekben, primer és reflexív formában – azt, amit vállveregelve, gyanakodva „kísérletnek” kereszteltek el az elmúlt években, pedig megilletné a „kutatás” szó. Az Eszmélet – nem találok rá jobb szót, pedig félreérthető – avantgárd fórum, műhely lehetne. S ez nem stilisztikai értelmű minősítés: etikai és gondolati úttörésre utal, miként a folyóirat címe is olyan versre, mely a léthelyzet végső kérdéseit faggatja, feszegeti. Úgy tűnik, ha mást nem is tenne, csupán azt, hogy maga köré gyűjti – talán esztétikai vonzalmakban különböző – de a modern intellektus szemléleti formáit kutató írástudókat – körülményeink között – ezzel is hangsúlyosan állít. Állítja, hogy irodalmunkban van egy tábor, mely nem valamely izmus, s nem valamely publicisztikus és aktuális politikai dogmatika bűvkörében – hanem szellemi, szemléleti úttörésben egységes.

Nem szigorúan generációs karakterű orgánumnak gondolom az Eszméletet – bár a főszólamot természetesen a harminc év körüli korosztálynak szánám, jó lenne azonban minden számban megnyerni egyet-egyét az előttünk járók közül, a névsort nem nehéz Mészöly, Örkény neve után kiegészíteni Szentkuthyval, Weöressel, Mándyval.

Szabályos – elemzéssel nem, csak összefoglaló, tartalmi patikamérlegekkel dolgozó – kritikát ne adjon a lap, alapkutatások, a nyelvi, szemléleti minőség intenzív (főként talán strukturalista) vizsgálatai szerepeljenek ezek helyett. Szinte azt mondhatnám: mindegy miről, csak műközelien, a belső mozgás, az „anyagvizsgálat” szabályai szerint közelítse meg az irodalmat, filmet, képzőművészetet. Elég volt az ideologikus kritikákból, melyekben maga a mű, a mű sajátos minősége vész el. Amiként az első számban, a későbbiekben is vállalni kell ezt a nálunk szokatlan, egyetlen verset, novellát fénybe állító intenzív vizsgálatra törekvő szemléletet. Ezzel tagadja a publicisztikus, henye madártávlatot. Ami távlat kívántatik, az viszont – amennyire tudásunk, ismeretünk engedi – a világirodalomé, vagy legalábbis a kortársi európai irodalomé legyen. Általánosságokat írok? Magam is jobb szeretnék konkrétabb javaslatokat adni. Nem hiszem, hogy célszerű lenne, ha minden számban lenne valamilyen tematikus centrum (mint volt pl. a groteszk), de néhány témakört azért ideírnék: a szürrealizmus múltja és jelene, a film és a tárgyias próza, a nyári Népszabadságban oly rosszízűen vitatott „magyar abszurd” dráma is megérne egy misét (Eörsi, Görgey s a bemutatásra váró Örkény-, Csúka-darabok kapcsán) –, ezeket leírva viszont túlságosan konkrét jellegük bánt.

Szeretnék olyan helyzetben lenni, hogy bátran írhassem: ezt meg ezt vállalnám ezekből, így csak azt tudom ígérni, hogy máskor ígéret nélkül is jelen leszek. Barátságodat mindezek ellenére remélve üdvözöl:

Fogarassy Miklós

Bp. 1969. szeptember 14.

TANDORI DEZSŐ – HORGAS BÉLÁNAK

[1969. szeptember]

Bélám,

épp elutazás előtt voltam (Jugóba), mikor kedves leveled jött. Mármost, kérlek, ne neheztelj rám, hogy – kapkodva – nem válaszoltam. Most egy jóleső tüszős mandulagyulladás enyhe láza kellemes „faktúra”, hogy bármely írott szó „elüssön” tőle.

Így ez a levél sem több afféle „tárgynál”; domborításnál.

Egy mondatban, ami eszembe jutott (ti. ami kérdéssel a **legszo-rosabb** kapcsolatban eszembe jutott): Ne legyen az ESZMÉLET (vagy bármely igazi lap) az ellenkezője se annak, ami nem akar lenni.

Mármost a többi (személyesen érdektelen ügyek): én elküldtem a Phil. Marlowe-t, és örülök, ha kell. Kérlek, esetleg erről (akár +, akár –) íj egy szót, ha lehet. Kösz.

Egyébként: úgy érzem, nem „dúskálunk” olyan megjelenési lehetőségét biztosító „fórumokban”, amelyek – legyen ez akár a legjobb értelemben vett is – ne aktualitást, „egy-az-egybe” **aktualitást** igényelnének.

Én az ún. karakán aktualitásokról se tartok sok jót. Legenyhébben fogalmazva: szerintem nincs szerencséje a pasasnak, aki így lesz „sikeres”, vagy akár „elégedett”. De ez – (talán mégse?) – magánügy. Mégsem annyira az, mindenesetre, hogy most, utólag, szaggatott vonallal „mellé ne húzzak”.

Ez az ESZMÉLET, illetve bármely más „igazi” lap jövőjével kapcsolatos véleményem is. A nem „igazi” lapokról mit mondjak? Végül is a maguk útját járják, és mi logikusabb ennél? Nem vagyok híve még a **kifogásolgatásoknak** sem.

Valamint: ha nem is TRAVENI méretű, de rettentő privacy-igényem van. Legszívesebben **név nélkül** közölnék magamtól. Ezt Kormos Pistának – tréfásan – említettem már; Te vagy, Bélám, a második, akinek elmondom. Úgy érzem, amiket mostanában írok, nem is igényelnék ezt a (hiú? szükséges? elemi?) járulékot (a szerző nevét). Ha van tehát célom, úgy ez (afféle „ipari formatervezés” síkján és szintjén értve a célt, persze) a névtelen publikálás, ahol a név nem elmarad, hanem nincs is **mi** (vagy mihez képest) elmaradjon.

Mindez persze, így kommunikatívva téve, nem túl lényeges és meggyőző. Csak a **megtörténete** lenne (talán) az.

De: sok mindenre mégis (nem a vívóknál ismeretes „elővágás”-ként, persze) választ ad.

Talán így „magatartásom” nem minősül „magatartás”-nak, hanem egyfajta szeretet (még jobb az angol **love** szó) (?) **burkának**, (?) szubsztanciájának (ha van ilyen).

Elnézést sok mindenért a levélben, de épp Salinger Zooey-ját fordítottam, majd, ha netán kezédbe kerül, nevetni fogsz bizonyos (ideális) precíózkódás gyors hatásán (nálam fellelhető gyors hatásán). E levélben.

Ugye, akire ilyen veszélyesen gyorsan hatnak az igazi dolgok, jobb, ha már 7-kor lefekszik aludni, ha **valami** nyolckor kezdődik? „I mean it.”

Ölel: Dezső

HANKISS ELEMÉR – HORGAS BÉLÁNAK

Kedves Béla!

Minthogy válaszom már nyilván réges-rég elkésett, minden felelősség nélkül összehordhatok itt hetet-havat. Programnak tulajdonképpen az is elég volna, mindenféle alrublikák nélkül, hogy:

„Kedves Olvasó, ez a lap csak olyan dolgokról ír majd, amelyekről igazat tud írni.”

Látványos öngyilkosság volna. Mert ugyan miről írna akkor a lap? Mert egyfelől: Hol az igazság mostanában? kérdezné Poncius Pilátus vagy Szókratész vagy valaki más, s erre legfeljebb csak azt válaszolhatnánk a halhatatlan költővel egyetemben, hogy egy barátságos meleg szobában. Másfelől: ki az ördög írja meg pofátlanul azt, hogy a hetedik magyar himnusz fesztiválon a korrupt ésatöbbi zsűri a rangidős zsűritag barátnőjének ítélte oda a nagyérdemrendet, nem pedig a demokratikus közönség kedvencének. Stb.

De az azért talán nem volna baj, ha valami távoli ködös és soha el nem érhető célként tűznének ki magatok elé azt, hogy a hetvenhét szentségít neki, inkább befogjuk a pofánkat, minthogy továbbra is csak fél-negyed-nyolcad-vagy-morzsaléknyi igazságot szajkózzunk. Két tisztességes dolog van ugyanis a világon: százszázalékosan hazudni vagy százszázalékosan igazat mondani. A közbeeső skála, ez az igazat-mondva-hazudozás, a legrondább s meggyőződéseim szerint a legrombolóbb. Ezelőtt kétszázötven-ezer évvel azt mondtam volna: lélekromboló. Ma azt mondom: gennyes.

Nem tudom, mit akartok. Nem tudom, tudjátok-e, mit akartok. Nem tudom, tudni akarjátok-e, hogy mit akartok. Nem tudom, hogy jó lenne-e, ha tudnátok, hogy mit akartok. Az a benyomásom – s mivel

jóformán semmit nem tudok rólatok, e benyomás nem eshet nagy súllyal ama bizonyos latba – hogy egyvalami köt össze titeket. Hogy valami MÁST akartok, mint amit az előttek járók csináltak s csinálnak. Javasoltam is kitűnő litván szakértődnék, hogy legyen a lap címe: MÁS.

Hogy e negatívumban mi lesz a pozitívum, azt nem tudom. Mintha a Holdban élnék, megemlítek néhány lehetséges pozitívumjelöltet.

„Gondolkozni-is-kellene-már-gyerekek” rovat. Az ugyanis nyilvánvaló, hogy kies hazánkban minden van bőségesen, mert tejjel s mézzel folyó Kánaán, csak éppen a gondolatnak vagyunk óriási szűkében. Mert van ugyan néhány kiváló elméleti lapunk, de ugyan ki olvassa őket? Legalábbis azok közül az ifjú emberek közül, akik egyaránt rajonganak Tom Jonesért, Antonioniért, Hrabalért, Dunai kettőért és Boulezért, vagyis magyarul, akikkel egyáltalában érdemes szóba állni. Ezek a fiatalemberek, s nem egészen fiatalok meglepően tájékozottak a fent említett területeken, vagyis a legvadabb s legmodernebb zenében, legvadabb s legértékesebb irodalomban stb. – csak éppen tökéletesen tájékozatlanok a modern gondolkodás terén: Tökéletesen, magyarul abszolúte. Valaki a magyar múlt században prédikált a „gondolkodó főkről” meg arról, hogy ez milyen fontos. Ha most megjelenne közöttünk, atyáúristen, mit szólna. Minthogy hozzáférhető, emészthető és érdekes bölcséleti (szép szó!) irodalom jóformán

nem létezik újfent csak kies hazánkban, az említett ifjú emberek a modern gondolkodással kapcsolatos ismereteiket csaknem kizárólag a következő forrásokból, korántsem kies vagy híves forrásokból merítik: a Vigiliából; az egynémely disszidens magyar kiadók által magyar nyelven kiadott s szorgosan szétküldözgetett „Panorámák”-ból, meglehetősen vacakul összeválogatott gondolati repeszdarabok gyűjteményeiből; néhány néven nem nevezendő kollégánk rádió- s tv-előadásaiából; holmi előszavakból, újságcikkekből stb.

Javallanám: tekintse a lap egyik főfeladatának, hogy a XX. századi gondolkodás főbb irányzatait, problémáit stb. tárgyilagosan számba veszi, majd éppenséggel nem tárgyilagosan, hanem szenvedélyesen és tisztességesen és nívósan állást foglal velük szemben. Ha ezt meg lehetne csinálni! Csak hát kikkel? Ne a „nagy” öregekkel vagy a kevésbé nagy középkorúakkal (...) Ez valóban jó kis eszmélkedés volna. Gondolatot kell s kellene természetesen e szép hazában. Meg gondolkodó fejeket. Vers, novella, regény, költő, író, írócska magától is úgy burjánzik itt, mint a csalán. Úgy látszik, ezeknek kedvez az éghajlat.

De azért át ne alakuljatok valamiféle Bölcséleti Közleményekké. Persze, hogy kell a jó vers, novella, irodalomkritika s miegyéb. De eszme nélkül vérszegény volna az eszmélkedés.

De sok már a дума, a továbbiakban táviratstílus. Esetleges témák, programpontok: – Iskola- és egyetemszociológia, nem azon a nívón, hogy: Mik a kedvenc olvasmányai – kik az eszményképei – ízlik-e a túrós tézsa a menzán? – Erkölc, morál, magatartás, személyiség MA. Erről sincs gőze senkinek sem. Ezekről egyrészt vitát indítani, másrészt betáplálni a köztudatba az ezekkel kapcsolatos nemzetközi kutatások eredményeit stb. Mulatságos volna. – Nemes ponyva. Csináljuk jobban. Erről már B. Bandival³⁶ sokat dumáltunk. Összehozni ifjú költőket és bombazenészeket s együtt slágereket íratni velük; szervezni az Eszmélet égíse alatt egy „Modern költészet és Jazz és Beat” estet, versekkel, pol-beattal, táncdalokkal, balladákkal, reklámversekkel stb. Valami hasonlót lehetne kezdeményezni a kalandregény, tömegregény vonalán is. – Kísérletezés új műfajokkal. pl. képplusz-vers kombinációkkal, ahogy azt Bandinak emlegettem. – Mi a fenének udvariaskodunk egymással? rovat. Magyarul: tisztességes és rámenős és merész és megnemalkuvó kritika. Filmkritika, könyvkritika stb. Magas nívón, nyílt állásfoglalást, nem kölcsönös nyalakodást és rokokó gügyörészést. Persze nagyon magas nívón kellene csinálni, hogy ne lehessen azonnal (csak később) lebunkózni. De ez már holdutazás. A vállalkozáshoz fegyver, vitéz s jószerecsse kévántatik.

H. Elemér

69,10,6.

Törvénytörés nem történt

HORGAS BÉLA – A BELÜGYMINISZTERIUMNAK

(1970. június 5.)

Belügyminisztérium

Bp. V., József A. u. 2-4.

Alulírott Horgas Béla újságíró, író, Bp. XII. Városmajor u. 52. alatti lakos, panasszal fordulok a Belügyminisztériumhoz.

1970. VI. 4-én a XII. ker. Rendőrkapitányságon szóbeli és írásbeli figyelmeztetést kaptam, melynek alapvető indoka szerint csoportot szerveztem magam köré, és azt politikailag káros irányban befolyásolom.

Kijelentem, hogy soha, sehol, semmiféle politikai csoportot nem szerveztem és nem szervezek. 1968-ban a MSZMP Központi Bizottságának titkárától kapott szóbeli meghatalmazás alapján egy irodalmi folyóirat mutatványszámaiba gyűjtöttem anyagot, majd ennek bemutatása után, továbbviteleként 1969-ben Eszmélet címmel egy időszakosan megjelenő kiadvány szerkesztésére kaptam megbízást – első számára írásos szerződést is a Magvető Könyvkiadótól – mely azóta is érvényben van. Az Eszmélet

megvalósításának elvi lehetőségeit a fölmerült nehézségek kapcsán is ismételten hangsúlyozta előttem az MSZMP Központi Bizottságának illetékes előadója. Ezek az irodalmi munkák, törekvések természetesen együttjártak és -jár-
nak kapcsolatok fönntartásával, gyakoribb és széles körűbb érintkezésekkel, melyeknek célja azonban kizárólag az irodalmi kiadvány létrehozása volt és maradt. Tevékenységünk semmiféle rendszerességre, előzetesen megalkotott programra, semmiféle politikai elképzelésre nem támaszkodott sem a múltban, sem a jelenben.

A figyelmeztetést aláírással tudomásul vettem, de – mint akkor szóban s most írásban kifejtettem – indokolatlannak tartom, s ezért kérem hatálytalanítását.

Horgas Béla

A BELÜGYMINISZTERIUM – HORGAS BÉLÁNAK

Belügyminisztérium Titkársága

10-1166/1970.

Horgas Béla részére,

Budapest XII.

Városmajor u. 52. sz.

Panaszát, melyben rendőrhatalósági figyelmeztetésben való részesítését sérelmezi, megvizsgáltuk.

Megállapítottuk, hogy az Önnel szemben alkalmazott intézkedés indokolt volt. Az ügyben eljáró rendőrtisztek részéről törvénysértés nem történt.

Budapest, 1970. július 13.

Dr. Simon Miklós
alosztályvezető

Van-e egyáltalán mód önálló kezdeményezésre?

NÁDAS PÉTER – SZABÓ B. ISTVÁNNAK

Kisoroszi, 1969. november 8.

Kedves István!

Csütörtökön jöttem vissza Budapestről, úgyhogy leveledet sajnos nagyon nagy késéssel kaptam kézhez. Elnézést kérek hát a megkésett válaszáért, de az összetorlódott ünnepek miatt a posta sem működött itt.

Azonnal a tárgyra térve és teljesen nyíltan: a vezetőségi tagságot nem vállalom, mert nem tudom vállalni. Nem azért, mert attól félek (mint írod), hogy ez valamiféle szervezési vagy adminisztrációs elfoglaltsággal jár – talán éppen az ellenkezőjétől félek, attól, hogy nem jár ilyesmivel.

Én, ma, úgy látom, hogy az irodalomba a most és a közelmúltban belépett nemzedéket nem lehet, nem szabad, értelmetlen lenne pusztán életkoránál fogva szervezetbe tömöríteni és ezzel részben elkülöníteni, részben beleolvasztani a „felnőttek írószövetségébe”. A nemzedéki

elkülönítés még az irodalomtörténet számára is csak bizonyos támpontul szolgálhat, de az irodalom mozgásának lényegét, tendenciáját soha nem jelölheti ki. Értelmetlen kísérlet ez akkor, amikor ennél sokkal tágabb elképzelések születtek új irodalmi csoportosulások és orgánumok létrehívására, amikor ez a nemzedék már jól elkülöníthető csoportokba tömörült, vagy maradt a csoportok között magányos farkas, de mindenképpen választott magának: ellentétes esztétikai és világnézeti beállítottságú szellemi ősöket, elődöket és kortársakat. A Fiatal Írók Munkaközösségét csak abban az esetben tarthatnám életképes vállalkozásnak, ha ez a szervezet a *már szabad utat kapott* vállalkozások koordinálására *vállalkozhatna*. Bár: ha itt valakik is lehetőséget kaptak volna az önálló cselekvésre, akkor nem bizonyos, vagy majdnem valószínűtlen, hogy ilyen szervezetet létre kellett volna hozni. Megítélésem szerint az ellentéteknek teret, nyilvános összecsapási lehetőségeket kell biztosítani. Nevetségesnek tartom, hogy fiatal emberek egymás előtt is lehazudják ezt az égető szükségletet és elfogadják a pótlékot. Mert ennek a szervezetnek a létrehozása szerintem pótlék – valami sokkal lényegesebb helyett. Járhatatlan út. Pillanatokon belül ki kell derülnie, hogy ma Magyarországon van-e egyáltalán mód az

irodalomban az önálló kezdeményezésekre, teremthetők e egyáltalán *hivatalos beavatkozások nélkül* önálló műhelyek?! Ha nem, akkor marad az egyedüllét csendje. Számomra ez a két alternatíva létezik.

Ennyit (csak röviden) elvi ellenvetéseimből.

Ami a dolog gyakorlati részét illeti, a vezetőségválasztás leveledben vázolt módját teljesen antidemokratikusnak érzem. Össze fog gyűlni egy teremben vagy ötven felnőtt ember. Miért előre „megfontolt” javaslat alapján kell ezeknek az embereknek vezetőket választaniok maguknak? De hiszen ez nem is választás! A vezetőségválasztás demokratikus módja az lenne, ha titkos szavazással mindenki azt jelölhetné a vezetőségbe, akiben a legjobban megbízik, akiről úgy hiszi, hogy ott érdekeit és elveit a legjobban képviselheti. Ha egy ilyen szavazáson esne – többek között – rám is a választás, akkor bizonyára másképpen viszonyulnék hozzá.

Természetesen mindezzel nem akarok és nem is tudok egy embrionális állapotban lévő vállalkozást detronizálni, de rákényszerültem, hogy nyíltan elmondjam neked, amit gondolok. Ami nem jelenti azt sem, hogy ne szeretném, hogy ez a szervezet a fiatal irodalom helyzetén javítson és ne

bizonyuljon járható útnak. Csakhogy ellenvetéseimről nem tudok, no és nem is akarok lemondani.

Magánjellegű ügyekről írni ebben a levélben, azt hiszem, nem lett volna ildomos, úgyhogy engedd meg, hogy arról majd más alkalommal.

Szeretettel üdvözl: Nádas Péter

Még mindig túl fiatalok vagyunk

NÁDAS PÉTER – LEVENDEL JÚLIÁNAK ÉS HORGAS BÉLÁNAK

Kisoroszi, 1971. május 4.

Kedveseim,

influenzáztam, költöztem, költözködtem, most derék-fájok, és hallgatom ezt az újfajta csendet; még ismeretlen. Most például esik az eső, s jön haza a konda, rőfögnek a disznók, pattog az ustor, aztán bőgnek a tehének, nem tetszik nekik az eső, mert nincs kalap a fejükön, azok is mennek haza az ablak előtt. Más nem történt. De ez is valami. Novellát írok, kb. a közepén tartok, most majd megpróbálom folytatni, ha lehet. (Azon az úton ballagva tovább, amelyen elindultam.) (Célom egy szép zöld legelő, ahol békésen lehet hersegtetni a füvet.) (De lehet, hogy helyette csak egy szaros istállót kapunk.) Remélem vasárnapig eláll ez az eső, ha nem esik, akkor átvonatozom. Tegnap átbballagott a szomszédból Laci³⁷ egyik betege, VEREBES NÉNI, és kérdezte, mikor találkozom Vele, mert ő nagyon rosszul van, és nem tud mit csinálni, nagyon szeretne visszamenni a szanatóriumba, és ezt mondjam meg a főorvos úrnak, mert csak

benne van már bizodalma. Kérlek, adjátok át ezt az üzenetet Lacinak – a néni valóban elég nehezen fújtat, hörgög.

Nem értem, azt az írószövetségi jegyzőkönyvet miért nem küldtéték el? *Alaine*³⁸ nem adta át az üzenetet? Ugyanis megint kapom a leveleket, hogy menjek a Fiatal Írók Munkabiz. üléseire mint vezetőségi tag, s szerettem volna egy tárgyilag megalapozott dörgedelmet írni, hogy én miért nem vagyok, s miért nem akarok vezetőségi tag lenni ott. De most már ezt a levelet sem akarom megírni, ez csak pillanatnyi elmezavar szüleménye volt. Külső történések híján visszavonultam a belső történésekre. Ami nem jó, de tény. Állandóan érzem a pusztulást, a leépülést, meg a mindenirányú tehetetlenséget. Valamit ki kéne találni. Még mindig túl fiatalok vagyunk.

Tehát vasárnap. Ha.

N. P.

Az ember reményekkel él

GARAI GÁBOR – NÁDAS PÉTERNEK

Budapest, 1970. február 25.

Élet és Irodalom

Nádas Péter,

Budapest

Kedves Barátunk!

Nekem jutott az a megtisztelő feladat, hogy szerkesztőségünk kollektívája nevében közöljem Veled: hozzászólásodat nem kívánjuk megjelentetni, ugyanis már kéziratod beérkezése előtt úgy döntöttünk, hogy a vitát a magunk részéről nem kívánjuk tovább folytatni, ezt a legutóbbi számban megjelent Nemes cikkel lezártnak tekintjük. Persze tartalmi észrevételeink is vannak, ezeket levélben túl hosszú volna részletezni, ezért arra kérlek, hogy még e héten hívjál fel engem telefonon. Szeretettel üdvözlök:

Garai Gábor

főszerkesztő h.

NÁDAS PÉTER – GARAI GÁBORNAK

Kisoroszi, 1970. márc. 2.

Kedves Garai Gábor!

Leveledet némi késéssel kaptam kézhez. A Lenin körúti címre küldtéték – majdnem egy éve Kisorosziban élek. A „mellékleten” nem csodálkoztam különösebben. Gondoltam rá, hogy a cikket ezzel a mondattal kéne zárni: „Mondandómat semmi sem igazolhatja jobban, mint az a szemétkosár, amelyben elsüllyed majd.” De az ember reményekkel él. Többek között azzal a reménnyel is, hogy egyszer napvilágot lát az, amit gondol. A vitát a magatok részéről lezártak tekintettétek – írod. Persze. Csak az a baj, hogy nálunk akkor zárulnak a viták, amikor elkezdődnének. És ott, ahol a kimondott szavakat a vitapartner agyán kívül nem rögzíti semmi.

Egyelőre nem tudom még, hogy mikor jutok be a városba. Remélem, elmondod majd tartalmi kifogásaidat – s talán akkor is aktuális lesz még.

Szeretettel üdvözl:

Nádas Péter

Minden nézeteltérés ellenére

LUKÁCS GYÖRGY – PALOTAI ERZSINEK ÉS KOMLÓS

ALADÁRNAK

Budapest, 1970. június 17.

Kedves Palotai Erzs, kedves Komlós Aladár!

Ezerszer bocsánatot kérek, hogy igazán meghatóan kedves levelükre ilyen elkésve felelek. De az utolsó időben túlterhelt voltam munkavonalon is, másképpen is. Ezért csak ilyen elkésve, de nem kevésbé melegen és hálásan fejezem ki köszönetemet. Nagy nyereségnek tartom, hogy minden nézeteltérés ellenére ilyen viszony alakulhatott ki közöttünk. És egészen külön kell megköszönnöm Erzsí sorait is. Az ember öregkorában gyakran átél szép dolgokat, de hogy olyan érzéseket tud kiváltani, mint amilyenek e levélben vannak, erre egy öreg ember, mint én, még a legnagyobb optimizmussal sem számíthat.

Sok meleg üdvözléssel

Lukács György

Irányított liberalizmus

SIMON ISTVÁN – DÉRY TIBORNAK

Kedves Tibor,

megkésve válaszolhatok csak leveledre (egy ideig vidéken voltam s olvastam, hogy Ti meg külföldön), egyébként is személyesen szerettem volna jelentkezni. Kérdezed, mért nem informáltalak a körülöttem zajló dolgokról – hidd el, magam se tudtam, mi történik s főként, hogy miért. (Még most, az ügy lezárása után sem.) Sejteti, persze, sejttem az okot: bizonyos szürke-eminenciások megelégték, hogy a demokratizmust komolyan véve, a Kortárs nekik is vissza mert szólni. Most mindenféle magyarázatot próbálnak kreálni, érezhetően úgy, hogy maguk sem hiszik, amit mondanak. Ez utóbbit tapasztalatból mondhatom. Semmi bajuk velem, csak a torkomat tartják véresnek. Ahelyett, hogy kerek perec megmondták volna, mást akarnak (párt, állam), mint amit tőlem kaptak. Javítani akarják a szerkesztést, hangsúlyozzák, s úgy látszik, ezt a folyamatot a Kortársnál gondolták elindítani. Nem vagyok megsértődve, őszintén drukkolok, hogy valóban jobb legyen a lap nélkülem. Csak az bánt,

hogy a liberalizmust elmozdításommal próbálják irányítottan
föltüntetni. (Irányított liberalizmus = fából vaskarika.)

Józsa epigramma füzerét – valóban jó – még leadatom, de előbb egy
prózája jön, decemberben. Ha biztosat tudok, neki is írok majd.
Meddig maradtok Füreden?

Böbének sok csók és kézcsók, szeretettel öllelek

Simon Pista

1971. október 11.

A „táltos transzszilvanista”

KÓS KÁROLY – TORDAI ZÁDORNAK³⁹

Kedves Zádor öcsém!

Több mint négy hete kaptam egy kedves pesti barátnőm levelét, melyben többek közt megemlíti, hogy olvasta a „Kortárs” októberi számában megjelent velem foglalkozó igen szép írásodat.

Írásod **kéziratát** ismertem már régen – hiszen azzal még annak idején megajándékoztál volt – viszont azt **akkor** azért nem köszöntem meg, sőt véleményemet sem mondtam meg róla – mint ahogy azt illetett volna – mert meg akartam várni, hogy a kéziratot – ha megjelenik –, vajon úgy közli a „Kortárs”, ahogy azt Te megfogalmaztad? Mert nem tudom ugyan, hogy ott Nálatok mi a szokás, de tudom, hogy **némely** országban az aktuális időjárással gondosan számoló szerkesztőségek, valamint különböző felettes hatóságok aggódó gondoskodása a szerzők szövegét szükségesnek ítéli úgy kiforgatni eredeti formájából (húzásokkal, szócsereikkel, átalakításokkal stb.), hogy néha az édes szülője is alig ismeri meg a maga szülötte magzatát.

Amikor tehát – novemberben – megkaptam a „Kortárs” októberi példányát, első dolgom volt, hogy a **kézirat** szövegét összehasonlítsam a megjelent írás szövegével. S nagy volt az örömöm, hogy azokat tökéletesen azonosnak állapíthattam meg.

S így most már leülhettem, hogy megírjam Neked azt az őszintén vallott megállapításomat, hogy a velem és élettevékenységgemmel foglalkozó, értékelő minden eddig való írások közül ez a Tiéd áll szívemhez legközelebb. Nemcsak azért, mert sugárzik belőle a meleg, szívbeli barátság és megbecsülés, de érzésem szerint ez rólam és törekvéseimről az objektív valóság...

S jólesik, hogy ezt most – ha csak így közvetve, szavakkal is, de őszinte szívvel köszönhetem meg Neked addig is, amíg közvetlenül is megölelhetlek ezért az ajándékodért.

Tehát: a mielőbbi személyes találkozás jó reményében kívánok jó egészséget, jó munkát és a régi, igaz barátsággal üdvözöllek

Kós Károly

Kolozsvár, 1971. XI. 23.

Kedves Barátom!

A fenti levelet még a múlt hóban tettem postára a régen kapott pesti címekre, a Dezső u. 11. számra. Viszont a múlt héten visszahozta a leveletem a posta, a borítékra ragasztott címkéjén az értesítéssel: „Ismeretlen helyre költözött. Posta.”

Hogy levelemet mégis eljuttathassam Hozzád, sok fejtörés után azt a megoldást választottam, hogy a „Kortárs” szerkesztőségét kérem meg levelemnek Hozzád juttatására. És abban a jó reménységben, hogy azt végre meg is kapod, arra kérlek, hogy ha legközelebb Kolozsvárra jössz, keresd fel öreg barátodat, hogy az Veled kezét szoríthasson.

Addig is barátsággal ölel

Kós Károly

Kolozsvár, 1971. XII. 12.

KÓS KÁROLY – TORDAI ZÁDORNAK

Kedves Zádor öcsém!

Pár héttel ezelőtt felkeresett Tóth Sándor professzor és megajándékozott a maga „Gaál Gábor” tanulmánykötetével, s ugyanakkor elolvasásra **kölcsönadta** a Te „Gaál Gábor” tanulmányodnak akkoriban megjelent részletét.

Én természetesen előbb a Te írásodat olvastam el, miután azt néhány nap múlva vissza kellett adnom tulajdonosának. És – közbejött akadályok miatt – csak mostanában fejeztem be Tóth Sándor két és fél száz oldalas tanulmánykötetének alapos átolvasását.

A Tóth Sándor tanulmányát Te is ösmered, tehát azzal kapcsolatosan itt csak annyit, hogy – tisztelet-becsület a szerző és munkatársa szorgalmas és lelkiismeretes dokumentálásának –; a magam közvetlenül szerzett két évtizedes tapasztalata alapján kialakult véleményem szerint ez a Gaál Gábor nem az igazi Gaál Gábor, nem az, akit én ismertem, akivel a két világháború közt egy ízben dühösen és góromba módon összeverekedtem; hogy aztán a 30-as évek végén, s még inkább a felszabadulás után, közös magyar kisebbségi sorsunk valóságának tapasztalati tanulsága egymást hallgatólag megértő és kölcsönösen megbecsülő bajtársakká-barátokká sodort egymás mellé: a „táltos transzszilvanistát és a realis internacionalistát.”

Hát, kedves Zádor öcsém! én az igazi Gaál Gábort szeretném megkapni és megtartani magamnak. S miután elolvastam volt a Te tanulmány-részletedet is, bizonyos vagyok benne, hogy az igazi Gaál Gábort a Te tanulmányod fogja nekünk elhozni.

Tehát kedves Zádor öcsém, most pusztán azért tolakodom Hozzád ezzel a levelemmel, hogy megkérjelek: arra a Te tanulmányodra én igen-nagyon számot tartok, és már most arra kérlek, hogy azt annak idején – s remélni akarom, hogy ez mielőbb meglesz – okvetlenül juttasd el hozzám.

S ezzel a kéréssel be is fejezem leveletem s egészséget és minden jót kívánva igaz szeretettel ölel öreg barátod

Kós Károly

Kolozsvár, 1972. III. 7.

Persze, hogy azonos vagyok

TAR ZOLTÁN – ÁDÁM GYÖRGYNEK

January 18. 1972.

Kedves Ádám Gyurka,

Ne haragudj a közvetlen megszólításért, de úgy gondolom, azonos vagy a NÉKOSZ Dózsa Kollégiumának 1948-as igazgatójával, és akkor ismerjük egymást, ti. én akkoriban elsőéves közgazd hallgató voltam a Dózsában. A 60-as évek óta Amerikában vagyok, és jelenleg szociológiát tanítok a City College-nál.

Köszönöm múlt év dec. 22-i leveled a Bensman-Vidich könyvvel kapcsolatban. Átadtam Joe Bensmannak, és küldet egy olvasópéldányt a kiadójával. Jelenleg egy szlovén és japán fordítás van készülőben. Van talán egy-két rész, ami problematikus nektek, bár igaz, hogy a Galbraith könyvben is van, amit tavaly Pesten jártamkor láttam az üzletekben Simai Miska előszavával.

Persze a két szerző egy korábbi művét is érdemes lenne lefordítani, ami ma már klasszikusnak számít:

Vidich-Bensman: Small Town in Mass Society

*Princeton University Press, eredetileg 1958 és a második átdolgozott kiadás 1968-ban jött ki. Nem tudom, ismeritek-e? Tavaly májusban Pesten jártamkor Lukácsnál láttam a könyvespolcán.
Júniusban készülök Pestre, remélem, be tudok nézni Hozzátok is.
Szívélyes üdvözléssel*

Tar Zoltán

ÁDÁM GYÖRGY – TAR ZOLTÁNNAK

72. I. 29.

Zoltán Tar Esq.

Department of Sociology

The City College

Convent Avenue at 138th Street

New York, N. Y. 10025

USA

Kedves Zoltán,

*„Persze”, hogy nem haragszom a közvetlen megszólításért és „per-
sze”, hogy azonos vagyok a közgazdász népi kollégium egykori „rövid
lejáratú” igazgatójával. Soraidnak nagyon örültem; hazudnék, ha azt
mondanám, hogy emlékszem Rád, de remélem, sikerül majd
személyesen „agnoszkálni” egyszer.*

Rátérve a szakmai dolgokra: várjuk a Bensman-Vidich: THE NEW AMERICAN SOCIETY c. könyv egy példányát; jó volna, ha légipostán tudnák küldeni, mert hajópostával néha 4-5 hónapig is eltart. Ugyancsak szívesen vennénk egy olvasópéldányt BENSMAN-VIDICH: SMALL TOWN IN MASS SOCIETY c. könyvből. Mindkettőt lektoráltatjuk, s aztán megkeressük a szerzőket.

Ha már felbukkantál, Te „messzire szakadt hazánkfia”, engedd meg, hogy segítségedet és szakértelmedet igénybe vegyük, hiszen nyilvánvalóan jó áttekintésed van az ottani szociológia, legalábbis néhány területe fölött.

A KJK valóban a legjelentősebb magyar szociológiai kiadó; nagyon sok válogatást adunk ki, de eredeti műveket is. (Majd küldetek egy katalógust is.) Íme a kérések:

1. 3 éve kiadtunk egy ifjúságszociológiát, és most készülünk egy újabb válogatásra. A szerkesztők: két fiatal szociológiai oktató az ELTE szociológiai tanszékéről. Problémájuk: rengeteg anyaguk van az egyetemi hallgatókról, de gyakorlatilag semmi a munkás- és parasztfiatalokról. Tudsz-e ilyen tanulmányokról bármely (angol, francia, német, spanyol, olasz) nyelven? Kell, hogy legyen valamilyen tanulmány pl. a fiatalok munkanélküliségéről. A MONTHLY LABOR REVIEW 1971. júliusi számában van egy kis cikk Vera C. Perrella: Young Workers and Their Earnings címmel, egy felmérés ismertetése,

de biztos vannak ennél sokkal jobb tanulmányok is. Ismeretes továbbá, hogy a színes fiatalok munkanélkülisége az országos számaránynál jóval nagyobb. Hálásak volnánk, ha tudnál segíteni, anyagot küldeni, vagy legalábbis megjelölni, kihez kell fordulni.

2. Jómagam egy MŰSZAKI FEJLŐDÉS ÉS STRUKTÚRAVÁLTOZÁSOK válogatására készülök, amely bizonyos értelemben 1966-ban megjelent ÚJ TECHNIKA – ÚJ STRUKTÚRA c. könyvem folytatása volna. Engem specifikusan a következő problémák érdekelnének: a fizikai munkások abszolút és relatív arányának alakulása, elsősorban az iparban, a fehér gallérosok problematikája, szakszervezeti szervezettsége, szakszervezeti harcokban való részvételük foka, külön és a fizikai munkásokkal együtt.

Talán akad a kérdésnek a City College-ben is szakértője, esetleg anyag is, de gondolom, legalábbis meg tudtok jelölni szakértőket. Az egyik ilyen, tudtommal, George Strauss, azt hiszem, a kaliforniai egyetem valamelyik létesítményén (UCLA) tanít, de pontos címét nem ismerem. Köszönettel venném, ha tudnál útbaigazítást adni. (Kiadványaim jegyzékét különben mellékelem, érdeklődési köröm ebből is kitűnik.)

Különlegesen érdekelne az a probléma, amelyre a londoni THE FINANCIAL TIMES 1971. december 15-i számában New York-i tudósítójuktól AZ ÚJ SZEGÉNYEK ELÁRULÁSA (Betrayal of the „new

poor”) c. alatt megjelent cikk hívta fel a figyelmemet. Egyszerűség kedvéért mellékelem a cikk xerox-másolatát. Az „új szegények” problémájáról szeretnék egy jó tanulmányt kapni, esetleg, ha lehet, a hivatkozott seattle-i szenátusi felmérést is [...]

Ezenfelül szívesen vennénk, ha módodban állna időnként felhívni a figyelmünket egy-egy kiemelkedően jó szociológiai munkára. Ha programunkba illik, szívesen kiadjuk. Galbraith Új ipari állama tényleg a mi gondozásunkban jelent meg. Voltak benne számunkra problematikus fejezetek, ezt őszintén megírtuk Galbraith-nek, aki rendkívül megértőnek bizonyult és „egyből” hozzájárult azok elhagyásához. Ha a Bensman-Vidich könyveknél is adódnának ilyen problémák, majd megbeszéljük.

Szívességedet esetleg – amennyiben érdekelnek – a KJK gondozásában megjelent szociológiai könyvek küldésével iparkodnék szerény lehetőségeinkhez képest viszonzni.

Segítségedet előre is köszönjük.

Szívélyes üdvözléssel: Ádám György

A pszichológiai zsarnokság megmaradt

KOSZTOLÁNYI ÁDÁM – ZELK ZOLTÁNNAK

1972. X. 19.

Kedves Zoli!

Figyelemmel olvastam az Új Életnek veled folytatott párbeszédét. Különösen megragadott az, amit az antiszemitizmusról mondottál. „Hány, azelőtt gyógyíthatatlannak hitt betegséget irtott ki örökre a tudomány. Az antiszemitizmusra, erre a fekete himlőnél és koleránál butább betegségre is kell, hogy gyógyulást találjon a tudomány.” - mondottad. A probléma engem is sokat foglalkoztatott, hadd mondjam el róla gondolataimat.

Az antiszemitizmus gazdasági-társadalmi okait már sokan és sokszor elemezték. Az antiszemitizmus, mondották, a reakció levezető csatornája, a szociális törekvések ferde vágányra vitele, Bebel szerint „a buták szocializmusa”, a tömegek igazi érdekeinek elhomályítása. Ez így is van. De a kérdés lélektani-emberi oldalát eddig aránylag kevesen bolygatták.

A fasizmus leverésével a hivatalos antiszemitizmus mindenütt megszűnt. De a lélektani antiszemitizmus bizonyos fokig megmaradt, a rossz csíráit ma sem tudták teljesen kiirtani. A betegség terápiáját én sem tudnám megjelölni, de diagnózisát próbálom megadni.

Nem tudom, olvastad-e Sartre „Réflexions sur la question juive” című könyvét, amely magyarul „Vádirat az antiszemitizmus ellen” címmel jelent meg 1947-ben. Sartre ebben a művében nagyszerűen bevilágít az antiszemitizmus lélektanának sűrű bozótjába. Szerinte az antiszemitizmus lényege a zsarnoki jellegű gyűlölet. Nem olyan gyűlölet – írja – amelyet a második világháborúban a franciák éreztek a németek, vagy a múlt században az olaszok az osztrákok ellen, hanem az elnyomó kegyetlensége.

Nem a megalázottak forró gyűlölete, a nemes lázadó indulata fűti az antiszemitizmust – az ilyen gyűlölet önkéntelenül is a jóra törekszik – , hanem épp ellenkezően, a krakéler szadizmusa, az öntelt, problémátlan közönségesség és tudatlanság, a lágy, mérlegelő lojalitás hiánya.

„A működésben romboló, lelkében szadista antiszemitizmus szíve legmélyén bűnöző” – írja Sartre. Nem minden zsarnok antiszemita, de minden antiszemita zsarnok.

A szociális zsarnokságot a világ jó részén felszámolták, de a másik fajta, a pszichológiai zsarnokság megmaradt, amely az életnek sok

vonatkozásában (családi, egyéni, szellemi tekintetben) néha még ma is érvényesül, és nemcsak a zsidókérdés tekintetében.

Bizonyára te is tudsz a gyerekek iskolai vagy intézeti szadizmusáról. Milyen kegyetlenséggel gyötrik és alázzák meg azt, aki szemükben a gyöngye, a más, az idegen.

Ennek nagy irodalma van, elég ha Robert Musil „Die Verwirrungen des Zöglings Törless”, Makarenko „Új ember kovácsa”, Huxley „Vak Sámson” vagy Ottlik Géza „Iskola a határon” című kitűnő könyvére hivatkozom. Az ilyesmi mélyén rejtett, potenciális antiszemitizmus húzódik meg, az ember ősi, archaikus elnyomó ösztönei – ott van dióhéjban Auschwitz. A gyöngébb, a más, a „zsidó” letiprása, még ha az áldozat történetesen nem zsidó is.

A lélektani zsarnokság nyavalyájának biztos gyógymódját nem tudnám meghatározni. De a lehetőség szerint foglaljunk ellene állást. Nem tartom az antiszemitizmus elleni küzdelmet reménytelennek. Hogy valaha is reális politikai hatalommá formálódjék, azt majdnem kizártnak gondolom. És a társadalmi és gazdasági haladást – ha lassabban és kerülő utakon is – követni fogja a lélektani.

Régi barátsággal üdvözl: Kosztolányi Ádám

Világszemléletileg vitathatót, bírálnak

MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ – NÁDAS PÉTERNEK

Budapest, 1973. IX. 9.

Magvető Könyvkiadó

Iktató sz.: 206/73.

Nádas Péter

Budapest XL,

Andor u. 9/B.

Nádas Péter: *Egy családregény vége*

Lektorainkkal folytatott beszélgetése szükségessé tette – a beszélgetés eredményes folytatása érdekében –, hogy írásban is rögzítsük álláspontunkat: regényét jelenlegi formájában nem tartjuk késznek, kiadásra érettnek. Mivel tehetségében, írói igényességében feltétlenül bízunk, meg vagyunk győződve, Ön nem elégszik meg a kísérleti stádiumban megrekedt megoldással, mely többféle, ellentmondásos értelmezést tesz lehetővé, köztük világszemléletileg vitathatót, bírálnak is.

A regény cselekményének két szála van. E két szálnak – ha a regényt egységes egésznek szánta; s úgy gondoljuk, hogy ezt joggal föltételezhetjük –, egyenrangúnak kellene lennie. Ez az egyenrangúság azonban nem valósul meg, s ennek elsősorban az az oka, hogy a jelen idejű cselekmény és a családtörténet megírási módja eltér egymástól. Az előző realista módszerű analitikus leírás, az utóbbi pedig allegorizáló, költői parabola. A jelen idejű cselekmény elsődleges célja nem az, hogy történetet mondjon el, hanem az, hogy az egymással egyenrangú részcelekvések összességével egységes hangulatot közvetítsen. A cselekmény tehát ebben a részben statikus, mivel egyetlen szituációt, állapotot, hangulatot – életérzést –, ezeknek variációit írja le.

A családtörténet viszont évszázadok történetén át vizsgálja egy misztikus törvény működését, mely életben tartja s minden helyzetből kimenekíti az egymást váltó generációkat, s egyben a 50-es években játszódó történet előtörténetét, értelmezését adja.

A két szál összekapcsolását nehezíti, hogy a regény a családtörténetnek éppen – a jelen szempontjából legérdekesebb –, a 19. századi és 20. század eleji részét tárgyalja a leginkább felületesen. Nehezíti, sőt: majdnem

lehetetlenné teszi az összekapcsolást az is, hogy – az eltérő megírási mód miatt – a két cselekményrész stilisztikailag is gyökeresen más. A jelen idejű cselekmény objektivitásra törekszik, a leírás analízisének tárgya a létezőnek elfogadott valóság, míg a családtörténet kétszeres fikció-jellege, feltételessége egy biblikus, mesésre-stilizáltra színezett stílussal párosul. A kettő egyeztetésének vagy legalább: indoklásának valahol meg kellene történnie a regényben. (Úgy gondoljuk, hogy a családtörténetnek éppen a hiányzó részében, a 19–20. századi fejezetben.)

Ennek következtében a két szál csak a nagyapa és az apa konfliktusában kapcsolódik össze, mely a regényt szemléletileg nemcsak vitathatóvá, de az érintett társadalmi-politikai konfliktusokat tekintve történelmileg is hamissá teszi. Az apa ugyanis ellentétbe kerül a nagyapa képviselte biblikus-misztikus törvénnyel, megszegi a család történelmi létét biztosító szabályt, ezért buknia kell, pusztulnia az egész családnak – épp a jelenben, holott, a zsidóságot sújtó tragédiák sorozatából álló történelmet sikerült átvészelnie. Tehát nem a perben való hamis tanúzásért – a parabola itt majdnem kulcsregénnyé változik – ítéli el az író, hanem a misztikus törvény megszegéséért, felesleges mondanunk,

hogy ez itt még parabolisztikus-mesei értelemben is félrevezető koncepció.

Egy irodalmilag hitelesítendő társadalmi tanulságot egy kétes spekulatív tanulság alá rendel. S bár a kisfiú pusztulása „logikusan” következne az apa erkölcsi pusztulásából, ily módon a gyerek halála is más jelentésű lesz. A jelen idejű cselekmény alapján ugyanis lehetőség lenne arra, hogy a gyerek halálát olyanfajta tragédiának fogjuk föl, amelynek bekövetkeztében szenvedő hőse teljesen vétlen, de éppen ezért intően figyelmeztet a tragédiát kiváltó okokra. Így azonban a gyerek halála némileg melodramatikus színezetet kap: valamifajta hetedíziglen sújtó átokra lehet csupán gyanakodni, amely az apa „hítségése” miatt sújtja a családot. (Csak zárójelben: amennyiben a kisfiú mégsem hal meg – mint személyes megbeszélésünk során fölvetette –, az egész regény értelmét veszti; s nemcsak azért, mert a regény címe az, hogy *Egy családregény vége*.)

A formai megoldás bizonytalansága lehetővé teszi az olvasó számára a történet másfajta értelmezését is, sőt az is elképzelhető, hogy mindenfajta logikus magyarázat kialakításában meggátolja.

Levelünkben jelezni akartuk a kézirat jelenlegi, mondhatni kísérleti, vázlatos-stádiumának problémáit, egyben közölni, hogy örömmel folytatjuk megkezdett eszmecserénket az átdolgozás módjáról. Tisztelettel

[Olvashatatlan aláírás]

Szeresd a Neked küldött verseket

ZELK ZOLTÁN – RÉZ PÁLNAK

Drága Palikám!

Ha nehezen is, de összeraktam új kötetem. Sajnos, nem tudom elvinni Hozzád, a kórházi kezelés eddig még nem javított, de azt ígérték, hogy az ottani kezelés a későbbiekben csökkenti a fájdalmat. Én elhiszem nekik, s Erzsébettel együtt nekivágunk Szigligetnek. Tudom, senki se hiszi el, de mert tudom, Te igen, Neked megsúgom: pokoli fájdalmaim vannak, s idegileg is kiborultam. Palikám! Szeresd a Neked küldött verseket, nézd meg, jól raktam-e ciklusokba, s Te dönts el, bekerüljön-e a kötetbe a Tapsot neki és a Rekviem egy gyilkosért? Nem tudok címet adni a kötetnek: Asszony a hófúvásban. Tetszik ez Neked? Vagy Tavalyi fű, vagy: Só és emlékezet, vagy: Eltört, vagy: Szalmapárna, vagy: Rezgő ösvényen? Rád bízom. Sőt, kérlek, ha egyik se jó, találj Te címet. A bekerített csönd is a Te találmányod.

*Palikám, nagyon szeretlek, Klárit is, s mert sokszor bebizonyította,
hogy igazi barát, Kormost is. Mondd meg neki. S mondd meg Csurká-
nak, a főbőlénynek is, hogy változatlanul szeretem. Előre is köszönve
segítségedet, ölel*

Zelk Zoltán

Budapest, 973. dec. 16.

Elszoktam attól...

BIBÓ ISTVÁN – RÉZ PÁLNAK

Budapest, 1973. dec. 31.

Igen tisztelt Barátom!

Hálasan köszönöm könyvének megküldését és jóleső ajánlását: most, elolvasás után köszönöm meg, innen a késedelem. Esszéit élvezettel olvastam: volt közöttük, amelyből újat tanultam vagy nem tudott, érdekes dolgokról értesültem, de mindenképpen élveztem műveinek erényét: azt, hogy behatóan elemző – veszés nélkül, világos értelem-től áthatott – pedantéria nélkül és ösztönösen jó ítéletű – fölényesség nélkül. Különösen a francia irodalmi tárgyuakat olvastam tanulsággal, meg a Pap Károlyról szólót. Ez utóbbiban köszönettel olvastam a megtisztelő hivatkozást: elszoktam attól, hogy ilyen megemlékezésben előforduljak.

Kívánom, hogy mielőbb sor kerüljön egy következő kötetre is.

Sok szíves üdvözetet küld tisztelő híve sok boldog új esztendőt kívánva.

Bibó István

Azt a vacak húszast

SINKA ERZSÉBET – ÖRKÉNY ISTVÁNNAK

Kedves István!

Bizony, akkora szégyen esett meg velem – még jó, hogy csak ötszemközt! De így is kellemetlen, mert azt hittem, már minden adósságát kifizettem Zoltánnak. De hogy kiköszörüljem a csorbát, eldugott nagyanyai örökségemből lecsíptem ezt a húsz pengőt és ha késve is, de megküldöm. Nyugtát nem kérek, az előzmények után bízom nagyvonalúságában.

A késésért elnézését kérve szeretettel üdvözlö

Sinka Erzsébet

Budapest, 1974. április 15-én.

ÖRKÉNY ISTVÁN – SINKA ERZSÉBETNEK

1974. ápr. 22-én

Kedves Erzs!

Hálasan köszönöm a húsz pengőt, annál is inkább, mert képzelem, mennyi utánjárásába került a megszerzése! És közben kiderült, hogy szükségtelenül... Ki hitte volna, hogy ennek a senkihez sem hasonlító,

nagy költőnek a televízió milliós nézői között ennyi híve, tisztelője és rajongója van? Amióta köztudottá vált az ő kis adóssága, küszöbömön egymást tapossák a pénzespostások és csomaghordók. „Zelk Zoltán nevében” vagy „Zelk Zoltán helyett” csak úgy özönlenek az adományok. Készpénzben eddig 17 620 forint gyűlt össze, de kaptam egy még jó állapotban lévő télikabátot, két meleg flanelalsót, három hőpalackot, négy használatlan gumióvszert és egy padláslépcsőt. Végül pedig egy ismeretlen telefonáló („Vegye úgy, hogy Zelk Zoltánnal beszél” – mondta csak) azt javasolta, hogy tegyem meg befutóra a Voltaire – Krausz Simi – Tébecé 2. hármast, amit fent említett összeggel meg is játszottam és tizenhétyszeres pénzzel a zsebemben távoztam a pénztártól... Mindezek után csak annyit mondok: Zelk Zoltánnak pénzt kölcsönözni jó befektetés!

De azért azt a vacak húszast is köszönöm, és maradok régi és tisztelő híve

Örkény István

Ui.: Meggazdagodván, súlyosan aggaszt az infláció. Nem tud véletlenül egy eladó rózsadombi villát, öt-hatszobásat, garázzsal és szép kilátással? Ha igen, akkor „Ár nem számít” jeligére tudassa velem. Előre is köszönöm.

A tv Ötszemközt című műsorában Vitray Tamás beszélgetett Örkény Istvánval, aki elmondta, hogy egyszer adott Zelk Zoltánnak húsz pengőt, mert szégyellte, hogy neki van, Zelknek pedig nincs. Zelk Zoltán nem emlékezett erre, Örkény megszokott ugratásai egyikének hitte, ezért felhívta Örkényt, hogy igaz-e? A válasz: igen.

Az éjjel is veled álmodtam

DÉRY TIBOR – ZELK ZOLTÁNNAK

Kedves Zoli

mondjam, hogy egyébként is folyton az eszemben jársz, de hogy verseid még azon felül is minduntalan felidéznek. Az éjjel is veled álmodtam.

Beteg vagy s mégis ilyen jókat írsz!

Illyésnek a vasárnapi Népszab.-ban megjelent cikke is régi emlékeket támaszt (közös énekléseinkről). I. egyébként rosszul javította ki a versedet: „megítatnak” az utak... dehogy, ők isznak.

Füred, 1975. jún. 15.

Ölelünk, Erzsébettel együtt Déry Tibor

ZELK ZOLTÁN – DÉRY TIBORNAK

Kedves Tibor!

Nehéz felelnem leveledre, mert a választ nem írom, hanem tollba mondom Erzsébetnek, aki tudom, nem hajlandó mindent leírni, amit én megírnék Neked. Így csak annyit, hogy három hete az elviselhetetlennek hitt fájdalom még elviselhetetlenebbé vált, s a Kútvölgyi át-passzolt az ORFI-ba, ahol tévé van ugyan a szobában, de mosdó

nincs. Képzeld el, járóképtelenül mosdó nélküli szobában élni. Élni? Feküdni. Ezek után arra kérlek, írd meg őszintén: mit álmodtál rólam? Az Illyés-idézte versemet szó szerint lediktálom:

Falu végén van egy kút,
abba minden út befut,
megfürödnek az utak,
azután tovább futnak.

Nem akarok rosszmájúskodni, bár az Isten ennyi szenvedéssel talán följogosít rá, azt hiszem, Gyula azért javította ki a verset (de ezt csak Böbének s Neked írom, s nem tihanyi szomszédodnak) mert ha megfürödnek az utak, akkor hogyan vihetnék galambokat...?

De így is jólesett, hogy Gyula gondolt rám, jólesik minden apróság, amit magam korabeli vagy idősebb barátaimtól kapok. Bár végképp „dérysta” lettem: nem hiszek a lét értelmében. De ha már élni születtem, akkor miért nem tudtam ezt testi gyötrelmek nélkül végigcsinálni? Hidd el, drága Tibor, hogy se az ifjúkori éhezések, padon s bokorban hálások, s a háromesztendős munkaszolgálat, a hajdani toloncház s a majdani börtön mind olyan, hogy egyszerre az egészet végigcsinálnám cserébe mostani állapotomért.

S most muszáj Erzsébetnek leírni: ráadás szenvedés, hogy nem tölthettem el vele néhány testi gyötrelmek nélküli szép öreg esztendőt.

Látod, milyen bőbeszédű lettem? Talán azért, mert már el se tudom képzelni, hogy írni is fogok valaha.

A hajdani nagy barátsággal, olyannal, amit akkor éreztem irántatok, amikor Niki néhány napig a vendégem volt, azzal a föltámadt nagy szeretettel öllelek mindkettőtöket

Budapest, 1975. jún. 17.

és én is, az író írója, szeretettel

Nem tudok elszaladni a Szomorúság elől

LÁZÁR ERVIN – SINKA ERZSÉBETNEK

[K. n.]

Kedves Rokon!

Vasárnap a galoppon együtt leszünk Zoltánnal. Ha már minden pénzét elvesztette (tippek: Csurka, Rákosy), akkor kocsival hazaviszem. Addigra meleg fürdőt kér.

Csókol

Lázár Ervin

ZELK ZOLTÁN – LÁZÁR ERVINNEK

Tisztelt Uram!

E levéllel egy időben postára tettem Fruzsínának Száll az erdő című könyvecskémet, melyből apjára való tekintettel kihagytam az alábbi költeményt:

Lázár, Ágh, Bella, Császár elázik:

a budiba szalad, ott rókázik!

de a Zelk Zoltán sohasem öklend,

mert ő bablevest eszik csülökkel!

Különben olvastam, hogy utazgatott egy régi puszta körül, nejemnek nagy örömet okozott, hogy dédanyjától hallott szóval, a fostosparéjjal találkozhatott. Én is elhiszem a fostosparéjt, de a cickafarkot már nem, mert azon a pusztán 1950-ig egyéb farkak voltak. Azt is tetszik írni, hogy az ottani díszkertben estikisasszonyok is voltak. Én eddig úgy hittem, hogy Uraságod Budapesten látott először estikisasszonyokat. [...] Folytathatnám még, Erzsébet is tovább verné az írógépet, de fáj a lábam s nem tudok elszaladni a Szomorúság elől, rajtam nem segít Mikkamakka. S mért is segítene, ha barátaim is sajnálják az egy forintot ahhoz, hogy föltárcsázzák a 261-510-et, amely szám egy olyan szerencsétlen pasas telefonszáma, aki szívesen járna lóversenyre távcső nélkül is, hiszen sohase tartozott a galopp arisztokratái közé, mint Uraságod és Csurka és Rákosy.

Vathy Zsuzsa önnagyságának és Fruzsínának kézcsókom, Önnek hűtlensége ellenére is baráti kézfogásom küldöm.

Zelk Zoltán

Budapest, 1975. márc. 4.

CSURKA ISTVÁN – ZELK ZOLTÁNNAK

[K. n.]

Zoltán!

*Most jönnek a nemzetközi versenyekre híres szovjet gyógykovácsok,
feltétlenül gyere ki, ezek tudni fogják, mit kell a sarkaddal csinálni.
Szerintem bliszterezni kell... Ne hallgass a doktorokra, egy kényelmes
szék belefér a kocsiba is, a páholyba is.*

*A „Zelk Zoltán Emlékversenyre” pedig ne is számíts, mert azt csak
akkor rendezik meg, ha Te adod át a tiszteletdíjat, személyesen.
Jobbulást és ölellek útban a veszthely felé*

Csurka István

Az épületet el kell hagyni

NÁDAS PÉTER – A MAGVETŐ KÖNYVKIADÓNAK

Budapest, 1975. november 18.

Magvető Könyvkiadó

Budapest

Tisztelt Cím!

A Magvető Könyvkiadó 1969 októberében szerződést ajánlott, az ajánlatot elfogadtam, azzal a kikötéssel, hogy regényem elkészülte előtt azt tartalmilag nem ismertetem, nem írok róla vázlatot és részleteket sem mutatok belőle. A megállapodás szóban történt: Vilmon Gyulával, a kiadó lektorával beszéltem meg. A kiadó néhány nap múlva elküldte a szerződést, 1969. október 29-i dátummal. A regény leadásának határideje 1970. március 31-én lejárt, s 1971. január 6-i dátummal levelet kaptam Kardos György igazgatótól, amelyben arról érdeklődik, hogy mikor számíthatnak a kéziratra. 1971. február 4-én, csütörtökön délből 12 órakor Kardos György fogadott irodájában; elmondtam nehézségeimet, majd a kiadó egy 1971. március 2-án kelt levelében közölte, hogy a kézirat leadásának határidejét 1973. január 3-ig meghosszabbították.

1972. január 19-én leadtam a kiadóban *Leírás* című novelláskötetemet. 1972. március 6-án a kiadó értesített, hogy keressem fel Bor Ambrus szerkesztőt. A megbeszélésen a lektorok pozitív véleményéről értesültem. 1972. június 1-én levelet kaptam a műszaki osztályról, s ott néhány nap múlva megbeszéltem a kötet tipográfiai problémáit Tóth Éva műszaki szerkesztővel, valamint javaslatot tettem a címlapra is. Azóta, tehát két és fél éve *Leírás* című novelláskötetem sorsa előttem ismeretlen. Sik Csaba szóbeli közlése szerint nyomdában van, a műszaki osztály azonban nem tud róla. A kötetre 1972. április 18-i dátummal a kiadó szerződést kötött velem, de a kézirat elfogadásáról nem értesített hivatalosan. 1973. január 8-án adtam át a kiadónak *Egy családregény vége* című regényemet. 1973. március 19-én kelt levelében a kiadó megbeszélésre hívott. A megbeszélés március 22-én zajlott le, Bor Ambrus és Csala Károly lektorok részvételével. A két lektor teljesen ellentétes véleményt képviselt, egymással vitakoztak, s megegyezni nem tudtak. Arra kértem őket, hogy ha a kiadó egységes véleményre jut regényemet illetően, akkor erről értesítsenek. 1973. április 11-én kaptam kézhez a kiadó két és fél oldalas levelét, amelyben a regényt ebben a formájában kiadhatatlannak ítélik, s amely lényegében nem

más, mint a két ellentétes véleményű lektor nézeteinek ügyetlen összekeverése. A levelet olvashatatlan aláírás zárta. Néhány nap múlva felhívtam Sik Csabát, s elmondtam, hogy a levelet nem értem, a regényt átdolgozni nem tudom és nem akarom, annál is inkább nem, mert a levélből többek között az is kideríthetetlen, hogy milyen átdolgozásra gondolnak. Amit viszont konkrétan kérnek: az benne van a regényben. Ezután került sor egy rövid beszélgetésre Sik Csabával. Sik Csaba elmondta, hogy a levél tartalmával teljes egészében egyetért. Én elmondtam, hogy a regényt nem szándékozom átdolgozni. A beszélgetésnek az vetett véget, hogy Matolcsy Györgyné bejött a szobába, s közölte, az épületet el kell hagyni, mert patkányirtás van. 1973. május 3-án a regény kéziratát postán visszakaptam; a mellékelt levélben az állt, hogy „Sik Csabával folytatott beszélgetése értelmében kéziratát átdolgozás céljából mellékelten visszaküldjük” – annak ellenére, hogy Sik Csabával nem ezt, hanem ennek az ellenkezőjét beszéltem meg, tehát azt, hogy a regényt nem dolgozom át. 1973 augusztusában felkerestem Kardos Györgyöt, s kértem, hogy tekintettel a lektorok ellentétes véleményére, vizsgálja felül regényem ügyét. Kardos György ezt megígérte, s megbeszéltük, hogy 1973. szeptember 4-én felkeresem ismét.

Akkor azonban telefonáltak, hogy ne menjek, mert „Kardos elvtárs nem ér rá”, s „rövidesen értesítenek”. Ekkor egy évig vártam. Nem értesítettek semmiről. 1974 szeptemberében levelet írtam Kardos György igazgatónak. Válasz nem érkezett a mai napig, 1974. november 7-ig. Ekkor telefonon hívtam fel Kardos Györgyöt, s a titkárnővel folytatott körülbelül négynapos állandó és naponta többször ismétlődő közelharc után sikerült elérnem. Megállapodtunk, hogy november 15-én 12 órakor felkeresem, de a találkozót Kardos az utolsó pillanatban lemondta, és november 18-i időpontot javasolt. November 18-án beszélgetésünk mindössze öt-hat percig tartott. Megismételtem, hogy a regényt nem akarom átírni és szeretném visszakapni, aminek minden anyagi következményét, tehát az előlegek visszafizetését az Irodalmi Alap útján vállalom. Kardos kijelentette, hogy erre nincsen szükség, sőt, ők tartoznak nekem. Megemlítettem, hogy *Leírás* című kötetem elfogadásáról nem kaptam hivatalos értesítést. Mire hangsúlyozta, hogy a kötetet elfogadták és ki fogják adni. Kértem, hogy a *Családregényt*, mivel annak átírására nem vagyok hajlandó, levélben utasítsák vissza. Megígérte, hogy a regény kéziratát és a levelet másnap postára adják. Azóta ismét eltelt egy év, válasz, küldemény nem érkezett.

Nádas Péter

Kedves volt, okos volt

VAS ISTVÁN – SINKA ERZSÉBETNEK

1976. III. 3.

Drága Erzsébet!

nagyon örülünk, hogy az operáció sikerült⁴⁰ – mert hogy Zoltán mit mond erről, az egyelőre nem számít. (Mikor volt az operáció? ugye, pénteken? és altatással? és meddig marad Zoltán Szegeden?)

Nagyszerűen sikerült Zoltán vasárnapi Írószobám-beszélgetése is. Cini nagyon jól, ügyesen kérdezett, Zoltán meg kedves volt, okos volt, remekül szerepelt, és közben fontos dolgokat mondott. Nagyon jólesett, hogy megint mennyit és milyen kedvesen beszélt rólam. Kérem, ha már érdekli majd az ilyesmi, mondja meg neki. És azt is, hogy állítólag III. 14-én lesz egy nagyobb műsorom a rádióban, a Magyar Múzsza sorozatban. Ebben kb. 2-3 percet beszélek és közben kurtán, de igen velősen említem Zoltánt.

Forró jókívánságokkal ölelem őt (Piri és Panni is csókolják), Maga pedig vigyázzon Magára! Mindhárman csókoljuk

Pista

Írásomat ne tekintsd magánlevélnek

EÖRSI ISTVÁN – KARDOS GYÖRGYNEK

76. III. 29.

Tisztelt Kardos Elvtárs,

mint hallom, a jövő évi tervből is kimaradt az „Ürügyeim” – gondolom, részben válaszul múltkori „tapintatlan” levelemre, amelyben az írók kiszolgáltatottságát panaszoltam fel személyes példámon. Ez az ellenlépés inkább megerősíti, mint cáfolja állításaimat. Sajnos.

Tudatták velem, hogy írásomra levélben óhajtasz válaszolni. Nem volna célszerű, ha nézeteltéréseinket – lehetőleg indulatok nélkül – személyesen beszélnénk meg?

Megjegyzem még, hogy a borsóra térdepeltetés nem mindenkivel és nem mindig bizonyul jó pedagógiának. Mire jó dühös és elkeseredett embereket előállítani? És még valami: szerénytelenül megkockáztatom, hogy az „Ürügyeim” ebben a műfajban kiemelkedő alkotás volna. Mint könyv, némiképpen független a személyemtől, nem felelős értem; önértéke van,

melyet gesztusaimtól függetlenül kéne megítélni. (Mint Lukács-tanítvány, tudom, hogy mű és szerzője nem azonosítható.)

Ennyit bevezetéképp. A többit szóban szeretném megvitatni. Úgy vélem, egy írónak lehet annyi joga, hogy az írói létét legközvetlenebbül érintő problémákat az arra legilletékesebb személlyel beszélhesse meg.

Válaszodat várva, üdvözlettel

Eörsi István

KARDOS GYÖRGY – EÖRSI ISTVÁNNAK

1976. IV. 5.

Magvető Könyvkiadó

Iktató sz.: 1992/976.

Eörsi István

Budapest

Kedves Eörsi Elvtárs!

Tévedsz!

Szívesen válaszolok. Azért, mert két rossz közül a kisebbiket választom. Ha válaszolok, körülszaladgálok ugyan a várost, hivatkozol a hivatal packázásaira, a „hatalom” önkényeskedéseire, ha viszont felelet nélkül hagyom

leveledet, arról faragnál élcet, hogy „ezek” még válaszolni sem mernek.

Merek!

Vállalom – mint annyi más esetben is tettem –, hogy levelem „közkézen” forogjon és bizonyos körök felháborodását kiváltsa. (Soha nem hittem, hogy leveleim olyan rangra emelkednek, hogy érdemes legyen vádirattá szerkeszteni őket. Büszke vagyok rá.)

Soha nem voltam, nem vagyok „hatalom”. A párt és állam bizalmából felelős vezetője vagyok egy kiadónak, s amíg élvezem ezt a bizalmat, addig beosztásomat legjobb belátásom szerint és lelkiismeretem diktátuma alapján a magyar irodalom szolgálatában egyszemélyi felelősként fogom betölteni. Amit a Magvető Könyvkiadó az elmúlt másfél évtizedben eredményként felmutathat, pártom kultúrpolitikájának helyes alkalmazásaként jött létre, amit elhibázott, amiben tévedett, az én személyi hibám és felelősségem.

Ennyit expozícióként, most jöjjön leveled „tárgyalása”.

1. Azzal kezdem, amiről nem beszélsz nyíltan, amit leveledben csak célzás formájában érintesz, de nem nehéz rájönni, hogy ingerültség kiváltója.

Nos, verseskötetedből – megjelenéséhez egyébként gratulálok – én emeltem ki négy költeményt, közlését nem vállaltam. Természetesen tudomásod van erről, de nem árt, ha írást adok róla. Jogod van az indokolásra is. Indokolom: művészileg elhibázott verseknek tartom, mert hiszem azt, hogy az igazat kell mondani, nem elég a valódi. Legjobb tudomásom szerint ebben az országban húsz éve nem volt „konceptiós per”, tehát – szerencsére – nincs kit rehabilitálni; ilyesmiért senkinek nem jár mártír glória. Neked sem!

2. Az Ontológia korrektúráját átvizsgálva szükségesnek tartottad egy Goethe-idézet javítását. Vitathatatlanul igazad volt, és amikor elnézést kérek késedelmes válaszóért, szeretném hangsúlyozni, hogy csak a válasszal késtem, cselekedettel nem maradtam adós. Habozás nélkül teljesítettem jogos követelésedet.

3. Ejtsünk néhány szót a „töménytelen javítás”-ról és arról a gondolatról, melyet így foglalsz össze:

„...nem adhatom nevemet olyan versfordításhoz, melyet én követtem ugyan el, de azóta rossznak érzek. Gondolom, inkább becsületemre válik, hogy javítom munkáimat, mint hogy ezért megrovást érdemeljek.”

Itt is igazad van abban, hogy a „rossznak érzett” versfordítást Te követted el, azt is helyeslem, hogy javítod saját „elkövetésedet”.

A kérdés csak az, hogy mikor és mennyi „elkövetés” javítható. Nézzünk néhány tényadatot: Lukács György Ontológiájából Te fordítottál 72,3 ívet. Ezért – a legmagasabb fordítói ívhonoráriumot figyelembe véve 65 000 forint tiszteletdíj járt volna. Te – egyösszegű honorárium megállapítás alapján – a maximumnak majdnem dupláját, 120 000 forintot kaptál attól az önkényesen eljáró kiadótól, amelyet legkülönbébb módon aposztrofálsz, de nem hallottam, hogy tiszteletdíjad megállapításával kapcsolatos kiadói visszaélést is szóvá tetted volna.

Kerüljük a félreérthető fogalmazásokat. Horribilis tiszteletdíjadat – meggyőződésem szerint – teljesítményeddel kiérdemelted. Ehhez az irdatlanul nehéz munkához nemcsak németül kellett jól tudni, hanem „filozófusul” is, mi több, „Lukácsul” is.

A páratlanul magas honorárium emlegetésével nem a kiadó nagyvonalúságát akartam bizonygatni, hanem arra mutatni, hogy a tiszteletdíj nagysága feltételezte az optimális fordítói gondosságot. Ilyen nehéz szövegnél még az is tolerálható,

hogy az első levonatban több száz fordítói változtatást eszközöltél. Mondom, még ez is elfogadható volt a minél tökéletesebb szöveg érdekében, noha hallatlanul, sőt páratlanul sok nyomdai nehézséget okozott, és egyelőre még ismeretlen összegű, de bizonyára horribilis költségtöbbletet fog eredményezni. Azt már nehezebben lehet tudomásul venni, hogy még a második levonatban is szép számban javígtatad „elkövetéseidet”, mert ha egyszer meg akarjuk jelentetni a művet, valamikor be kell fejezni a munkálkodást rajta. Sem eredeti mű, sem fordítás nem képzelhető el úgy, hogy az alkotó bizonyos idő elteltével ne találna munkáján csiszolnivalót. De ezt a munkát 1971. augusztus 31-e óta csíholjuk és csiszoljuk, kell egy pillanatot választani, amikor azt kell mondanunk, hogy a jelenlegi szöveget pillanatnyi megítélésünk alapján optimálisnak tartjuk, tovább már nem változtatunk rajta. Mikor legyen ez a pillanat? A fordító lefordította, nyelvi kontrollszerkesztő ellenőrizte, kiadói belső szerkesztő átnézte, a kisedett első levonaton a fordító töménytelen sok javítást végzett, talán érthető, hogy a második levonatnál már csak a vitathatatlan Goethe „elkövetés” korrekciójáról lehet szó. Ez tehát az a pillanat, amikor a szöveg már változhatatlan.

4. Menjünk tovább. Az a látszat keletkezik – írod –, hogy a szerző van a kiadóért. Érdekes megállapítás, de engedd meg, hogy cáfolatul néhány feledésbe merült körülményre emlékeztesselek.

Mikor a közéletből kikapcsolódásod periódusa után a Magvető vállalta, hogy „visszahozzon” az irodalomba, bizonyára nem fogalmazódott benned ilyen szemrehányás. Bennem felmerült a kétség, hogy igazunk volt-e, de leküzdöttem és elszámoltam önmagammal. Feleletet úgyis csak az idő adhat, és az idő majd műveidet, „elkövetéseidet” fogja mérlegelni, figyelmen kívül hagyva a perc-emberkés krakélereskedéseket.

A visszahozáson kívül a Magvető tett még egyet-mást érdekedben; bizonyíthatnám saját leveleiddel, dedikációiddal is. Ízléstelenségnek érezném felhánytorgatását, és rád telepedhetne, mint Széchenyire az árnyak.

5. Azt állítod; hogy beadott darabodra (Az áldozat) fél éve nem kapsz választ. Engedd meg, hogy kellő tisztelettel, ám annál határozottabban kijelentsem, hogy állításodnak semmi köze az igazsághoz.

Mi az igazság? Elhoztad hozzám színháztól elutasított darabodat és megkértél, hogy „privát emberként” olvassam el, mondjak véleményt róla. Így történt? Talán azt is

elismered – legalább önmagadnak –, hogy elolvastam és véleményt mondtam róla. Elhibázott darabnak tartottam és tartom. Nem emlékszel erre a beszélgetésünkre és arra sem, hogy ennek ellenére felajánlottam, hogy hivatalosan „bevételezzük”, olvassa el más is, ne csak egyedül az én véleményem döntsön? Ugye, Eörsi István, így történt? Arra sem emlékszel, hogy következő beszélgetésünknel sajnálattal közöltem Veled, hogy lektoraink véleménye nemcsak megerősített vélekedésemben, hanem tulajdonképpen sokkal negatívabb álláspontra helyezkedtek, mint jómagam.

Abban viszont igazad lenne – ha ezt kifogásoltad volna –, mindezt csak szóban közöltem Veled.

6. Tetszetősnek látszó hatásos vád, hogy a Kiadó egy évtizedig halogatja a szerző elfogadott műve megjelentetését. Mondom, annak látszó és a véletlen furcsa játéka mindössze, hogy az említett mű címe: „Ürügyeim”.

Most is egyikéről van szó...

Mert az valóban nem érdekes, hogy a szóban forgó kötet (összegyűjtött publicisztikák) első vázlatát nem tíz évvel ezelőtt nyújtottad be, hanem csekély ide-oda vacillálással 1970. IV. 20-án, mondom ez nem lényeges, hogy tíz éve vagy hat esztendeje. Ettől, még igazad lehetne, hiszen hat év is

nagy idő. De ürügyeid egyikét kell látnom abban, hogy tudatosan megfeledekezel, milyen akadályok tornyosultak a kötet megjelentetése elé. Valóban elfelejtetted? Azt is, hogy mennyit beszéltünk róla? Arról is, hogy nem a kiadó hibájából kialakult várakozási idő miatt elavult anyagot 1973. augusztus 13-án visszavetted átdolgozás, bővítés céljából? Nem emlékszel arra, hogy az új helyzetre, változtatott kéziratra tekintettel új szerződést kötöttünk 1975. VI. 5-én? Itt látom az okmányon, aláírásod fölött ezt a szöveget: „Jelen szerződésünkkel az 1969. V. 8-án kötött szerződésünk érvényét veszti.”

Érdeklődéssel kérdem, ezt a szerződést kényszer hatása alatt írtad alá? (Vagy talán így volt előnyösebb számodra?) Hanem – érvényesült presszió, és volt értelme ennek a szerződésnek, akkor az évtizedre hivatkozást „Ürügyeid” egyikének tekinthetem csak, és a szerződés a Kiadót arra kötelezi, hogy 1979. VI. 5-ig megjelentesse művedet. Ne félj, nem fogunk élni ezzel a törvényes jogunkkal, bár a proporcionalitás miatt nem feledekezhetünk meg arról, hogy a nálunk megjelent kötetteddel viszonylag egy időben az Európánál is publikáltál, s úgy tudom idei harmadik műved készül a Szépirodalminál is.

7. Igen, megfelel a valóságnak; azt üzentem, hogy belátható időn belül nem tudlak fogadni. Ha csak a „valódit” akarnám mondani, közölhetném, hogy rengeteg a dolgom, átszervezem a kiadót, nem érek rá. De ebben az esetben sem elég a valódi, az igazat kell mondani. Egyelőre nem óhajtok találkozni Veled – az utóbbi években sokszor találkoztunk – mert bármilyen érthetetlennek tűnik is, egy kiadói igazgató is emberből van. Nehéz békés nyugalommal szemben ülni egy szerzővel, aki útszéli hangon mocskol jártában-keltében.

Mit tehet a szerző? – teszed fel a szónoki kérdést és folytatod – „...a Kiadó ilyenkor megteheti, hogy nem fogadja a szerzőt.” Nem, nem teheti meg. Kötelessége fogadni. De nem én vagyok – a Kiadó. A Magvetőnek van irodalmi vezetője, főszerkesztői, lektorai, ha tematikai kérdésekről van szó, van főkönyvelője, ha gazdasági, van műszaki vezetője, ha kivitelezési ügyekről akarsz értekezni. Rendelkezésedre állnak.

Befejezésül, engedd meg, hogy dicsekedjek.

Jóstehetségemmel.

Bár ígértem, hogy nem idézek eddigi levelezésünkből, engedd meg, hogy egyetlen mondat erejéig szavamat szegjem. 1969. október hó 22-én Párizsból írott leveledet ezzel a mondattal zártad:

„Előre köszönök mindent (és utólag is köszönök mindent) és remélem, nem leszek mindig kérelmező.”

Erre a levélre széljegyzetként – ugyan, miféle sugallatra? – 1969. X. 27-én ezt firkáltam:

„Rövidesen átkozódó!”

Csak az időpontban tévedtem.

Üdvözlettel

Kardos György

igazgató

EÖRSI ISTVÁN – KARDOS GYÖRGYNEK

1976. IV. 22.

Kedves Kardos Elvtárs!

Köszönöm kimerítő leveledet; igen sok mindent megtudtam belőle. Aludtam rá néhányat, hogy feldolgozzam magamban. Őszintén szólva, kimerítő válaszra készültem, és higgadtan szerettem volna írni, fölösleges indulatok nélkül, ezért is vártam két hetet. Időközben azonban ráébredtem arra, hogy örülség komplikált levelezésbe bonyolódni olyasvalakivel, akivel egy városban lakom. Rövid dialógusok több félreértést tisztázhatnak, mint hosszú episztolák. Ezért csak a legszükségesebbekre szorítkozom.

Csakugyan a verseskönyvemből kiemelt négy vers váltotta ki ingerültségemet. Nem a kiemelés pusztá ténye – hiszen elhagytunk jóval többet is –, hanem a módja: a négy vers tudtom nélkül maradt ki, és a korrektúrában is csak véletlenül vettem észre a hiányt. Ami pedig a „rehabilitációt” illeti: a négy versből kettőt személyesen te bocsátottál be korábbi kötetembe (Változatok egy közhelyre), a harmadikat (a „Kérdés” címűt) személyesen engedélyezted hosszú megbeszélésünk alkalmából, amikor a könyv tartalmában megállapodtunk; a negyedik versnek (a „Szerepek”-nek) semmi köze börtönhöz és ötvenhathoz, itt a rehabilitáció kérdése fel sem merülhet. De a többiben sem politikai rehabilitációra török, hanem egy magatartást, reflexiós módot fejezek ki, mely semmiben sem különbözik többi verseim személyességétől.

Még egyetlen kérdést: nem tudom, miféle alakokkal találkoztam jártamban-keltemben, akik „útszéli mocskolódásaimat” visszamondták neked; csak azt tudom, hogy a helyedben nem sokra becsülném az ilyen „visszamondogatókat”, és nem bíznék feltétel nélkül abban, amit visszamondogatnak. Azok közé tartozom, akik szemtől szembe is megmondják (vagy megírják, ha nem mondhatják

meg), ami a begyűkben van; ezzel a tulajdonságommal már sok villámot vonzottam a fejemre. Vélt vagy valódi sérelmeimet csakugyan nem rejtettem véka alá, mert úgy vélem, nem pusztán magán-sérelmek; de útszéli hangot emlékezetem szerint nem használtam. Ha te a visszamondogatók miatt nem fogadsz, megítélésem szerint olyan értékrendet követsz, amelyet egész életedben elutasítottál. Mivel – mint leveled elején nyomatékosan hangsúlyozod – a Kiadó „egyszemélyi felelőse” vagy, nekem a köztünk felmerült konfliktusokat nem az irodalmi vezetővel, nem is a főszerkesztővel, a lektorokkal, a főkönyvelővel vagy a műszaki vezetővel kell tisztáznom, hanem éppen veled. Nincs ehhez kedved? Nagyon megértem. Mindenesetre, hogy megkönnyítsem a dolgot, biztosítlak arról, hogy az én esetemben nem kell „békés nyugalommal szemben ülni” a szerzővel, a „békés nyugalmat” hagyjuk a diplomatáknak, az ő szakmájukba vág.

Tehát: a leveledben tárgyalt problémákat változatlanul szóban szeretném megbeszélni. Május 11-én előreláthatólag elutazom – nem tudnál előtte fogadni?

Üdvözlettel Eörsi István

EÖRSI ISTVÁN – KARDOS GYÖRGYNEK

Tisztelt Kardos Elvtárs!

Őszintén szólva nyugtalanságom késztet arra, hogy a szabadságod előtti finisben még egyszer zavarjalak. Először azt az üzenetet kaptam tőled, hogy beszélni szeretnél velem elutazásod előtt, azután pedig azt, hogy mégsem tudsz már erre időt szakítani. Én közben elkészültem a Play Molnárral is, baráti bírálatra most végzem rajta az utolsó simításokat, a Coriolanus meg a többi darab pedig már régóta nálad van – rengeteg munka van bennük, így hát okkal reméltem róluk némi értékelést, és jó esetben persze pénzt is, mert meseien rosszul állok.

Nyugtalanságomat azonban nagyon felfokozta egy hirtelen támadt – és remélhetőleg alaptalan – sejtelem. Eszembe ötlött, hogy már több mint két hónapja megcsináltam az Ürügyeim korrektúráját, és a második levonat még mindig nem érkezett meg. Csak nincs-e ezzel a több mint nyolc év óta vajúdó kötetemmel is baj? Ez nagyon lesújtana. Félelmemet megerősíti, hogy az utóbbi időben egyéb, meglehetősen súlyos, irodalmi kellemetlenségek is értek. A kérdés tehát úgy

vetődik fel a számomra, hogy vajon meg akarják-e némelyek akadályozni, hogy író lehessek Magyarországon?

Nagyon kérlek, ha a drámák és a pénz dolgában nem tudnál még nyilatkozni, akkor is nyugtass meg az Ürügyeim ügyében – ha nincs időd személyes találkozásra, akkor üzenet formájában tájékoztass arról, hogy alaptalanok-e a félelmeim? Ne vedd ezt tolakodásnak – úgy gondolom, minden ép érzékű ember a szívén viseli munkája sorsát. Budapest, 1977. augusztus 26.

Üdvözlettel Eörsi István

KARDOS GYÖRGY – EÖRSI ISTVÁNNAK

Budapest, 1977. VIII. 27.

Magvető Könyvkiadó

Iktató sz.: 333/77.

Eörsi István

Budapest

Tisztelt Eörsi Elvtárs!

Valóban szerettem volna elutazásom előtt beszélni Veled, azonban betegségek és szabadságok miatti munkatorlódás miatt erre képtelen voltam.

Elutazásom előtti sietős levelemben szeretnék biztosítani arról, hogy amennyi kiadói támogatás megadható egy írónak, mint eddig, a jövőben is a Magvető rendelkezésére áll.

Valóban vannak problémák színműkötetteddel is, az *Ürügyeim*mel is. Azt írod, hogy „meglehetősen súlyos, irodalmi kellemetlenségek is értek”. Majd úgy folytatod: „A kérdés tehát úgy vetődik fel a számomra, hogy vajon meg akarják-e némelyek akadályozni, hogy író lehessen Magyarországon?” Nem tudom, hogy kik a „némelyek”. Egy pillanatig sem tételezhetem fel – hosszú előzményekre tekintettel –, hogy a „némelyek” közé sorolsz engem is, vagy bárkit a Magvetőtől. Lehetetlenségnek tartanám. Egy valakiről tudok, aki írószágot és kibontakozásodat rendszeresen akadályozza, és ez – úgy hiszem – saját magad és helyenként nehezen érthető magatartásod.

Remélem – mint mindig –, hazaérkezésem után megnyugtató megoldásokat tudunk találni.

Üdvözlettel Kardos György
igazgató

EÖRSI ISTVÁN – KARDOS GYÖRGYNEK

77. IX. 22.

Kedves Kardos Elvtárs,

örömmel hallottam, hogy megérkeztél szabadságodról. Így hát röviden válaszolhatok utolsó leveledre. Természetesen nem rád és nem a Magvetőre gondoltam, amikor azt írtam, hogy némelyek meg akarják akadályozni írói boldogulásomat. De persze önmagamra se céloztam ezzel a kitétellel. A helyzetben éppen az a vicces, hogy az ember nem tudja, kire célozzon. A döntések anonimen születnek. Ahogy néhány évvel ezelőtt nem tudtam írásba kapni, hogy miért tiltották be, és ki tiltotta be kötetemet, a *Különreményt*, úgy nem tudom, milyen nehézségek támadhattak ismét az *Ürügyeim*mel. A nehézségek nyilván nem tőled származnak – hiszen te hagytad jóvá a könyvet, te engedélyezted nyomdába küldését –, de valakitől csak származnak, különben már rég meglett volna a második levonat, sőt talán már utcán is lehetne szegény. Ugyanígy a *Cariolanus*-fordításom és a darabjaim ügyében sem okolhatlak semmiért – elkérted a szövegeket, noha tudtad, hogy némelyikkel vannak problémák, és nyilván minden (meggyőződéseddel és lehetőségeiddel összhangban álló) lépést megteszel, hogy kiadd, amit lehet. Minthogy azonban több hónapja a darabokra sincs válasz, csak arra

gondolhatok, hogy mások, „némelyek”, akadályokat gördítenek az útbá.

Augusztusi leveledet így fejezted be: „Remélem – mint mindig – hazaérkezésem után megnyugtató megoldásokat tudunk találni.” Én is ezt remélem, és ezért, kérlek, tedd lehetővé, hogy mihamarabb személyesen beszélhessük meg a felmerült problémákat.

Üdvözlettel Eörsi István

EÖRSI ISTVÁN – KARDOS GYÖRGYNEK

1978. VIII. 12

Kedves Kardos Elvtárs,

több ok késztet arra, hogy ismét zavarjalak. Először is: júliusban Berlinben újraírtam *Jolán és a férfiak* című darabomat, amelynek tavalyelőtti változatát te is olvastad. Az új változat művészileg bizonyára sokkal jobb az előzőnél, bár politikailag most is rázós. Énnekem nagyon a szívemhez nőtt, és azzal a reménnyel nyújtom be neked, hogy esetleg helyet biztosítasz számára a drámakötetemben. – Így jegyzem meg, hogy rövid időn belül benyújtom a *Play Molnár* újabb változatát is. Ezen most dolgozom, minthogy a kecskeméti Katona József Színház be akarja mutatni, és ilyen események

előtt és közben mindig kiderülnek kéziratban levő darabokról némelyes disznóságok.

Másodszor is: érdeklődni szeretnék az *Ürügyeim*ről. Áprilisban, miután kihagytam a kihagyandó cikkeket, tudattad velem, hogy a könyv visszamegy a nyomdába. A második levonat azonban még mindig nem érkezett meg, és kérdéseimre Sebestyén⁴¹ furcsán kitérő választ adott. Csak nincs újabb baj ezzel a szegény, korosodó művecskével?

Kéréseimet, kérdéseimet, és általában: ezt a levelet ne fogd fel sürgetődzésnek. Berlinből hazatérve hallottam a szörnyű tragédiáról – tudom, az ilyen iszonyú események árnyékában eltörpülnek az irodalmi ügyek. Csupán arra kérek: ha már bensőleg megteheted, foglalkozz darabommal és a publicisztika-kötettel, és ha lehetséges, biztosíts zöld utat nekik. Nagyon örülnék annak is, ha – később, amikor időt tudsz rá keríteni – személyesen is beszélhetnék veled.

Szeretettel üdvözlöl Eörsi István

EÖRSI ISTVÁN – KARDOS GYÖRGYNEK

1978. szeptember 20.

Tisztelt Kardos György,

megütközéssel vettem tudomásul üzenetedet, amely szerint nincs velem miről beszélned. Hadd idézzem emlékezetedbe, hogy három függőben lévő hivatalos beszédtemánk van. E három téma:

- a) Adóigazolásom ügye.
- b) Az „Ürügyeim” állása.
- c) Színdarabkötetem.

Ami az a) pontot illeti: tudatták velem, hogy nem vagy hajlandó aláírni azt az igazolást, amely tanúsítja, hogy három színdarabom és Coriolanus-fordításom együttesen több mint egyéves munka eredménye. Ez a vonakodásod nemcsak hihetetlen (hiszen még a laikus is tudja, hogy ennyi munka nem végezhető el egy év alatt), hanem jogszerűtlen is. Az igazolást a fennálló rendelkezések értelmében köteles vagy kiadni. Furcsállom, hogy te, aki már többször is hivatkoztál a törvényekre velem szemben, a törvények betartását magadra nem tartod kötelezőnek.

A b) pontról regényt írhatnék, minthogy publicisztikai kötetemre az első szerződést 1969. május 8-án kötöttük meg. Csak utolsó szóbeli közlésedre hivatkozom: áprilisban örömmel tudattad velem, hogy a levonat – a Juhászról és Hermannról szóló cikkek elhagyása után – visszament a

nyomdába, és a könyv a nyár folyamán megjelenik. Azóta még az imprimatúra sem érkezett meg, és jó okom van azt hinni, hogy a közeljövőben nem is számíthatok rá. Két lehetőség között választhatok. Vagy áprilisi szavaid igazságában kell kételkednem, vagy azt kell hinnem, hogy közbejött valami. Ez utóbbi esetben viszont engem is tájékoztatni kellett volna: úgy gondolom, mindenkit megillet, hogy munkájának sorsával tisztában legyen.

A c) pontról csak annyit, hogy említett, igen barátságos beszélgetésünk alkalmából kilátásba helyezted darabjaim év végi megjelentetését. Ezt én már akkor túl derűlátó ígéretnek tartottam, mégis örültem neki, mert segítőkészségedet véltem kiolvasni belőle.

Ezzel elérkeztem negyedik, nem-hivatalos témámhoz is. Hadd kérdezzem meg: mi történt utolsó beszélgetésünk óta olyasmi, ami indokolná, hogy a legteljesebb jóindulatot mindenre kiterjedő elutasítással cserélted fel? Nyilván valami rossz fát tettem a tűzre, és most borsóra akarsz megint térdepeltetni, és ráadásul velem fizettetnéd meg a borsó árát is. Ha ez így van, akkor nem kellene velem is tudatni, hogy miben áll tragikus vétségem? Továbbmegyek: mintegy másfél évtizedes ismeretségünk folyamán jó néhányszor tapasztalhattam a

saját bőrömön hirtelen, átmenet nélküli kedélyváltozásaidat-mások bőréről most nem is beszélek. Kinek használ ez az autokrata stílus? Mire jó alkotó emberekkel úgy bánni, mintha a Hivatalok és Intézmények puszta függvényei volnának? Aki valaha is forradalmár volt, annak tudnia kell: aki borsó-taktikával beidomítható, azt nem érdemes idomítani sem. Nem lehetsz ennyire feledékeny, hogy ne tudd: nem mindenkit lehet a dicséreték és rovók rendszerével eminenssé képezni. Én például már gyerekkoromban is folyvást elvesztettem az ellenőrző könyvemet.

Ezt a járulékos pontot akár figyelmen kívül is hagyhatod; magánügyed, hogy méltatsz-e válaszra vagy sem. Az első három téma azonban hivatalos ügy: egy indokolás nélkül megsértett, anyagi és szellemi érdekeiben egyaránt fenyegetett szerző fordul kiadójának vezetőjéhez – azért éppen személy szerint hozzá, mert személy szerint ő volt a sértő fél, és mert minden fontos kiadói ügyben egyedül ő dönt. Remélem, ezúttal eltérsz fantasztikus szokásodtól, amelyre csak hivatali hatalmad bátoríthat fel; vagyis remélem, ezúttal méltatsz válaszra. Hétfőn, huszonötödikén egy napig megint Pesten leszek, akkor bemegyek majd a

titkárságodra – szeretném, ha várna rám ott leveled vagy
üzeneted.

Üdvözlettel Eörsi István

EÖRSI ISTVÁN – KARDOS GYÖRGYNEK

1979. I. 13.

Tisztelt Kardos György,

szeretném, ha kölcsönös sérelmeink ellenére módot találnál
arra, hogy fogadj. Kérlek, hogy ezt a kívánságomat ne
magánemberként mérlegeld. Író vagyok, mégpedig olyan, akit
a Te irányításod alatt álló vállalattal jelenleg is két érvényes
szerződés kapcsol össze. Az ezekből adódó problémákat
mással nem vitathatom meg, minthogy a Magvető Kiadó
döntéseiért Te vagy felelős, és ezt a felelősséget jóban-
rosszban a legkisebb részletekben is vállalod.

Ebben a levélben csak két dologra szeretném felhívni a
figyelmedet. Először is: az *Ürügyeimre* kötött második
szerződésünk határideje ez év június ötödikén lejár.
Másodszor: szeretném, ha színműkötetem ügyében a kiadó,
ha valóban ki szeretné adni a könyvet, elfogadási
nyilatkozatot adna. A szerződést 1977. október 25-én kö-
töttük.

Ez utóbbi művel kapcsolatos egyéb problémáimat szóban szeretném megbeszélni.

Várom válaszodat. Üdvözöl

Eörsi István

EÖRSI ISTVÁN – KARDOS GYÖRGYNEK

1979. IV. 7.

Tisztelt Kardos György,

január 29-én kelt leveledben megbeszélésünk időpontjául február második felét jelölted meg. Március 26-án egy márciusi beszélgetést helyeztél kilátásba. Április elején megtudtam, hogy kizárólag április 20-án tudsz fogadni. Ekkor én Jugoszláviában leszek. Más – korábbi vagy későbbi – időpont egyelőre szóba se jöhet.

Arra kell gondolnom, hogy személyes érzelmek vezérelnek, amikor szavahihetőségedet is kockára téve kitérsz találkozásunk elől. Én azonban-mint ezt január 13-án megírtam neked-nem személyes okból kereslek, hanem két könyvem ügyében, amelyre a Magvető Könyvkiadóval érvényes szerződésem van. Mindkét könyvvel kapcsolatban olyan problémák merülnek fel, amelyeket csak veled, a kiadó egyszemélyi vezetőjével beszélhetek meg; közülük csak azt

említem most meg ismét, hogy az Ürügyeim második határideje is lejár nemsokára.

Kérlek tehát, szíveskedj értesíteni, hogy mikor fogadsz: Április tizedike és huszonegyediké között, valamint huszonnegyedikén délután nem leszek Pesten. Minden egyéb időpont megfelel nekem.

Várom válaszodat. Üdvözlettel

Eörsi István

Ui.: Engedd meg, hogy levelem hivatalos részének lezárása után megkockáztassam azt a feltevésemet, hogy halogató eljárásoddal nem egészen kifogástalanul használod hatalmatod, amelyet abból a tényből merítesz, hogy én csak írok, de írásaim megjelentetése tőled függ. Mintha feledésbe merülne, hogy mindketten az olvasóközönség szolgálatában állunk. Az író a látszat ellenére nem a kiadóért van, még ha arra kényszerül is, hogy csukott ajtókon kopogtasson heteken, hónapokon át.

KARDOS GYÖRGY – EÖRSI ISTVÁNNAK

1979. április 9.

Magvető Könyvkiadó

Iktató sz.: 745/979.

Eörsi István Budapest Kedves Eörsi István!

Kívánságodra rendelkezésedre állok április 23-án (hétfőn)
12h-kor.

Üdvözlettel

Kardos György

igazgató

P. S. – Engedd meg, hogy levelem hivatalos része után magam
is tegyek – válaszul – néhány megjegyzést.

1. Lehet, hogy „nem egészen kifogástalanul” használom
hatalmamat – önmagam bírāja nem lehetek –, de akkor nem
kifogásoltad magatartásomat, amikor némi komplikáció árán
a Magvető „visszahozott” az irodalomba. Nemcsak
visszahozott, hanem számtalanszor megvédett, támogatott.

2. Igaz, hogy a Kiadó „egyszemélyi” vezetője vagyok, de nem
vagyok „egy személyben” maga a Kiadó. Vannak
főszerkesztők, szerkesztők, műszaki és gazdasági vezető.
Mindenki rendelkezésedre áll. Nemcsak velem lehet tárgyalni.

3. Soha nem gondoltam, hogy az író a kiadóért van. Eörsis
fordulat ilyen álláspontot tulajdonítani nekem. Viszont egy
kiadó igazgatója is emberből van, s talán megérhető, ha nem

szívesen cseveg olyan emberrel, aki minden alkalmat megragad igaztalan ócsárlására.

EÖRSI ISTVÁN – KARDOS GYÖRGYNEK

80. X. 21.

Kedves Kardos György,

két témáról szerettem volna beszélni Veled. Először is: színműveim kötetéről. Mint bizonyára emlékszel rá, pontosan három évvel ezelőtt kötött szerződésünket az én kérésemre 1979 júliusában módosítottuk. Beadtam összes darabomat, Te pedig – lektoraid véleménye alapján – néhányat közülük – sajnos-sajnos a szívemnek legkedvesebbeket – kihagyásra szántál. Megkértelek ez év tavaszán, hogy olvasd el újból, személyesen a szóban forgó műveket, és ha lehetségesnek találsz, vizsgálj felül lektoraid javaslatát. Ugyanekkor otthagytam Martinovics-darabomat nálad. Azóta az ügy állásáról semmit sem tudok. A Martinovics-játékot tovább javítottam, szívesen kicserélném a példányt, de nem tudom, érdemes-e? Nagyon szeretném, ha a kötet ügye eldőlné, mégpedig számomra kedvezően. Úgy érzem, engem is megillet, ami más írókat: hogy legjobb darabjaik, ha nehezen

érthető okból késéssel engedik is a színpadra őket, legalább napvilágot láthassanak.

A másik téma: a Lukács-könyv. Azt ígérted, hogy néhány héten belül választ adsz, és azóta sok hónap telt el. A könyvben rengeteg munkám fekszik. A legkevésbé én szeretném, ha végül az az ostoba helyzet állna elő, hogy ennek a nagyon-magyar könyvnek először külföldön kellene napvilágot látnia. Nem tartod különösnek, hogy mindenhol nagyobb az érdeklődés egy ilyen Lukács-mű iránt, mint nálunk?

Szeretettel üdvözlő Eörsi István

EÖRSI ISTVÁN – KARDOS GYÖRGYNEK

1981. XII. 31.

Kedves Kardos György,

a sok boldog új évet kívánó levél közt, amellyel nyilván meglep nem egy szerződ, fogadd elnéző jóindulattal ezt az én jelentkezésemet is: szeretnék ismét megterhelni, egy rövid beszélgetés erejéig. Tudom, tapasztaltam már, hogy az ilyen kérést olykor csak rendkívüli erőfeszítések árán tudod teljesíteni, mégis nagyon örülnék, ha legyőznéd esetleges ellenérzésedet. Tekints – egyéni tulajdonságaimtól elvonat-

koztatva – ügyfelednek, aki már nem egy. könyve megjelenését köszönheti Neked, és akinek a munkáját olykor magad is elismeréssel nyugtáztad.

Az év első tíz napját Kaposváron töltöm. A tizennegyedikével kezdődő héten azonban Pesten leszek. Ha megengeded, Kaposvárról telefonálok a titkárságodra a válaszáért. Ottani címem: Csiky Gergely Színház, Kaposvár, 7400.

Ezek után minden jókat kíván, üdvözl

Eörsi István

EÖRSI ISTVÁN – KARDOS GYÖRGYNEK

1982. április 19.

Kedves Kardos György,

tudom, kevés az idő, azért fordulok hozzád levélben megint. (Ha fogadni tudnál, természetesen örömmel állnék a rendelkezésedre.) Amikor utoljára beszélgettünk, azt ígérted, hogy még az idén kiadod drámakötetemet. Nemrég azonban arról kellett értesülnöm, hogy a kézirat még lektorhoz sem került. Ismerem – részben a te elbeszéléseidből – a kiadók gondjait, de ez a hír mégis váratlanul érintett. Sokéves, konfliktusokban gazdag kapcsolatunk során nyilván sok valódi vagy vélt hibámat tapasztaltad, de azt – gondolom –

sohasem, hogy nem állok helyt a szavamért. Minden tárgyalásnak, megállapodásnak csak egy ilyesfajta kölcsönös bizalom lehet az alapja. Minden egyéb (indulatok, nézeteltérések, pletykák stb.) a körülmények függvénye lehet csupán. Nagyon szeretném (és még remélem is), hogy a késedelemnek ilyen mulékony körülményekben rejlik az oka. Mindenesetre kérnélek, hogy szóban vagy írásban értesíts, hogy megváltozott-e a szándékod kötetemmel kapcsolatban. Még egy kérés: a húszíves kötetre emlékezetem szerint csak ötezer forint előleget vettem fel. Jelenleg sok okból nagyon nagy szükségem volna pénzre. Kérlek, ha teheted, utaltass ki annyi előleget, amennyit a törvények lehetővé tesznek. (Fele úgylis az Alaphoz vándorol.)

Válaszodat várva

tisztelettel Eörsi István

KARDOS GYÖRGY – EÖRSI ISTVÁNNAK

Budapest, 1982. június 14.

Magvető Könyvkiadó

Iktatószám: 602/982.

Eörsi István

Budapest

Kedves Eörsi István!

Elnézést kérek a késedelmes válaszáért, de szokatlan mértékben igénybe vett a kiadóra nehezedő nyomással szembeni védekezés, nem kevésbé az Ünnepi Könyvhéttel kapcsolatos szokott bonyodalmak.

Utolsó tárgyalásunk óta a Kiadót – váratlanul – megfosztották a korábban már biztosított dotációjának 40%-ától, nem titkolhatóan azzal a céllal, hogy a Magvetőt lehetetlenné tegyék, kötelezettségeit ne teljesíthesse, ezáltal erkölcsileg lejárássák az írók előtt.

Belátom, mindez nem tartozik a szerzőre, teljes joggal állíthatod, hogy semmi közöd hozzá. Igazad van, de mindez nem változtat a kiadó pénzügyi helyzetén, amely arra kényszerít, hogy sok tucat kéziratot kénytelen legyen „tárolni” a nyomdába adás pillanatnyi reménye nélkül.

Nem véletlenül használtam a „pillanatnyi” szót, nagyon remélek olyan közeli változást, amely megszünteti a Magvető diszkriminálását.

Színműködötöd meg fog jelenni, bár tagadhatatlanul további késedelmet szenved.

Tisztelettel
Kardos György
igazgató

EÖRSI ISTVÁN – KARDOS GYÖRGYNEK

1983. január 17.

Tisztelt Kardos György,

egy évvel ezelőtt, tavaly januárban megígérted, hogy darabjaim még 1982-ben meg fognak jelenni. Ígéreted ellenére azonban – tudomásom szerint – még lektorig sem jutottak el, fiókodban időznek. Ugyanott időzik több éve Lukács-könyvem is – legalább nem unatkoznak.

Komolyra fordítva a szót: a be nem váltott ígéret nem táplálja a bizalmat; ahogy elkedvetlenítő az a mód is, ahogy leveleimet, jelentkezéseimet válaszra sem méltatod, és nem engedsz a színed elé kerülni. Pedig a múltkor már megírtam neked: februárban elutazom egy évre, és addig tisztázni szeretném könyveim sorsát. Úgy vélem, ez közös érdek, mint ahogy a szerződés is – akárcsak minden egyéb szerződés – közös érdeket fejez ki. Nem mint magánszemélyhez, hanem mint egy jogi személy döntésre egyedül alkalmas képviselőjéhez fordulok hozzád. A 24-ével kezdődő héten

Pesten leszek, kérlek, adj meg egy időpontot, amikor felkereshetlek hivatalodban.

A remélhető közeli viszontlátásig

üdvözl Eörsi István

EÖRSI ISTVÁN – KARDOS GYÖRGYNEK

1984. március 7.

Kedves Kardos György,

sajnálattal értesültem arról, hogy nem óhajtasz fogadni egy rövid megbeszélés erejéig. Így hát, mielőtt visszautaznék Nyugat-Berlinbe, kénytelen vagyok ismét levélben zaklatni téged. Szeretném emlékezetedbe idézni, hogy a „Megélt gondolkodás”-ra kötött szerződésünk érvénye 1985. január 16-án lejár. Ezen időpont után, ha a könyv nem jelent meg, átveszem a kézirattal való rendelkezés jogát. Ez a kötet eddig már hat országban látott, vagy lát rövidesen napvilágot, és nem látom okát annak, hogy Lukács születésének századik évfordulóján éppen az eredeti nyelven, magyarul heverjen kéziratban.

Megemlítem még azt is, hogy drámakötetemre a második szerződést 1982. február 2-án kötöttük. Bizonyára emlékszel, hogy előtte négy évvel is szerződünk néhány darabom

kiadására, így hát mint drámaíró több mint hat éve várok szerződés birtokában a megjelenésre. Szeretném, ha ebben az ügyben is intézkednél, és meggátolnád, hogy kizárólag külföldön lehessen magyar drámaíró.

Előreláthatólag jövő csütörtökig maradok Pesten. Címem utána (június végéig): 1000 Berlin 61, Tempelhofer Ufer 6/a.

Tisztelettel Eörsi István

EÖRSI ISTVÁN – KARDOS GYÖRGYNEK

Nyugat-Berlin, 1984. június 11

Kedves Kardos György,

elsősorban a Lukács-interjú-könyv ügyében zavarlak megint. Szeretném emlékezetedbe idézni, hogy szerződésünk a jövő év elején lejár. A kézirat három és fél éve fekszik a kiadó valamelyik fiókjában; közben a német publikáción kívül megjelent olaszul és angolul (olaszul ráadásul a pártkiadónál, és persze az én előszavammal mind), és folyamatban van a francia és a japán kiadás is. Szerbül folyóiratban jelent meg; és jugoszláv kiadóval is folynak tárgyalások.

Mindezt nem hencegésből írom, hanem hogy még nyomatékosabban tudjak hangot adni értetlenségemnek. Lemondtam előszavamról, és belementem, nagyon is ízlésem

ellenére, bizonyos szövegkurtításokba; minden részletben megállapodtunk, és aztán elsüllyedt a kézirat. Kérlek, tudasd velem, hogy a szerződés lejártáig megjelenik-e a könyv? Erre a kéziraatra ugyanis semmiképp sem szeretnék Veled új szerződést kötni – úgy gondolom, helyesebb, ha a Lukács-centenárium évében a könyv meg nem jelenése esetén magamra vállalom a kézirat sorsával kapcsolatos döntéssel járó felelősséget. Ez különben Lukács szellemének is inkább felel meg, mint a további várakozás. Amikor 1964-ben kicsempészte a *Die Eigenart des Ästhetischen* kéziratát, megkérdeztem tőle, nem fél-e, hogy baja lesz. Ezt felelte: „Nézze, jobban nem tudnak nem kiadni egy könyvet, mint hogy egyáltalán nem adják ki.” Mély igazság.

Továbbá: meg szeretném kérdezni, tervezed-e valóban drámáim kiadását? Több mint öt éve van szerződésünk ilyen vagy olyan drámakötetre, az utolsó '86-ban jár le. Ott is békésen megállapodtunk a részletekben, aztán fiókba került a kézirat. Közben új darabokat írtam, egy részük szégyenszemre előbb jelenik meg németül, mint magyarul. Ennek ellenére magyar írónak tekintem magam, és ettől semmiféle kultúrpolitikai húzás nem fog eltántorítani.

Kérlek tehát: nyilatkozz, eleget akarsz-e tenni szerződéses kötelezettségednek? Érdekelnek-e esetleg újabb darabjaim? Vagy *A kihallgatás* új változata, melyet az itteni próbák tapasztalatai alapján készítettem el: a darab valóban jobb lett, tömörebb és szerkezetileg összefogottabb. (Különben jövőre lesz húszéves, és most kezdi csak meg karrierjét, ráadásul itt, Németországban – nagyon szomorú.)

Kérlek, írásomat ne tekintsd magánlevélnek. Címzettem annak a kiadónak a vezetője, amellyel két szerződésem van. Máshoz nem fordulhatok, mert a Magvető összes ügyéért egy személyben te viseled a felelősséget. Címem: június végéig: 1000 Berlin 61, Tempelhofer Ufer 6/a. Telefonom: 00/49/30/251-9545. – Utána Amerikába utazom, ahonnan csak szeptember második felében térek vissza, *A kihallgatás* bemutatójára. Ha június végéig nem kapnék választ, akkor tudatom veled amerikai címemet is.

Üdvözlettel Eörsi István

A szerződésben vállalt négy éven belül

NÁDAS PÉTER – A MAGVETŐ KÖNYVKIADÓNAK

Budapest, 1976. április 1.

MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ

Budapest V.,

Vörösmarty tér 1.

Tisztelt Cím!

1972. január 19-én átadtam a kiadónak a *Leírás* című novelláskötetemet. A kiadó 1972. március 6-án értesített, hogy keressem fel szerkesztőjét. A megbeszélésen a lektorok pozitív véleményéről értesültem, s a kiadó 1972. április 18-i dátummal szerződést küldött, amelynek 6. pontjában ez áll: „A Kiadó köteles a mű első kiadását a kézirat elfogadásától számított 4 éven belül kiadni.” Mivel a kiadó a szerződés 5. pontjában vállalt kötelezettségének nem tett eleget, és a kézirat elfogadásáról írásban nem értesített, de egy 1972.

június 1-én keltezett levélben megkért, hogy kötetem tipográfiájának megbeszélése ügyében keressem fel a kiadó műszaki osztályát, ami mindenképpen a kézirat elfogadását bizonyítja, valamint tekintettel arra, hogy a szerződést nem előzetesen kötöttük, hanem a kézirat szóbeli elfogadása után, a szerződéskötés napját kénytelen vagyok az elfogadás napjának is tekinteni.

Az elmondottak alapján kérem a kiadót, hogy amennyiben a szerződésben vállalt négy éven belül, tehát 1976. április 18-ig, kéziratomat – melynek sorsa 1972 júniusa óta számomra ismeretlen – szándékában van megjelentetni, akkor erről értesítsen.

Értesítés hiányában 1976. április 18-tól a szerződésben foglaltakat – a fennálló jogszabályok értelmében – nem tarthatom magamra nézve kötelezőnek.

Tisztelettel Nádas Péter

A Halál pillanatáig küzdelem

SZILÁGYI DOMOKOS – NÁVAY TIBORNAK

1955. aug. 2.

Kedves Tanár Úr!

Már mint „érett” ifjú írok néhány sort. Mindenekelőtt köszönetet kell mondanom, mint egykori tanáromnak, azért a lelkiismeretességért, szeretetért, mellyel annak idején elő tetszett készíteni a középiskolára, s amelynek igen nagy része volt abban, hogy megállhattam ott a helyemet, mind a három évben, mind pedig az érettségén.

Hálám és szeretetem jeléül küldöm ezt a kicsengetési kártyát, és sok boldogságot kívánok. – További terveim: a Bolyaira szeretnék menni magyar szakra. Benn is voltam Kolozsvárott és beiratkoztam.

Az érettségi jól sikerült. 9 tárgyból vizsgáztunk, május 30-tól június 20-ig. Sikerült 5-ös általánossal letennem. Vizsgák után bankett is volt az iskola tornatermében, s óriási evészet és ivászat közben búcsúztunk a középiskolától. [...]

Ami még engem illet, nincs semmi mondanivalóm. Ilyenkor, fiatal fejjel az ember még optimista, és rózsaszínben látja „a világnak az ő folyását”, amíg valamibe bele nem törik a bicskája. Hát én is várom ezt az „amíg”-ot, s kíváncsi vagyok az „azután”-ra is.

„A világ így megyen” – mert így **kell** mennie.

S jól is van ez így.

Nekünk fiataloknak, akiket egyesek „a jövő nemzedéke” magasztos címével ruháztak – és ruháznak – föl, s amelynek nincs ideje **a jövőjére** se gondolni, annyira a **jelenben** él, és annyira a **múlt** fia. És ez a legnagyobb hiba. Mert tévedett Descartes a „cogito ergo sum”-mal; ma és mindig is örökös jelige az „álmodozom, tehát vagyok”, és csak azután gondolkozom.

Mert addig ember az ember, amíg álmai, vágyai, céljai vannak, és addig élet az élet, ameddig ezekért az álmokért, vágyakért és célokért küzdenie, harcolnia kell. És az a nagy hiba, hogy nekünk nem marad időnk álmodozni, csak gondolkodni és harcolni, küzdeni folyton-folyvást.

Ennek az ifjúságnak nincs **jövője**, azért, mert nem gondol, nem **gondolhat** a jövőre. Mert nemcsak a jelenben, hanem a **jelennek** is kell **élnie** – ha élni akar. És annyira kísérti a múlt.

...Egészen nekifelejtkeztem a dolgoknak – s most azon gondolkodom, hogy elküldjem-e egyáltalán, mert ezt a kérdést mindenki másnak látja. De annyi biztos, hogy a jelen, múlt és jövő problémája sohasem volt annyira égető, mint most. És annál nagyobb a baj, hogy nemcsak egyszerű időről van szó, hanem emberekről, akiknél ez talán életbe vágó probléma.

Mert arról van szó, hogy ez a nemzedék él, harcol és lélegzik, gondolkodik – ezért nem örül és nem csalódik. Mert, ha valaki kiszínezi magának valamit, mikor az teljesül, örül az ember, ha nem – csalódik. De mindkét esetben érez.

S ez az, amire a mai ifjúságnak nincs ideje. Közönyös marad a dolgokkal szemben. Gép marad, embergép, amely annak a gépóriásnak parányi része, amit államnak neveznek. S a gépnek nincs ideje **embernek** is lenni [...]

Lehet, hogy túl sötéten látom a dolgokat, Tanár úr, s lehet, hogy nincs igazam. De akkor is a harcra, a küzdelemre vezet minden, mert akkor is harcolnom kell az igazamért következetesen és logikusan. És ez a harc is az élet egyik formája. Ady-i élet és Ady szerint a **Halál** előjátéka csak.

De tessék elhinni, hogy a Halál pillanatáig való lélektelen, álmatlan küzdelem során már a Halál sem megnyugvás. Mert megnyugvás már az is, ha az ember a megnyugvásról álmodozhat.

És ez nem adatott meg nekünk, Tanár úr! és igazuk van azoknak, akik nem irigyelnek minket.

Bocsánatot kérek az untatásért, de ha az ember szabadjára engedi gondolatait, nehezen tud gátat állítani eléjük. Még egyszer mindent megköszönve sokszor üdvözlöm

Szilágyi Domokos

SZILÁGYI DOMOKOS – MAJTÉNYI ERIKNEK

Kedves Erik

ezúttal komoly ügyről van szó. Apám januárban lesz 70 éves és nyugdíjba vonul [...]

Na már most: az öregem egész életében egy szalmaszálat sem tett keresztbe, csak éppen nyolc gyereket csinált. Pénzünk tehát nincs. Testvéreim közül (heten vagyunk életben) csak kettőre számíthatok (persze, azok is úgy vélik, hogy én ingyen kapom a pénzt, és zsákkal dől hozzám), a többi olyan kis fizetésű, hogy nem is igaz.

Mint tudod, most jómagam sem állok valami fényesen. Arra kérnélek, írd meg, mennyi kölcsönt kaphatok az Alaptól, és mikor (hogy kérhessem a dupláját).

Egyébként nem utazunk sehová hétvégén, Zeige jöhet bármikor. Ölel:

Szisz

Kolozsvár, 1973. aug. 9.

SZILÁGYI DOMOKOS – DÓSA GERŐNEK

Tisztelt Uram!

Hát ami március idusát illeti, aligha lesz akkori viszontlátogatás. Ha az ember egyszer orvosok kezére adja magát, akkor befellegzett szégyen hülyének.

Itt is első dolguk volt leküldeni az ortopédiára, holott is megállapított egy sarokcsonttörés (azzal jártam karácsony óta), és elrendeltetett egy „könnyű gipszkötés”, amely a gyakorlatban egy félmázsás térdig érő gipszcsizma. Olcsóbb, mint a női csizmák, csak valamivel nehezebb.

Elnézést, hogy megint szálkás betűimmel rontom nb. szemüvegét, de a helyzet a következő:

Én ide csak azzal a föltétellel vonultam be, ha megengedik, hogy dolgozzam. Ez ment is egy darabig; elvben du. 4-től reggel 6-ig enyém a szép, civilizált és főleg nem bűdös iroda. De. Akkor, mint derült égből a nőtény villám, megérkezik Kovásznáról egy pszichologina, aki kölcsönveszi kartársától a föntnevezett helyiséget. Engem tör a frász, alig várom az esti 8-9-10 órát, hogy az ördög elvigye a hátán a fehérnépet (most is).

Így esett, hogy a Calinescuból még vagy 15 lapom van hátra, és egy hét alatt nem tudtam a végére járni. Olvasni nincs türelmem, a gipsz visket, családi bajok – és az a hülye és mocskos környezet, mint a börtön. Talán 3-4 nap múlva lelép fönnemlített nőtény villám. Ha nem, csakugyan bedilizem.

*A csizmát pedig viselnem kell úgy március végéig – április elejéig.
Nagyon szívderítő kilátás.*

Ráadásul még kísérleti nyúlnek is tartanak. Csiky prof. meg a fia egymást váltogatva próbálja ki rajtam a különböző hülyítőket. Bennem ugyan törököt fogtak, mert egy félmaréknyi altató meg se kottyán, ők pedig úgy vakarják a fejüket, mint engem a gipsz.

Hát ekként szórakozgatunk. Mindenesetre remélem, hogy jövő héten pontot tehetek erre a fejezetre, ti. a fordításra, és azután jön a többi. Beleértve a ribizlibort, ha addig meg nem ecetesedik. És a nyavalya engem kitörjön, ha még orvossal szóba állok legalább egy esztendőn belül.

Melyhez hasonló jókat nem kíván, és marad dilis híve:

Szilágyi Domokos

Marosvásárhely, KBH, 1974. márc. 7.

SZILÁGYI DOMOKOS – DÓSA GERŐNEK

Kedves Uramöcsém!

Megkaptam nb. soraidat. A helyzet a következő: jún. közepén 10 napot kellett Bukarestben töltenem, nyugdíjügyben. Óriult fölfordulás van ott, mindenki költözik, pl. a Kritérion magyar szerkesztősége helyet cserél a némettel, fene se tudja, miért; a Creanga felköltözött a

Scinteia-házba; a nyugdíj-bizottság összetétele megváltozott, a bizottság is elköltözött; eddig szombaton fogadták az elmebajosokat, most a következő keddre hívtak, akkor meg hiányzott az egyik tag, hogy aláírja, tehát szombatira citáltak, jasszó, így van.

Summa summárom, a hőségben és a hercehuncában lefogytam 55 kilóra. Itt már csak az inzulin segít, mondanám én. És lőn, elkezdtem magam inzulinozni. Ma reggel viszont az injekció után meglepetés-szerűen elaludtam, amiből csinos kóma lett, és arra ébredtem, hogy a mentőorvos nyomja a vénámba a szőlőcukrot, aztán beszállítottak a kórházba, megvizsgáltak, ott akartak tartani, de szerencsére nem volt hely.

Így most itthon pihenek. S mert a baj csőstül jön, Hajdú Zoltán rám szózott vagy 1000 verset véleményezés végett. Eddig vagy 310-et olvastam el; amint végzek, folytatom a Doinast (a jövő évi tervben van).

Hát ez a helyzet, kedves uramöcsém. Amint kész az újabb adag; viszem. – Ölel egyre öregebb öcséd:

Szilágyi Domokos

Kvár, 1974. VII. 9.

SZILÁGYI DOMOKOS – DÓSA GERŐNEK

Kedves Ötsém-Uram, ki bátyja-urának némi pohár borokkal aDósa!
Hát ájtövégre a fül-orr-gégre. Tiszta bolondokháza volt, amíg ágyhoz
juttam. Nem is műtenek ma, csak holnap. Megegyezés szerint hétfőn
visszamehetek a rókalyukba. Igaz, itt tágas és világos a kórterem (10
ágy, de csak 6 foglalt), de jobb szeretem a lelki, mint a testi betegeket.
Magamat nem tudom hová sorolni, mert mindkét fajta nyavalyám
megvan. Ez az általános humanizmus.

Ölel szerető bátyád:

Mvhely, 1975. V. 8. (csütörtök)

(nem Dr.) Szilágyi Domokos

SZILÁGYI DOMOKOS – DÓSA GERŐNEK

Kedves Ötsém Uram!

Tíz perce, hogy megműtöttek, gyorsan ment. 5' volt az egész; kb.
olyan, mint egy foghúzás érzéstelenítés nélkül. Pedig kaptam helyi
érzéstelenítést, de az – a doktor szerint is – szenteltvíz; teljes
érzéstelenítés csak altatásban lehetséges, altatóorvosuk viszont
nincs. Most már csak a fejem fáj, s a szemem, olvasgatok régi Ludas
Matyikat, de ezt is unom. Sokkal jobb a diliházban.

Küldöm a **Peiket** (az impresszumot avagy kolofont nem kell leírni); 3
(három) példányt kérek.

Ölel bátyád:

Szilágyi Domokos

Mvhely, 1975. V. 9.

(A győzelem napja! Pyrrhusi).

SZILAGYI DOMOKOS – DÓSA GERŐNEK

Kedves Gerő Bátyám!

Ezúttal súlyos ügyről van szó. Meg kell döglennem. Csak úgy.

No mármost: nem vagyok jártas a jogtudományban, de nem szeretném, ha jelenlegi – hivatalos – feleségem részesednék bármiből.

Hogyan lehet ezt elintézni?

Megpróbálok írni egy végrendeletfélét, hátha érvényesíteni tudod.

Nagyon hálás volnék érte.

Sok szeretettel üdvözl:

(postabélyegzőn: Cluj, 28.10.76.)

Szilágyi Domokos

SZILÁGYI DOMOKOS – NAGY MÁRIÁNAK

Kicsikém!

Én ma lelépek e világi életből. Ne kérdezd az okát – én sem tudom.

A nálam levő pénzt elküldtem postán. Írok Dósának is, hátha akad valami kibúvó, hogy ne nőm őnagysága happolja föl a pénzt.

Ezen már nem lehet segíteni. Ne legyen lelkifurdalásod – úgysem vagyok már jó semmire. Amint az utóbbi hetek bizonyították.

*Mamát, tudom, leveri a dolog, de nincs más választásom. Nem tudom
– próbáld vigasztalni. Ha lehet. Bár nem hiszem.*

*Nem vagyok részeg, és – ahogy mondani szokás – tiszta elmével írom
e sorokat. Mint egy hülye gimnazista.*

*Máthé Julianna önagyságának ne adj ki semmit. Ezt különben
megpróbálom Dósával is elintézni.*

Csókollak mindnyájatokat: Szisz

Kolozsvár, 1976. okt. 27.

Süket-e az egész körülvevő világ?

ÖRKÉNY ISTVÁN – RÁKOS SÁNDORNAK

1976. június 22.

Kedves Sándor!

Köszönöm, hogy elküldted könyveidet; az egyik, Az emlék jelene, megvolt, azt a példányt majd visszaadom neked, tudom, hogy mindnyájan szűkében vagyunk saját könyveinknek. Nagyon örültem a szellemes és baráti dedikációknak, annál is jobban, mert hiszen mára dedikáció is kezd automatikussá válni, és persze legjobban zseniális „egyperceseidnek”, melyekért evett a sárga irigység. Lehet, hogy egyszer örök áron megvásárlom őket tőled, balatoni telek helyett.

Kivártam néhány nyugodt napomat, akkor rendeztem „Rákos Sándor” fesztivált, vagyis újra átnéztem az Emléket, hozzáolvastam a Meztelen arcot. Amit a múltkor mondtam, azt most, egy egész kötet adta érvekkel, csak megerősíthetem. Nagy költészet ez, melyet általános érvénnyel „férfiásnak” szeretnék nevezni, bár tudom, hogy a mi líránkban ez a jelző csak nagyokosokat illet. Csupa keménység ta-

lálkozik a verseidben. Vídiakés, szíjas izomzatú kar, gránit a kő, melybe magadat belevésed. „Ólomszárnyakon lebegek”, írod gyönyörű Önarcképedben. Joggal, mert e keménység, ridegség, tehát a fémtulajdonságok mellett föllebeg a gyengédség is, mint a vergődő barackfaágban, ahogy hangvételen is igen széles a skálád, az „Ó!”-val kezdődő, ódaian szárnyaló soroktól a „Kiáltásnyi csönd” négy- és hatsoros abszurd razglednyicáiig.

Együtt olvasva (nem versenként szemelgetve) érvényesül igazán a kötetek belső feszítő ereje. Tematikailag is, mint például két anyaveresed esetén. Az első a bűnbánó (ennek címére nem emlékszem), a másik az égbekiáltó „Anyasírató”, más-más helyzetben az önkínzás „öngyilkolásai”. De ismétlem, nem az egyes, hanem az egész beszél itt. Voltaképpen azt csináltad, hogy egy aszfaltfúróval fölrepesztetted, amit versnek nevezünk, és szilánkból-törmelékéből hoztad létre a magad egyszemélyes szintézisét.

Azóta is, hogy a két könyvet olvastam, kérdelek magamtól, kérdelek itt megforduló barátaimtól, hogy ha másról nem is beszélek, csak a két ciklusról, az Emlékről és az Anyasíratóról, hogy létezhetsz te egy ilyen szituációban, melyre a „mellőzöttség” a legenyhébb kifejezés? Magad vagy-e rossz árusa portékádnak, vagy süket-e az egész körülvevő világ? Persze lehet, hogy a forrás mélyebbről tör föl. A te költészeted „Leitmotív”-ja az, hogy semmit sem vagy hajlandó megbocsá-

tani sem magadnak, sem másnak. Úgy látszik, mások megértőbb bírák, hajlékonyabbak, vagy legalább szívhez szólóbbak. Márpedig az olvasó nemcsak azonosulásra, hanem fölmentésre is vágyik. Az első megkapja tőled, a másodikat nem. Persze, ha ebből engednél, összeomlana, amit építettél. De hát úgyse engedsz te, s így inkább mi-ránk, olvasóidra hárul, hogy végre fölléptessünk a dobogóra, hiszen már rég ott a helyed.

A régi barátsággal ölel

Örkény István

A levél egy részlete megjelent a költő *Szólítások* című kötetének fülszövegeként.

Tégy róla, hogy ne szégyenkezzem!

DÉRY TIBOR – ZELK ZOLTÁNNAK

1976. június

Zoltánom,

mit írhat az ember egy beteg barátjának?... azt, hogy l. f. s. gyógyuljon már meg! Feltehetően csatlakozol kívánságomhoz, szegénykém.

A költözés különféle zűrjei miatt már nem tudunk még egyszer elmenni hozzád. Egyébként már-már resteltem, hogy egészséges vagyok – egyelőre! –, te meg beteg. Tégy róla, hogy ne szégyenkezzem!

Választ csak annyit kérek, hogy megkaptad-e ezt a leveletem.

Sokszor szeretettel öllelek, persze Böbe is

D. T.

ZELK ZOLTÁN – DÉRY TIBORNAK

Tiborom,

mit írhat az ember egy egészséges barátjának?... Azt, hogy legyen egészséges, és ezredfordulón is írjon egy Hordalékot. Elég ronda lesz akkor is az emberi világ, lesz miről írnod.

Én még két-három hétig kórházban maradok, s úgy megyek haza, hogy otthon is fájni fog a lábam. Ezt a nyavalyás fájdalmat csak az enyhíthetné, ha verset írnék. De fél éve nem írok, illetve ma mégis írtam néhány sort, mondd meg, hogy vers ez?

Csak akkor élek már, ha alszom,

s ha lenyelem az altatót,

mégis ezt mormolom:

Add meg nekem mindennapi

halálomat - - -

Örülök barátságodnak, csókolom Böbét, és csókollak Téged

Z.

Bp. 76. június 25-én

DÉRY TIBOR – ZELK ZOLTÁNNAK

Zoltánom,

*persze, hogy vers. De még ha versmagnak tekintenéd is, kikelhetne
nagyobb – te meg tudnád csinálni. Szép lenne!*

Ölel D. T.

Füred, 976. VII. 2.

A szenvedésnek, igenis, értelme van

KÁLNOKY LÁSZLÓ – ZELK ZOLTÁNNAK

Kedves Zoltán!

Köszönöm gyönyörű új kötetedet, és remélem, hogy hamarosan alkalmam lesz személyesen is megköszönni. Garai Gáborral beszélgettünk Rólad a közelmúltban, és mikor azt mondta, hogy meglátogatni készül Téged, kértem, hogy engem is vigyen magával. Nem tudom, hogy e látogatás alkalmával a kórházban leszel-e még, vagy már otthon. Én rossz légzésem miatt már igen nehezen mozgok, hosszabb utat képtelen vagyok megtenni, ezért kértem meg Garait, akinek kocsija van.

A nyáron láttam azt a Kosztolányi-műsort a televízióban, amelyben Te is elmondtad a vele kapcsolatos emlékeidet. Egy kis időre Te is látható voltál, és szomorúan vettem észre arcodon a hosszas betegség okozta szenvedések nyomát. Eszembe jutott valami, amit évekkal ezelőtt olvastam:

Amikor a nagybeteg Kosztolányit meglátogatta a már szintén beteg Babits, távozása után így szólt Kosztolányi az ottmaradottakhoz: „Tudjátok-e, hogy ő volt az egyetlen, aki valami vigasztalót tudott nekem mondani. Ugyanis azt mondta: »Ne félj, Dide, a szenvedéstől! Bizonyos, hogy annak is van valami értelme.«,

Íme, utolsó két köteted a tanúja, hogy a szenvedésnek, igenis, értelme van. Segített, hogy még az eddiginél is nagyobb magasságokba lépj mint költő. Ha a fájdalmak nem kötnek tartósan egy ágyhoz, talán kevesebbet írtál volna ezekben az években, mennyiségre nézve, de talán nem is jutottál volna ilyen magasra. Én is úgy érzem mint gyakorló beteg, hogy még a legjobb vers is alacsony ár, ha egészségünk elvesztése az ára, de a Te verseid úgyis olyan értéket jelentenek, amit már senki sem vehet el Tőled, sem a magyar irodalomtól.

Kívánom persze mégis, hogy egészségedet visszanyerve tetőzd be költői pályafutásodat.

A remélt viszontlátásig a legnagyobb szeretettel köszöntelek

Laci

1987. szeptember 17.

A finist fussuk le sportemberhez méltóan

KARDOS LÁSZLÓ – POGÁNY MÁRIÁNAK

Leningrád, 1976. október 27.

Drága Aranymarcsikám,

*egy kedvező körülmény folytán – egy újságíró barátunk most utazik haza – azonnal válaszolok október 18-án kelt leveledre, amelyet csak tegnap vettem kézhez a postán. Lényegében: **minden rendjén van, egészséges vagytok**, 1 hónap múlt el a mai nappal, olyan, mintha ma lett volna – elutazásom. Nincs időm összegezni benyomásaimat, olyanok, mint képzeltem és tudtam az itteni valóságot. Élményeim kellemes aureolát, ha úgy tetszik, habot – vonnak köréjük – impresszióim köré. Moszkvát is megszépíti a távolság, Riga kompakt – és kellemes élménygóc, Leningrád – kellemes meglepetés, igen szép marginális európai város, gyönyörű történeti városközponttal, emlékekkel, intézményekkel. Most is, innen a 10. emeleti szobámból rálátni majd mindenre, ami szívet mozgat: a Néva-vonal, előttem a Fontanka-csatorna, mögötte „az” Izsák, mellette az Admiralitás „tűje”, az Ermitázsból a szép templomtorony, talán odébb a Péter-Pál „tűje”, de*

lehet, hogy csak képzelem, odább majdnem holt biztos a Szmolnij, itt oldalt a tengerész Szt. Miklós kék temploma, itt előttem a Kirov opera tetőzete... Szép idő van, vasárnap hó esett, 3-4 órára kivittek kocsin várost nézni, elég kutyafuttában, kissé maradandóbb a Pavlovszki cári kastély intérierje, ez is valami, most újra enyhe a levegő, persze úgy 0 fok körül, de még zöld a fű, és bodroz a víz a Fontankában... Marcsikám, moszkvai emlékeim a fenti sommázat ellenére szépek, írtam is talán, közöttük szóról szóra a tiéd: Rubljov múzeum, Puskin, Zágorszk és még sok más – főleg kolostor –, mert sok-sok helyre elvetődtem, majd Nagyrákoson kibeszéljük magunkat. Itt még sok időm van, bár szalad nagyon, kivált, hogy néhány napja az akadémiai előadásomat írom, már az egészet összeállítottam, csak részleteiben szépen meg kell fogalmazzam. Ma ment a munka. Programot persze csinállok, tegnap is kipróbáltam az újabb részletet (pénzt) a főnökségtől, és harmadjára is elmentem az Ermitázsba (ahogyan itt írják), persze máshova is, ma elintéztam a Leningrád Jereván közti repülőutat (jó hosszú), november 8-án, hétfőn délután 1/2 3-kor repülök. Ott maradok 14-éig vagy 15-éig, és onnan Moszkván át haza, lehet, hogy 15-én vagy 16-án. **Levéltáviratodat oda várom** ez ügyben még innen, Leningrádból, elutazásom előtt **felhívlak**, gondolom, **6-án vagy 7-én**; hazaérve, még 2 hetem lesz mindent tökéletesre csinálni, december 1-jére.⁴²

*Marcsikám, kedvesem, nagyon-nagyon köszönöm sok és hasznos munkádat, tartsál ki, kérlek, az utolsó finist fussuk le sportemberhez méltóan, legalább mi ketten, ha a többiek nem dobják be magukat a célegyenesbe. Lelküik rajta! Közlendőd, a telefonbéliel is megnyugtatónak. A plakettet fájlalom, javítva jobb lett volna, de így is szép. A meghívókat haladéktalanul ki kell nyomtatni, és az elkészült listákat az illetékes intézményekhez el kell juttatni. Magda⁴³ véglegesítette-e az adománylevél szövegét, ezt is felül kell vizsgálni, és 600 példányban kinyomtatni. Kérd meg a nevemben, szépen csinálja meg! Tibornak⁴⁴ üdvözetem küldöm, mondd meg: meg lesz az eredménye erőfeszítésének. Dani⁴⁵ **haladéktalanul írja meg az illetékeseknek a cikk-nyersanyagokat**, proximus ardet Ucalegon! Őt is üdvözlöm, és mindenkit, aki dolgozik, és akit megillet! Illyés vállalásáért izgulok, írása tudniillik jól jönne, levelemre hogyan reagált? Nagyon izgulok a Párttörténeti Intézet Archivumába való átadás, és az időben történő rekompenzáció miatt. Marcsikám, elő kell készíteni a bibliográfiai kötet kiküldésének a dolgát, azok is címre mennek, de protokollra hagyjál tartalékot. Áldassék az Úr szent neve: lement a **kiskötet**⁴⁶ nagyon fájlalom azt a 90 kimaradt fotót, persze, szép lesz így is, de úgy szebb lett volna! Mással – mondd – nem csapoltak meg bennünket, alig merem elhinni?! **Bajusz**⁴⁷ **megírta már az előszót?** Ha hazamegyek, azonnal megkeresem őt*

is. Szegény Flóra⁴⁸ halála megrendített, hol is voltunk együtt utoljára?! Köszönöm, hogy Imre⁴⁹ ügyében léptél, bárcsak segítene rajta a kés. Sok már ennyi halál és testi baj! Néha én is a szívemet fájlalom, ezek a sima lefutású izmok görcsei, gondolom. Medicinához nem nyúlok, alkalmasint pihenek. M. Pistáékon⁵⁰ próbálj segíteni. Vásárlásaiddal egyetértek, biztosan jók lesznek a holmik Nagyrákoson. Bár már ott lennénk, december közepén, mindenen túl – sikeresen! Úgy legyen, Ámen. Marcsikám, nagyon vágyom új szemüvegedet látni Veled együtt. Csak akkor írd, ha reményed van, hogy november 8-áig ideér. Szívből öllelek, drága Marcsikám

Apó

Szemmel fogom tartani a munkáját

ÖRKÉNY ISTVÁN – VERCORS-NAK

Kedves barátaim!

Régóta nem válaszoltam Rita⁵¹ kedves levelezőlapjára. Amikor az ember dolgozik, kevés dologról tud írni. Annyit azért mégis, hogy két hónapig utaztunk az USA-ban, életem egyik legnagyobb élménye. Elbűvölő volt látni egy másik – sem jobb, sem rosszabb, mégis más – változatát a XX. századnak, és az emberi értékek más arányait. Sok novellát írtam, meg egy rövid regényt. Az utóbbiban megpróbáltam három haldokló emberről írni, akik beleegyeztek, hogy a televízió filmet forgasson utolsó napjaikról. Az én szereplőim: a három haldokló, a családjuk, és körülöttük a televíziósok, a rendező, egy arcátlan karrierista, a kameramanja stb. Elég jó lett, nagy sikere volt.

Nemrég kaptam egy levelet a Színpadi Szerzők és Zeneszerzők Jogvédő Hivatalától azzal, hogy a francia svájci rádió közvetíteni

akarja a Macskajátékot. Beleegyeztem, én tájékoztattam őket, hogy a maga beleegyezését is kérjék. Remélem, megadja.

Erős nosztalgiát érzek, hogy láthassam magukat. A Macskajátékot két színház is játszani fogja az USA-ban, és meghívtak, menjek el (augusztusban). Útközben két-három hetet töltünk Párizsban, reméljük, meglátogatjuk magukat.

Mindkettőjüket öleli:

Örkény István

1976. XII. 13.

ÖRKÉNY ISTVÁN – VERCORS-NAK

Kedves barátaim!

Köszönöm baráti üzenetüket Egyiptomból. Én is jártam ott, amikor 25 éves voltam, és még ma is tele vagyok emlékekkel. Sajnos, arról viszont fogalmam sincs, hol voltam tegnapelőtt, kivel beszéltem, és miről. De ez már nem bosszant többé. Megtaláltuk (még az én néhai barátommal, Déry Tiborral) az egyetlen orvosságot az öregség bosszúságai ellen. A korombeli barátaimmal ezt (a módszert) alkalmazzuk. Ha valaki elfelejti (például) az anyja nevét, elég ha annyit mondok neki: „És ki az a Júlia?” – és csodák csodája, ez megvigasztalja.

A bűvös mondat egy kis budapesti történetből ered. Júlia néni két öreg hölgyet hívott meg, és attól fél, hogy elfelejti megkínálni őket

kávével. Várakozás közben ismételteti: „Megkínálom őket kávéval, megkínálom őket kávéval”. És íme, a két hölgy megérkezik, megkínálja őket kávéval. De feledékenységeben egyfolytában ismételteti: „Megkínálom őket kávéval” – és valóban – másodszor is hozza a kávé-t. Ám a két hölgy közül az egyik így szól a másikhoz, miután eljöttek Júliától: „Micsoda vendéglátás! Ez a Júlia még egy csésze kávéval sem kínált meg bennünket!” Mire a másik megkérdi: „És ki az a Júlia?”

Ajánlom, ha feledékenyek, használják ezeket a bűvös szavakat. Mindkettőjüket öleli:

Örkény István

U.i.: Május 20-án Stockholmban részt veszek a Pen Club egyik szekcióülésén. Nem találkozhatnánk ott?

1978. III. 15.

ÖRKÉNY ISTVÁN – VERCORS-NAK

1979. IV. 11.

Kedves barátom!

Megkaptam baráti levelét és a csodálatos Csapdák második példányát; azonnal elküldtem az Európa szerkesztőjének, ahol A tenger csendjének, az Örvényeknek, a Mint egy vérnek stb. nagy sikere volt. Meggyőződésem, hogy ez megismétlődik. Boldizsár Iván már írt egy

rövid méltató kritikát a mi irodalmi hetilapunkban. Ő, úgy tűnik, sokkal okosabb, mint az a hülye a Le Monde-nál. Az semmit sem értett meg a maga regényének szépségéből és költőiségéből. Nem merem vállalni, hogy lefordítom a regényt, mert egy éve, hogy megígértem Loleh Bellonnak a Csütörtöki hölgyek átdolgozását, de még egy szót sem fordítottam le belőle. A munkabírásom egyre csökken, és ezt szégyellem bevallani Loleh-nak. Megtaláljuk a legjobb fordítót a maga Csapdáinak, és nagy gonddal szemmel fogom tartani a munkáját.

Meg kellett várnom Boldizsárt, amíg visszajött a nyaralásból. Mindkettőjüket meghívta egy magyarországi utazásra és itt-tartózkodásra. Én tévedtem. Szóval, várjuk érkezésüket szeptemberben nagy örömmel, ez a legszebb évszak nálunk.

Mindkettőjüket öleli:

István

A Macskajátékot Vercors fordította franciára, és ennek kapcsán életre szóló barátság szövődött a két író között. Barátságuk évei alatt sűrűn leveleztek. Vercors leveleiből már megjelent egy válogatás a Kritika 1987/4-es számában. Az itt közölt utolsó levél valóban a legutolsó volt, mert néhány héttel később Örkény István kórházba került, és 1979. június

24-én meghalt. Örkény franciául írt leveleit Szentgyörgyi Rita fordította.

A lelki sérülés sokkal súlyosabb

SZEMLÉR FERENC – ZELK ZOLTÁNNAK

Bukarest, 77. 3. 22.

Kedves Zoltánom! Hogyha te miattunk aggódsz,⁵² sőt ennek írásban is kifejezést adsz, akkor ez talán annak jele, hogy egészségi állapotodban valaminő könnyebbedés állott be. Engedd meg, hogy örvendezzünk ennek. Különben hálásan köszönjük soraidat. Sokan érdeklődtek meglétünk és hogylétünk iránt, csupán a négy jelentős erdélyi magyar lap: a kolozsvári Korunk és Utunk, valamint a marosvásárhelyi Igaz Szó és Új Élet szerkesztősége felejtette tárcsázni a városközi távbeszélő vonalat – nyilván előre dörzsölgették kezüket, hogy majd nekrológot írnak... Igazad van: a lelki sérülés sokkal súlyosabb. A mi lakóépületünk talán az egyetlen Bukarest romos központjában, amely nagyobb sérülés nélkül állott ellen a folyamatos földremléseknek. Sem nekünk, sem kislányunokánknek és szüleinek nem esett baja – csupán bútortatunk egy része, tévénk, kancsóink, lámpáink, éléskamránk zúzódtak össze. De élünk. Olvasom a Népszabadságban, hogy a helyzet normalizálódik. Annyi bizonyos, hogy a közszolgáltatások

hiba nélkül működnek, van villanyunk, vizünk, gázunk, a posta és telefon elsőrangú, az ellátás ellen sem lehet kifogás, némi baj van a közúti közlekedéssel – és nagy föladat a megrongált házak aládúcolása, javíttatása, kozmetikázása. A két világháború közt épült majdnem valamennyi nagy lakóépület összeomlott, vagy súlyos károkat szenvedett. Egyikük közvetlen jó barátainkat, a kitűnő költőt: A. Baconskyt, Veronica Porumbacut, a ragyogó kritikus és irodalomtörténész Mihai Gafitát is családotul pusztította el. Mi aznap este véletlenül nem tudtunk részt venni az összejövetelen... Még egyszer köszönjük leveledet, amely fél órával ezelőtt érkezett. Köszöntésedet átadom azoknak, akiket illet. Szeretettel ölel Feri, vagy ha előkelőbb:

Szemlér Ferenc

Milyen jogszabály alapján?

EÖRSI ISTVÁN – A VÁM- ÉS PÉNZÜGYŐRSÉG ORSZÁGOS
PARANCSNOKÁNAK

Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnokának

Budapest

1977. december 20-án a hegyeshalmi határállomáson „sajtó-
közigazgatás felülvizsgálata miatt” visszatartották huszonkét
sajtótermékemet, jórészt könyveket. Azóta több mint hat hét
telt el, de a felülvizsgálat eredményéről még nem kaptam
értesítést. A könyvek egy része klasszikus alkotás, vagy olyan
irodalmi, illetve ismeretterjesztő mű, amelyre napi
munkámban szükségem van. Némely politikai munkát
tájékozódás céljából hoztam be. Meggyőződésemm, hogy a
magyarországi értelmiség, és általában az időszerű ideológiai
kérdések iránt érdeklődő lakosság hátrányos helyzetbe kerül,
ha nem férhet hozzá olyan művekhez és információkhoz,
amelyekről a világon széltében-hosszában vitáznak, és
amelyekről másod-harmadkézből idehaza is sok szó esik.
Valamely álláspontról véleményt csak az álláspont ismer-
etében lehet formálni. Az eszmék és információk szabad

áramlásáról szóló, Helsinkiben hozott határozat után, amelyet a magyar kormány is aláírt, mindez persze közhelynek hangzik.

A fentiek alapján kérem a t. Parancsnokságot, hogy a tulajdonomat képező sajtótermékeket számomra minél előbb visszaszolgáltatni szíveskedjék.

Budapest, 1978. február 3.

Tisztelettel: Eörsi István

EÖRSI ISTVÁN – A VÁM- ÉS PÉNZÜGYŐRSÉG ORSZÁGOS
PARANCSNOKÁNAK

Ügyiratszám: 64/41. 1978. VPOP

Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnokának

Budapest

Fellebbezést jelentek be a t. Parancsnokság 1978. február 9-én kelt elkobzó határozata ellen. Fellebbezésemet részletesen akkor fogom megindokolni, ha – a törvényes előírásoknak megfelelően – közlik velem, hogy milyen jogszabály alapján fosztottak meg öt könyvemtől. Addig csak azt ismételhetem meg, amit már korábbi levelemben is kifejezésre juttattam: a társadalmi, történelmi és politikai kérdésekben való tájékozódás nemcsak törvényeink által biztosított, és

nemzetközi egyezményekben rögzített jogom, hanem hivatásomból eredő kötelességem is. Kérem tehát a t. Parancsnokságot, módosítsa határozatát, és szolgáltassa vissza könyveimet, vagy ha erre nem hajlandó, szíveskedjék közölni, milyen jogszabály alapján jár el.

Budapest, 1978. február 18.

Eörsi István

EÖRSI ISTVÁN – A VÁM- ÉS PÉNZÜGYŐRSÉG ORSZÁGOS
PARANCSNOKÁNAK

Pénzügyminisztérium Vám- és Pénzügyőrség

Országos Parancsnokának

Budapest

Március harmadikán kelt értesítésükre, amely szerint elkobzott könyveimet megsemmisítik, és fellebbezésemet elutasítják, a következő megjegyzéseket teszem.

Először is, én nem nyújtottam be fellebbezést, csak arra kértem a t. Parancsnokságot, hogy nevezze meg az eljárása alapjául szolgáló jogszabályt, mert csak így tudom elkészíteni fellebbezésemet. Február kilencedikén kelt határozatukban nem jelölik meg a szóban forgó jogszabályt.

Másodszor is, újabb határozatukban általánosságban beszélnek ugyan „hatályos rendelkezésekről”, de nem konkretizálják ezeket. Márpedig az államigazgatási eljárás általános szabályairól hozott 1957. évi IV. számú törvény 39. §-a előírja, hogy „meg kell jelölni azokat a jogszabályokat, amelyek alapján az államigazgatási szerv a döntést hozta”. Minthogy ez nem történt meg, a döntés nem lehet törvényes, és ezért fellebbezésemet most sem nyújthatom be.

Ehhez kapcsolódva, meg kell jegyeznem: nem tudom elképzelni, hogy egy szocialista állam jogrendjében helyet kaphasson a könyvek megsemmisítése mint törvényes szankció.

Beadványom végeztével, ismét arra kérem a tisztelt Parancsnokságot, szíveskedjék a tulajdonomat képező könyveket visszaszolgáltatni. Ha a vámkezelhetőség kritériuma a belföldi forgalomba kerülő árucikkekre vonatkozik, úgy kijelenthetem, a könyveket nem kereskedelmi célból, hanem saját használatomra hoztam be. A tájékozódás, szabad véleményformálás elidegeníthetetlen emberi jog, amelyet a mi törvényeink is védenek.

Budapest, 1978. III. 18.

Tisztelettel: Eörsi István

Miféle mitológiákat alkotunk

B. NAGY LÁSZLÓ – KÓSA FERENCNEK

[1973]

Kedves Ferenc,

úgy hallom, hosszú útra indulsz. A viszontlátás reményében köszönök el tőled, bár magam sem hiszem, hogy látjuk még egymást. Téged Tokió hív – engem Szárszó szólít. Nagyon fölkapart a legutóbbi beszélgetésünk. Hidd el, nekem se mindegy, mi történik Dózsával hol-tában. Egyáltalán: semmi sem mindegy, mert a minden mindegy veszedelmével állunk szemközt. A jelekből én is látom, milyen idők jönnek. Nem hiába ugatok nektek hétről hétre a légüres tér veszélyéről – magamnak is ugatom. Csak azok vészeltetik át az elkövetkezendő időket, akikben az öntörvényűség és az elkötelezettség szétválaszthatatlanul egybeforr. Eszedbe ne jusson hát bármelyikről is lemondani. Még a megingás is életveszélyes. Addig élünk – de addig élünk! –, amíg e kettős küldetés parancsát vállaljuk; s addig szabad élnünk, míg van erőnk teljesíteni. Mert bizony a világ e táján nem okos dolog végigszenvednünk a tulajdon hanyatlásunkat. Fölhagyni mindennel mégis csak akkor szabad, ha már se kívül, se belül nincs remény a cselekvésre. Hogy eljött-e már a pillanat: a lehető legszigorúbb és

legtárgyilagosaabb vizsgálat döntheti el, lévén hogy maga a szuverén ember a vizsgáló, a döntőbíró. Nincs hát ebben az elemzésben helye holmi hangulatoknak: az önértékelés végleteinek, a fájó idegek sugallta rémképeknek. 1961. április 12., Sarkadi Imre halála óta tudom, hogy az én kezemben is ott a kártya. A kísértést is sokszor átéltem, hogy az asztalra csapjam. Könnyebb lett volna. De még dolgom volt: Anikó fölnevelése, meg tán a közpályán is valami. Így sikerült megérnem az élet külön ajándékát: a Balázs Bélás nemzedék felnőtté válását. S jóllehet, most úgy érzem, hogy a dolgomból is, erőmből is, lehetőségeimből is lassan kifogyóban vagyok – várni akarok még a balatonszárszói utazással, melyre már 1961-ben elszántam magam. Nemcsak a helyet, a pillanatot is magam akarom megválasztani.

Így hát, biztatásul és nem dicsekvésképp mellékelem első kötetem, számár tévedéseivel és bizonyos elhallgatásokban árulkodó engedményeivel együtt. Ezeknek az írásoknak túlnyomó része olyan helyzetben született, amikor nemhogy a minimális anyagi biztonságom, de még a reményem sem volt meg, hogy valaha sikerül a fölszínre verekednem magam. Mégis: ami nem áll helyt bennük: nem a mostoha körülményeknek, hanem annak tulajdonítható, hogy az igazság fölismerése nem párosult kellő erővel az igazság kimondására. A gyöngeségünk csak a kisebbik baj. Nagyobb gond, hogy a perc-

emberképpel való összeütközéseink vastényeiből miféle mitológiákat alkotunk. Önveszélyeset, hidd el! Pedig a gondolkodás első számú egészségügyi szabálya: kirekeszteni belőle a méltatlan, ember alatti figurákat, bármekkora gőggel is élnek körülöttünk. Ha ezt nem tesszük, magunk is ember alatti helyzetbe kényszerülünk. Én bármennyire is igyekeztem, nem jutottam el sem a sztoikus fölényig, sem az egészséges közönyig. Minden fölösleges megaláztatás ellenében József Attila mércéjébe kapaszkodtam. „Az én vezérem bensőmből vezérell!”

A könyvemben megkíséreltem fölvázolni korunk itteni és mostani arculatának körvonalait. A ceruza meg-megállt a kezemben. Minél racionálisabban közelítettem a világhoz, annál irracionálisabbnak láttam. Mintha újfent a megragadhatatlanság középkori átka kísértene; az eddigi és elkövetkezendő áldozatok statisztikai adatokként kavarnak a fejünkben, pusztá nevekként a rommá lőtt városok, halálra szánt földrészek: számokon kellene megrendülnünk, de a háború mint valóság és lehetőség, túlszárnyalta felfogóképességünket... Az érdektelenség, a szakbarbárság, a szellemi provincializmus a legjobb táptalaj a népellenes merényletekre. A hitlerizmus is ebből buggyant elő, vagy legalábbis felhasználta a maga érdekében. A folyamat azóta tovább haladt, és jelek vannak rá, hogy a véres entrée-t, akár más jeligével, könnyen követheti a

nagyjelenet. A gondolati egységét elveszített, egyéneire hullott társadalom szinte tálcán kínálja az alkalmat, hogy egy agresszív kisebbség modernebb eszközökkel, nagyobb tartalékokkal és ravaszabb ideológiával megismétlje a hitleri kísérletet: a világ rabszolgasorsba döntését, a lehallgató-, sőt gondolatolvasó készülékekkel, rakétákkal és hidrogénbombával fölszerelt ultrafasizmus megvalósítását... Fábry Zoltánnak igaza volt: „A ma embere annyira elvesztette erkölcsi súlypontjait, tájékozódási képességét, hogy csak barbár munkákkal; hatalmi szuggesztiókkal és sovén parolákkal lehet alátámasztani, hogy hinni, látni, szólni, akarni, tenni, élni tudjon. Az eredmény ennek megfelelően: erkölcsi nihilizmus. Ma erkölcsi vákuumban élünk, melyet stílszerűen csak az atombomba valósága tölthet ki. A nihilizmus ténye kétségtelen és cáfolhatatlan. Az atombomba valósága a legteljesebb irrealitás: a létbizonytalanság maximuma és permanenciája. Ki mer, ki tud beszélni az atombomba árnyékában?”...

Ilyen helyzetben a szocialista irodalom és művészet könyörtelen kötelessége, hogy közösséget teremtsen, önálló ítélőerővel rendelkező embereket, és egyetemes önismeretre alapozott közösségi tudatot. A szocializmus tehát nem pusztán alkalom a művészetek folytonosságára – a szocializmusnak létérdeke az értékes műalkotások védelme és teremtése, mint ahogyan a művészeteknek is létérdeke a szocializ-

mus. Sokan vagyunk, akik ezt valljuk, de az ellenkezőjét tapasztaljuk. Én például azt látom, hogy a középszer összeesküdött, a világban gáttalanul tenyészik a szemét. Néha nagyon egyedül érzem magam, és gyámoltalannak, mint a szükségét végző vadállat. Idegbaj volna? Nem. Ez a mi létünk kérdése: leszünk-e, vagy sem?...

B. Nagy László

Az antológiaszerkesztés egyedüli módja

GERGELY ÁGNES – KÁLNOKY LÁSZLÓNAK

1979. X. 13.

Drága László!

Hadd gratuláljak elragadtatással a harmadik menethez is!^{f53}

Nem titkolva gyarlóságomat, mindenekelőtt nevem említését köszönöm meg. De minden nagyszerű a cikkben; a ki- körül- és áttekintés finom iróniájától az ügy széles spektrumáig; időben (Weöres gyűjtése) és térben (határon túli magyarok!) minden helyet kapott itt, amitől pirulni lehet – és persze a „sistergésből bomba” itt, ez utóbbinál robban. Mert igenis, ahogy a lengyeleknél, nálunk is ismerjék föl végre, hogy az antológiaszerkesztés egyedüli módja, ha legalább itt nem tekintünk országhatárokat, mesterséges korlátokat, gyepűket! Kívánom Magának, hogy ne bántsák azért, mert ezt kimondta, s hogy ostoba és értelmetlen viták helyett végre tétessék igazság. [...]

Szeretettel üdvözlöm: Gergely Ágnes

Csak a műve legyen halhatatlan

SZABÓ EDE – VARGHA KÁLMÁNNAK

Gödöllő, 1978. nov. 16.

Kedves Kálmán,

ma reggel kaptam meg 12-én Mátrafüredről (hol a fenében van ez a szép torony?!) keltezett lapodat, s nagyon megörültem neki. Végre valami életjel arról, aki egyszer – nagyon régen – azt mondta nekem, s milyen igaza volt!, hogy „[...] már régen nem lesz, amikor mi még mindig jó barátok leszünk...” Tudom, hogy azok is vagyunk. Épp ezért aggaszt a „halálos” fáradtságod, az, hogy alszol, csak alszol...

Köszönöm a „jóéjszakát!”-kívánságod – de nekem már húsz éve nincsenek jó éjszakáim, mert éppen éjjel kezd el mindig állatian viselkedni a pszoriasisom – az egész testemen millió hangya nyüzsg (nem **magyar** hangyák, hanem a dél-amerikai trópusok vérszívó hangyái!), s csak hajnaltájt bírok, sok vergődés után, nagy nehezen elaludni, hogy aztán 9-10 óráig föl se ébredjek. De erre én „szarok”, nem érdekel a nyomorom. Dolgozom. Rengeteget. Most már **csak ez** maradt... Amikor, vagy huszonöt éve kétségbeestem a „nagy szakí-

tás” miatt [...], Vajda Bandi a Darlingban azt mondta: „Mi marad neked? Hát a férfikor öröme: a munka.” Kinevettem, keserűen. Pedig igaza volt. Sokkal bölcsebb volt – s most is bölcsebb – nálam, aki kamaszkorom óta nem tudok lehiggadni, érlelődni, megnyugodni, a seggemen ülni és dolgozni...! Illetve: most már tudok. Úgy érzem, egyre jobban tudok. S ezentúl (a jövő év februárjában átlépek 55. évembe) én is az leszek, sőt máris vagyok, akiről valaki azt mondta – Németh Lászlóról –, hogy: „a munka szörnyetege”. Igen. Úgy döntöttem, hogy szörnyeteg leszek. Nos, én nem érek rá fáradtnak lenni. S hogy Téged is biztassalak, röviden – mert részletesen túl sok volna – elmondom, mi a napi programom, mit csinálok – kínlódom – napról napra.

Reggel hat-hét óra (mikor hogy kelek fel, néha kilenckor): tűzgyújtás a konyhában, olajat bevenni a kályhába, elszaladni a boltba kifliért, tejért, borért – utána borotválkozás, mosdás, általában de. 10 óra, mire neki tudok ülni a saját munkáimnak... Akkor már holtfáradtan, mert olykor fát is kell hasogatni, meg mosogatás, takarítás, miegymás. No mindegy: 10 órakor leülök az írógép elé, s a következők vannak:

1. Jaj, istenem, már megint lejárt egy szerződéses határidő, nagyon gyorsan meg kell írnom a Gondolatnak egy tanulmányt a saját Nietzsche fordításomról... 2. Ma kaptam meg az első korrektúrát a

„Rilke világa” c. kötetemről, ami ugyan egy gyönyörűség, de legalább három napi munka...; már megint Krúdyról kérnek tőlem valamit...; az Európa Kiadónál Osztovits Levente közölte velem, hogy újra kiadják a Goethe-sorozatot, s mi a szándékom a Tasso-fordításommal... **Természetesen, átdolgozom**, mert a régi fordításom rossz... (Csak egy ötfelvonásos verses dráma!) Várady Szabolcs nyaggat, hogy mi lesz a George-Hofmannsthal-kötettel; Csorba Győző írja Pécsről, hogy Szederkényi Ervin már türelmetlen: miért nem írok a Jelenkornak semmit?!... 3. Bella Pista, Jovánovics, az egész Élet és Irodalom állandóan nyúz engem: írjak már az ÉS-nek, az Új Írás nem kevésbé; közben Bigongiari-verseket fordítottam a Nagyvilágnak, most jelent meg a kanadai francia költők antológiája, amelybe rengeteg francia verset fordítottam, a Rádióban lement egy hangjátékfordításom, dolgozom Hermann Hesse 600 oldalas regényének a fordításán (Das Glasperlenspiel), millió apró cikk és rosseb... 2. **Aztán: mosni, vasalni is kell**, olvasni is kéne a sok-sok újonnan megjelent könyvet... **No meg főzők is**, majdnem minden nap...

Kedves Kálmán – **Te vagy fáradt?!** Szedd össze magad, gyógyulj meg! Én most hihetetlenül fiatal és energikus lettem, legyél Te is az! **Az életművünket meg kell csinálnunk!**

Sok szeretettel Ede

Ui.: Megkaptad Athénból a lapomat?

Ui.: 1. Képzeld: a Keletinél, a Baross téren a presszóban találtam egy elbűvölő kis szexi babát (maximum 20 éves lehet), már egy éve csodálom, felszolgáló, persze, – s tegnap végre – összeszedve minden bátorságom, a fizetéskor megcsókoltam a gyönyörű kis kezét, s megkérdeztem, hogy hívják... „Anikó” – mondta ő, egyből szíven ütve, s erre mit tehettem, újra megcsókoltam a kezét, én dilis barom... De igazán nagyon csinos! Igaz: a presszós kisasszonyok: Mándy szakmája – de most már én is belekontárkodom Iván „műfajába” ... Szia!

Ui.: 2. Athén – 10 napig – csodálatos volt, 25-30 fok meleg, sugárzó napsütés október közepén, fürödni tudtam a – 24 fokos – tengerben... Közben anyagilag a nyomor, de szerencsére kitartott a pénzem... Erről az egész athéni hányattatásomról még írok majd Neked. – Most semmire sincs időm; pl. a sok marha munka közt jelenleg **örök nagy szerelmem** – s most már kedves, nagyon kedves barátom – [...] újabb (francia) regényfordítását korrigálom, illetve ellenőrzöm és szerkesztem az Európának...

Ui.: 3. Jelszavam:

„Szabó Edét vigye el az ördög, – csak **a műve** legyen halhatatlan.”

Keressük meg a szerves értékek rendjét

CSOÓRI SÁNDOR – ACZÉL GYÖRGYNEK

MSZMP Központi Bizottsága

Kedves Aczél Elvtárs!

Ízlésem és kedvem ellenére való döntésre kényszerülök: elküldöm Önnek Levendel Lászlóval készített interjúmat, amelyet hosszú biztatás, majd egy villámfordulat után azzal az agyonunt és tudathasadásos megjegyzéssel adott vissza az Élet és Irodalom főszerkesztője, hogy a jelenlegi helyzetben közölhetetlen. Elhiheti, hogy elég sok kéziratomat kaptam hasonlóan hamis érvekkel vissza, de eddig még sose föllebbeztem.

Most azonban megteszem.

Személyesebb, korábbi írásaimra méltán ráfoghatták, hogy egyéni elfogultság vagy torz írói szemlélet parázsa pattog alattuk. Erre az interjúra ugyan mit lehet ráfogni? Talán hazugok az adatai? Talán le akarja leplezni a kormány politikáját? Bomlasztani akar? Vagy a lengyelországi

helyzetre sandítva szikrát csihol? Mivelhogy ilyesmit nem lehet tárgyszerűen rábizonyítani, elő kell kapni a kéznél lévő varázsszót: azt, hogy az írás ellenzéki színezetű, és ezzel máris félre lehet lökni.

Csakhogyan él és dohog egy másféle logika is: lehet, hogy a hivatalos szóhasználat ellentétben éppen az az ellenzéki, aki megakadályozza, hogy a magyarságot közérzetében roncsoló ügyben szót emelhessünk. Az öngyilkosok, a disszidálók, az alkoholisták ijesztő száma nem a mi magánstatisztikánkban szerepel. Tudhat róla bárki, aki akar. De Ön is jól tudja, hogy ez kevés. Ahhoz, hogy a szétszórtan pislákoló tudásból tudat legyen, tudat és mozgósító akarat, hiteles szavú emberekre van szükség.

Hogyan történhet meg, hogy a jól működő gazdasági élet mellett az ország szellemi, közérzeti, erkölcsi állapota indokolatlanul elrongyolódjék? Egyebek közt azért, mert kiégett, hitetlen emberek tucatja irányítja a nemzet érzelmi és lelki életét. Megfelelőbb jelzőket is írhattam volna, de köznapian erről van szó.

Ha igaztalannak ítéli, amit mondok, írja le nekem azok nevét, akikről én nem tudhatok.

Utolsó beszélgetésünkkor azt lobbantotta szememre, hogy kevés az információm, de nem is olyan bizonyos ez. Az Önénél persze jóval szegényesebb, kopárabb. Mint ahogy az Ön érzelmi információi sokkal töredékesebbek és hiányosabbak az enyéimnél. Kormányozni pedig a lelkeket is kell.

Örültem, hogy a filmesek tanácskozásán már-már ugyanarról beszélt, amiről én írtam nyáron azt a félreértett és megvesszőzött ÉS-beli cikket. Egyoldalú értékek helyett keressük meg a szerves értékek rendjét. Mert ami gazdasági érték, önmagából még nem lesz kulturális jövedelem, erkölcsi haszon, jó közérzet.

Meglehet, hogy az én kibontatlan cikkem nyersebben támadta az egyoldalúságot a megszokott hangnál, de legalább elkezdődött valamiféle eszmecsere, amit mesterségesen elfojtottak. Talán mondanom is fölösleges, hogy Eörsi se, Mezei se, Szinetár se győzött meg, de komoly részletigazságokkal árnyalták a szóba hozott problémát. S mivel a vitát fontosabbnak tartom a győzelemnél, zokszó nélkül viseltem el a szerkesztőség tisztelettel felcicomázott rágalmazását is múlt századi nemzeti hevületemről. Mert mi más is lehetnék én, mint elárvult magyar nacionalista!

Kérem, felejtse el ezt a késői kifakadásomat, ez szinte az én magánügyem. Lényeges az interjú sorsa, hiszen a szándékom ezzel az interjúval is az országos gond megvitatása volt. Bárki megtámadhatott volna bennünket, helyreigazíthatta és kiegészíthette volna a komor diagnózist. Csak örültünk volna Levendel Lászlóval együtt.

Nem akarok beletörődni abba, hogy jó ügyekben is korlátozzanak! Azért küldöm el Önnek most ezt a beszélgetést, elképzelhető, hogy az a bizonyos Aczél-komplexus, amiről én a nyáron beszéltem; anélkül is torzít és elbotlathat jó ügyeket, hogy Ön tudna róla.

Ez az interjú nem szépírói munka. Arra kérem, ne az esztétikai arányait kutassa, hanem azt, ami döbbenetes és megrázó benne, s aminek az enyhítésére minden készséges embert össze kell fogni: a párttitkárt, a katolikus papot, a gyógyító orvost, sőt még a magamfajta ellenzékit is.

Fáradozását előre köszönöm.

Tisztelettel Csoóri Sándor

Galyatető, 1981. II. 23.

Kulturális életünk elveit és szerkezetét illetően

NÁDAS PÉTER – POZSGAY IMRÉNEK

Pozsgay Imre miniszternek

Kulturális Minisztérium

Budapest

Budapest, 1978. március 8.

Tisztelt Miniszter Úr!

Az *Alföld* című folyóirat 1977 áprilisában interjút kért tőlem.

Görömbei András kérdezett, s én válaszoltam.

Az interjú szövege 1977 júliusában az *Alföld* című folyóiratban megjelent. Ezt követően a kulturális hatóságok heteken keresztül zaklatták a folyóirat szerkesztőjét, eljárást folytattak ellene, és most érkezett el hozzám a hír, hogy Görömbei Andrást végül is eltávolították az *Alföld* szerkesztőségéből.

Jogtalanak tartom, hogy egy interjúért azt az embert vonják felelősségre, aki azt közölte. És példátlanak tartom, hogy

valakit hivatalos megtorlás érjen azért, mert interjút készített, tehát kérdezett.

Interjú csak úgy születhet, ha a kérdező elevenébe talál a kérdezettnek. Nincsen hát olyan kérdés, amiért egy interjú készítőjét felelősségre lehetne vonni.

Az interjú azé, aki adja.

Ez a műfaj kikerülhetetlen szabálya.

Ha tehát valakit egyáltalán felelősségre lehetett volna vonni ebben az ügyben, akkor az én vagyok.

Gondolataim a nyilvánosság előtt hangzottak el. Cáfolatuk vagy akár megsemmisítésük szintén csak a nyilvánosság előtt történhetett volna meg.

Mert nincsen olyan hatósági intézkedés, amely megcáfolhatná azt, amit az interjúban mondtam. Ám egy ilyen hatósági intézkedés, s ezzel Önnek is szembe kell néznie, Miniszter Úr, olyan politikai tény, olyan politikai precedens, amely nem csupán azt az embert érinti, aki áldozata lett, nem csupán egy folyóiratot és egyetlen író, hanem az egész magyar kultúrát. Ezért emberi és írói kötelességemnek érzem, hogy határozottan tiltakozzam az Ön hatáskörébe tartozó kulturális hatóságok eljárása ellen.

Válaszát várva, tisztelettel üdvözlí: Nádas Péter

TÓTH DEZSŐ – NÁDAS PÉTERNEK

Kulturális Minisztérium

Miniszterhelyettes

Tisztelt Nádas Péter!

Pozsgay miniszter elvtárshoz írt levele teljes tájékoztatlanságot árul el kulturális életünk elveit és szerkezetét illetően.

Közlöm Önnel, hogy államunk törvényei szerint minden folyóiratban kinyomtatott szövegért a főszerkesztő felel, aki szerkesztősége tagjaitól, közvetlen munkatársaitól ugyancsak jog- és értelemszerűen kíván meg felelősséget.

Hogy egy folyóirat szerkesztőségének egy főszerkesztőváltással kapcsolatos átalakítása során valakit „lehagynak”; az folyóirataink életében aligha szokatlan eset.

Azt a hiedelmét, hogy Görömbei Andrással az Önnel készített interjú miatt nem újították meg a szerződést, továbbá a „jogtalanság”, „megtorlás”, „politikai precedens” emlegetését, ezzel együtt „tiltakozását”, némi jóindulattal, tájékoztatlanságának tudom be.

Budapest, 1978. április 1.

Tóth Dezső

Életünk végességére való tekintettel

EÖRSI ISTVÁN – VÁRKONYI ZOLTÁNNAK

1978. IX. 6.

Kedves Zoli,

remélem, azért nem olvasod el a darabomat, mert attól tartasz, hogy jó, nem pedig azért, mert eleve rossznak ítéled. – Úgy vélem, ez a bevezető szemtelenkedés jogosult egy olyan szerző részéről, aki a) mimózaelkérőlközismert, b) darabjait változó sikerrel bár, de mindig tisztelettel nyújtja be a Vígszínháznak, c) némely közös jó munkákra is visszagondolhat merengve, d) csöpp üldözési mániája van, amit legfeljebb az menthet, hogy olykor csöppet – persze jogosultan! – üldözik is.

Az „Áldozat”-on az elmúlt években sokat dolgoztam; jelenleg a hatóságok kegyelméből nyomdában leledzik. Én magam is olyan szalonképes vagyok, hogy az már szinte riasztó. Azt viszont szilárdan elhatároztam, hogy ezután következő bemutatóimon nem kötök nyakkendőt. Szeretném a nyakkendő-nem-kötés művészetét a Vígszínházban is gyakorolni még, és éppen az Áldozattal kapcsolatban. Per-

sze lehet, hogy mindez csak hiú ábránd. De az ábrándokat le kell leplezni. Így hát, életünk végességére való tekintettel, arra kérlek, olvasd el a darabot, hadd derüljön ki, hogy mi várható: szar vagy kalaposinas?

Szeretettel üdvözl Eörsi István

Te is mindig embereket szerettél magad mellett

ÖRKÉNY ISTVÁN – VÁRKONYI ZOLTÁNNAK

1979. I. 12.

Zolikám!

Ma (pénteken) Laci⁵⁴ behívott a próbára, és hétfőn újra ott leszek.

A mai – már egy pár néző jelenlétében – nagyon sikeresnek látszik.

Mindazt, amit te végigelemeztél, tehát a darab egész gondolati alapzata és drámai íve, tökéletesen érvényesült. A színészek a maximumot adják, ami tőlük telik, nem is beszélek Hildáról és Dezsőről, de még Szegedi Erika is olyan jó lett, mint talán még soha. Minden mozdulatukban és szavukban érződik az a hallatlanul nagy és lendületes munka, amivel végigvitted a darab rendezését.

Laci, akármilyen nehéz a feladata, kiválóan pontosít, véglegesíti a jeleneteket, valóban úgy pereg a darab, mint egy film. Hidd el, nincs könnyű dolga, mert a te távolléted mindenkit elszomorít, állandóan emlegetnek, ezt Zoli így mondta, ezt Zoli úgy akarta, amivel sokat segítenek Lacinak. Ő ma végigment jó ritmusban, remek pergésben, sok

nevetést behozva; minden babonámat megtagadva, előre reménykedem a sikerben.

Örömmel hallom Verától, hogy már fölülpsz, hogy hangod a régi, és szépen javul az állapotod. Minden délután állandóan csöng a telefonom, felőled érdeklődnek, érted drukkolnak, és most velem örülnek, hogy a műtét sikerült.

Gyógyulj meg minél előbb, hiszen tele vagy vitalitással és ifjúsággal. Csak ne felejtssd, hogy legközelebb te vagy soron, hogy nekem Párizsból osztrigát hozz.

Szeretettel ölel

Örkény Pista

ÖRKÉNY ISTVÁN – VÁRKONYI ZOLTÁNNAK

1979. I. 21.

Kedves Zoli!

Bármennyire fájhatott is neked, hogy nem izgulsz ott velünk a bemutatón, azzal vigasztallak, hogy az előadás egyszerűen minden eddigit felülmúlt, nem is lehet hasonlítani a két főpróba szintjéhez, melyek egyébként nagyon kielégítőek voltak. Ez az este azonban egészen elementárisnak bizonyult, társulatod csupa jókedv, lendület, érezni lehetett az örömet, ami átragadt a nézőkre is. Nagy közönség volt,

csupa I. oszt. szakember, és egész egyöntetű volt a siker. 7 perces tapssal a végén.

Egyetlen gondunk az utolsó mondat volt, amit végül nem a gyerek mondott, hanem többszöri nekifutás után Tordy, és az a bemutatón szívszorítóan érvényesült. Egyébként megható, hogy a kisgyerek sírt, amikor „elvettük” tőle a szerepet; ez a nehezen befogadható mondat azonban teljes hangerőt követelt, és így mondta végül is Tordy.

Mindez részben a te remek előkészítő munkádnak köszönhető, és nagymértékben annak is, hogy a hosszú előmunkálatokban te dobtad láthatóan úgy fel a társulatot, hogy minden fáradtság ellenére együtt maradtak alkotó kedvvel és lelkesedéssel. Pl. amióta bejártam a próbákra, melyek fél háromig tartottak, azt láttam, hogy ezek a „rosszhírű” pesti színészek nem futnak szét pénzt keresni, hanem velem együtt beülnek az Annába, és ott még másfél órát rágódnak a próba problémáin. És az eredmény, hogy Gobbi, Tordy, Garas és Balázs életük legnagyobb formáját futották ki. Hát ezt még legvadabb álmaimban se hittem volna, és őszinte hálával mondok neked köszönetet. És persze Lacinak is, akiről nyilván egy szót sem fog írni a sajtó, pedig híven követte minden kezdeményezésedet.

A végeredmény, úgy látszik, egybehangzóan elismerő; néhányan vették csak észre – amit mi persze már régóta tudunk –, hogy két vége van a darabnak: az egyik Tordy monológja végén, és aztán a

VARSI-nál. Ez azonban írói kompozíciós hiba, és mindnyájan vállaltuk, mert Pisti sorsa a két végjelenetben válik általános érvényűvé. Tehát (ha nem is ideális) ez a gyengéje megmarad a szövegnek, de remélem, alig lesz észrevehető.

És most rólad, mert épp beszéltem Verával, aki mondja, hogy reggel belázasodtál – ami, hidd el, velejár majdnem minden mellkasi műtéttel –, és hogy rosszul bírod a kórházat. Ezt, a természetedet ismerve, el is hiszem. Nem akarok tanácsot adni, de mint régi kórházlakó, nem vagyok híve az egyágyas szobának. Ha egy-két tűrhető betegtárs van az ember mellett, nincs az, hogy fekszel és meredsz a mennyezetre; te is mindig embereket szerettél magad mellett, talán most sem ártana egy két- vagy háromágyas szoba. Persze, ezt csak te és az orvosaid tudják igazán eldönteni. Az a fő, hogy ne hagyd el magad, egy Várkonyi betegen is Várkonyi, ha másból nem, abból végy erőt, hogy milyen szeretet és ragaszkodás vesz körül. A tegnapi I. felvonás után egyszerre ötünknek jutott eszünkbe föltelefonálni a nővérnek, hogy ha nem alszol, mondja el, mekkora sikered van. Nagy tábor vonult ki, és nem szaladtak szét, hanem ottmaradtak, dumáltak, elemezték a darabot – még Weöres is egészen odavolt. Makk pedig azt mondta, hogy tegnap valami új kezdődött a magyar színház történetében.

Kérlek, kedves történetcsináló, arccal a vasút felé, légy szíves meggyógyulni.

Ölél Pista

Mennyi közös pont van az életünkben

SZÉLL JENŐ – ZELK ZOLTÁNNAK

1979. V. 29.

Zolikám,

ezért kérted hát a címemet!

Gondolhatod, jól ismertem eddig is a Sirályt, de most kétszer egymás után megint elolvastam. Mintha személyes közöm lenne a vershez.

Mennyi közös pont van az életünkben, ahol akár találkozhattunk volna: Zugló, Rácz Aladár, aztán később a zárka.

Én nem győzőm csodálni, hogy a fájdalom milyen csodálatos rímeket ad a kezedbe.

Zolikám, nap mint nap egyfolytában drukkolok érted, hogy szűnjék a szenvedésed.

Nagyon megtiszteltél, köszönöm.

Erzsébettel együtt szeretettel öllelek

Jenő

Az ottani magyarok kultúrháza lehetne

GYÁRFÁS ÁGNES – GOSZTONYI JÁNOSNAK

Dr. Gosztonyi János

a Magyarok Világszövetsége Főtitkárának

Budapest

Tisztelt Gosztonyi Elvtárs!

Természetesen a vasárnapi Népszabadság-béli interjú adta a tanácsot, hogy Önhöz forduljak jelenlegi gondjaimmal.

Bár az interjúban világosan leírja, hogy a szomszédos országok magyarjainak a sorsát az ottani állami törvények és intézmények biztosítják, ezt tapasztalataim alapján nem érzem megnyugtatónak.

Az USA-ból hazalátogató testvéremmel október 16-19-ig Romániába mentünk; hogy a jelenleg Sibiu megyéhez tartozó Mikeszásza faluban felkeressük őseink sírját s a szülői házat, kiírjuk az anyakönyvi adatokat. A sírok közül csak a kőfejfások maradtak meg, a márványt a hajdani temetőgondnok eladta.

(Ez kb. 1840-ből való volt, s mint a helybeliek elmondták, ez volt a temetőnk büszkesége.) A ház több mint 300 éves, leromlott állapotban, de áll. Egyszerű „énekvezérek”, postamesterek otthona volt, kétszoba-konyhás; kolozsvári stílusú; verandáját három zömök hordóoszlop tartja, ettől kapta vidékies báját. Régen postás vagy falumúzeummá kellett volna alakítani. Az anyakönyvek, melyek 1940-ben még megvoltak, már elvesztek. A magyar település egyetlen tisztviselője, pedagógusa sem tud magyarul, a magyar iskolát megszüntették, a papjukat elvitték. A községet egy 1830-as térképen találtuk meg, minden jelenleg kapható romániai térképről eltűnt a kb. 2000 lakosú település. A lakosok – egyszerű falusi nép – kérdéseire válaszolni sem tudtunk, csak tudomásul vettük, amit letargikusan mondtak: „nem kellünk mi Kádár Jánosnak”.

A gyermekek az iskolában több világnyelvet tanulnak, a szüleiktől magyarul is. Viszont a Nagy-Küküllő (Tirnava-Mare) partján fekvő, tíz körömmel egy domboldalba kapaszkodó falucska minden ízében olyan elmaradott, hogy a gyönyörűen fejlett, értelmes fiatalság nem találja meg a magasegítés módját. Pedig ők is, meg szüleik-nagyszüleik is

kemény tartású, rendkívül értelmes, szerény, művelődni akaró, és a maguk módján művelt emberek.

Mivel magánúton semmit, vagy nagyon keveset tudok segíteni, kérem, tegye lehetővé, hogy a fiatalok, vagy közülük egy-egy valamilyen kulturális esemény kapcsán közelebb kerüljön hozzánk. Valamilyen nyári magyar nyelvi táborba kellene őket meghívni. Megírom egy 14 éves rátermett kislány nevét és címét:

Dégi Rózsa Micasasa, Jud Sibiu 43. Irányítószám: 3163.

Kérem továbbá, tájékoztasson, milyen úton-módon küldhetném el nekik az okt. 7-én meghalt édesanyám után maradt *használt ruhákat*, cipőket stb. Szeretném, ha portó- és vámmentesen kaphatnák meg.

Lehetetlenségnek tűnik, mégis megkérdezem, hogy a ház (Micasasa 51. sz.), melyben jelenleg Komar Mária lakik a lányával, s amely tulajdonosai tulajdonképpen mi vagyunk, nem kerülhetne-e köztulajdonba. Az ottani magyarok kultúrháza lehetne. Mindenféle személyes jogunk lemondása mellett, ezt a kezdeményezést *anyagilag is támogatnánk*.

Mivel én magyar szakos tanári diplomával rendelkezem, vállalnám, hogy kéthavonta leutazom, s a gyermekeknek *nyelvi és irodalmi képzést* adnék egyszerűen, alapszinten, a két

ország között fennálló baráti elveknek megfelelő módon.
Lehetséges lenne?

Továbbá – mivel nem találtuk meg a községi tanácson – hivatalos úton szeretnénk beszerezni a következő anyakönyveket:

1. EGERPATAKI MÁRK Antal énekvezér. Mikeszásza, 1819-1882. Mikeszásza.

2. HÍDVÉGI KUN MELÁNKOVICS Borbála. Szerdahely, 1927-1896. Mikeszásza.

3. EGERPATAKI MÁRK Ilona.1864. Mikeszásza-Edelény, 1929.

Az 1-nek születési és halálozási, a 2-nak csak születési és a 3-nak is csak születési anyakönyvi kivonatára van szükségünk.

Még egyszer kérem, nagyon-nagyon kérem a segítségét. Mikeszászán már egyetlen rokonom sem él, mégis testvéremnek érzem az egész falut.

Miskolc, 1981. 10. 25.

Tisztelettel:

dr. Gyárfás Ágnes

GOSZTONYI JÁNOS – GYÁRFÁS ÁGNESNEK

Tisztelt Elvtársnő!

Megkaptam levelét, s olyan szomorú érzéssel olvastam végig, ahogy a többi hasonló tartalmú levelet, hisz sajnos nem az Ön levele az egyetlen, amelyik az erdélyi magyarság kérdését teszi szóvá.

Sajnos, a Magyarok Világszövetségének nincs lehetősége, hogy közvetlenül a Maga által írt kérések teljesítésében segíteni tudjon. Egyetlenegy kivétel van: ennek a bizonyos 14 éves rátermett kislánynak, DÉGI Rózsának (Micasasa, Jud Sibiu 43.) a meghívása. Mi őt meghívhatjuk a nyári sárospataki táborunkba. Teljesen ingyenesen, csak az a kérdés, nem ártunk-e ezzel neki?

Egyéb témában, mint egykori házuk köztulajdonba adása, anyakönyvi kivonatok beszerzése stb. megpróbálok valamit a külügy apparátusán keresztül elérni. Ez természetesen csak próbálkozás, semmivel sem több.

Levelemet ne tekintse valamilyen hivatalos jellegű válasznak, mint pusztán annak, hogy azt megkaptam, és a fentebb jelzett érzésekkel elolvastam.

Vigasztalásnak se tekintse, mert ebben a témában magam is vigasztalásra szorulok.

Budapest, 1981. november 18.

Szívélyes üdvözlettel: dr. Gosztonyi János
főtitkár

GYÁRFÁS ÁGNES – GOSZTONYI JÁNOSNAK

Dr. Gosztonyi János, a Magyarok Világszövetsége Főtitkára
Budapest VI., Benczúr u. 15.

1068

Tisztelt Főtitkár Elvtárs!

Köszönöm, amit a mikeszászi magyar ottmaradottak ügyében tett, és főleg nagyon köszönöm a levelét. Sajnos, a felajánlott segítségből semmit sem valósíthatunk meg, mert az információ megszakadt. Leveleik nem érnek ide hozzám. Öreg százsz asszonyok megkísérelték a tájékoztatást, de az az oldal, ahol az „Über den Mikeszászer Leute...” sorsa volt a papíron, ugyancsak hiányzott.

Ha a legkisebb reménysugár felcsillan, kérem, ne feledje, hogy itt vagyok, és mindent megteszek értük és a többiekért is.

Mindehhez Csokonai Marosvásárhelyi gondolatok c. költeményét fűzném „tóldalékul”, ahogy akkoriban mondták. Csokonai és társai megtanították a nemzetet az emberi nem egyetemes megbecsülésére. Bennem sem munkál semmiféle, ettől távol álló, hívságos gondolat. Csak annyit kívánok az

erdélyieknek, amennyit minden élő embernek a földön. A correspondence, a kapcsolatteremtés nem az alapkívánságok közül való, hanem ezek alapvető feltétele. Minek nézünk elébe, ha még ez sem érvényesül.

Mindennek van valami haszna. Az Ön levele a legkedvesebb számomra e műfajban, amit valaha is kaptam.

Miskolc, 1982. 02. 14.

Őszinte tisztelettel: dr. Gyárfás Ágnes

Nincs mit megbánniuk

KŐSZEG FERENC – TÖBB SZERZŐNEK

Tisztelt Uram, tisztelt Asszonyom!

Az elmúlt napokban különböző személyek felelősségre vonó beszélgetéseket folytattak az ún. SZETA-antológia alkotóival. E beszélgetésekre azután került sor, hogy a gyűjtemény szedését, mint „fusimunkát”, egy munkahelyi ellenőrzés során elkobozták.

Úgy vélem, hogy azoknak, akik írásukkal, rajzukkal gyűjteményünk létrejöttéhez hozzájárultak, nincs mit megbánniuk. A Szegényeket Támogató Alap arra kérte fel a közreműködőket, hogy íróként, művészként – hivatásuk eszközeivel – vállaljanak részt a hazai szegények megsegítésében. A válaszul küldött kéziratukkal, rajzukkal Önök ezt kísérelték meg.

A felkérőlevél – amely a kötet előszava – hangsúlyozza, hogy az antológiának nincsenek szerkesztői: méltatlan volna, ha válogatnánk publikáló írók jótékony célra felajánlott írásai közül. Írásáért tehát ki-ki maga felel (s természetesen mindenki csak a maga írásáért felel), a vállalkozás

kezdeményezői a kiadás felelősségét vállalják. Magam és szociológus munkatársam, Lengyel Gabriella ehhez tartottuk magunkat. Nyugodt szívvel állíthatjuk, hogy „szerkesztetlen”, magyarul cenzúrázatlan gyűjteményünk nem tartalmaz antihumánus vagy antidemokratikus szellemű, gyűlölködést szító műveket; hogy ilyenek kerüljenek kötetünkbe, a felkértek névsora eleve kizárta. Igenis, vannak benne azonban olyan írások, amelyekben írók szuverén módon fogalmazták meg gondolataikat a világ és az ország dolgairól – hogy melyik nem jutott volna át közülük egyik vagy másik szerkesztőség szűrőjén, s hogy miért nem, azt nem a mi dolgunk kitalálni.

Alaptalan rágalom, hogy kötetünket külföldön akartuk vagy akarjuk publikálni. Ennek értelme sem volna, hiszen az összegyűlt írások jelentős része korábban vagy időközben amúgy is megjelent. A felkérőlevélben azt írtuk – és azóta sem tettünk semmit, ami ezzel ellentétes volna –, hogy az antológiát bibliofil gyűjtők körében akarjuk értékesíteni.

Az antológia írói és művészei semmi törvénybe ütközőt nem követtek el. Személy szerint engem a közelmúltban néhány napon át tolakodó férfiak csoportja kíséretgett, az utcán megfenyegettek, de a hatóságok hivatalosan semmit sem hoztak tudomásomra. Magáról az elkobzásról is csak

informális módon és késve értesültem. (A zaklatásom ellen – más érintettekkel együtt – tiltakoztam a belügyminiszternél.) Ötvenkilenc író és képzőművész úgy érezte, lehet és érdemes tennie valamit a hazai szegényekért. Ötvenkilenc író és képzőművész hivatalos késztetés nélkül, szuverén társadalmi kezdeményezésben vett részt. Létrejött egy gyűjtemény, amelynek alkotói elkerülték a szerkesztőségek, lektorátusok szokásos mérlegelő huzavonáját. Önöknek nincs mit megbánniuk. Bánni valamit legfeljebb azoknak lehet okuk, akik nem tűrik, hogy bármi is ellenőrzésük nélkül történjen. És akik eddig is mindent megtettek, hogy lejárassák, akadályozzák az eredeti szándékot: a létező szegények megsegítését.

Budapest, 1982. június 25.

Tisztelettel: Kőszeg Ferenc

Ami segít nekem élni

KÁLNOKY LÁSZLÓ – GERGELY ÁGNESNEK

1984. II. 9.

Kedves Ágnes!

Betegem és depressziósan, vagyis röviden írok. Kevéssel a Maga kitűnő könyve⁵⁵ előtt, újraolvastam Kassák: „Egy ember életé”-t. Mindig csodálkoztam azokon az embereken, akik ennyit kibírtak, és mégis ki tudnak emelkedni az egybemosódó tömegből.

A Maga regénye is, gondolom, 80%-ban önéletrajznak tekinthető. Ezért éreztem rokonságot a két könyv között. Nekem sem volt könnyű életem, elvégre kevesen tudnak húsztól hatvan éves korukig küzdeni a tuberkulózissal, és nem halni bele, hanem pyrrhusi győzelmet aratni a végén, és tovább élni, ha megrokkantan is.

De a személytelen ellenséggel, a betegséggel nem olyan keserves és elkészerítő küzdeni, mint az emberi gonoszsággal. Abból pedig Magának is, Kassáknak is több jutott, mint nekem.

Szerencséje van, hogy a sors nemcsak költői, hanem prózaírói tehetséggel is megáldotta.

Sok szeretettel üdvözlöm.

Kálnoky László

KASSÁK KLÁRI – GERGELY ÁGNESNEK

1983. XII. 27.

Drága Barátnőm, Ágnes,

hálásan köszönöm új könyvedet, remélem, időközben – nem, tévedtem, néhány napon belül – megkapod az én küldeményemet. Ágikám, bár öregszem és fárad a szemem, mégis két éjszaka is olvastam a könyvedet, mert nem tudtam letenni. [...] Mennyi lebilincselő izgalom, pedig megéltük a történelmet, sokan tehát tudjuk a végét (!), csak éppen azt a ledönthetetlen falat nem mondta ki senki. És hogy valaki így ismerje a falut és a várost, a parasztot és az intellektuelt, és hozzá tárgyilagos legyen, ez férfinak is dicsére válna. Bármilyen emancipáltak legyünk, mégis milyen kevés nőíró tud ilyen tárgyilagos lenni, hogy nem fecseg túl semmit, hogy nők a nők, és férfiak a férfiak, és a történelem kegyetlen, de még sincs rá bocsánat. Ezt mind megírtad.

Ágikám, megint elszomorított a dedikáció: miért de profundis? Csak fáradság, remélem. Mert azt ki lehet pihenni.

Magamról semmit, illetve semmi érdekeset, egyik nap akár a másik, de ohne resignatio (mit szólsz ehhez a nemzetközi nyelvkeverékhez), de-tant pis!! Puff. Bele a nemzetköziségbe. Remélem, a humoron túl is egyetértesz velem. Nagyon szeretnék látni, beszélni Veled, mert

fognak a barátaim, még nem halnak, csak kissé hülyülnek. Lehet, hogy én is, de ezt csak ritkán veszem észre. Ágikám, mi lesz velem? Már író nem lesz belőlem. Ne röhögj ki, csak kérlek, ha meghalok, írd meg, hogy ha egy büdös szót nem írtam volna le soha, akkor is író voltam. Csak éppen ez nem derült ki. Az a pár büdös szó, amit leírtam, azt persze nem kell komolyan venni, mert . . . nem akarom magyarázni. Éppen annyit akartam mondani, hogy már az sem fog menni, ami pedig kutyakötelességem lett volna, és ezért pokoli lelkiismeret-furdalás közepette fogok meghalni.

De hogy valami vidámabb dologról is beszéljek, virágcsokrok gyönyörűsége vett körül karácsonyra. Vége a papírnak. Jelentkezz. Fontos. Várlak. Ölel

Kassák Klári

KARIG SÁRA – GERGELY ÁGNESNEK

1983. XII. 29.

Kedves Ágnes,

köszönöm Neked a Stációkat.

Már évek óta kívülrőlként olvasom az irodalmat, csak a verseket olvasom a szívemmel is, „érzékenységgel”.

Megkímélni az alattvalókat, és féket vetni a hatalmaskodókra, és az parázs egy egész életre.

Megértettem, hogy Budapesten és Vorkután, ki-ki a maga börtönében és a maga – párhuzamos – szabályai szerint ugyanazt teszi. Ez is, az is parázs. Ez is, az is – kímélet és fék és tanúságtétel.

S a tanúságtétel – parázs egy egész életre.

Milyen nagy és milyen kicsiny kör. Oly sok mindent megértettem könyvedből, amit nem láttam világosan, mert nélkülem történt. De most, amikor oly sok mindent megértettem, talán már azt sem fogom kérdezni önmagamtól, hogy én hogy kerülök ide.

Szeretném még egyszer elolvasni könyvedet. Bár – azt hiszem – átéltem mint szép, nagy élményt, nem csupán mint tanúságtételt, mint lírát, de azért újra elolvasom. Mint ahogyan azt a néhány (nagyon kevés) könyvet, amely segít nekem (kimondom!) élni.

Szeretettel Karig Sári

KATONA ÉVA – GERGELY ÁGNESNEK

1983.

Kedves Ági,

most, december 28-án délután jutottam könyved végére. Kicsit nehezen sikerült magam beleélni a Stációk világába, eltartott jó darabig a költészet appercipiálása prózai szövegben. Most valamilyen zenei hasonlatra volna szükségem megfogalmazni azt a folyamatot, ahogy a

sokszereplős, és helyenként túlságosan is intellektuális motívumok egybehangzásának pillanata elérkezett, hogy mind erősebb izgalomban tartson, megkínozzon és megrendítsen. Erre különleges okom van: én a háború előtt és alatt voltam vasesztergályos, rabságban kétféleképp, majd túlságosan is magasra röppenve, részese és haszonélvezője mindannak, ami '56-hoz vezetett. Volt tehát miből okulnom, volt (és van) érzelmi-szellemi emészténivalóm – életfogytig. Ehhez nyújtottál – nem először – gyönyörűséges segítséget, nagy tehetséggel és kivételes tisztességgel megírt stációiddal. És most már elhiszem Neked: „végeztél” a prózával. Nem folytatható, csakugyan nem felülmúlható.

Jó volna beszélgetni róla.

Szeretettel Katona Éva

PALOTAI ERZSI – GERGELY ÁGNESNEK

Ágikám,

remek a regényed, de most aztán bajban vagyok, mert legszívesebben csak ezt ismételném, **remek, remek!** mint amikor egy dalt dudorász az ember, nem tud szabadulni tőle, no jó, de hát Te most azt várod, hogy egy ősoleg és közmegegyezéssel értelmesnek mondott, s némileg maga is íróember majd okosan elemzi a regényt vagy a saját elragadtatását.

Nem. Csak annyit tudok mondani, hogy olyan rohanva-lihegve olvastam, kifulladtam belé. [...] S a stációk, igen a stációk csakugyan stációk, a falu, a gyár, az egyetem és 56 – mind a Golgotára visz, Romolával együtt minden olvasód végigjárja majd a maga stációt. Mindenki – nemcsak azok, akiktől adandó alkalommal megkérdezzük: „hogya kerülsz te ide?”

Ahogy telefonon már mondtam, '56-ot még senki sem írta meg ilyen csontropogatóan! Mint te, most!

És az egész olyan támadóan, szinte agresszívan érdekes – elfelejtkeztem szédüléseimről, gyengeségeimről, mindenféle testi-lelki nyavalyámról, úgy belemerültem könyvedbe, mint amikor először olvastam „nagyregényt”. [...]

Ahogy mondtam Neked, egy komoly kifogásom is van. Nem tudom megérteni, hogy Romola nem lesz a szerelméé. Hogy nem fekszik le vele. Egy ilyen szikrázóan szeretni tudó lányt így befolyásolhat a valahai „valláserkölcsi nevelés”? Akinek az egész eljövendő életét meghatározza a városalapítás kitalálója, az csak összkomfortos városban óhajt vele élni? Ott az erdőben, a füvön, hangyák, zsíros papírok és bogáncsok között nem? Nem tudom elhinni! Lehet, hogy Romola modellje ezt tette, de Romolát olyannak írtad meg, aki tűzön-vízen keresztülgázol, többet mondok, olyannak, aki megszüli a

gyerekét akkor is, ha nincsenek hivatalos papírai a fogantatás törvényességéről. [...]

Úgy örülök ennek a könyvednek, mintha valami részem lenne a létrejöttében. [...]

1984. jan. 6.

Szeretettel Ölel: Erzsí

VIDOR MIKLÓS – GERGELY ÁGNESNEK

1984. I. 20:

Kedves Ágnes,

jókora késésem oka, hogy két hétig távol voltunk, így hazatérve kaptam meg levelét. Igen sajnálom, hogy beteg, így nem is próbálom felhívni, hiszen... a magunkfajtának, ha volna is hangja, beléskasztják. [...] Ami az ún. kritika grasszálásait illeti, ilyen és olyan színekben és előjellel negyven éve a bőrömön érzem, de alighanem megszokhatatlan. Rendszerint a jóban is ott a tüske, máskor az agyonhallgatás derűs és hatásos módszerével irtogatnak bennünket, s hogy mégsem igazán eredményesen, ennek egyik bizonyítéka folyamatos létünk. Persze, más fokon, mint kellene, de mégis, sőt csak azért is. Folytassam? Nil novum sub sole...

Megismétlem: súlyos, jelentős könyvet tett le. Igazi tanúvallomást. Hogy mindig a (...)k részesülnek hat. eng. védelemben? Legyen övék,

kinek kell? Maga nem spekulált, nem centigrammozott, becsületes, hiteles regényt írt. Talán ezt kell utólag, másodszor is megszenvednie. Nem éri meg?

Gyógyuljon, szedje össze magát, és ne is gondoljon szigligeti beszélgetésünkre. Sajnos, már a maga esetében is késő „korrigálni az ősi, nagy hibát” – nemhogy az enyémben!

Barátsággal, szeretettel, öleléssel

csókolja kezét Miklós

Leronthatatlan erkölcsi siker

CSOÓRI SÁNDOR – KOZMA HUBÁNAK

1986.

Kedves Huba,

amikor Esztergomba meghívtatok a háromnapos találkozóra, nemcsak azért vállaltam örömmel a meghívást, mert törleszteni szerettem volna jelképesen fölbecsülhetetlen segítségetekért, hanem azért is, mert a régóta szállongó jó hírek alapján meg akartam ismerni azokat a kis szellemi közösségeket, amelyek Lakitelken és Kiskunmajsán kivételes emberi, erkölcsi kondíciót teremtettek az élethez ebben a megnyomorodó világban. Vitt volna tehát Hozzátok jófajta kíváncsiság, sőt önzés is. Ki gondolta volna akkor és ott, hogy hamarosan drótakadályok zárják el az utakat!

Az Előszóért⁵⁶ kiszabott büntetést lélekben soha, de formálisan lázongás nélkül elfogadtam. Úgy gondolkodtam: nemcsak az írónak nehéz cselekednie az elmérgesedett, az elfajult kisebbségi ügyekben, hanem a politikusoknak is. Én részben az ő mulasztásaik miatt kényszerültem rá a „harangkongatásra”, viseljük tehát közösen az ártatlanságban fogant bűnt: ők is a magukét, én is a magamét.

A felső utasításra megírt és megjelentetett Hajdú-cikk⁵⁷ azonban ismét meggyőzött, hogy „kulturkormányzatunk” fütyül a közteherviselésre. Őt csak a saját hatalmi helyzete érdekli. Ront-bont, zülleszt, hisztériát kelt, bűnbakot keres, és ha kell, elárulja még a kisebbségi magyarokat is nyíltan, ország-világ előtt, idegen érdekek szája íze szerint, csak hogy a helyén maradhasson. Olyannyira elvakult és műkedvelő, hogy föl se mérte: mit árthat az ország amúgy is szétzilált közszellemének. Talán nem vagyok elfogult, ha azt állítom: országos méretű fölháborodás fogadta Hajdú – [...] és társai – megnyilatkozását. Az óriási többséggel szemben legföljebb csak tíztizenöt százalékos a táboruk, nem számítva közéjük a Hajdú-cikktől megzavarodott tájékozatlanok rétegét.

Hogy ennek ellenére mégis el tudják torlaszolni az utakat, természetes, mivel minden eszköz a kezük ügyében van.

Megalázó tudni és érezni, hogy nemcsak az írásaimat, de az életemet is cenzúrázzák.

Eljutott hozzám a hír, hogy Kiskunmajsán minden cenzúrázás és letiltás ellenére megtarthatnám az irodalmi estet. Az üzenet szinte hamleti meghasonlást indított el bennem. A menni és a nem menni gyötrelmét. Szólt jócskán érv egyik döntés mellett és a másik mellett is. Hiszen jó tudnom, hogy ti nem hátráltatok meg; hogy az az együttműködés, amelyet kialakítottatok a járás vagy a város

vezetőivel, elsősorban a ti emberi hiteletekre épül. Nem kell bizonygatnotok előttük, hogy Csoóri Sándor nem a magyarság ellensége akkor sem, ha éppen kétségbeejtő gondokkal hadakozik. Hasonló viszonyt szerettem volna kiérlelni idefönt én is néhány felelős államférfival. Sajnos, nem sikerült. Nem peturi elborulással mondom, inkább csak fáradt tárgyilagossággal, hogy az én embereim idefönt – idegenek.

S itt értem el levelem érzékeny idegszálához: nem hagylak-e cserben Benneteket, ha a tisztességgel kiküzdött megegyezéseket az est lemondásával figyelmen kívül hagyom, illetve ha emberi hiteletek mélyre eresztett gyökerét egy hanyag csákánycsapással átmetszem? Kedves Huba, minden Hozzád tartozó embernek szeretném megüzeni: döntésemet ne tekintse cserbenhagyásnak. Amit Ti együtt ki-harcoltatok, az mindenképpen leronthatatlan erkölcsi siker. Nemcsak a Tiétek és a járás vezetőié, de még az enyém is. Igazi erkölcsi bankbetét a jövőre. Egy olyan aranyalap, amelynek az értéke nem romolhat. Végül is Ti egy rossz helyzetben a jó megoldást küzdöttétek ki! Tekintsétek úgy, hogy október 27-én lélekben közöttetek és veletek vagyok.

Személyesen azért nem lehetek jelen, mert ha elmennék, egy olyan igazságtalanságot és méltánytalanságot hitelesítenék, amit Ti se vállalnátok át szívesen magatokra. Első helyén áll például Lakitelek dol-

ga. Szerintem fontosabb velük vállalni szolidaritást, mint a kivételességet bizonyítani. Az erkölcsi siker néha gyakorlati veszteséggel jár együtt. Bármilyen fonák is ez, de tudomásul kell vennünk. Mert gondold csak tovább a folytatást: Kiskunmajsán, ebben a jól működő „köztársaságban” megtartjuk az estet; de másutt továbbra is ugyanúgy megakadályozzák, mint Lakitelken vagy Jánosházán. Megakadályozzák, és mégsem lehet egyértelműen hivatkozni a tiltásra, hiszen ott lenne ellenpéldának Kiskunmajsa. S ettől kezdve a központi szervek kedvezően álcázhatnák magukat, mondván, hogy a helyi szerveken múlik minden... De még tovább lépek: kívánhatja-e az ember más csoportoktól, hogy egy szerencsétlen irodalmi estért annyi fölösleges idegeskedéssel és szívóssággal küzdjenek, mint Ti? Nem kívánhatja, mert a költészet helyére előbb-utóbb odaarcátlankodik a gesztusokban kéjelgő politika. Nekem – elsősorban nem is a magam nevében, hanem az irodaloméban – fölül kell emelkednem az ilyen szimbolikus csetepatékon. Ha nem vállalom, hogy bábuként lökögessen ide-oda a politikai hatalmat kisajátító klikk, akkor a barátaim megértését és türelmét kell kérnem időnként, persze hangsúlyozva, hogy nem ellenük, hanem épp a nevükben vagyok konok.

Kedves Huba, ezt a türelmet kérem most mindegyikőtöktől külön-külön. Gondolom, jön még idő, amikor ez a heveny hisztéria és ostoba láz megcsihad, tartsuk meg akkor az elmaradó estét.

De úgy tudom, addig is találkozunk. Lezsák Sanyi és Tóth Frici járt nálam, és velük november 6-ában egyeztünk meg. A találkozásig is baráti szeretettel üdvözöllek mindnyájukat!

Budapest, október 24.

Csoóri Sándor

E vitorla-bonthatatlan szélcsendben

BALASSA PÉTER – KÁLNOKY LÁSZLÓNAK

Tisztelt Kálnoky László!

Meghatottan mondok köszönetet szonettjéért. Erre az érzésre – meghatottan – nemigen talál az ember levélben szavakat. Szem, arc, tekintet, testtartás: látvány kellene most, mely valóban „elmondja” Önnek, mit jelentett számomra a Ha túllövünk a célon. Mégis, hadd mondjak el Önnek két dolgot. Az egyik az, hogy Benkő Attilával személyes jó viszonyom még ősszel, saját igyekezetem révén is, helyreállt. Igen tehetséges költőnek tartom, nagyon rokonszenves embernek. Kérdéses mondatom valóban pontatlan volt, henye; benne én kizárólag a fiatalabbak össztermésére gondoltam, éppen az idősek nagy hetvenes évekbeli teljesítményéhez képest. Számomra a lírai hagyomány a mérce, éppen az Újhold és környéke, és az is marad. Az „aranycsapat” körülbelül így áll fel: Pilinszky, Zelk, Kormos, Hajnal Anna (az elhaltak), Kálnoky, Nemes Nagy, Weöres, Vas, Jékely, Csorba. Ez a meggyőződésem még a hatvanas években alakult ki, körülbelül akkor, amikor rátaláltam arra is, hogy három nagy prózaíró-

val élek egy országban: Ottlikkal (mindenekfelett övele), Mátyáival és Mészöly Miklóssal.

A másik, amit elmondandó vagyok, hogy akkor ért végtelenül megtisztelő – s kérem, ne álljon ellen e szónak –, megrendítő karkinyújtása, amikor – nyilván nem egyedül – úgy éreztem, hogy az irodalomból olyannyira kipusztult (kipusztított) a **jó emberek**, a **minőségmohikánok** egymást értése, konszenzusa, hogy kezdtem hinni: sivatagban élek. Az Ön nekem ajánlott szonettje, túl azon, hogy remekbe szabott (de hiszen ama nyári költeményt is annak tartottam annak idején!!), elkeseredésem cáfolata volt. Ön most bizonyos végső, „minimális” dolgokba vetett hitemet és reményemet adta vissza; kérem, ne olvassa e mondatokat alkalom születe túlzásoknak. Ezúttal valóban elhagyott a kötelező „elegancia” és visszafogottság, de meghozta a komor, sötét, „irgalmatlan” felszabadultságérzés, annak a nagy lírának távoli, prózai, esendő formában való visszatükröződése, amellyel Önnél találkoztam, találkozom, és rendkívülien szeretek, közelinek érzek. S hadd szaladjak, kissé botladozva ugyan, én Ön elé, akiben a nagyság minden~~en~~ túli és minden~~be~~ leszállása le tudta írni a Canossa szavát. Hadd szorítsam meg meleg hálával és főhajtással „ásót fogó” kezét. Azért is, hogy minél rövidebb ideig maradjunk magunkra e vitorla-bonthatatlan szélcsendben, azért is, hogy hírrel hirdettessék: azt a szellemi-emberi kultúrát, amit Babits (s

mindenekfölött ő!), a Nyugat s az Újhold jelentett, létrehozott – nem lehet megszüntetni. Ez: van. S gesztusa éppen e létezés melletti súlyos szavú érv (ha egy gyönyörű versről lehet egyáltalán azt mondani, hogy: „érv”...). Kérem, ha úgy gondolja, hogy van kedve egy személyes találkozáshoz is (bár ennél személyesebb aligha van, mint ez a szonett s az én esendő levélválaszom), boldogan tenném tiszteletemet.

Őszinte tisztelettel, nagyon régi híve:

Bp. 1981. jan. 13.

Balassa Péter

A hatást nem kerülheti el

MÁNYOKI ENDRE – KÁLNOKY LÁSZLÓNAK

Kedves Kálnoky László!

Levele fájdalmat okozott nekem. Bánt, hogy betegség kínozza, és bánt, hogy nem várhatok, nem várhatunk Öntől műveket. Az okokat megértem, és a döntését – magától értetődően – tiszteletben tartom. De mielőtt végső ígéretet tennék arra, hogy többé nem háborgatom kérő levelekkel, egyetlen dolgot még szeretnék elmondani röviden. Az Ön korosztálya valóban hiányzott mind ez idáig a lapból, ám ennek – úgymond – objektív okai voltak; a Mozgó Világ 1971-es első megjelenésétől 1981 májusáig a KISZ folyóirata volt, s alapítólevél tanúskodik arról, hogy a negyven év fölötti művészgenerációkkal sem a közlés, sem pedig a róluk való értekezés szintjén sem foglalkozhatott. Ez kezdetben – valószínűleg – jogos és indokolt megszorítás volt, és a magának saját lapot kiharcoló (mert máshonnan kiszorult) fiatal értelmiség védekező reflexeiből adódott. A Mozgó Világnak e korosztály szellemiségét kellett tükröznie, s tükrözte is annyira, amennyire ereje és a külső feltételek ezt megengedték. Ahogy azonban az idő haladt előre, úgy vált egyre nyilvánvalóbbá, hogy ezt a szellemiséget már nem lehet a biológiai

fiatalok keretei között, és a kimondottan az e generáció számára kialakított, merőben ideologikus fogalomrendszerrel értelmezni. Öntörvényű művek születtek, amelyek kapcsolódási pontjait már korántsem síkban és időmetszetben, hanem térben és az idő egészében kell és lehet keresni. Azt a változást a szerkesztésben, azt a horizonttágítást, amit – mások mellett – az Ön segítségével is szerettünk volna (és szeretnénk ma is) végrehajtani, nem valamiféle spekuláció, hanem az általunk képviselt irodalom és képzőművészet, valamint a társadalomtudományok önmozgása tette sürgető, már-már elodázhatatlan feladattá. Ez elől nem térhetünk ki, és nem is akarunk kitérni. Meg kell keresnünk, és meg kell találnunk minden olyan alkotót, aki – tudatában van-e vagy sem, ez kevésbé lényeges – kötődik a korban mögötte járókhoz azáltal, hogy azok – tudatosan vagy „csupán” az értékek rejtetten, de mindenképpen érvényesülő hatása révén – kötődnek hozzá. És ebben (ti., hogy Ön nem példakép a fiatalok körében), minden bizonnyal, Ön téved!

Tényeken és tapasztalásokon alapuló véleményem az, hogy minden olyan fiatal költő, aki a költészetet nem az ötlet szintjén műveli (elismerem, hogy sokan vannak a lapban publikálók közt is divatlírikusok és gag-gyártók), előbb-utóbb találkozik az Ön organikus életművével, s a hatást nem kerülheti el – nem is kerüli, még akkor sem, ha – törvényszerűen – más irányba fejleszti a maga organikus életművét.

Befejezem, mert még rosszabbat gondol rólam, mint amilyen valójában vagyok. Tudnia kell, hogy ezt a levelet nem azért írtam, hogy újabb rohammal mégiscsak bevegjem a várát. Csupán azért, hogy pontosabban értse, miért sajnálom annyira, hogy kérésemet nem áll módjában teljesíteni. Csak még annyit: a Mozgó Világ elküldött példányait, ha nincsenek útjában, ne küldje vissza, fogadja őket szerény ajándék gyanánt szeretettel.

Gyógyulást kívánok Önnek, egészséget, s az eltervezetteken kívül is számtalan új verset (ezt magamnak, magunknak is kívánom).

Tisztelettel és szeretettel: Mányoki Endre

Budapest, 1982. ápr. 6.

Milyen lenne ez a lap?

CSOÓRI SÁNDOR – POZSGAY IMRÉNEK

1980.

Kedves Imre,

rég húzódoztam ennyire egy levél megírásától, mint ettől a mostanitól. Mondjam el röviden: miért lenne szükségünk egy kéthetenként megjelenő irodalmi lapra? Majdnem olyan terhes ez, mintha azt kellene elmagyaráznunk: miért élünk, miért beszélünk magyarul, s miért akarunk részesedni egy olyan örökségből, amely minket is illet.

De ha nehéz is, megkísérlem. Kezdem az alapbajjal.

A magyar szellemi élet egyre szétszórtabb lesz, egyre lehangolóbb. Létezik persze, mint ahogy egy kapkodó, hatástalan ember is létezhet a maga kiábrándító pompájában és gesztusaiban.

Egy új heti – kétheti – lap tehát nem azért kell, mert nincs elég folyóirat és újság, hanem azért, mert ami van, az vértelen s hitegető inkább, mint a szükséges hit megteremtője és életben tartója.

Sőt, mintha túl sok lapunk is volna, főként folyóiratunk! Eretnekség lehet ilyesmit egy írótól hallanod, de ebben az eretnekségben ott feszeng az a meggyőződés is, hogy ennyi folyóirat mozgékony hetilapok nélkül az időre átruházható cenzúra működését leplezheti. Hadd forgácsolódjanak szét az erők, a fontos ügyek hadd húzódjanak ki inkább a „végvárakba”, a „peremekre”, kicsiny példányszámban úgysem zavarnak sok vizet. Túlzó példával érzékeltetve, olyan lett a mi irodalmi életünk hatása, mintha a Himnusz egyik sorát Szegeden, a másikat Győrben, a harmadikat Pécsen énekelnék, és így tovább. Elhangozna, tagadhatatlanul, de a józan ész joggal megkérdezné: minek?

A lapok aránytalansága már önmagában is megkívánja, hogy a havilapok mellett egy fürge, gyors reflexű új lap is hangot kapjon.

Az Új Tükörről mint hetiújságról, azt hiszem, fölösleges bármit is mondanom. Az Új Tükör olyan, mintha a tévé zabigyereke volna. Ugyanúgy színes, felületes, tetszetős és elfeledhető, jóindulatú, még néhány fontos ügyben buzgó is, de senkit sem tud teherbe ejteni egy gondolattal. Elég nagy már a múltja ahhoz, hogy ezt elmondja róla az ember. Röviden: a látnivaló fölemészti a mondanivalót. Ebből a tü-

neményből pedig – sajnos – elég sokszor részesülhet a magyar állampolgár más tekintetben is.

Az Élet és Irodalom egészen más képlet politikailag és lélektanilag is. A lapnak egyszerre kellene hivatalosnak lennie, és irodalmi lapnak is. Megkötözöttnek és autonómnak. Ágyasnak és szűznek.

A szerep abszurd és kimerítő. Nem véletlen, hogy a lapnak nincs igazi célkitűzése. Mindössze kötelessége van: hétről hétre megjeleni.

Számtalan személyes ügyem közül hadd említsem meg az utolsót az ÉS-sel kapcsolatban.

Örömmel hozzászóltam volna Hanák és Száraz György vitájához. Fölhívtam Jovánovicsot. Közölte velem: a vitát nem folytatják. Miért? – kérdeztem. A szerkesztőség úgy döntött, válaszolta, hogy a terveibe nem illeszkedne bele egy ilyen vita kiszámíthatatlan áradása.

A legfontosabb nemzeti kérdések csonkszilánkjá akad meg újra a torokban. Krákog az ember, s köpni se, nyelni se tud hosszú ideig. Hogyan lehet joga egyetlen lapnak a magyar nép pénzén, a magyarság érdekében elhallgattatni azokat a gondokat, amelyekről vásik; hitében és tartásában romlik, bizonytalan, bezárkózó vagy közönyös lesz. Voltak korszakok,

amikor a lelkiakaraton kívül semmije se volt az országnak. Most épp fordított a helyzet: a lelkiakarat hiányzik belőlük leginkább. Ezt bizonyítja az is, hogy vészesen elkezdünk fogyni, hogy sok a kimenekülőnk, az idegbetegünk, az alkoholistánk, sok a javakorabeli halottunk. A szomszéd népek a rossz gazdasági helyzet ellenére virágzanak, a magyarság a jó helyzet ellenére is pusztul.

Ez a meg hasonlítás persze régi eredetű. De nem kellene-e nekünk ugyanúgy elibe állnunk, ha lehet, mint minden elődünknek? Mert vagy elibe állunk, vagy pedig durungot ragadunk: hadd lám, Uramisten, mire megyünk ketten!

Elvállalhatja-e ez a korszak az elkövetkező korszakok magyarsága előtt, hogy leengedett vállakkal, le-lebágyadó szemhéjjal nézte végig érzelmi és erkölcsi kiüresedésünk folyamatát?

Ennél a lelkiismeretlen és bárgyú szerepnél méltóbbat érdemelnénk, de évtizedek óta pontosan kimutatható, hogy egy önismeretre és önérzetre törekvő „nemzeti vonal” emberei nem kívánatos elemek.

Vajon hogyan számol el ez a politikai és kulturális kormányzat azzal a szégyenletes ténnyel, hogy a mindenkori nemzet és a jelen idő egyik legnagyobb hatású írója több mint

egy évtizede nem dolgozik az egyetlen irodalmi hetilapunkban? Sértődése nem személyes sértődés: az irodalom becsületére kényes [...] Igazság szerint Illyéssel kellett volna tartanunk ebben az önérzet-offenzívában, de ő beszélt le bennünket bölcsen a „durcásságról”, mondván, hogy az öncsonkítással nem sokra jutunk. Persze nem jutottunk sokra az alkalmazkodással, a belátás, az engedékenységi taktikájával sem: a visszaadott kéziratok után néhány hónapig elkerültük az ÉS-t, de ha jelen akartunk lenni, újra kopogtatnunk kellett. Ha az írók egy része ennyiszer megalázkodik, s ráadásul nem feledékeny, rengeteg mérgező anyag gyűlik össze bennünk! A sebek nélküliek hivatalnokok lesznek és hiteltelenek. Hiába írnak, nemigen figyel rájuk senki.

Írjam le: hogyan veszett el az irodalom lelkeket megrázó és összetartó ereje az utolsó évtizedben, s hogyan süllyed tovább? Nem írom. De azt azért iderovom figyelmeztetésül, amit már Aczél Györgynek is elmondtam: Boldizsárnak két lap, E. Fehérnek legalább 3-4 lap szerkesztésében, illetve irányításában is szerepe van, de mi öt esztendeje kérjük, hogy Ilia Mihály, aki semmivel sem alábbvaló náluk, kapjon helyet egy szerkesztőség munkájában – és nem kapott!

Netán feledékenységről van szó? Nem hiszem! Én legalább ötször-hatszor kértem porújrafölvételt Ilia Mihály ügyében, amely, természetesen, sokunk személyes ügye is. Legföljebb arról lehet szó, hogy én magam is bélyeges vagyok egyik-másik politikusunk szemében, akin, mint egy megrágott szalmaszálon, át lehet lépni.

De hadd térjek vissza a hetilapra. Azt hiszem, nem kell különösebben magyarázkodnunk, miért érezzük jogosnak a lapkérelmet. A népi kultúra ügyét – félreértések és mocskolódások közepette – mi kezdtük újra fölkarolni Illyéstől, Nagy Lászlón, Fodor Andráson, Kiss Ferencen, Tornai Józsefen át. A magyarság kultúrája az elmúlt tizenöt év alatt érzelmileg, és a közösségek szempontjából is sokat gyarapodott. (Röpülj páva-mozgalom, Táncház-mozgalom.) Mi történt mégis? Az, hogy akik lehujjogtak, lenacionalistáztak bennünket, ma is lapszerkesztők, s mi hívatlan vendégek maradtunk. Soroljam tovább a nemzeti, a nemzetiségi ügyeket: a népszaporulattól a népességcsökkenésig mindet? A tilalmas témák magzatburkát ugyancsak az előbb említett csoport szakította át (Fekete Gyula, Illyés stb.), s kezdte szinte kézitusával kiverekedni a róluk való gondolkodás jogát. S mi történt itt is? Ugyanaz. A

„mi csapatunkra” lövöldözők lettek észrevétlenül a témák „szakértői”. (Mészölyt például nem hívják meg az Anyanyelvi Konferenciára, de a konferenciát üdvözlő cikket E. Fehér írja!) Mi ez, ha nem a gátlástalan cinizmus szétszívargása abban a társadalomban, amely anyagilag méltóan él, de erkölcsileg és tudatilag a legkülönbélebb tévhitek, látszatok és ködösítések áldozata.

Tudod, nemrég jártam Lengyelországban. A boltok előtt álló hosszú sorokat látva, lehajtott fejjel bár, de jó volt arra gondolnom: minden elismerést megérdemel a mi gazdasági és szociális politikánk, ellenben, ha a magyarság közérzetére, politikai kultúrájára, jövőtudatára gondol az ember, magát a kormányon lévő férfiakat is el kell marasztalnunk. Tudniillik, a látványos katasztrófák és a lelkiületben lejátszódó zajtalan katasztrófák között nincs lényegi különbség.

Azok az értelmiségiek – írók, közgondolkodók, művészek, történészek –, akik magányosan és különféle lapokban szétszórtan igyekeztek elibe állni a magyarság dinamikus eljellegtelenedésének, és a tízmillió „egyéni politikát” folytató rövidlátásának, ideje, hogy egy kéthetenként megjelenő lap köré tömörülve folytathassák a munkát.

Milyen lenne ez a lap? Olyan, amelyikbe Illyés Gyula írna hetente a tőle megszokott felelősséggel. Olyan, amelyik folytatta volna a Hanák megkezdte vitát, ugyancsak felelős írók szenvedélyével és fegyelmével. Olyan, amelyik örülne a másik hetilap létezésének és másféle fölfogásának.

Az utolsó harminc év megtanított bennünket fogalmazni, de ugyanakkor leszoktatott a folyamatos írásról. Ezt a görcsöt is föl kéne oldania egy ilyen lapnak. Hiszen ha nem folyamatos a gondolkodás, az ember nem ismerheti föl soha a legjobb alternatívákat. Nem ismerheti föl, mert töredékes, homályos a viszonyítási alapja. Elvontnak tűnhet az okoskodásom előtted, de ha a mozgó, a kiszámíthatatlan történelemre gondolsz, azonnal megérted: bármilyen változásra kerül sor itt Közép-Európában vagy a nagyvilágban, az események döntésre kényszerítenek bennünket is. Hiteles emberekre van ilyen pillanatokban szüksége egy népnek, akik hiteles alternatívákat tárnak föl, és a hitelesek közül egyet képviselnek. Gondolatnak és közérzetnek szilárdnak kell lennie ilyen alkalmakra. Egyebek közt erre is kitűnő öntőforma lehet egy eleven lap.

Aki ismeri a magyar értelmiség társadalmát, jól tudja, mennyi kitűnő elme lézeng dologtalanul, kiábrándultan. A jelszavuk:

nem a forradalom, hanem a reform. A gazdasági élet után a szellemi életben is.

A föntiekből egy politikai lap arcéle bontakozhat ki. Csupán azért, mert a szépirodalomról nem beszéltem. Arról beszél az ember mindenekelőtt, ami hiányzik. A novellák s a versek is mások ott, ahol a gondolkodás és cselekvés feszültségében alakulnak ki a szituációk és lírai helyzetek.

Te nyilván cérnára fűzött érveket vártál tőlem, én eléd öntöttem mindent, ami egy szuszra eszembe jutott. Ha ezek után még kíváncsi vagy a higgadt részletekre, szívesen elsorolom azokat is. Elöljáróban csak annyit, hogy Illyés teljes meggyőződésével támogatja a lap tervét. Eddig mindig arról beszélt, hogy egy új lapra nincs pénze az országnak. Ma már tudja, hogy ennél sokkal több kidobni való pénze van: fölösleges lapok tucatja jelenik meg hétről hétre, hónapról hónapra Magyarországon.

Reménykedve írom ezt a hosszúra sikerült levelet: az eddigi kijátszásokat most talán nem sikerül megismételni.

Baráti üdvözlettel: Csoóri Sándor

Irodalmi ügyekről tárgyalni

SZEDERKÉNYI ERVIN – KÁLNOKY LÁSZLÓNAK

Kedves László,

köszönöm megtisztelő leveledet; nagyon örülök, hogy tetszik a Weöres- emlékkönyv. A múlt péntekenadtuk át Sándornak, s úgy tűnt, neki is örömet szerezünk.

Téli napló-részleted benne van a nyári számban; sajnos, elég sokat fog késni a nyomdában; július 20. körül jelenik meg.

Radnóti Sándor felvétele ügyében teljesen megértem álláspontodat – mentségre, magyarázatra inkább a magamé szorulna; egyáltalán, szerénytelen felszólalásom, hiszen nem is vagyok tagja a választmánynak. Mentségem csak az lehet, amivel indokoltam is álláspontomat és javaslatomat: féltem, félek, hogy a *politikai* feszültség fokozásával a választmánynak nem lesz lehetősége *irodalmi* ügyekről tárgyalni. Már is úgy tűnik: sokáig nem találkozunk a választmányi ülésen.

Persze, most nyáron, gondolom, senkinek sem hiányzik az irodalmi közélet.

Remélem, jól érzed magad Szigligeten. Kellemes nyaralást és szép munkálkodást kívánok.

Sok szeretettel ölel:

Szederkényi Ervin

Pécs, 1983. júl. 1.

Kalapra a tolldísz

FOGARASSY MIKLÓS – GYÁRFÁS ÁGNESNEK

Budapest, 1983. aug. 3.

Kedves Ágnes,

hidd el, jóleső, biztató emlékként őrzöm – immár két hónap előtte volt – rövid találkozásunk benyomásait. Nem vagyok olyan rossz levelező, mint aminek így látszom, de hát mindenféle nyár eleji dolgok és nyári távollétek miatt csak most jelentkezem.

Azonmód elolvastam írásodat⁵⁸, melynek fájdalmasan, gyötrődően szenvedélyes gondolatsora, felelős vehemenciája olyan értelmiségi hanggal szól, ami már nincs, ami már kiveszett, ami e szenny-beton-mocsok-korrupció fedte, a legkisebb távú ügyeskedésre berendezett országban nem létező ellenszabvány. A dolog persze csak a szellemi becsület tisztaságát szolgálja, mely önmagában is van akkora érték, hogy eredményességétől függetlenül is megáll önmagában. A tényezők ugyanis sokszorosan összefüggenek egy alapvetően kultúraellenes világban (mely csak annyira kell neki, mint kalapra a tolldísz), ahol a kemény hatalmi érdekek prakticismusa löki előre úgy ahogy a dolgokat, sok mindent lehet, csak egyet nem: önálló közösséget, minőségi szellemi, a minőséget szolgáló belső szabadságot megnyerni közösségeknek. Pl. Miskolcnak. Még azt sem hiszem –

veled ellentétben ; hogy egy egyetemi campus szükségszerűen kihalt terep, csendesen pezsgő szellemi életet élhetne, ha lenne szelleme. Jártam Oxfordban, a college-ok végül is a városkától elkülönült campust alkotnak, s ami mintegy túlárad rajta a városba, és azon túl, a természetes produktumuk, úgy is mondhatnám, a szellem tudományos légkörének természetes fölöslege...

Ha úgy gondolom, lesz olyan, amit küldeni érdemes, jelentkezni fogok, mint ígértem. Most csak sürgősen egy még kapható könyvecskére hívom fel a figyelmet, melyet – ha majd elolvasod – fejcsóválva nézel: hogyan jelenhetett meg? A múltkori Valóság szerzői jegyzetéből kiderül, hogy az az ifjú közgazdász, aki írta, épp Miskolcon él. De ez merő véletlen. Tehát: Bogár László: A fejlődés ára című puha fedelű kis könyve a Közgazd. és Jogi Kiadónál. Gyorsan megvenni, fontos, remek.

Meleg szeretettel köszöntelek

Fogarassy Miklós

Az általad nyújtott kép

EÖRSI ISTVÁN – KIRÁLY BÉLÁNAK

Nyugat-Berlin, 1985. júl. 5.

Kedves Béla,

most fejeztem be a kézirat és a könyv átnézését, gratulálok. Nagyon fontos művet írtál. Külső felhasználásra a következő okokkal támogatnám alá eme véleményemet: először is a többlépcsős szovjetesítés folyamatát pontosan, szemléletesen és hitelesen ábrázolod. Nyugaton, de odahaza is az az uralkodó vélemény, hogy 48-49-ig volt egy demokrácia, amely a fordulat évével egy csapásra kommunista totalitáriánus uralomba csapott át. Az általad nyújtott kép sokkal árnyaltabb: bizonyos határok között igazolja az említett felfogást, de egyben megmutatja, hogy milyen egyenes vonalúan és céltudatosan haladtak az események a fordulat éve felé. A hadsereg ebben az ábrázolásban modellértékű, itt ugyanis a szóban forgó folyamat – a hadsereg hierarchikus szerkezete és zártsága miatt – tisztábban, mellékkörülményektől kevésbé befolyásoltan ment végbe. Ábrázolásod egyetemesebb érvényű, mint amire közvetlenül vonatkoztatod, az egész társadalomra, és mint modell, túl határainkon, egész Kelet-Közép-Európára érvényes.

Másodszor is, némely fejtegetésednek hézagpótló dokumentumértéke van. Gondolok elsősorban a Jugoszlávia lerohanásának előkészületeiről szóló részre; de dokumentum értékű a légkör is, amit közvetítesz, például a Horthy-hadsereg vezetőinek vagy a szovjet tanácsadók különféle csoportjainak stílusát illetően. Az ÁVH hatalmát már sokan ábrázolták, de például az írószobakaland, ahol éppen jószágos az ÁVH, példátlan erővel dokumentálja azt a törvények felett álló, korlátlan hatalmú pozíciót, amelyet e szervezet élvezett. Nem a kínvallatás – kegyességük jelzi a leginkább, mennyire élet-halál urai voltak.

Harmadszor is – és ezt már inkább magánhasználatra mondom –, könyved egy bizonyos katonai mentalitás hihetetlenül szemléletes dokumentuma – a magamformájú civil mintha útikönyvet olvasna, mely soha nem ismert lelki tájakra viszi. A kritikai gondolkodás, mely könyvedet áthatja, egy a katonaságnál szükségszerűen hierarchikus szemlélettel egyesül, ami persze szakadatlanul konfliktusokkal, lelki ismereti válságokkal jár. „A hadrakelő sereg főparancsnoka legyen-e, vagy disszidáljak” – az ilyen dilemmák meghaladják egy kalandregény lehetőségeit. Tökéletes szolgálatra való igényed állandó ellentmondásban áll, a Horthy-rendszerrel kezdve a Rákosi-rendszerig, azokkal a célokkal, amelyeket e tökéletes szolgálattal szolgálatsz – klasszikus drámai szituáció, igen következetesen kifejtve. Számomra,

megvallom, ennek komikus mozzanatai is vannak, például néha derültem előszereteten, amellyel a nevek mögé újból és újból oda-biggyesztetted a rendfokozatot is, sőt – de meg ne neheztelj – a hierarchikus katonai neveltetésnek tulajdonítom azt is, mennyire hangsúlyozod, hogy „a miniszter azonnal fogadott”, még ha ezt a minisztert Farkas Mihálynak hívják is. Kritikádat közben természetesen egy pillanatra sem függesztetted fel, de hiszen éppen ez jelzi a már említett konfliktust.

Meg szeretném még említeni, hogy nagyon jónak találom most a könyv szerkezetét, kiválóan építetted be Kőszeg előtti élményeidet a '45 utáni anyagba. Így jön létre az egyensúly Szálasi és Rákosi, Beregfy és Farkas Magyarországá között, és éppen az ÁVH börtönében bontakozik ki Horthy népellenes káderpolitikája. És a közép-pontban a hős, a maga állandóan változó erőterű konfliktusrendszerével. Éppen ez a szerkezet teszi parancsolóan szükségessé az '56-ról szóló fejezetet függelék formájában vagy bárhogyan is, mert itt nyer utólag igazolást az egész életút.

Néhány megjegyzés következik.

Először is feltétlenül szükségesnek tartok egy névmutatót rövid biográfiai jegyzettel. A fiatalabb olvasók egyáltalán nem ismerik a szereplők többségét. A kronológiai jegyzeteket viszont elhagynám

vagy gyökeresen átdolgoznom, csak a világ- és magyar történelem legfontosabb tényeit hagynám meg benne.

Aztán: nem húztam ki minden ismétlést, ehhez még egyszer át kéne mennem a teljes anyagon, amire már nincs időm. Ha újra elolvasod, és neked is feltűnik, például a Pilis-hadrend táján, akkor húzzál még.

A helyesírást is ellenőriztetni kell még. Verpellét vagy Verpelét? Batta vagy Bata? A nagybetűk használata is következetlen. Pl.: a Vezérkar Főnöke vagy a vezérkar főnöke? a „Gyűjtő Fogház” biztos nem jó, de szerintem a Gyűjtőfogház sem, mert nem ez a teljes, hivatalos neve. Egyszóval, úgy gondolom, hogy nyomdába adás előtt stílszerkesztő nem szükséges ugyan már, de egy kézirat-előkészítő nem ártana.

Szeretnék rábeszélni arra, hogy minél ritkábban használd az idézőjelet. Többnyire nem ad hozzá a gúnyhoz, ellenkezőleg. Ha bíróságot írsz „bíróság” helyett, és látjuk, milyen ez a bíróság, akkor még égbekiáltóbb a gazemberség, amit ábrázolsz. Különben is, ilyen alapon mindent idézőjelbe tehetnél: „ügyvéd”, „vád”, „ítélet”, „bíróság”, „vádlott” – hol a határ. Egyébként ez nálunk '45 után harapódzott el, „demokrácia”, írják a nyugatról, meg „polgári szabadság” stb. Az idézőjel ilyenén használatának van valami hivatalos íze. Tartalmi ellenvetéseimet a margóra írtam. Itt csak arra szeretnék a nagyobb nyomaték kedvéért kérni, gondold meg,

*igazságos-e Hitler és Sztálin világháborús szerepét összehasonlítani;
és ahol szükséges, vedd fontolóra, hogy hazafiságod nem ragadtat-e
olykor túlzásokra. (Pl. 334. oldal.)*

*Most pedig búcsúzóul tőled, nagy szeretettel öllelek. Köszönöm, hogy
elvégezhettem ezt a munkát.*

Eörsi István

Irány az óceán!

VÁRADY SZABOLCS ÉS LAKATOS MÁRIA – RÉZ PÁLNAK
képeslap, 1986.

*Kélik az itteni szikla,
(dr.) bérczi tetőn ama várrom.
Késik az isteni szikra
egy hete – hátha ma! – várom.*

Üdv. Szabolcs

*Lám, hát már itt is e szikra,
mért sír e férfi nekünk?
Ez talán versei titka?
Ez, amit úgy szeretünk?*

Üdvözet, csók Mari

VÁRADY SZABOLCS – RÉZ PÁLNAK
képeslap Jugoszláviából

*Nem egykönnyen nyilvánul
meg az ember albánul, és nekem persze
nem megy a szerb se,
de ezt a gondot elvetem,*

s hallgatók egyéb nyelveken.

Tisztelettel V. Sz. egy költő Budapestről

VÁRADY SZABOLCS ÉS LAKATOS MÁRIA – RÉZ PÁLNAK

üdvözlőlap, 1988. dec. 20.

*Jachtom itt horgonyoz a
kikötőben, de mihelyt
feleségem megtalálja az alsó
szoknyáját, melyet pillanatnyilag
elvesztett, felszedjük a horgonyt,
és irány az óceán. Én nem leszek
a szürkék hegedőse; de még a
zöldeké sem, mert hogy én meg
a hegedőmet vesztettem el.*

*Karácsonyra, új évre kívánok
minden jót Kegyelmednek – Misinek, Etának nemkülönben*

Szabolcs Várady

Drága Pali, Gyerekek!

Magam sem tudom, mint vélekedjek a hegedűről és esetleges megtalálásáról. Az alsószoknyám már megvan, a szomszéd jachton felejtettem, nem is csoda, ilyen holdvilágos éjjelen.

Ezer csók, szeretettel Mari

Ne ússzon el némán a semmibe

CSOÓRI SÁNDOR ÉS CSURKA ISTVÁN – FEKETE GYULÁNAK

[1986.]

Kedves Fekete Gyula!

Hosszú fontolgatás után írjuk Neked ezt a közös levelet. Eredetileg Kádár Jánosnak, a Magyar Szocialista Munkáspárt főtitkárának szántuk, mert a Hitel című lap ügyében hozzá írt levelünkre csak szóban válaszolt.

Válaszát jól ismered Te is: rövidre szabott, rideg elutasítás. A hat esztendeig tartó reménykedés hideg-meleg zuhanyát tehát végül most ő, az ország jelenlegi első embere zárta el.

Hogy nem véglegesen?

Kimerítő alázat volna tovább bizakodni újabb időkig. Tudniillik, amíg más párt- és államférfiak hitegetnek és cselezgetnek velünk, a türelmi időt állandóan kijebb és kijebb kellett tolnunk, de most a főtitkár döntése – legalábbis szerintünk – lezárta ezt a megáporodott időszakot. Nyilvánvalóan meggondolta, hogy a mai körülmények között nincs szükség olyan kéthetenként megjelenő lapra, amelyet még Illyés Gyulával egyetértésben, az ő aláírásával

nyomatékosítva, a mai magyar szellemi élet reformista szándékú és nemzeti törekvésű csoportja kért.

A két világháború közti magyar irodalom jelentős nemzedékének: József Attilának, Németh Lászlónak, Veres Péternek, Illyésnek, Erdei Ferencnek, Cs. Szabónak, Féjának, Tamási Áronnak, Radnótinak, Halász Gábornak s másoknak 1930-tól 1944-ig mindössze tizennégy esztendő telt el. Ez alatt az évtized alatt korszakos műveket teremtettek, s máig kiható szellemi mozgalmat indítottak el.

A Hitelt kérők irodalmi helyzetét mindennél jobban érzékelteti, hogy harminc év alatt egyetlen irodalmi fórumot se irányíthattak önállóan. Örökké csak „bedolgozók” voltak, megtűrték, elfogadott szerzők. Pedig még ebben a visszaszorítottságban is ők kezdeményeztek olyan „irodalmon túli” ügyeket, mint a népesedés ügye, a határainkon kívül élő magyarság szellemi védelme, a népi kultúra organikus beolvasztása a nemzeti kultúrába, az alkoholizmus elleni védekezés sürgetése, és így tovább!

Az 1980-as lapkérés óta hat év telt el meddő és megalázó várakoztatásban. Ez a hat év, a megelőző esztendők után *elvben* egy termékenynek hihető korszak fele ideje. A *gyakorlatban* azonban soha be nem pótolható veszteség.

Hiszen amit 1980-ban kellett volna elvégeznünk, 1990-ben még csak meg se kísérelhetjük elvégezni: üres szemekkel nézne ránk a romlásba szerelmes idő.

Ki lesz felelős az elénk emelt falakért s bénító akadályokért? Valaki vagy valakik biztosan! Mert ahogy egyetlen hatalom sem uralkodhat büntetlenül a jövő számlájára, a szellem és az erkölcs összezavarodott gondjait ugyanúgy nem lehet ráhagynunk utódainkra.

Van olyan vélemény – többek közt Knopp Andrásé, aki ezt le is írta –, hogy a lapengedélyeztetés igazi akadályozója három ellenzéki író viselkedése: Mészöly Miklósé, Csurka Istváné, Csoóri Sándoré.

1980 óta mindig és egyfolytában? Micsoda politikai kultúra ez, amely ilyen egyoldalúan ítél meg folyamatokat! Mi azt gondoljuk, hogy a megnevezett szerzők valójában bűnbakok, illetve ellenzékbe szorított írók. Éppen ezért azt határoztuk el, hogy mi tovább nem vagyunk hajlandók elfogadni semmiféle ürügyszerepet, se bűnbakteremtési rítust. S most arra kérünk Téged, kedves Gyula, közöld az illetékesekkel, hogy húznák ki mindkettőnk nevét a kérvényezők listájáról, és együttal a Kádárhoz bizalommal forduló írók névsorából is!

Ezt a kérését Mészöly Miklós, tőlünk függetlenül is bejelentette az írószövetség legutolsó választmányi ülésén.

Pontosan tudjuk, hogy egy író lemondása az irodalomteremtés eszközeiről visszataszító és rosszízű áldozat, mégis megteesszük, mert azt gondoljuk, hogy döntésünkkel minden akadályt eltüntetünk a lapengedélyeztetés eddigi Canossa-járásaiból.

Elégtételül csak azt kérjük Tőled, hogy se Illyés akarata, se a mi többéves reményünk ne ússzon el némán a semmibe, mint névtelenek holtteste a Dunán, s Te menj el személyesen Kádárhoz beszámolni szellemi életünk fölbomlásáról, diszkriminációs működtetéséről.

Amennyiben Te nem vagy hajlandó erre, kettőnk közül valamelyikőnk egy Kádárnak szóló levélben teszi meg ezt.

Baráti üdvözléssel:

Csoóri Sándor, Csurka István

Nem hallgatni, hanem beszélni kellene '56-ról

LEVENDEL LÁSZLÓ – ACZÉL GYÖRGYNEK

Tisztelt Aczél Elvtárs!

Legutóbbi beszélgetésünk folytatásaként, a „téma” kibővítésére és álláspontom tisztázására írom ezt a levelet.

A magyarországi szocializmus kívülről nézve elfogadható vagy éppen tetszetős külleme ellenére napról napra nő szorongásom, ha a holnapjára gondolok. Bárhoggy kutatom a kapaszkodókat, a javulásra mutató, még oly szerény adatokat, csak a krízis mélyülését érzem az ország gazdasági, politikai, ideológiai, kulturális, egészségügyi, egész „human aspektusa” tekintetében. Ugyanekkor a vezetés elbizonytalanodását, a döntésképtelenséget, sok középvezető cinizmusát, politikai kételtűségét, a kettős könyvelést, a látszólag modern, „reformer” attitűddel takart elvtelenséget, a kivárási taktika, a helyezkedés erősödését tapasztalom, különös tekintettel az utódlás kimenetelére. Lent pedig a munkásság csalódottságát és indulatosságát az életszínvonal és fokozódó különbségei miatt. Az értelmiségben, a hatvanas években annyira lojálisá

vált, „konszolidált” értelmiségben pedig a távolodást érzékelem, nemcsak a párt aktuális politikájától – tömegesedik a disszidálás a szocializmus egészéből.

Barátaim naiv, örök reménykedőnek csúfolnak, én meg közben azon töprengök, hogy az ellehetetlenülés román vagy lengyelországi válfaja felé halad az ország. A „mennél rosszabb, annál jobb” híveivel, a katasztrófára játszókkal szemben képtelenek volnánk megértetni, hogy nagyobb szerencsétlenség nem érheti ezt a népet, mint ha újabb zűrzavar, felfordulás szakad rá? [...]

Minél nagyobb a baj, annál inkább szükség van az összefogásra, valódi és nem manipulált népfrontpolitikára. De hogyan lehet ilyen népfrontpolitikát kialakítani, míg a szocializmus különböző életutat megtett, és emiatt különböző nézetű, a kiutat másképpen látó elkötelezettjei sem képesek párbeszédre, mert hiányzik köztük is a közéleti kultúra, a más véleményével szembeni elemi tolerancia. Inkább eltűrik az elhallgatást, a körmönfont megfogalmazást, mint a tisztességes, egyenes véleménynyilvánítást. Mi több, erre szocializálják a fiatalokat, ha netán ösztönösen még romlatlanok lennének. Valóban képtelenek vagyunk ennek a rákosista gyakorlatnak a maradványait felszámolni? Persze én

is tanulhattam a párton belüli frakciózás veszedelméről, a párton belüli ellenségről, csak azt nem tanították: hogyan lehet a párton belül demokrácia, hogyan alakulhat ki egységes vélemény a nézetek szabad kinyilvánítása, küzdelme nélkül. Pedig mióta eszemet tudom, mindig is volt véleménykülönbség a munkásmozgalomban, csak abban nem vagyok biztos, hogy a kimondott vagy ki nem mondott nézetek voltak a befolyásosabbak.

A véleménynyilvánítás lehetőségét ismét túlértékeltem: legalábbis a Ligetben írt cikkem kapcsán ezt kellett tapasztalnom. Én nem '56-ról írtam, hanem az ország humán bajainak kóreredetét próbáltam elemezni, hogy jobb eséllyel keressem a gyógyítás szelíd, megrázkódtatás nélküli útjait. Természetesen nem kerülhettem meg '56-ot, de tényleges mondanivalóm érdektelenné vált, figyelmet sem keltett; csak néhány kiragadott, kontextusából kiemelt mondatom vált a betiltás okává. Indok: így nem érintették harminc év óta '56-ot, ez megkérdőjelezi az e kérdésben kialakult nemzeti konszenzust, és sérti az egész Kádár-rendszer legitimitását.

Én mindezeket nem hiszem, mindezt másképp látom. Elég nagy baj, hogy az 1956. decemberi elemzéshez mereven tartja magát a vezetés, átengedve az élő emlékeket és a történeti

kutatás tényszerű adatait, a differenciáltabb elemzést a nem szocialista, vagy azokkal éppen ellenséges erőknek. Már a 25. évforduló értékelése is csalódást keltett bennem, és most, ebben a nehéz helyzetben hasonló megközelítés nemcsak szubjektíven lenne nyomasztó, hanem a politika tisztulása és a szocialista pozíciók erősítésének lehetőségét is elmulasztaná. Nem igaz, hogy '56 értékelésében nemzeti konszenzus van. Kétarcúság, hallgatás, közömbösség, az egyet nem értők védekezése – ezek a tények léteznek. [...] Sokan úgy gondolják, hogy az 1956 decemberi határozat revíziója csak a Kádár utáni időszakban lesz lehetséges. Ha Ferenc József már életében megengedhette az aradi vértanúk emlékművének felállítását és Kossuth hamvainak hazahozatalát, úgy gondolom, Kádár János megengedhet magának – az 1963-as amnesztiához hasonlóan – gesztusokat 1956 értékelésében, éppen az SZKP XXVII. kongresszusa után. Egy ilyen gesztus – „most és nem majd” –, megítélésem szerint erősítené és nem gyengítené a szocializmus hazai pozícióit. S ez az elgondolás mindenképpen egyenesebb és tisztességesebb, mint a legitimitást féltőké, amely inkább kivárásnak, hatalmi manipulációnak, pozícióvédelemnek tűnik.

Végül is tartozom megmondani személyes élményeim alapján, hogyan látom az 1953–56-os évek szocialista útkeresését, a magyar progresszió tragikus bukását a restaurációs, az ellenforradalmi és a rákosista erők mesterkedése ellenében. A szocializmus megújítására irányuló politikai felkészülés kezdeményezői, legfőbb aktivistái az önmagukkal is küzdelmet folytató kommunisták voltak, a meghurcoltak, börtönbe zártak, a koholt perek, a mélyülő politikai, gazdasági, morális válság felismerői – különösen Sztálin halála után, a XX. kongresszus kisugárzásában. Igazságkeresés és ideológiai tisztázatlanság, félelem és remény, büntudat és megtisztulni akarás – mindez egyszerre munkált a reformerekben, akiket akkor revizionistáknak neveztek. Nemcsak a hatalomátvétel puccsista menetrendje nem merült fel a revizionista táborban, de még szervezettségre sem törekedtek. [...] Az „ellenforradalmi szervezkedés” vádja biztosan hamis. Köztük voltam, tudom, mit gondoltak. Losonczy Géza – mint kezelőorvosát – teljes bizalmába fogadott. Soha szocializmusellenes, szovjetellenes kijelentést tőle nem hallottam, ilyen hátsó gondolatot nála nem éreztem. Ugyanezt mondhatom Harasztiról, Újhelyiről, Donáthról, Jánosi Ferencről, Tánczosról, Kardos Lászlóról és a többiekről.

Ellenkezőleg: reményeink, várakozásunk a SZU-ban Sztálin halála után kibontakozó változásokhoz, a XX. kongresszus eszméihez kötődtek. Nem az összeesküvés, a szervezkedés, hanem a felkészülés hiánya volt jellemző a revizionistákra. A jobbítás vágya, az események mederben tartása, a „menteni, ami menthető” attitűdje sodorta, lökte őket a történetekbe, az események exponált helyéire.

Magam is erősen Losonczy Géza politikai befolyása alatt voltam, s ezt egy történésmozaik felvillantásával tudnám jellemezni. Losonczy Géza lakásán voltam szemtanúja Újhelyi Szilárd szinte apátiás depressziójának, ott értesültem Losonczy és Nagy Imre vitájáról stb. Hazatértemkor a házfelügyelő adta át az üzenetet, hogy hívják a kommunista orvosokat, fehér köpenyben menjenek be a XII. ker. pb székházába, mert ott a felkelők támadásától tartanak. Feleségemmel és Bakács Tiborral együtt mentem, és ezt éppen úgy nem éreztem Losonczy intenciójával ellentétesnek, mint azt, hogy ebben az időben lakásom tele volt veszélybe került pártfunkcionáriusokkal. [...] Veszélyhelyzetben együtt mentünk az éjszakai kijárási tilalom ellenére (én orvosi táskával és igazolással), pártot szervezni Nagy Imre és Kádár János mögé.

Én így érzékelttem, éltem meg Losonczyék politikai befolyását. Miféle ember lennék, ha megtagadnám Zöld Sándorral való szoros kapcsolatomat, vagy Losonczy Gézát, Haraszi Sándort, Kardos Lászlót, vagy a még életben lévőket?

Sok emberrel érintkezem, látom, hogy mi folyik az országban, mi folyik értelmiségi körökben. Gyermeki csodálkozással figyelem: ismét én vagyok a rossz, aki barátait politikailag megterheli?

1956 megítélésében az emberek rendkívül megosztottak élethelyzetük, élményeik, és az újabb generációk: ismereteik szerint. Nemzeti konszenzus? Sokan szinte semmit sem tudnak, a tényeket sem ismerik. És a szubjektivitással is számolni kell. [...] Nem hallgatni, hanem beszélni kellene '56-ról a 30 éves évfordulón. A vitában a kommunistáknak, különösen a Rákosi börtöneit megjárta – akik még vannak –, az így vagy úgy meghurcoltaknak lehetne mondanivalójuk a fiatalok, de az egész nép számára, és szégyenkezniük sem kellene akkori kiállásuk; állásfoglalásuk, eszmehűségük és belső emberi drámájuk miatt. 56 értékelésének a legkülönbözőbb változatát – a szélsőbaltól a szélsőjobb – megismerhettük. Hatásos lépés lenne, ha ezeket az értékeléseket egy hozzáértő, nagy társadalmi reputációjú

történelemtudós szerkesztésében közreadnánk. Mennyi görcs oldódna egy ilyen tabu megszüntével! Mennyire segítené a politikai nyíltság fokozása, erősödése az annyira szükséges nemzeti konszenzus fejlődését! [...] Talponmaradásunkhoz a legkülönbözőbb nézetű emberek közös akarata kikovácsolható.

Figyelmét köszönve, tisztelettel üdvözlí:

Levendel László

1986. május

A levél másolatát Levendel László elküldte Pozsgay Imrének és Nyers Rezsőnek, akik akkor az MSZMP Központi Bizottság tagjai voltak.

Állami monopólium-e a sajtószabadság?

CZAKÓ GÁBOR – VAJDA GYÖRGYNEK

Kedves Vajda György,

nagy érdeklődéssel olvastam a Magyar Nemzetnek adott interjúját,⁵⁹ benne a „nyílt tájékoztatást” például a Csurka-ügyben, mégis homályos maradt előttem, hogy pályatársamat *milyen jogszabály alapján, kik* (mely bíróság), *miféle bizonyítási eljárás alapján* marasztalták el? Kik képviselték a vádat? Kapott-e lehetőségeket a védekezésre a vádlott, és minéműeket? Nyilvános volt-e a tárgyalás? Hol az a Magyar Közlöny, amelyben határozatlan idejű, „további intézkedésig” szóló büntetésekről olvashatunk? Egyáltalán, a *további intézkedéseket* az *igazságszolgáltatás* melyik szerve hozza? Vagy létezne a Lettre de cachet intézménye a szocialista törvényesség kellős közepén? Ráadásul oly tág fölhatalmazással, mely *jövőbeni műveket* is asztalfiókra ítélhet? Érdekelne továbbá, hogy vajon ki, milyen módon bizonyította be, hogy Csurka István mondatai sértették a Magyar

Népköztársaság érdekeit? Mert nyilván más dolog az állam nevében megsértődni, és más tényleges kárt kimutatni. Gondolom, Önt is érdekelné egy olyan vizsgálat, amely összevetné Csurka külföldi működésének nemzetközi visszhangját az ellene hozott intézkedések összhangjával. Melyik ütött nagyobb csorbát hazánk tekintélyén? Melyik elszálló szó csak közállapotainkról, melyik bizonyíték? Ha Csurka vétke mégis égre kiált (nem tudom), és a munkához való jog sem illeti többé, nem dönthetne megfelelő vizsgálat után ügyében bíróság?

Utolsó kérdésem: állami monopólium-e a sajtószabadság? Más szóval, az államnak van-e, lehet-e joga alkalmazottait, az irodalmi piac vezetőit „olyan értelemben tájékoztatni”, hogy kit igen és kit nem?

Kedves Vajda György! Talán a Magyar Nemzet olvasói is örülnének, ha kérdéseimre a lapban adna választ, esetleg úgy, hogy levelem egy újabb interjú (quasi interjú) kérdésanyaga lenne. Már csak azért is, mert a Csurka-ügy kapcsán fölmerült gondok egész szellemi életünket nyomasztják évtizedek óta.

Őszintén remélem, hogy soraim között bántót nem talált; levelem kissé éles hangja nem az Ön személye ellen irányul, hanem a pontos kifejtést szolgálja.

Szeretettel üdvözlí:

Czakó Gábor

Bp. 1986. aug. 12.

Ui.: Részleteket ugyan nem tudhatok, de fájó előérzetem, hogy a fenti gondolatmenet a Tiszatáj-ügyben is végigjárható. Erre is tekintettel vagyok, amikor levelemet másolatban a Magyar Írók Szövetsége Választmányának is megküldöm.

VAJDA GYÖRGY – CZAKÓ GÁBORNAK

Kedves Czakó Gábor!

Levelét köszönöm, nem találtam bántónak. A szemtől szembe ellenvélemény nem kevesebb, mint a hát mögötti dicséret.

Egy levél terjedelme nem alkalmas az érdemi vitára. Ha célja nem csak a „dixi et salvavi...” volt, és nem ítéli feleslegesnek, hogy vitatkozzon a „Művészi Szabadságot Engedélyező Bizottság” (elnézést, emlékezetből idéztem) egy beosztott munkatársával – készséggel várom jelentkezését.

Budapest, 1986. augusztus 19.

Szeretettel üdvözlí:

Vajda György

Hogy betekintést nyerhessek

EÖRSI ISTVÁN – A FŐVÁROSI BÍRÓSÁG ELNÖKÉNEK

A Fővárosi Bíróság Elnökének

Eörsi István

Budapest, V.

Bp. V., Belgrád rkp. 27.

Markó utca 27.

1056

1984. november 13-án azzal a kéressel fordultam a tisztelt Elnök Úrhoz, szíveskedjék engedélyezni, hogy az 1957. május 6-a és 17-e között tartott elsőfokú tárgyalásomnak, továbbá az 1957. szeptember 16-án tartott másodfokú tárgyalásomnak összes irataiba (kihallgatási és tárgyalási jegyzőkönyvek stb.) betekintést nyerhessek. Előadtam, hogy erre azén volna szükségem, mert egy önéletrajzi jellegű munkán dolgozom, és emlékezetemet minél több ténnyel szeretném alátámasztani. Akkori kérésemre telefonon nemleges választ kaptam...

Mivel az ügy igen időszerűvé vált, Berecz Jánoshoz, a központi vezetőség titkárához fordultam segítségért. Ő azt javasolta, hogy kérésemmel ismét Önhöz forduljak. Így hát megismétlem kérésemet. Megemlítem; hogy ügyem Angyal István és társai címen kezdődött, majd Angyal István ügyének különválasztása után Eörsi István és társai címen folytatódott. Szükségem lenne Angyal István vallomásaira stb. is. Kérésemet szeretném kiterjeszteni a Tóth Ilona-ügyre is, mert az abban szereplő Gáli József igen közeli barátom volt, és könyvemben, melynek írását megkezdtem már, nagy szerepet játszik.

Kérésemhez mellékelem Berecz János levelét.

A kedvező válasz reményében tisztelettel

Eörsi István

Budapest, 1986. december 8.

Rögeszmésen vallom

LEVENDEL LÁSZLÓ – NYERS REZSŐNEK

Kedves Nyers elvtárs!

Nemcsak a magam, hanem barátaim, az egész társaság⁶⁰ nevében köszönöm meg a legutóbbi eszmecserét. Túl a tájékoztatáson, a „civil” értelmiségiek számára nem is olyan könnyen megérthető ismeretek közlésén, talán leginkább az a politikai magatartás volt számunkra megragadó, amely a másik nézetével szembeni toleranciát a saját álláspont félreérthetetlen és következetes képviselésével tudja párosítani. Nagyobb közéleti kultúrával rendelkező országokban ez természetes, de nálunk még megszokottabb a taktikázás, ígérgetés, a halogató válasz, a hatalmi pozícióból való tárgyalás, sőt a burkolt fenyegetés is. Ezek pedig éppen a belsőleg vezérelt emberekre hatnak rosszul, kiábrándítóan. Tovább elmélkedve az eszmecserén (mire jó a karácsony?), néhány „kicsit” másképp, „nagyon” másképp gondolkodó, sőt ellenzékinak tartott barátom véleményét is érteni próbálva, összefoglalnám reflexióimat. Bármilyen gondterhelt a gazdasági, politikai helyzet, a jobbító törekvéseknek további lehetőségei látom.

1. Akár politikai ügyetlenség, akár hatalmi mohóság, akár csak a közvélemény szondázása okozta, de politikailag mindenképpen igen destabilizálóan hatott az utóbbi hónapokban az utódlás kérdésének

beszivároztatása az apparátusba, és azon túl is. Ezt leginkább a Kádár-interjú után lehetett érzékelni. Az emberek nem is annyira azt figyelték, hogy mit mond, hanem: hogyan mondja. Nemcsak a javulást váró értelmiségiekben él az aggodalom, hogy a változás a „rendcsinálás” színeiben, de „visszacsinálóan”, a „kemény politika” jegyében fog bekövetkezni. Ebben érdemes volna a vezetésnek egyértelműbben állást foglalni.

2. Ugyancsak pozitív hatásúnak vélem a tájékoztatást a Szovjetunió belpolitikai törekvéseiről; legyen szó a kazahsztáni ügyről vagy a Szaharov-ügyről. Ez azt mutatja a változást remélőknek, hogy ott sem konfliktusmentesen mennek ugyan a dolgok, de megtörténnek, tehát tényleges változásokról van szó. A nem felhőjázó reformerek – még nemzeti érdekeink szempontjából is – jól érzékelik a hátszél és ellenszél közti különbséget.

3. Érdemes volna elgondolkodni a sokszor nacionalistának, amerikaibarátnak kikiáltott; sommásan ellenzékiként kezelt emberek helyzetmegítélésén, ahogy a mostani szovjet külpolitika, és az azzal harmonizáló magyar külpolitika kapcsolatáról és értékeléséről gondolkodnak. Ami itt csak egy év alatt történt, igazolhatja, hogy az „ellenzékkel” szemben hatásosabb a kapcsolatkereső politika. Itt még nemzeti érdekeink szempontjából sem nehéz megsejteni a további lehetőségeket.

4. Én rögeszmésen vallom, hogy saját politikai nézeteimnek nem árt, ha megpróbálom nemcsak megismerni, hanem meg is érteni a mások, a legkülönbözőbb emberek nézeteit – természetesen felismerve a motivációt a közérdek és az önérvényesítés viszonylatában. A monori⁶¹ találkozó óta figyelemre méltó változást érzékelek. Ezt a legutóbbi történeztalálkozó is igazolta számomra. Úgy érzem – lehet, hogy a helyzet komolyodása okozza –, hogy a becsületes „másképp gondolkodókban” nő a felelősségérzet, és mind kevesebb teret kap a tartalmatlan szájalás. Ezért is sajnálom, ami az írószövetségben történt. Ez egyáltalán nem volt szükségszerű, és sem a politikának, sem az íróknak nem használt.

5. Minduntalan halljuk, hogy helyzetünk megköveteli a gondok, problémák más módon való megközelítését. Ha egy értelmiségi – különösen humán értelmiségi – ezt teszi, azonnal bizalmatlansággal találkozik, és még jó, ha nem avatják rögtön ellenzékivé. Állítom, hogy az értelmiségi politikánk nem tart lépést még azokkal a nagypolitikai fejleményekkel sem, amelyeket előzően szívesen soroltam fel. Az egyes értelmiségieknek tett különengedmények nem kompenzálják az elvileg tisztázatlan viszonylatokat. Makacs ellenállás, bizalmatlanság mutatkozik minden fórum- és műhelyteremtő szándékkal szemben. Mindez félreértés, de politikai hiba is, ami a régi, merev ügyintézésben aztán tovább torzul, legyen szó Tiszatájáról, Ligetről,

Medvetáncról. Öt éve húzódik a Hitel ügye. Biztosan tudom, bármilyen hírek is keringenek erről, hogy a kezdeményezők nem ellenzéki csoportosulásnak akarnak nyilvános fórumot, hanem tényleges jobbitó szándékok, gondolatok, konstruktív célok megfogalmazásának keresnek formát. Miért nem kaphatnak ennyi „hitelt” jól ismert, alkotó emberek? Miért nincs lehetősége a politika és az értelmiség közt a tisztességes megegyezésnek? Annyi belpolitikai kockázatot elbírhát a vezetés, hogy kipróbálja a kezdeményezők szavahihetőségét – ezt reálisnak gondolom, remélem.

De reális és nem groteszk-e, hogy egy gesztusra ilyen „karácsonyi levelet” írok Nyers elvtársnak? Mindenesetre nem formális jókívánásokat írtam – és igazán boldog új esztendőt kívánok.

Budapest, 1986. dec. 25.

Tisztelő híve: Levendel László

Az ország minden szennyesét

LEVENDEL LÁSZLÓ – CSEHÁK JUDITNAK

Budapest, 1988. február 20.

Kedves Csehák Judit! Azért e szokatlan megszólítás, mert ez magánlevél, amit Levendel Lászlótól (azt sem bánom, hogy „Laci bácsi”-től) kap.

Az Egészségvédelmi Tanács tegnapi alakuló ülésén azért szóltam, hogy hangot adjak csalódottságomnak. Én csak azért nem unatkoztam ott, mert bosszankodtam. Megint lehetőségeink elszalasztását érzem. Nem arról van szó, hogy az egészségvédelmi program szakmai részében bármiben is okosabbat tudnék, vagy jobb személyi összetételű bizottságot javasolnék, vagy a pályázati rendszernél jobb elosztási módszert. Mégis ez az ülés hangulatában, dinamikájában semmiben sem különbözött az AEÁB⁶²-ülésektől, vagy bármely minisztériumi osztály- vagy egyéb értekezlettől. Néha azért ott is mondanak értelmes dolgokat. Azt sem hiányolom, hogy nem akartuk egymást meggyőzni az alkoholizmus, a szenvedélybetegségek, a helytelen életmód stb. ártalmairól. Már a dohányzás ártalmairól Csehovnál gyengébb interpretációban hallottak is elég volt. Még kevésbé hiányoltam a szenvedélyes lamentálást, melyet

alkoholügyben 30 éve hallgatok. Én is azt hiszem, az elkötelezettséget jobb egy élet hozzáértő munkájával bizonyítani. – Mit hiányolok? A nemzeti program politikai koncepciójának, stratégiájának hozzáértő megfogalmazását és felmutatását. Enélkül szakértői tevékenységünk – még ha jól csináljuk is – nem sokat használ.

A SZEM⁶³ megalakulásával Maga felvállalta – ahogy Pataki Feri is mondta legutóbb – az ország minden szociális és egészségügyi baját, nem a város, hanem az ország minden szennyését. Ebbe pedig csak belebukni lehet, ha a törekvések mögé nem szerveződik adekvát politikai erő. Nagy és új lehetőség – de önmagában nem biztosíték –, hogy a törekvéseket képviselni tudja a pb-ben. Azonban, ahogy az egész magyar modernizációs programban évtizedek óta, a mostani reform folyamatban sem érzem egyértelműnek a felismerést, hogy a reform csak gazdasági aspektusban – politikai, intézményi, humán reform nélkül – eddig sem ment. A helyzet elnehezülésével még kevésbé fog menni. Ennek hatékony képviseletéhez kell az a politikai nyomaték, amit a szakemberek és a társadalmi képviseletek tudatosan már ebben a tanácsban is szervezhetnének. Erről azonban nem volt szó. Nem lehet ezt a programot a tömegek aktív hozzáállása nélkül véghezvinni. Ezért is beszélünk nemzeti programról, magyar sorskérdésről. Ez a jelleg is elhalványodott egy év alatt, és a tanácsnak erről sem volt szava. Pedig ha valahol, itt szinte adott, de

biztos elérhető a nemzeti konszenzus. Itt egyszerre számíthatunk a pártbeli erőkre, a reformelkötelezettekre és a nem annyira elkötelezettekre (nem tudom, hogyan fogalmazzak, mert most már mindenki reformer, még az egykori ellenreformerek is), a hívőkre – az egyházakra is –, és kiemelten a jó értelemben vett nemzeti érzésű magyarságtudatú emberekre, a polgári liberalizmus, a radikális polgári nézetek képviselőire, szószólóira. Itt hadd jegyezzem meg, hogy számomra a legutóbbi demokratikus fórumon – Lakitelekhez képest is – a legfontosabb jelenségnek a különböző irányzatok toleranciafokozódása és humanizálódása volt a legjellemzőbb, még az olyan gyúanyagot hordozó kérdésekben is, mint az erdélyi magyarság sorsa. – És akkor azt is megmondom, hogy a lehető legszerencsétlenebb lépésnek tartom a párttagok kitiltását a fórumról. Hát ennyire gyenge a marxizmus szellemi fegyverzete, vagy ennyire védhetetlen nyílt vitában a szocialista alternatíva? Annyira még a kétségtelenül nehéz környezetben sem becsülném le a szocializmus pozícióit, hogy a visszavonulás útját választanám., Ennyire rosszul talán még nem állunk.

Visszatérve az egészségvédelem ügyére: úgy gondolom, Maga annyi erőt tud ez ügyben kifejteni, amennyi politikai erőt lehet Maga mögé tömöríteni. Különben – Pataki Feri véleményével ellentétben – én nem a bukástól tartok (nálunk ez nem könnyen megy), hanem az

elkopástól. Nagy kár volna, mert nem igaz, hogy nem tudnánk e kérdésben a finnekhez hasonlóan okosak és reálisak lenni. – Azt hiszem, itt tudnék segíteni. Érték a tbc-hez, az asztmához, valamit már az alkoholizmushoz is. Még valamihez értek. Ötven éve a különböző világnézetű, életérzésű emberek összehozásához, mert ezek együttműködésétől reméltem mindig az ország haladását. Az, hogy ebbe mindig belebuktam, még nem jelenti, hogy rossz utat választottam. Öregségemre csak megéltem, hogy most Keletről más szelek fújnak. Persze azt is látom, hogy a gorbacsovi másképp gondolkozásnak nemcsak ott, de itt is rázós az útja. Ezt abból is érzem, hogy két év után újra próbálkozom a Liget felélesztésével. Mániám, hogy a humánökológiában is előbbre kellene menni, és itt is vannak szellemi muníciók. De úgy tűnik, hogy semmi sem változott. Csak a hangszerelés, de az is csak az első hallásra. Mégsem hagyom abba, nem ülök karosszékre.

Végül pár szót az alkoholológiáról. Azt remélem, március végére, április közepére kidolgozott javaslatot tudok Maga elé tenni. Már most is tudom, mit szeretnék, de ehhez a szereplők egyetértését is jó volna megszerezni. S ez a nehezebb. Sajnos a „megszállott” emberek is kopnak, és időnként kis, rövid távú érdekeik (pénz, pozícióféltés és -szerzés) elébe kerülnek a csupa nagybetűs Ügynek. Talán nem tehetnek róla. Nagyon kevés olyan tapasztalatot szerezhettek ebben a „kollek-

tív” társadalomban, hogy egyéni érdekeiket megbízható módon csak a közösön belül kereshetik. Azt hiszem, megbízásának eleget tudok tenni, és a gubancból nemcsak kikerülünk, hanem még előbbre is megyünk.

Szeretettel köszönti: Levendel László

Volt egy könyved is, de azt elsüllyesztették

P. ERIKA – SÁRA SÁNDORNAK

[1988.]

Kedves Sára Sándor!

Gratulálok Önnek és alkotótársának kiváló filmjükhöz.⁶⁴ Mivel én egy „szellemtelen kor szellemtelen társadalmának” szellemtelen iskolájában most éppen Adyt tanítom, ezért a filmről az ő sorai jutottak eszembe. Néhai Vajda János című költeményében írja:

*„Mert úgy van most is, kis számár gazok
fojtják el, fogják az Isten növényét:”*

Hát igen. Bibó István egyik tanulmányában bebizonyította, hogy a kiegyezéssel megindult a magyar társadalom életében egy negatív kiválasztódási folyamat – ma úgy hívjuk: kontraszelekció –, s ez a magyar társadalmi politikai élet torzulásaihoz vezetett. Ennek a következménye, hogy itt mindig csörtettek bátran a senkik, és meglapult az igaz ember. Ha ezek az idézetek nem is, a következő feltétlenül mottója lehetett volna a filmnek: „Ki magyar tájon nagy sorsra vágyik... Rokkanva ér el az éjszakáig.” De nem is kell ehhez itt

„nagy sorsra vágyni”, elég, ha gondolkodó ember vagy autonóm személyiség valaki, hogy kihívja maga ellen a sorsot.

Remélem, filmjüket sokan nézik meg, és sokakat döbbsent rá arra: „Du musst dein Leben ändern”, vagyis „Másképpen kell élned!”, hogy ne csak Adyt idézzem, hanem Rilket is.

Ismételten sok sikert kívánok a filmmel.

P. Erika

H. LÁSZLÓNÉ – SÁRA SÁNDORNAK

Kedves Sára Sándor!

Tegnap este a „Tüske a köröm alatt” levetítése után Ön többek között arról beszélt, hogy az orosz asszonyok hogyan segítették a visszavonuló magyar katonákat a második világháború ideje alatt.

Higgye el, hogy azoknak az asszonyoknak nemcsak az emberiesség, a segíteni akarás, hanem a remény adta a kezükbe azokat a „káposztafejeket”. Remény abban, hogy valahol az ő fiukat, férjüket, apjukat, testvérüket is segítik az életben maradásban az ellenség asszonyai, jóérzésű egyénei...

A mellékelt eredeti levél is reményt adott egy két fiát, testvérét hazaváró, megtört, aggódó asszonynak. Aki reményt ad, az életet ad! Az ismeretlen Lengyel János is ezt tette 1945-ben. Nem kell magának bizonygatnom, hogy mostanában mennyire reményt vesztettek az

emberek. (Atom, háborús veszély, szennyezettség, gazdasági válság stb.) A napjainkban megjelenő írások, cikkek, könyvek, még a képzőművészeti alkotások is szinte kizárólag az emberi gyarlósággal, mocskokkal, tehetetlenséggel, kilátástalansággal foglalkoznak.

„Reménységgel könnyebbedik a szenvedés.” Erre van most nekünk szükségünk. „Segítség!” – ordítjuk mi is Kökényesi Zsuzsával együtt. Ezért kérem arra, hogy gyártsanak olyan filmeket is, melyek ha a kiutat nem is tudják megmutatni, de hitet adnak az emberi tisztesség, becsület, jót akarás időtállóságának. Köszönöm, hogy meghallgatott.

További munkájához őszinte szívvel kívánok sok sikert:

H. Lászlóné

Szentes, 1988. ápr. 3.

SUGÁR ISTVÁN – SÁRA SÁNDORNAK

Eger, 1988. VIII. 29.

Kedves Barátom!

A napokban rendezgettem régi levélgyűjteményemet, s hirtelen a kezembe akadt két, szerintem érdekes, s valószínűleg Neked is használható hadifogolylevél, melyet hazai fogolytáborokból, transzportokból dobtak ki – de sohasem jutott el címzetthez. Valamikor az 1960-as évek során valaminő cserebere révén jutottam hozzá.

Az egyiket egy győri ember írta a vagonban, mielőtt Szegedről elindult a szerelvény. A levél is unikum: „Magyar Vöröskereszt Szegedi Fiókja – Tudósító Iroda. Szeged, Árpád tér 5.” A Nemzeti Segély és egy négybetűs cirill szöveg van a bélyegzőn, de nyomdai úton rányomva: „Vöröskereszt Szolgálat + Díjmentes.” A postabélyegző olvashatatlan. Ráírva: „A vagonból dobták ki a lapot.” – Írtam a címre, s a leányától kaptam választ, a hadifogoly magyar katona, a Kaukázusban volt fogva.

A másik lapot Solton írta a fogolytáborban a katona Rákoshegyre, a feleségének. 1945. II. 12-én fogták el Budán, „azóta itt szenvedek, Solt alatt egy uradalomban van a fogolytábor, kb. 4-5 km-nyire Solttól... SOKAT ÉHEZEK...” A lapot egy diák adta Kalocsán postára. Innen nem érkezett válasz.

A harmadik lapot egy gyömrői ember írta, aki Szentesen esett fogásba. Magyarbánhegyesen 1945. október 10-15-e között ment át a szerelvény, s az emberek ott álltak és nézték. „...vittünk nékiek enivalót, és mikor kijöttek, mentek tovább, kint álltunk a kapuban, és lehajította a kis cédulát, hogy erre a címre értesítsük a feleségét...”

Én csak történész kutató vagyok, de úgy vélem, hogy itt-ott a képek alá be lehetne olvasni részleteket a levelekből.

Te tudod, Te vagy ennek atyamestere és nagy tudója, de úgy hiszem, hogy érdekes és első kézből adott anyag volna.

Szeretném, ha nagy és bokros elfoglaltságod közepette reflektálnál soraimra. Kíváncsi vagyok véleményedre. Ugye, megteszed? Talán talán használni tudod ezt az anyagot?

Ma hallottam a levéltárban egy kollégámtól, hogy volt Néked egy filmed a Don-kanyarról, de Egerben elszabotálják ezeket a dokumentumfilmeket, és csak az Ifjúsági Házban vetítgetik. Ezt is ott adták, és oda a fene se nagyon jár.

A hortobágyi deportálásról szóló dok.-filmnek is ez lett a sorsa.

Így én egyiket sem láttam. **Most beszélni fogok a megyei tanács művelődésügyi osztályvezetőjével, aki alá tartozik a Moziüzemi Vállalat, hogy ez kész disznóság, s ha vastagon fejezem ki magam: nyílt elszabotálása a nyíltságnak.** Szerintem a tanárképző főiskolának és a gimnáziumok tanulóinak meg kellett volna mindkettőt nézni.

Egyébként most tervezünk egy szerény kis emléket állítani a II. világháború egri áldozatainak. Én tárom fel a névanyagot, s azt leforasztott tokban helyezzük el az emléken – másolatát pedig örök letétként a Heves Megyei Levéltár állományában őrzik meg.

Most hallottam, hogy a doni filmeddel kapcsolatban volt egy könyved is, de azt elsüllyesztették. Tudnál-e tippet adni, hogy lehetne, akár kölcsön is, hozzájutni ehhez a munkádhoz.

Haladtok-e a munkával, az összevágással, vagy még mindig megy a forgatás?

Őszinte, tiszteletteljes barátsággal

Sugár István

Hogy ezt a tiltakozást megfogalmazzuk

LEVENDEL JÚLIA ÉS HORGAS BÉLA – ÓVÁRI MIKLÓSNAK

Tisztelt Óvári Elvtárs!

Legelőbb szeretnénk megértését kérni és indokolni, hogy az alábbiakkal miért fordulunk Önhöz mint a titkárság vezetőjéhez. Két okból: először is, olyan ügyről írunk, amelyet – megítélésünk szerint indokolatlanul a Központi Bizottság munkatársai újra és újra hatáskörükbe vontak, politikai ügyé formáltak, és a meghirdetett politikai elveket lejárta, antidemokratikusan kezeltek. Annak a rossz társadalmi mechanizmusnak, az alkotó értelmiség együttműködését elutasító szemléletnek a tipikus megnyilvánulását tapasztaljuk, amely mai közösségi gondjaink egyik összetevője. Másodszor: azért fordulunk Önhöz, mert ha nem vállaljuk az egyre jobban ránk kényszerített, leegyszerűsítően ellenzéki szerepet, író létünkre nincs módunk, nincs semmiféle fórumunk, hogy nyilvánosság – legális nyilvánosság! – elé tárjuk a történeteket.

1987. március 13-án Lakatos Ernő osztályvezető fogadta Levendel Lászlót, aki a Népfront Családvédelmi Tanácsának társelnökeként kereste föl, hogy a Liget című negyedévi, irodalmi-ökológiai kiadvány rendezését megtárgyalják. Lakatos Ernő közölte, hogy a Liget engedélyét nem adják meg. Az elutasításnak elvi indoklása nincs, mindössze papírhányra hivatkozott, s arra, hogy más lapra sem adnak engedélyt. Ez a magyarázat nem felel meg a valóságnak, s főként nevetséges a kialakult helyzetben, amikor a Ligetről százak és ezrek tudnak, s egyike lett azoknak az „ügyek”-nek, amelyekből a közvélemény a sajtót érintő pártirányítás gyakorlatát megítéli. Ma is reméljük, hogy a felelőtlen intézkedések, kitérések, ellentmondó híresztelések, az egész zavaros helyzet tisztázható. A kiadvány szerkesztőiként kötelességünk is, hogy a tényeket vázlatosan leírva tiltakozzunk – de dokumentációnkkal nemcsak kritikát akarunk mondani, hanem társadalmi aktivitásunkat is szeretnénk kifejezni, éppen azt a kezdeményezőkézséget, amelyet a történetekben visszautasítottak és megaláztak.

A Liget életre hívásának ötlete a Népfront Családvédelmi Tanácsának fölkérésére készült Magyar Családi Kalendárium 1986 című ismeretterjesztő-irodalmi évkönyv munkái során

született. Egyéni – írói és szerkesztői – igyekezetünk szerencsésen találkozott a ma legszebbnek és legsürgetőbbnek ígérkező programmal: azzal az *embervédelemmel*, amely az öntudatos, a környezettel szerető aktivitásban élő egyéniségek demokratikus közösségére épít. Olyan könyvcsaládot terveztünk – a Népfront teljes egyetértésével, a mai napig fenntartott teljes támogatásával –, amely a populáris Kalendáriumból és az évszakonként megjelenő, az olvasottabb közönséghez szóló Ligetből áll. Ezért is jelent meg 1986 márciusában – a Kalendáriumhoz hasonlóan – a Kiadói Főigazgatóság engedélyével a Liget első, tavaszi száma. A 10 000 példányban kinyomtatott kiadványból a szerzők még megkapták tiszteletpéldányukat, utcára azonban nem került, mert *betiltották és bezúgták*. Az intézkedést előbb azzal indokolták, hogy Levendel László írásában néhány, a párt jelenlegi állásfoglalását sértő kifejezés található, aztán adminisztratív hiányosságokkal (hogy nem a Kiadói Főigazgatóság, hanem a Tájékoztatási Hivatal engedélye szükséges). Berecz János titkár 1986. áprilisi levelében leszögezte, hogy ha változtatunk a szövegen, és a szabályszerű lapengedélyezéshez szükséges feltételekkel rendelkezünk, a Liget megjelenésének nem lesz akadálya.

Májusban ígéretét *levélben* megerősítette. A nyomda vállalta, hogy a módosított szöveget egy hét alatt újranyomja. Ekkor már három Liget-szám, és hónapok óta az 1987-es Kalendárium kézírata is nyomdakészen várt. Több mint száz írástudó vett részt a munkában, írók, költők, akademikusok, püspökök, tudósok, művészek, pedagógusok, orvosok – olyan emberek, akik barátián, *örömmel* társultak a kezdeményezéshez. Ígéretések és halogatások ragacsából akartunk kilábalni. Horgas Béla júniusban levéllel fordult Berecz Jánoshoz, de választ nem kapott. A Liget sorsa persze érdekelte a közvéleményt és a külföldi orgánumokat is, mi azonban nem botrányhősök, hanem – változatlanul – *felelős alkotók* akartunk lenni. Az írószövetség közgyűlésén nyílt alkalom, hogy a Ligetről szó essen; ezt követően (decemberben) Berecz János újból ígéretet tett, *szavát adta*, hogy a lehető legsürgősebben engedélyezik a '87-es Kalendáriumot (aminek akkor rég meg kellett volna jelenni, de a gépezet azt is visszatartotta) és a Ligetet, mondván, hogy az *rajta múlik, és ő támogatja*. Januárban a lapkiadó (hanyadszor?) megkérte a lapengedélyt, és kívánságra *szerkesztőbizottságot* alapítottunk. Tudomásunk szerint a Tájékoztatási Hivatal a mai napig nem válaszolt a hivatalos

kérelemre, és Lakatos Ernő is csak a sorozatos sürgetések után mondta ki a „nem”-et.

Szeretnénk megfogalmazni:

1. A történések leegyszerűsödtek az alkotó értelmiségiek és a pozícióban lévő politikusok, hivatalnokok ellentétére: a kezdeményezésre tiltás, a közeledésre elzárkózás a válasz, és így lehetetlenné válik az együttműködés. Nincs mérték, nincs viszonyítási alap, minden döntés kétség, pillanatnyi érvényűvé válik – végül is nincs érvényes normarendszer, hiszen sem az adott szó, sem az irányelv nem működik, nem kötelez.

2. A kitérések konkrét indokai a Liget esetében is ellentmondásosak, ürügyjellegük szembetűnő, s nemcsak tájékoztatlanságról, a dolgok és az emberek ismeretének hiányáról, de olyan érzéketlenségről is tanúskodnak, amely képtelen a történések emberi kezelésére, az emberi érdeket kereső differenciált ügyintézésre.

3. Ha a politika leszűkül és életidegenné válik, kisajátítják hatalomféltő emberek, akik aztán bizonytalanságukat és tehetetlenségüket a hivatali szervezetek minden szintjén rombolással ellensúlyozzák. Holott építeni kellene, összefogni, de ez pusztá kijelentés marad, hiszen a konkrét,

köznapi ügyekben a jobbítás sorra visszájára fordul, a bizalommal közeledőre ellenséget kiáltanak, ellökik, kiszorítják. Végső paradoxonként, a társadalmi felelősségből, saját életének egészséges intézéséből is kizárják, s ez olyan abszurdum, amit csak közönyös, cinikus emberek fogadhatnak el. Pályánk során sokszor találkoztunk az „elfogadhatatlan” jelzővel, s nemcsak a tabutémák érintését, de a szókimondás elemi fokozatait, az írói, gondolkodói lét érvényesítésének kezdetleges formáit is „elfogadhatatlannak” minősítette az aktuális apparátus. Oly sok fölhalmozódott, méltánytalanul visszaszorított, felülről lenyomott aktivitás után szükséges megfordítani a kritika irányát, és kimondani az antidemokratikus korlátozások elfogadhatatlanságát.

4. Végezetül egy személyesnek tűnő mozzanatról, amely az elmúlt esztendő hadakozásai során többször „vádként” hangzott el: hogy a Liget „családi vállalkozás”. Ez az érv némelykor tovább egyszerűsödött, s mint Lakatos Ernő legutóbb mondta: lehetetlen, hogy egy házaspár közösen szerkesszen folyóiratot. Miért? Ebben is a visszájára forduló, a pozitív értéket negatívvá torzító szemlélet mutatkozik meg, amely végül is nem tűri a *magán- és közérdek összekapcsolását, a természetes egységet*, a vágyat, hogy az ember sajátjának érezze

a munkáját, és örömmel dolgozzék. A Családvédelmi Tanács keretein belül szeretnénk hasznosítani szerkesztői tudásunkat, írói képességeinket, pedagógiai-lélektani tapasztalatainkat; *amit képviselünk és amire törekszünk, az összhangban van az életünkkel.* Ennél az összhangnál aligha van ma jelentősebb érték – s éppen ezt vonták kétségbe. Meggyőződésünk, hogy szakmai és emberi hitelünknek köszönhető a Liget és a Kalendárium rendkívül színvonalas szerzőgárdájának összehozása, s most, 1987 márciusában elmondhatjuk, hogy a megalázó tiltások, késleltetések, a bezúzás után is erre a hitelességre alapozva tudtuk megszerkeszteni a '88-as Kalendáriumot tovább bővítve az alkotók-barátok körét. Huszonöt éves együttélésünk és együttműködésünk után tehát nemcsak magunknak, nemcsak a gyerekeinknek, tanítványainknak, olvasóinknak, hanem a másfél száznál több szerzőnek is tartozunk azzal, hogy ezt a tiltakozást megfogalmazzuk – mindazoknak, akiknek nem mindegy, milyen világot alakítunk és hagyunk magunk után. Tisztelettel:

Levendel Júlia és Horgas Béla

Budapest, 1987. március 21.

Nem kegyet kérek, hanem jogfosztottságom megszüntetését

LŐCSEI PÁL – A BELÜGYMINISZTERIUMNAK

Horváth István

a Magyar Népköztársaság belügyminisztere

1051 Budapest, V.,

József Attila u. 2/4.

Tisztelt Belügyminiszter Úr!

Mondanivalómat személyem és ügyem rövid bemutatásával kezdem. *Lőcsei Pál* nyugdíjas szociológus vagyok. Békéscsabán születtem 1922-ben. Családi állapotom nős, egy felnőtt gyermek apja vagyok.

A II. kerületi Rendőrkapitányság 2555/1988. számú határozatában elutasította útlevélkérelmemet. A folyó év február 4-én kézhez vett határozatot február 15-én megfellebbeztem. Mivel fellebbezésem másolata e levél 1. számú

mellékleteként ott van az Ön kezében, felesleges annak indokait ismételtnem.

Amit ezen felül az Ön tudomására kívánok hozni, az egyszerre szól a *kormányférfinak*, aki az államérdek magasabb és időálló szempontjainak érvényesítésére hivatott, és az *embernek*, aki belátásától és igazságérzetétől vezetve, megértést tanúsíthat fellebbezésem iránt anélkül, hogy a legcsekélyebb mértékben szembekerülne az útlevélügyekben irányadó 1987. évi 25. számú törvényerejű rendelettel. Útlevélügyemet sem a csupasz államérdek, sem az emberiesség szempontjából nem lehet tárgyilagosan megítélni a személyemre vonatkozó tájékozottságnak bizonyos minimuma nélkül.

Nincs kétségem afelől, hogy azok az információk, melyek útlevélkérelmem elutasításához indokul vagy ürügyül szolgálhatnak, az Ön rendelkezésére állnak. Az én feladatom tehát csakis arra irányulhat, hogy feltárjam legalább egy részét azoknak a tényeknek és eseményeknek, amelyek elősegíthetik élethelyzetem árnyaltabb vizsgálatát, kérelmem átgondoltabb, több szempontú mérlegelését. Ezért az alábbiakban, a tényszerűség szigorát követve, ismertetem a fegyelmi eljárások, börtön- és egyéb büntetések, tényleges jogfosztások és jogkorlátozások, hátrányos

megkülönböztetések emlékezetesebb eseteit, amelyek 1954-től napjainkig, tehát csaknem *harmincnégy éven keresztül* legtöbbször *személy szerint engem*, némelykor másokkal együtt engem is sújtottak.

1954. október. – A Szabad Nép taggyűlésén kiállok az ártatlanul elítéltek rehabilitásáért, egy új politikai erkölcs kialakításáért. Név szerint bírálom Gerő Ernőt és a pártlap akkori főszerkesztőjét, Horváth Mártont. E felszólalásom szó szerinti szövege levelem 2. számú melléklete. Elolvasása nemcsak azért fontos, hogy megítélhesse: milyen igaztalan represszióval válaszolt a felső pártvezetés erre a mértéktartó, felelősségtől áthatott bírálatra, hanem azért is, mert ez a szöveg a későbbi, ellenem lefolytatott politikai büntetőperben is terhelő(!) anyagként szerepelt.

1954. november. – Horváth Márton és Farkas Mihály megpróbál rábírní taggyűlési felszólalásom bizonyos részeinek a visszavonására. Miután erre nem voltam hajlandó, csökkentett fizetéssel áthelyeztek a Szabad Néptől a Lenin Intézet 2 éves továbbképző tanfolyamára.

1955. január–1956. március. Lenin intézeti taggyűlések sora, majd külön fegyelmi bizottság vizsgálja 1953 utáni újságírói és

politikai tevékenységemet. *Ítélet: szigorú megrovás* – jobboldali elhajlásért.

1957. január. – Házkutatással összekötött letartóztatásom január 20-án, éjjel 1 és 3 óra között.

1957. januártól 1958. májusig. – Magánzárkával súlyosbított vizsgálati fogság 16 hónapon keresztül:

1958. május. – A Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Különtanácsa a fellebbezés lehetősége nélkül, titkos perben államellenes szervezkedés vezetése címen *nyolcévi börtönre, teljes vagyonelkobzásra* és mellékbüntetésként *5 évi jogvesztésre ítélt*. A vádlottak padján egyedül ültem. Az ítéletről és indoklásáról mindmáig semmilyen hivatalos írást nem kaptam.

1962. július. – Öt és fél évi börtön letöltése után *feltételesen szabadlábra helyeznek*.

1962. júliustól 1965. januárig. – Rendőri felügyelet alatt tartanak.

1962. augusztus. – Megfosztanak tartalékos századosi rendfokozatomtól.

1962. augusztus–november. – Segédmunkásként dolgozom a Nagyvásártelepen.

1963. április. – Egyik alapító tagja leszek a Szociológiai Kutató Csoportnak. Szerződéses munkaviszonyba lépek havi 1000,- Ft fizetéssel.

1965. *április*. – Kutatómunkám eredményeinek elismeréseként státusba vesznek a legalacsonyabb tudományos munkatársi fizetéssel.

1966. *április*. – A magyar és a csehszlovák Akadémia nemzetközi osztályának a jóváhagyásával 2 hetes tanulmányútra küldenek Csehszlovákiába. Úti programom kész, prágai útikalauzom kijelölve – amikor *a belügyi szervek megtagadják az útlevelet tőlem*.

1969. *november*. – Megnyílik az általam „Négy Évszak”-nak elkeresztelt párkereső iroda mint a Tempó Szövetkezet egyik szolgáltató ágazata. Mivel a Fővárosi Tanács VB az általam készített elaborátumok alapján engedélyezte az intézmény felállítását, és az iroda létrehozatalából és megnyitásából bőven kivettem a részem, a szövetkezet elnöke másodállásban az iroda vezetőjévé szándékozott kinevezni. Ettől azonban kénytelen volt elállni, mert a hivatalból megkért erkölcsi bizonyítványban a belügyi hatóság *hét évvel szabadulásom után, büntetett előéletűnek minősített*.

1970. *szeptember*. – A bulgáriai Várnában tartják a VII. Szociológiai Világkongresszust. Magyarországról több mint 120 (!) tagú küldöttség utazik a kongresszusra, túlnyomórészt olyanok, akik se azelőtt, se azóta egyetlen szociológiai tárgyú

cikket vagy előadást nem produkáltak. Ezzel szemben engem, akinek előzetesen kiküldött előadását a családszociológiai szekció szeptember 16-i ülésének napirendjére tűzte, *kihagynak* az utazók közül. A delegáció vezetője közbenjárt az érdekemben, de – mint mondotta – *illetékes helyen közölték, hogy részemre Bulgáriába sem adnak útlevelet*. Pedig akkorra 5 éves jogvesztésem már abban az esetben is *lejárt*, ha azt nem szabadulásomtól (1962. július), hanem az ítéletbe foglalt nyolc év teljes leteltétől (1965. január) számítjuk.

1972. március. – A Lengyel Tudományos Akadémia közli az MTA külügyi főosztályával, hogy 1972 májusában kéthetes tanulmányútra kész vendégül látni engem, Az intézet igazgatója és személyzeti felelőse részletes véleményt csatol útlevélkérelmemhez, amelyet mint e levél 3. számú *mellékletét* legyen szabad figyelmébe ajánlanom. A *belügyi hatóságok csaknem tíz évvel szabadulásom, és több mint két évvel jogvesztésem lejáratí ideje után ezt a tanulmányutamat is elgáncsolják*.

1973. április. – Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem – teljes ellátásom biztosítása mellett – meghív az ausztriai Walchsee-ben tartandó akadémiai napokra. Május 3-ára kitűzött családszociológiai előadásom ott szerepel az akadémiai napok kinyomtatott programjában. Intézeti igazgatóm – kéré-

semre – megkísérli elérni, hogy magánútlevelet adjanak. A megkérdezett *belügyi tisztviselő válasza: „Nemhogy Lőcsei, de mások kiutazása sem kívánatos a Protestáns Magyar Szabadegyetem rendezvényeire.”*

1975. június. – Megjelenik a Minisztertanács 17/1975. számú rendelete a társadalombiztosításról szóló törvény végrehajtásáról. E rendelet 109. paragrafusa szerint a politikai perekben jogerősen 5 évi vagy annál hosszabb szabadságvesztésre ítélt személyek nyugdíjának megállapításánál az inkriminált cselekmény előtt munkában töltött éveket nem szabad figyelembe venni. Az én esetemben ez annyit jelent, hogy az 1940 és 1957 között eltelt *tizenhét munkaévem nem fog beszámítani majdani nyugdíjamba.* – Vagyis egy újabb jogfosztó ítélet, amelyet 17 évvel a bírósági ítélet után közigazgatási úton hoznak ellenem anélkül, hogy szabadulásom óta a legcsekélyebb vétséget elkövettem volna.

1977. március. – Nyugat-Európára érvényes turistaútlevelet kérek abban a reményben, hogy ha akadémiai intézetem küldötteként nem is, magánemberként talán utazhatok. A Budapesti Rendőr-főkapitányság Igazgatásrendészeti Osztálya I/8836/1977. számú határozata kérelmemet *elutasítja.* Indoklás: *„Így határoztam, mivel Ön büntető ítélet hatálya alatt áll,*

és még nem mentesült a büntetett előlethez fűződő joghátrányok alól.” – De miféle büntető ítélet hatálya vonatkozatható rám, amikor a fölöttem valóban kimondott büntető ítélet érvénye 1965 januárjában, a mellékbüntetésként kiszabott 5 éves jogvesztés pedig 1970 januárjában, tehát több mint hét éve lejárt?!

1982. július. – Az MTA Szociológiai Kutató Intézetének igazgatója 60. életévem betöltésére való hivatkozással – munkaviszonyomat felmondja. A felmondás körüli hercehurcában erősen megromlott egészségi állapotom. Emiatt elhelyezkedésre nem teszek kísérletet, kérem nyugdíjazásomat.

1983. január. – A Társadalombiztosítási Igazgatóság – mint sok másra – reám is alkalmazza a fentebb idézett rendelet 109. paragrafusát, és 17 munkában töltött évet figyelmen kívül hagy nyugdíjam kiszabásakor. Ilyenformán havi nyugdíjamat 3355 forintban állapítja meg.

1985. – Pontosan húsz esztendeje állok levelezésben a német nyelvterület néhány szociológusával. Közülük többen elősegítették, hogy tanulmányaim az NSZK-ban is megjelenhessenek. Szemükben hovatovább valamilyen fiktív személylé, a valóságban nem is létező „fantom”-emberré válok, aki leveleivel, műveivel időről időre jelentkezik, de aki

testi mivoltában, „empirikusan” elérhetetlen számukra. „Miért ne jöhetnél te is – kérdik ismételten –, amikor Magyarországról annyian utaznak nyugatra?”

1985. augusztus. – Nyugdíjasként még nem próbálkoztam. Koromra való tekintettel talán megenyhül irántam a hatóság – ezt gondolom, amikor írásba adom nyugati útlevélkérelmemet. Két hónapig várok az elbírálásra, de a *határozat most is elutasító*: „Büntetett előéletű, és nem mentesült a hátrányos jogkövetkezmények alól.” Tehát a bíróság által 5 évben meghatározott jogvesztést *a rendőrség immár háromszorosára: 15 évre emelte!*

1986 nyara. – Kiújul az 1983-ban kezdődött arcidegzsábám. Rettenetes, áramütésszerű fájdalmakkal járó rohamok törnek rám a nap legkülönbözőbb időszakában. Az itthon alkalmazott terápiák hatástalanok, amikor egy neurológus tudtomra adja: francia kollégája kikísérletezett valamilyen új eljárást, mellyel mind a fájdalmakat, mind az éjszakai alvászavart enyhíteni, sőt gyógyítani lehet. Hozzá tartozóim meggyőznek: újból meg kell kísérelni a kiutazást. Elvégre 30 év telt el a hatalom által inkriminált cselekményeim elkövetése óta. Ennyi idő alatt a civilizált országok jogrendje egy fel nem derített – tehát megtorlatlanul maradt – gyilkosság tettesének büntetlenségét

és jogegyenlőséget biztosít, nemhogy egy politikai elítéltnak, aki hatodfél évi börtönt és csaknem negyedszázada tartó „joghátrányt” szenvedett el a terhére rótt cselekmények miatt. – Minden hiába: *ismét elutasítás – a régi indoklással*. Hogy az eljárás mégse legyen olyan egyhangú, ellentétben az eddigi gyakorlattal, már *nem fizetik vissza a 350 forint illetéket*. A magyarázat egyszerű. Az államigazgatás szolgáltatást nyújtott az állampolgárnak: elutasította az útlevélkérelmét. Senki sem kívánhatja, hogy ezt ingyen végezzék...

1988. január-február. – Legutóbbi útlevélkérelmem benyújtásának, a kérelem újbóli elutasításának és az elutasítás megfellebbezésének időszaka. Vagyis az ügy, amelynek mielőbb igazságos és törvényes elintézése érdekében e levél íródott.

Belügyminiszter Úr!

A hatóságok fentiekben felsorolt jogfosztó és jogkorlátozó intézkedéseinek diszkriminatív jellege különösen szembetűnő, ha e hatóságok velem szembeni magatartását összehasonlítom azzal a bánásmóddal, amelyben a belügyi szervek az új Magyarország felépítésében szerepet játszott számos politikai elítéltet részesítettek. Sokáig tartana felsorolni azokat a nálam több évre ítélt rabtársaimat, akik az

elmúlt negyedszázadban utazások egész sorát tehették Nyugat-, Észak- és Dél-Európa, valamint Észak-Amerika országaiba. Nem irigylem őket, és mint a múltban, úgy ezután sem tudhat semmilyen hatalmi fortély szembefordítani velük, s kijátszani ellenük. De a magam és az ő helyzetük különbségeiről mégsem hallgathatok, mert ez az összehasonlítás adja egyik cáfolatlan bizonyítékát annak, hogy a hatalom szervei a törvény előtti egyenlőség alkotmányban rögzített elvét nemritkán a kegyosztás, a személyre szóló pártfogás, illetve jogfosztás gyakorlatával helyettesítik.

Én nem kegyet, nem pártfogást kérek Öntől, hanem jogfosztottságom megszüntetését. Mélységes megbántottságomat és keserűségemet két szóval fejezhetem ki a leghívebben: *meddig még?* Meddig és mi mindennel akarnak még büntetni mindazért, amiért egyszer már öt és fél évi börtönnel, szegényes ingóságaim egy részének elkobzásával, és immár huszonhatodik éve tartó hátrányos megkülönböztetéssel fizettem?

Abban a reményben, hogy a feltett kérdésre a Budapesti Rendőrfőkapitányság *fellebbezésem elfogadásával* fog válaszolni,

kívánok Önnek – miniszter úr – jó egészséget és sok sikert a magyarság javát előmozdító célok szolgálatához.

Tisztelettel Lőcsei Pál

Kelt Budapesten, 1988. február 22-én.

Lőcsei Pál jegyzete: Levelemre a belügyminisztertől, illetve annak titkárságától több mint két hónapig semmiféle választ nem kaptam. 1988. április 19-én a posta kézbesítette *világútlevelemet*, melyet visszamenőleg, kérelmem beadásának napjára, 1988. január 8-ára antedatáltak. Minthogy fellebbezésem elfogadtatása érdekében intervenciók történtek, utólag lehetetlen megállapítani, hogy a belügyminiszterhez írt levelemnek egyáltalán volt-e, és ha igen, mekkora volt a szerepe a számomra kedvező döntés létrejöttében. (1989. február.)

Kötelessége, hogy minden lehetséges fórumon kifejtse

LENGYEL LÁSZLÓ – A XIV. KONGRESSZUSNAK ÉS A KÖZPONTI
ELLENŐRZŐ BIZOTTSÁGNAK

1988. március 14-én a KEB egyik munkatársa telefonon felkért arra, hogy március 17-én folytassak beszélgetést a KEB munkatársaival. A március 17-i megbeszélésen három KEB-tag, illetve munkatárs váratlanul közölte velem, hogy beszélgetésünk fegyelmi vizsgálat, amelyet a KEB indított ellenem. Nem közölték, hogy miért éppen most, és miért a KEB kezdeményezte ezt a fegyelmi tárgyalást. Március 31-én a KEB-titkárság a bizottság véleménye alapján további tárgyalásokat folytatott velem és rólam, majd arra a következtetésre jutott, hogy ajánlani fogja a kizárásomat a testületnek. A KEB április 7-i ülésén eldöntötte a pártból való kizárásomat, amiről először a Népszabadságból értesültem, majd egy levél révén is. A határozat a következőket tartalmazta:

„Értesítjük hogy az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottsága 1988. április 7-i ülésén Önt kizárta a párt soraiból, mert több alapvető kérdésben a párt politikájától eltérő nézeteket képvisel, és azokat különböző párton kívüli fórumokon terjeszti. A párt szervezeti szabályzatát önkényesen értelmezi. Nem fogadja el a párt belső rendjére vonatkozó elveket, megsértette a párt fegyelmét, és ezzel bomlasztja a párt egységét.”

Amikor ezeket a sorokat írom, még két év van hátra a kongresszusig. 1990-ben mai szavaink egészen másként fognak csengeni. Könnyen lehet, hogy akkor már egy szót sem kellene szólnom egy ilyen határozat láttán, csak rámutatnom: ezt tették. És egy megújult, reformokon átment párt tagjai és vezetői egyaránt felháborodva utasítanak el ilyen határozatokat mint a pangás, a megkövesedett konzervativizmus termékét. De lehet, hogy 1990-ben, a pangás korszakának méltó befejezéseként, egy társadalmi kataklizma közepén senkit sem fog érdekelni, hogy mi történt két évvel korábban. Más bajunk lesz: kimenetelünk vagy kisompolygunk Európából. Ha mégis megírom ezt a fellebbezés-levelet, annak az az oka, hogy kell és lehet fordulni azokhoz a párttag barátaimhoz, ismeretlen

ismerőseimhez, akik hisznek a párt átalakulásában, akik fennhangon tiltakoztak, közbenjártak kizárásunk után érdekünkben. Szolidaritásuk és mellém állásuk kötelez arra, hogy megválaszoljam mindazokat a vádakát, amelyek alapján a KEB kirekesztett a párttagok közül. Vegyük sorra a határozat, majd mélyebben a vizsgálati anyag megállapításait.

1. A határozat szerint több alapvető kérdésben a párt politikájától eltérő nézeteket képviseltem. Melyek ezek az eltérő nézetek? A bizottság által összeállított jelentés – szó szerinti másolatban – ezt tartalmazza:

„Lengyel elvtárs mai helyzetünket szélsőségesen pesszimista szemszögből ítéli meg, szerinte az ország a gazdasági csőd állapotában a szakadék szélére sodródott, kormányozhatatlan, gazdasági anarchia felé tart; a társadalom részéről széles körű a bizalmi válság.”

Álljunk meg itt. Az ország helyzetéről alkotott nézetemet a nyilvánosság előtt, előadásaimban és cikkeimben évek óta képviselem. Több alkalommal, a 80-as évek folyamán egymagamban és társaimmal megfogalmaztuk álláspontunkat a gazdaság, és ezen túl, a társadalom helyzetéről. Ez tudományos kérdés, nem a pesszimizmus vagy optimizmus kérdése. Ha egy ország a világ egyik legeladósodottabb

országává válik, ahol az egy főre jutó adósságállomány a legmagasabb Európában, ahol két számjegyű infláció van, egy évtizeden keresztül nincs értékelhető gazdasági növekedés, megjelenik a tömeges munkanélküliség veszélye, növekszik a hiány, tartós tendencia a népességfogyás, ott a helyzet reális értékelése a válság megállapítása. Szakadék szélére sodródtunk valóban, mert nem vagyunk képesek alkalmazkodni a világ gazdasági, technikai és szervezeti-intézményi kihívásaihoz, kiszorulunk a világpiacról, elmaradunk a fejlett műszaki-technikai színvonaltól, megkövesedünk egy hagyományos, immár senkinek sem kellő szervezeti és szerkezeti modellben. Kormányzásunk kapkodóvá, szétesővé és alkalmivá vált, a gazdaságban anarchikus jelenségek mutatkoznak. Vitapartnereim ezt azzal igyekeztek cáfolni, hogy nincs válság, csak mélypont válságtünetekkel, hogy vannak jó határozataink, csak késlekedünk a végrehajtással. Sajnos, ezek nem érvek, tudományosan értékelhetetlenek. Érvként csak az volna elfogadható, ha bizonyítani tudnák, hogy a gazdasági folyamatok nem azt mutatják, amit állítottam: valójában kifelé megyünk az adósságból, van növekedés, nem jelentős az infláció, nincs munkanélküliség, megfelelő a szerkezet, keres

minket a világpiac stb. Az a válasz, hogy nincs válság, hiszen működik a kormány, van áru a boltokban, járnak a villamosok, elfogadhatatlan. A fejlett tőkés országokban a 70-es években működtek a kormányok, volt áru a boltokban, jártak a villamosok, mégis válságról beszéltünk, és joggal. A széles körű bizalmi válság tényét csak az elvakult konzervativizmus nem veszi észre, vagy inkább nem hajlandó észrevenni. E bizalmi válság ordít a felmérésekből, a taggyűlések hangulatából.

„Szerinte a párt különböző érdekek megtestesítője, különböző nézetek hordozója, így nem képviseli teljes egészében a magyar nép érdekeit. A vezetés különböző csoportjai sem a párt, sem a széles közvélemény előtt saját platform, program alapján nem jelennek meg, ezáltal nem válnak hitelessé.”

Az első mondat szociológiai közhely. Ha kizáróim feltételezik, hogy a párt egyszerre tudja képviselni az ózdi vasmunkás és a győri gebines, az esztergomi katolikus pap és a békési háztájizók érdekeit, ám próbálkozzanak meg vele. Sajnos, azon már a hivatalos pártideológia is túllépett, hogy feltételezze, egy érdekbe tudja sorolni az egész társadalom sokirányú elkötelezettségeit. A második mondat helyesen tükrözi nézetemet: ha egy pártvezetés mesterséges egységet

prédikálva, nem mutat sem programban, sem platformban reális leszámolást a múlttal, nem elemzi, hogy miért jutottunk jelenlegi helyzetünkbe, milyen felelősség terheli ezért a „mindenki érdekét képviselő” pártvezetőket, akkor nem adhat hiteles személyiségeket és politikusokat sem az országnak.

„A kibontakozást, az ország problémáinak megoldását úgy képzelem el, hogy az ország értelmiségének „progresszív tényezői” a kormányon és a pártban lévő progresszív erővel találkoznak és párbeszédet folytatnak, s ezáltal egyezsége jutnak.”

Valóban ezt állítom. Sőt hozzáteszem, hogy az értelmiségnek ezek a „progresszív erői” csak hasznos közvetítők lehetnek a társadalom más nagy csoportjai felé, kell is, hogy közvetítők legyenek.

A KEB-vizsgálók véleménye szerint a pártvezetés egésze progresszív, elképzelésem megosztja a pártot, mert az egységes pártvezetés reformokat kíván. Ez természetesen nem igaz. A pártban és a pártvezetésben áramlatok és irányzatok vannak, amelyek egymással vitáznak. Igenis létezik egy, az ország súlyos társadalmi és gazdasági helyzetéért felelős konzervatív, reformokat csak szavakban helyeslő, pozícióját

féltő vezetői és apparátusi gárda. És reményeim szerint él egy valódi demokratizálást, nyilvánosságot és társadalmi párbeszédet kívánó reformszárny is. Egységet csak viták után lehet teremteni, de nem lehet semmiféle egység olyan csoportok között, amelyek közül az egyik meg akarja állítani a történelem mozgását, a másik pedig előre akarja lendíteni. Valamennyi szocialista ország pártjaiban, ahol megindult egy reformirányú mozgás, harc van a reformisták és a konzervatív tábor között, ennek a harcnak ékes bizonyítéka, hogy párttagokat reformot hirdető eszméikért ki lehet zárni a pártból. Az 1988/4-es Titkári Tájékoztató szerint „személyesen részt veszek a különböző ellenzéki csoportosulások egyesítésében”. E vádpont nem hangzott el, hanem utólagos hamisítás. Mint látható, a társadalom progresszív csoportjai közötti párbeszéd megteremtésén munkálkodtam a hivatalos értékelés szerint is. Hogy a KEB mikor, milyen alapon ítél el társadalmi csoportokat ellenségesként vagy ellenzékiként, az a párt belső rendjének nyílt megsértése. Semmilyen pártfórum soha nem hatalmazta fel a Központi Ellenőrző Bizottságot, hogy társadalmi csoportokat barátinak vagy ellenségesnek ítéljen, hogy a pártvezetés által meghirdetett társadalmi párbeszédet ilyen ítéleteivel keresztezze. Minősítésével a KEB nemcsak

engem, hanem tisztességes, szándékaiban tiszta párttagok és pártonkívüliek százait és ezreit zárta ki a párbeszédből.

„Egyetért az ún. Magyar Demokrata Fórum működésével, szellemével, törekvéseivel. Teljes mértékben azonosul mindhárom fórumon elfogadott közös nyilatkozattal, amely számos kérdésben az ellenzéki-ellenséges erők által kidolgozott elképzeléseket tartalmaz. Sőt, mint a miskolci találkozó előadója, a helyi fórumok kiszélesítésével, országos mozgalommá egyesítésével az országos tanácskozás megszervezésére tett javaslatot.”

A bizottsági jelentés szavai súlyosan elítélnék egy olyan társadalmi kezdeményezést, amelyet semmiféle nyílt vitában sem korábban, sem azóta érdemben nem vitattak. Egyetértünk a Magyar Demokrata Fórum működésével, mert egyetértünk minden olyan társadalmi kezdeményezéssel, amely a magyar társadalom érdemi kérdéseit nem szűkebb vagy tágabb hivatali szobákban, nem titkosan, hanem a lehető legszélesebb körben kívánja megvitatni. Helyeslem, hogy támadnak olyan teljesen törvényes, alkotmányunk és jogszabályaink által elismert szabad vitaforumok, ahol párttagok és pártonkívüliek megnyilatkozhatnak a képviseleti demokrácia, az erdélyi magyarság, vagy éppen egy megye

gazdasági ügyeinek kapcsán. A közös nyilatkozatokkal való teljes azonosulásomat akadályozza, hogy egyszer sem voltam ott e határozatok elfogadásánál, sőt csak az első határozatát ismerem. Valószínűnek tartom, hogy e nyilatkozatok egyes állításaival maradéktalanul egyetérttek és azonosulok, másokkal vitatkozom. Szerencsére a Magyar Demokrata Fórum nem párt, nem hoz határozatokat, amelyeket be kellene tartanom. Egy szabad vitafórum ajánlásairól van szó, amelyekről minden résztvevőnek lehet saját véleménye. Fogalmam sincs, hogy a KEB tagjai mely elképzeléseket tulajdonítanak az „ellenséges-ellenzéki erők által kidolgozottaknak”, mert ezt velem egyik beszélgetésben sem közölték, sőt azt sem tudták megmondani, hogy kik is az ellenzéki-ellenséges erők. Való igaz, hogy a miskolci Demokrata Fórum meghívott előadója voltam. E fórum Borsod-Abaúj-Zemplén megye gazdasági helyzetével foglalkozott az általános gazdasági helyzet tükrében. Hivatalosan felkérték a szervezők a város állami és pártvezetőit, hogy vegyenek részt a fórumon, beszélgessenek el a gondokról a megjelentekkel. A vezetők megtagadták a párbeszédet. A tanácskozáson felmerült, hogy hasznos lenne minél több ilyen fórumot szervezni, hiszen a megvitatott téma más városokban

és falvakban is érdekes, és célszerű lenne a viták eredményeit egy országos tanácskozáson összefoglalni. A javaslattal egyetértettem, és ma is helyeslem. Milyen kifogásom lehetne az ellen, hogy párttagok és pártonkívüliek egy alulról kezdeményezett mozgalom keretében foglalkozzanak az életüket döntően meghatározó kérdésekkel? A pártnak örülnie és reménykednie kellene abban, hogy minél több aktív, tevékenységre ösztönző mozgalom jön létre, amely felrázza a közvéleményt apátiájából és a politikától való visszavonulásából.

„A párt szervezeti szabályzatát önkényesen értelmezi és félremagyarázza. Szerepét a párt érdekeivel egybeesőnek, a vele szemben állók véleményét, törekvéseit elhibázottnak ítéli, a felsorolt fórumokat nem tekinti ellenzéki jellegűnek, azokban az ország politikai viszonyainak, a szocializmus megújulásának egyik eszközét látja. Szerinte e fórumokon a párttagok részvételét ösztönözni kellene, nem tiltani. Elmondása szerint nézeteit pártfórumokon is kifejtette, de nem talált meghallgatásra. Ezért szükségesnek tartja, hogy ezeket más fórumokon is kifejtse.”

A szervezeti szabályzatot úgy értelmezem, hogy valamennyi párttag kötelessége, hogy képességeihez mérten felmérje az

ország helyzetét, értékelje azt, és a párt programjának szellemében vitázzon minden fórumon az ország helyzetének megjavításáért. Ha a pártvezetés azt várja el a szervezeti szabályzat alapján, hogy a mindenkori legutolsó központi bizottsági határozathoz, sőt titkos titkárság vagy politikai bizottság által hozott döntésekhez kell tartanunk magunkat, akkor lehetetlen pártéletet élni. Hogyan tartsam magam ma a XIII. kongresszus határozataihoz és a kibontakozási programhoz egyszerre, amelyek gyökeresen ellentmondanak egymásnak például a gazdaság növekedése, az életszínvonal növelése tekintetében. A kongresszus dinamikus növekedés mellett és életszínvonal-javításról döntött, a legutóbbi párthatározatok azzal hajtják végre a kongresszusi határozatokat, hogy visszafogják a növekedést, csökkentik az életszínvonalat. A kongresszusi határozatok élnek, senki nem vonta vissza őket. Úgy hajtjuk végre őket, hogy a határozat arról szól, hogy az emeletre megyünk, az újabb határozat szerint a pince felé tartunk, a párttagoknak a sötét pincében az emeletre kellene képzelniök magukat. A párt érdeke, hogy ne utólag, súlyos és válságos helyzetben kényszerüljön korrekcióra, hanem már a döntés pillanatában vitassa végig az alternatívákat. Már a XIII. kongresszus irányelveinek

vitáján elmondottam, *hogy* a kitűzött célok elérhetetlenek, összehangolhatatlanok, a dinamikus növekedés erőltetése egy rossz szerkezetű gazdaságban csak súlyos eladósodáshoz vezethet. Ma ezt az állításomat egy több milliárdos eladósodás-gyorsulás igazolja. Egy párttag, egy közgazdász, egy magyar állampolgár kötelessége, hogy minden lehetséges fórumon kifejtse: az elhibázott döntések súlyos válsághoz fognak vezetni. A szocializmus megújulásának eszköze a nyíltság, az állampolgári részvétel a döntésekben, a vezetés ellenőrzése demokratikus úton, nem pedig a titkosság, a döntésekből való kizárás, az ellenvélemények eltiprása. Ha ég a házunk, mindenkit figyelmeztetnünk kell rá minden fórumon, nem fordíthatunk hátat a tűznek, mondván, hogy nem is ég annyira, és ne keserítsük el az állampolgáraikat.

„Lengyel elvtárs a két pártfegyelmi büntetésből nem okult, az 'ellenzéki' fórumokhoz kapcsolódó tevékenységét nem szüntette meg, sőt fokozta. A szükséges következtetéseket nem vonta le. Tudatosan vállalja az ún. Magyar Demokrata Fórum 'programját'. A fórum tevékenységének kiszélesítésén, országos mozgalommá szervezésén munkálkodik. A párt politikájától eltérő különvéleményét, nézeteit pártszerűtlen módon, pártfórumokon kívül is hirdeti és terjeszti.

Mindezekkel hozzájárul az ,ellenzéki-ellenséges' erők szocialistaellenes tevékenységéhez.”

Két pártfegyelmi büntetésemből az egyiket az 1985-ös monori találkozón való részvételemért, a másikat az 1987 szeptemberi, értelmiségieknek a képviselőkhöz írott levelének támogatásáért kaptam. Sajnálattal látom, hogy mindaz, amit Monoron hozzászólásomban előadtam, szóról szóra beigazolódott, másrészt az értelmiségiek levelében leírt aggályok az új kormány programja kapcsán szintén hitelessé váltak.

Mit nevezett a KEB „ellenzéki” fórumoknak?

Az 1987. szeptember 28-i lakiteleki találkozót. Ez a minősítés eléggé meglepő azok után, hogy a politikai vezetés hónapokon keresztül maga is törvényesnek minősítette a találkozót. A találkozón egy központi bizottsági tag mondott bevezetőt, a szervezők által megküldött dokumentumokra a miniszterelnök köszönőlevélben válaszolt. Mitől „ellenzéki” egy találkozó? Erre a kérdésre vizsgálóim semmiféle érdemi választ nem tudtak adni. A vizsgálóbizottság megemlíti az 1987. november 11-i Jövőhajót is. Erről az egész vizsgálat alatt szó sem volt, nem ismerhetem a KEB titkos elképzeléseit,

hogy miért került „ellenzéki” listára egy törvényesen évek óta működő kör kirándulása.

„Ellenzéki” a Demokrata Fórum 1988-as két ülése, továbbá a „Miskolci Fórum”. A Demokrata Fórumnak a Jurta Színházban tartott két ülésén több századmagammal valóban ott ültem, hozzá nem szóltam, a vitát érdeklődve figyeltem. Az üléseken elhangzottak nem tették a fórumot sem ellenségessé, sem ellenzékivé. Vizsgálóim azon állítása, hogy nem léptem fel a képviseleti demokráciáról szóló ülés délutánján elhangzott egyik ellenséges beszéd ellen, amely a szovjet csapatok kivonásáról szólt, elég gyenge lábakon áll. Ha akartam volna se tettem volna semmit, mert technikailag kivihetetlen egy hirtelen szólásra jelentkezés. De másrészt gondolkodóba ejt, hogy melyik párthatározat mondja örök érvényűnek a szovjet csapatok hazánkban tartózkodását. Mit fogunk akkor tenni, ha maga a szovjet pártfőtitkár kezdeményezi e csapatok csökkentését vagy kivonását az európai egyensúly érdekében, ahogy ma megtette ezt Afganisztánban? A magyarországi szocializmus remélhetőleg nem azon alapszik, hogy 40 évvel a világháború után, 30 évvel az 1956-os események után szovjet csapatok állomásoznak hazánkban. Semmiben sem korlátozta az NDK és Csehszlovákia szövetségi hűségét, hogy a Szovjet-

unió kivonta felszerelt rakétáit ezekből az országokból. Ha a tanácskozáson jelen van a párt és a kormány illetékes képviselője, akkor nyilván higgadt hangon megmagyarázza ezt a körülményt. A kérdésnek nem lévén szakértője, s nem ismerve sem a szovjet, sem a magyar párt és kormány elképzeléseit, nem érzem magam feljogosítva, hogy bármit is válaszoljak a felvetett problémákra. De ahogy Gorbacsov főtitkár, nagyon helyesen, többször kifejtette, nincsenek az országok közötti viszonyokban tabutémák, és fel kell számolni a „fehér foltokat”. Nincs olyan kérdés, amit ne lehetne fölvetni és megtárgyalni kulturált feltételek között.

Végül „ellenzéki” fórumnak minősíti a KEB a Miskolci Demokrata Fórumot. Vizsgálóim maguk is elismerték, hogy az ott folyó vita reális kérdésekről józan hangnemben folyt, nyugodtan lefolyhatott volna egy pártbizottságon is. Nem is a tartalom, hanem maga a létezés a baj. Miért nem ülhet össze szabadon egy város, egy község értelmisége, munkássága, hogy a maga választotta fórumon szabadon beszélgethessen anélkül, hogy akár a helyi, akár a központi hatalom távolból ezt „ellenzékinak” ne minősítse? Nem tudom, hogy miféle szocialistaellenes tevékenységhez járultam hozzá, hogy minden lehetséges fórumon a reális helyzetről szóltam, és

újabb és újabb reformokat sürgettem. A szocializmus ellen sokkal többet tesznek azok, akik megpróbálják megszépíteni a valóságot, akiknek szavaik és tetteik nincsenek összhangban, akik érvek helyett frázisokat válaszolnak, akik lejáratják a szocializmus eszméjét és gyakorlatát.

Tisztelt Kongresszus!

Kérem a Kongresszust, hogy vizsgálja meg azokat a vádakát, amelyek következményeként a Központi Ellenőrző Bizottság kizárt a pártból, és érvénytelenítse azokat.

Javaslom a Kongresszusnak, hogy vizsgálja meg a Központi Ellenőrző Bizottság tagjainak fegyelmi felelősségét, hogy miközben tűrte és pártolta a pártvezetésen belül a hibás döntéseket, nem vont felelősségre senkit az ország katasztrofális eladósodásáért, a társadalom jövőjének megrontásáért, minket, akik soha egyetlen dollárnyi adóssághoz, egyetlen elhibázott döntéshez nem kötöttük nevünket, a legsúlyosabb büntetésben részesített.

Nem azok-e a felelősek a párt előtt, akik kiagyalt vádakkal, koncepció elképzelésekkel léptek fel, mint mi, akiket e vádak értek? Kérem a Kongresszust, hogy állítsa a párt bírósága elé mindazokat a pártvezetőket, akiket felelősség terhel a hibás és megalapozatlan gazdasági és politikai döntésekért, a helyes

döntések késleltetéseért és a reformok elszabotálásaért, a népünkkel szembeni bűnös döntések ellen felszólalók üldözéseért, és azért az erkölcsi elfajulásért, amivel saját kicsinyes érdekeiket az ország és a párt érdekei elé helyezték. Csak egy olyan párt hajthat végre következetes reformokat, állhat új erkölcsi alapzatra, amely szembenéz múltjával, képes megszabadulni az ellenőrizetlenséggel és hatalmukkal visszaélő vezetőitől.

Lengyel László

Budapest, 1988. május 6.

¹ A személyes levelek dőlt, a hivatalosak álló betűvel olvashatók.

² A Mamának szóló levelek német nyelvűek, kötetünkben Darányi Sándor fordítását közöljük.

³ Lukács György és felesége

⁴ Déry Tiborné

⁵ Illyés Gyula

⁶ Hamis levél; Déry Tiborné fogalmazta, Fehér Ferenc írta németül.

⁷ Névtelen német nyelvű levél, amely nem került a Mama kezébe.

⁸ Haraszi Sándorné

⁹ Itt Déry önmagáról ír, később a „vállalatvezető”: Kádár János

¹⁰ Déry Tibor

¹¹ Kardos Jánosné

¹² Kardos Ferencné

¹³ Kardos Edit

¹⁴ ifj. Kardos János

¹⁵ Tótkés Ottó

¹⁶ Gyenes Antal

-
- 17 Szabó Gizella
18 A levél Somogyi Miklósnak szólt, és még a Fő utcáról küldték el, hivatalosan.
19 Sós Júlia
20 Déry Tibor, aki ekkor börtönben volt.
21 Ferkó beceneve, a kopilu, románul pici gyereket jelent
22 Donáth Ferenc testvére
23 Rajk Júlia
A Donáth-család is ekkor még kényszerűen Romániában tartózkodott.
24 Haraszi Sándor
25 Dr. Szívós Anna, Donáthék barátja és rokona.
26 *Az Át a tengeren* versciklusról van szó.
27 Mándy Iván
28 Pilinszky
29 Tornai József: *Paradicsommadár*
30 *A Csillag szerkesztőségében*
31 A levelek az MTA Kézirattárából valók.
32 *A Zúzmara a rózsafán* című válogatott kötetéről van szó.
33 Domokos Mátyás
34 Lator László
35 Vekerdi
36 Bojtár Endre
37 Levendel László
38 Polcz Alaine
39 A levelek a MTA kézirattárának tulajdonában vannak
40 Zelk Zoltánt Szegeden Fényes György professzor operálta 1976. február 26-án. Vas István
levele Szegedre érkezett.
41 Sebestyén Lajos
42 Itt és az alábbiakban a NÉKOSZ megalakulásának 30. évfordulójának rendezvényeiről van
szó, 1976. december 1-jéről
43 Csontos Magda
44 Kovács Tibor
45 Csatári Dániel

-
- 46 Sej, a mi lobogónkat fényes szelek fújják... Bp. 1977.
- 47 Aczél György
- 48 Kemény Istvánné
- 49 Csanádi Imre
- 50 Marian István
- 51 Vercors felesége
- 52 A bukaresti földrengés után
- 53 A Hét évszázad magyar versei kötet bírálatairól van szó. A kritika az Élet és Irodalom 1979. október 13-i számában jelent meg Számonkívül maradtak címmel.
- 54 1979 januárjában volt a *Pisti a vérzivatarban* premierje a Pesti Színházban, Várkonyi Zoltán rendezésében. A próbák utolsó két hetét azonban Marton László vezette, mert Várkonyi súlyosan megbetegedett; megoperálták, de betegsége gyógyíthatatlan volt, és áprilisban meghalt. Örkény István több levelet írt a kórházban fekvő rendezőnek, ezekből egy már megjelent az életműkiadás *Drámák* című kötetében, e két utóbbit a közelmúltban Szemere Vera, Várkonyi Zoltán özvegye bocsátotta a rendelkezésünkre.
- 55 Gergely Ágnes Stációk című regényéről van szó – a következő levelekben is.
- 56 New Yorkban, a Püski-kiadónál megjelent Duray Miklós kötethez írt „Előszó”-ról van szó.
- 57 Az Élet és Irodalomban Hajdú János támadta az itthon hozzáférhetetlen Csoóri-írást, a Duray-könyv előszavát.
- 58 Az írás a *Város, választáson* a Liget című folyóirat 1989/1. számában jelent meg.
- 59 A Vajda György miniszterhelyettessel készült interjú 1986. augusztus 9-én jelent meg a Magyar Nemzetben.
- 60 1985–88 között Levendel László lakásán havonként találkozott egy írókból, tudósokból, politikusokból álló baráti társaság. Előre meghatározott témákról hallgattak előadást és folytattak vitát.
- 61 1985-ben Monoron egy hétvégén tanácskozott – Donáth Ferenc szervezésében – az „ellenzéki” értelmiség különböző világnézetű és ízlésű képviselőinek csoportja.
- 62 Alkohol Elleni Állami Bizottság
- 63 Szociális és Egészségügyi Minisztérium
- 64 A Sír az út előttem című film.